84
7-60

840.43
Տ.1
հտ. Գ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱ

ԿՈՄՍ
ՄՈՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՕ

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԷ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԹԻՒ 9
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ց. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1927

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ
Թիւ 30, Զաֆֆարեալար Եօզուչու, Կ. Պոլիս
№ 94

ԿՈՄՍ
ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՕ

Ա. ԳԼՈՒԽ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ

Երբ Մօնթ-Քրիսթոյի հետ առանձին մնաց Ալպէր։

—Պարոն կոմս, ըսաւ, ներեցէք որ ամուրիի մը բնակարանը պտըտեցնելով ձեզ, իմ առաջնորդի պաշտօնս սկսիմ։ Դուք որ Իտալիոյ պալատները բնակելու վարժուած էք, պիտի տեսնէք թէ քանի՛ քառակուսի ոտք տեղի մը մէջ կրնայ բնակիլ Բարիզի երիտասարդներէն մէկը, որ լաւ բնակութիւն ունեցողներէն կը համարուի։ Մէկ սենեակէն միւսը անցնելու ատեննիս պէտք է պատուհանները բանանք որ շունչ առնէք։

Մօնթէ-Քրիսթօ արդէն ճաշասրահը և գետնայարկի սրահը գիտէր։

Ալպէր իր աշխատանոցը տարաւ զայն, որ ինչպէս ըսինք, նախասիրած սենեակն էր։

Ալպէրի այս հաւաքածոներուն յարգը կը ճանչնար Մօնթէ-Քրիսթօ, որոնք էին հնօրեայ մորթարկղեր, ճափոնի յախճապակիներ, արեւելեան կերպասներ, Վենետիկի ապակեղէններ, աշխարհիս ամէն երկիրներէ բերուած զէնքեր. ամէնն ալ ընտանի էին իրեն, և մէկ նայուածքով անոնց դարաշրջանը, երկիրը և ծագումը կը հասկնար։ Մորսէրֆ կարծեց թէ ինք պիտի ըլլար այդ ապարկաններուն բացատրիչը. ընդհակառակը՝ ինքը կոմսէն հնախօսութեան, հանքաբանութեան և բնական պատմութեան վրայ տեղեկութիւններ կը ստանար։ Առաջին յարկը իջան։ Ալպէր հրաւիրեալը սրահ մտցուց, որուն պատերը արդի նկարիչներուն գործերովը ծածկուած էին, որոնք էին Տիւբրէի բնանկարները՝ երկար եղէգներով, բարձրաբերձ ծառերով, բառաչող կովերով և սքանչելի երկինքով։ Տըլագրուայի արաբ ձիաւորները՝ իրենց սպիտակ երկար վերարկուներովը, փառաւոր գօտիներովը և արծաթապատ զէնքերովը, որոնց ձիերը կատաղութենէ զիրար կը խածնէին, իսկ ձիաւորները երկաթեայ լախտերով զիրար կը ջախջախէին. Պուլանժէի ջրանկարները, որոնք այնպէս ճարտարու-

նելու պատիւը պիտի ունենամ, այս բաները կը պատմեմ ձեզի՝ որպէսզի չըլլայ թէ անոր առջև այս կենդանագրին վրայ գովեստ մը փախցնէք ձեր բերնէն։ Սակայն և այնպէս, այս պատկերը ա-ղեղակի ազդեցութիւն մը ունի, որովհետև քիչ անգամ կը պա-տահի որ մայրս սենեակս եկած ժամանակ անոր չի նայի, և գրե-թէ ամէն անգամ անոր նայած ատեն կուլայ։ Միայն այս պատ-կերը գծուելուն պատճառաւ գրեթէ գժտութիւն մը մտաւ կոմսին և կոմսուհիին միջև, որոնք թէև քսան տարիէն աւելի ժամանակէ ի վեր ամուսնացած են, սակայն առջի օրուան պէս իրարու հետ սիրով են։

Մօնթէ-Քրիսթօ հարեւանցի նայուածքով մը Ալպէրին երեսը նայեցաւ, որպէսզի իմանայ թէ արդեօք այս խօսքերուն տակ երկիմաստ դիտաւորութիւն մը ունի՞. սակայն յայտնի կ'երե-ւէր որ բոլորովին պարզմտութեամբ խօսած էր։

—Ասոնք են, ըսաւ Ալպէր, իմ բոլոր հարստութիւններս, որչափ և անարժան ըլլան ձեզի պարոն կոմս, ներեցէք ինծի որ ձեր տրամադրութեան տակ դնեմ զանոնք. այնպէս համարե-ցէք թէ ձեր տան մէջ կը գտնուիք, և որպէսզի աւելի գոհ ըլ-լաք, հաճեցէք ընկերանալ ինծի, Պ. տը Մօրսէրֆին սենեակն երթալու, որուն Հռոմէն գրեցի ինծի մատուցած ձեր ծառայու-թիւնը, և ձեր խոստացած այցելութիւնը անոր իմացուցի. կրնամ ըսել թէ կոմսը ու կոմսուհին անհամբերութեամբ ձեր գալստեանը կը սպասէին որպէսզի ձեզի շնորհակալ ըլլան։ Գիտեմ որ ամէն բանէ յափրացած էք, պարոն կոմս, և ընտանեկան տեսարանները Մէնպա նաւաստիին վրայ շատ ազդեցութիւն չունին, քանի որ այնչափ ուրիշ տեսարաններու ներկայ գտնուած էք։ Այսու հան-դերձ ընդունեցէք իմ առաջարկութիւնս իբր Բարիզեան կեանքի, ընկերութեանց, այցելութեան և ներկայացմանց մէջ մուտք գոր-ծելու սկզբնաւորութիւն մը։

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու, խոնարհութիւն մը ըրաւ, առանց այլայլելու և ուրախութեամբ կ'ընդունէր այդ ա-ռաջարկը, իբրև ընկերական այնպիսի պատշաճութիւն մը, զոր ամէն պատուաւոր մարդ ընելու պարտաւոր է։

Ալպէր իր սենեկապանը կանչեց և հրամայեց որ երթայ պա-

րոն և տիկին Մօրսէրֆին իմացընէ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին ժա-մանումը։

Ալպէր և Մօնթէ-Քրիսթօ հետեւեցան սենեկապանին։

Երբ կոմսին նախասենեակը հասան, սրահին վրայ բացուող սենեակին դրան վրայ զինանշանէ վահան մը տեսան, որուն փա-ռաւոր շրջանակը և զարդերը ցոյց կուտային թէ այդ տան տէրը որքան յարգ կ'ընծայէր այդ զինանշանին։

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմացը կենալով, ուշադրութեամբ քննեց զայն։

—Անտարակոյս, ձեր ընտանեկան զինանշանը պիտի ըլլայ աս, ըսաւ. ազգատոհմական նշանները կը ճանչնամ, սակայն անոնց ի՛նչ պատճառաւ հաստատուիլը չեմ գիտեր. դիպուածով կոմս եղած եմ ու այս տիտղոսը Ս. Ստեփաննոսի ասպետական աստիճանին միջոցաւ Թոսքանայի մէջ առած եմ, այս տիտղո-սով կրնայի գոհ ըլլալ եթէ ինծի ըսած չըլլային թէ շատ ճամբոր-դութիւն ընողին համար անհրաժեշտ է այդ տիտղոսը ունենալը. որովհետև պէտք է կառքին դրան վրայ զինանշան մը ունենալ, գոնէ մաքսաւորներուն այցելութենէն զերծ մնալու համար։ Նե-րեցէք աւանկ խնդիր մը յուզելուն համար։

—Իրաւացի է ըսածնիդ, պարոն, ըսաւ Մօրսէրֆ համոզուած պարզմտութեամբ մը, և աղէկ գուշակեցիք թէ մեր զինանշանն է, այսինքն հօրս գերդաստանական զինանշանը։ Սակայն, ինչ-պէս կը տեսնէք, անոր հետ խառն ուրիշ զինանշան մը կայ կար-միր գոյնով և արծաթ շրջապատով, ան ալ մօրս գերդաստանա-կան զինանշանն է. մօրս կողմէ Սպանիացի եմ, բայց Մօրսէր-ֆի ընտանիքը Ֆրանսացի է. լսածիս նայելով՝ Ֆրանսայի հա-րաւային կողմի ամէնէն հին ընտանիքներէն մէկն է։

—Այո՛, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ, զինանշանին թռչուններն ալ այդ բանը ցոյց կուտան։ Սուրբ Երկրին տիրելու համար գացող կամ փորձը ընող գրեթէ ամէն զինուած ուխտաւորներ զինանշա-նի տեղ կամ խաչեր կը կրէին ի նշան իրենց նահատակութեանը, որուն համար ուխտ ըրած էին և կամ թեւածող թռչուններ՝ ի նշան իրենց երկար ճամբորդութեանը, զոր հաւատքի թեւերով կը յուսային կատարել։ Ձեր նախահայրերէն մէկը այն խաչա-

կլերներէն մէկը եղած պիտի ըլլայ, և եթէ միայն Ս. Լուիի ժամանակէն հաշուենք, դարձեալ ԺԳ. դարուն մէջ կ'իյնայ, ինչ որ դարձեալ շատ հին կը համարուի։

—Կարելի է, ըսաւ Մորսէրֆ, հօրս սենեակին մէկ կողմը ազգաբանական ծառ մը կայ, ուրկից կրնանք տեղեկանալ. անոր վրայ յիշատակութիւններ աւելցուցած եմ ատենօք, բայց հիմա անոնք մտքէս անգամ չեն անցնիր. այսու հանդերձ, պարոն կոմս, կրնամ ըսել թէ մեր ժողովրդապետական կառավարութեան ուշադրութիւնը անոնց վրայ դարձած է։

—Ձեր կառավարութենէն աւելի երջանիկ էք դուք, քանի որ զինանշաննիդ իսկապէս աւելի ընտիր և աւելի որոշ է։ Յայտնի է թէ Բրովանսէն և միանգամայն Սպանիայէն էք դուք, ինչպէս կը ցուցընէ նաև այն ազնիւ Քաթալանուհիին դէմքին թուխ գոյնը, որուն վրայ այնքան հիացայ, եթէ ձեր ցուցուցած պատկերը ճշդիւ կը նմանի անոր դէմքին։

Պէտք էր որ Եդիպոս մը կամ Սփինքս մը ըլլար որ կոմսին այս խիստ քաղաքավարական խօսքերուն երևոյթին տակ սքօղուած հեգնական խօսքերը գուշակէր։

Ալպէր ժպիտով մը շնորհակալ եղաւ անոր և ճամբան ցուցնելու համար, անոր առջևէն քալելով. զինանշաններուն ներքև գտնուող դուռը հրեց, որ, ինչպէս արդէն ըսինք, սրահին վրայ կը բացուէր։

Այդ սրահին ամէնէն աչքառու տեղը նկար մը կախուած էր, որ երեսունըհինգ կամ երեսունըութ տարեկան մարդ մը կը ներկայացնէր հրամանատարի միազգեստով. այս պատկերը ներկայացնող անձը ի նշան իր բարձրագոյն աստիճաններուն, ոլորածոյ կրկին ուսադիրներ կը կրէր, Պատուոյ Լէգէոնի պատուանշանը վիզէն կախուած էր, ինչ որ իր հրամանատար ըլլալը կը ցուցնէր. կուրծքին վրայ աջ կողմը՝ մեծ պաշտօնատարի շքանշանը և ձախ կողմը մեծ խաչ մը կը կրէր, որոնցմէ յայտնի կ'երևէր որ այդ անձը Յունաստանի և Սպանիոյ պատերազմներուն մասնակցած էր և կամ, այդ երկու երկիրներուն մէջ քաղաքական կարևոր պաշտօններ վարած էր։

Մոնթէ-Քրիսթօ այս պատկերին ալ մանրակրկիտ ուշադրու-

թեամբ մը քննած միջոցին՝ կողմնակի դուռը բացուեցաւ և Մորսէրֆ կոմսը ներս մտաւ,

Գրեթէ քառասունըհինգ տարեկան մարդ մըն էր, բայց գոնէ յիսուն տարեկան կ'երևար և որուն ընչացքն ու յօնքերը տարօրինակ կ'երևէին զինուորական ձևով և խոզանակի նման կտրած մազերուն հետ, որոնք ճերմկած էին։

Քաղաքացիի զգեստ հագած էր և իր լանջակին վրայ ժապաւէն մը կը կրէր, որուն զանազան գոյները պատուանշանին զանազան աստիճանները կը յիշեցնէին։

Այդ մարդը բաւական շնորհալի քալուածքով և փութով կոմսին դիմաց եկաւ։

Մոնթէ-Քրիսթօ, առանց քայլ մը յառաջանալու, սկսաւ դիտել զայն. կարծես իր ոտքերը գետինը գամուեր էին ինչպէս և աչքերը Մորսէրֆ կոմսին դէմքին վրայ։

—Հայր իմ, ըսաւ երիտասարդը, պատիւ ունիմ ձեզ Պ. Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը ներկայացնելու, այն ազնիւ բարեկամին, զոր դժնդակ պարագաներու մէջ ճանչնալու բարեբախտութիւնն ունեցայ, ինչպէս ըսի արդէն։

—Բարի եկաք, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը, ժպիտով մը բարևելով Մոնթէ-Քրիսթօն. մեր գերդաստանին միակ ժառանգորդը ազատելով՝ այնպիսի ծառայութիւն մը ըրած էք, որուն համար յաւիտեանս երախտապարտ պիտի մնանք։

Ու Մորսէրֆ կոմսը Մոնթէ-Քրիսթոյին թիկնաթոռ մը կը կը ցուցնէր, միևնոյն ատեն ինքն ալ անոր դիմացը նստելով։

Իսկ Մոնթէ-Քրիսթօ Մորսէրֆի նշանակած թիկնաթոռը առաւ, բայց այնպիսի տեղ մը ընտրեց որ թաւիշէ մեծ վարագոյրներուն ստուերին մէջ գտնուելով, կոմսին յոգնած դէմքին վրայ կանխահասօրէն գոյացած կնճիռներուն դրոշմած թաքուն ցաւերուն ամբողջ պատմութիւնը կարդաց։

—Տիկին կոմսուհին, ըսաւ Մորսէրֆ, իր արդուզարդը ընելու գացած էր, երբ վերկոմսը ձեր այցելութիւնը ընդունելու բարեբախտութիւնը իմացուց. հիմա վար պիտի իջնէ և պիտի գայ ձեզ ողջունելու։

—Մեծ պատիւ է ինծի համար, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, որ

այսպէս Բարիզ հասած օրս իսկ յարաբերութիւն ունեցայ այնպիսի անձի մը հետ, որուն արժանիքը ունեցած համբաւին կը հաւասարի, և որուն խրատամբ կը ժպտի բախտը. մի՞թէ այդ բախտը կրնա՞յ ձեզի զլանալ Միթիճայի դաշտերուն մէջ կամ Աթլասի լեռներուն վրայ մարաջախտի գաւազան մը։

—Զինուորական պաշտօնս ձգած եմ, պարոն, ըսաւ Մորսէրֆ քիչ մը կարմրելով, Թագաւորութեան վերահաստատութեան ատեն, ատենակալ կոչուելով՝ առաջին անգամ պատերազմի գացի և Պուրմոն մարաջախտին հրամանին տակը կը գտնուէի. կրնայի այն ատեն բարձրագոյն հրամանատարութիւն մը ձեռք բերել, և ով գիտէ ի՞նչ պիտի ըլլար, եթէ անդրանիկ ցեղը գահին վրայ մնար։ Սակայն Յուլիսի յեղափոխութիւնը բաւական փառաւոր ըլլալուն, ապերախտ գտնուած էր. իրօք կայսերական շրջանէն չեկող բոլոր պաշտօնեաները չուզեց ճանչնալ. հետևաբար ես ալ հրաժարականս տուի. երբ մարդ պատերազմի դաշտին մէջ ուսադիրներ շահած է, անոր համար դժուար է դահլիճներուն սահուն գետնին վրայ գործ տեսնելը։ Սուրը թողուցի, քաղաքականութեան մէջ նետուեցայ, ճարտարարուեստութեան կը նուիրուիմ և օգտակար արուեստները կ'ուսումնասիրեմ։ Քսան տարի զինուորական ծառայութիւն ըրի, բայց ատեն չունեցայ բաղձանքս լրացնել։

—Այդպիսի գաղափարներն են որ միւս երկիրներուն վրայ ձեր ազգին ունեցած գերազանցութիւնը կը յայտնեն, պարոն, պատասխանեց Մօնթէ Քրիսթօ. ազնուական ընտանիքէ և մեծ հարստութեան տէր ըլլալով, նախ և առաջ վիճում ըրած էք աննշան զինուորի մը աստիճանին, ինչ որ խիստ հազուագիւտ է. յետոյ զօրապետ, Ֆրանսայի ատենակալ, Պատուոյ Լէգէոնի հրամանատար ըլլալով, սկսած էք արուեստներ սորվիլ ոչ ուրիշ յոյսով և ոչ ուրիշ վարձքով, բայց եթէ ձեր նմաններուն օգտակար ըլլալու համար...։ Ա՛հ, ստուգիւ, պարոն, գովելի գործ է ատ, կրնամ իսկ ըսել՝ վսեմ գործ մը։

Ալպէր զարմանքով Մօնթէ-Քրիսթոյի խօսքերը մտիկ կ'ընէր. անոր այդպիսի խանդավառ գաղափարներ յայտնելը տեսած չէր։

—Ափսո՛ս, շարունակեց օտարականը, անտարակոյս այդ խօսքերուն հետևանքով Մորսէրֆին ճակտին վրայ տեսնուած հազիւ նշմարելի ամպը փարատելու համար, Իտալիոյ մէջ գործերը ձեր ըրածին հակառակն են. մենք մեր ցեղին և տեսակին համեմատ կ'ապրինք, և մեր բոլոր կեանքին մէջ միևնոյն աստիճանը, միևնոյն չափը և շատ անգամ իսկ միևնոյն անօգտակարութիւնը կը պահենք։

—Բայց, պարոն, պատասխանեց Մորսէրֆ կոմսը, Իտալիա ձեզի պէս անձի մը հայրենիքը ըլլալու արժանի չէ. և Ֆրանսա իր գիրկը կը բանայ ձեզի, պատասխանեցէք անոր կոչին, Ֆրանսա թերևս ապերախտ չըլլայ ամենուն համար. իր զաւակներուն հետ խստութեամբ կը վարուի, սակայն սովորաբար օտարականները լաւ կ'ընդունի։

—Հայր, ըսաւ Ալպէր ժպիտով մը, կ'երևայ որ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը չէք ճանչնար։ Իր հաճոյքները այս աշխարհէս դուրս են. պատուոյ չփափաքիր բնաւ. միայն իրեն եղածը չի մերժեր։

—Իմ մասիս ասկէ աւելի ճիշդ բացատրութիւն մը լսած չէի բնաւ, պատասխանեց օտարականը։

—Պարոնը իր ապագային տէրը եղած է, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը հառաչանքով մը, և այս պատճառաւ կեանքի ծաղկալի ճամբան ընտրած է։

—Արդարև այդպէս է, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ժպիտով մը, զոր նկարիչ մը պիտի չկրնար նկարել, և զիմագէտ մը զայն լուծել փորձած ատեն յուսահատութեան պիտի մատնուէր։

—Պարոն կոմս, եթէ ձեզ յոգնեցնելէն չվախնայի, ըսաւ զօրավարը, Մօնթէ-Քրիսթոյի ձևերուն վրայ յայտնապէս զմայլած, ձեզ Խորհրդարանը կը տանէի, ուր մեր արդի ատենակալները չճանչցողի մը համար հետաքրքրական ժողով մը պիտի գումարուի այսօր։

—Խիստ երախտապէտ պիտի ըլլամ ձեզի, պարոն, եթէ այդ առաջարկը ուրիշ անգամ կրկնելու բարեհաճիք. բայց այսօր տիկին կոմսուհիին ներկայացուելու յոյս տուիք ինծի. ուստի պիտի սպասեմ։

—Ո՛հ, ահա՛ մայրս գուչեց պէրկոմսը։

Իրօք, Մօնթէ-Քրիսթօ գլուխը դարձնելով վս ,աչխուժտի-կին Մորսէրֆը տեսաւ, որ զօրավարին մօտ դրանը դիմացը գտնուող ուրիշ դրան մը սեմին վրայ անշարժ և գունատ կեցած էր. Մօնթէ-Քրիսթօ իր կողմը դարձած ատեն՝ չգիտցուիր ի՛նչ պատճառաւ՝ դրան ոսկեզօծ շրջանակին կոթնցուցած իր ձեռքը ինքնին վար սահեցաւ. քանի մը վայրկեանէ ի վեր հոն գտնուելուն՝ անդրալեռնեան այցելուին արտասանած վերջին խօսքերը լսած էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքի ելաւ և խորունկ խոնարհութեամբ բարեւեց կոմսուհին, որ նոյնպէս լռութեամբ և մեծարանօք խոնարհութիւն մը ըրաւ։

—Ի՞նչ եղաք, տիկին, հարցուց Մորսէրֆ կոմսը. արդեօք սրահին տաքութիւնը անհանգի՞ստ կ'ընէ ձեզ։

—Ի՞նչ ունիս, մայր իմ, գոչեց դերկոմսը. Մէրսէտէսի քով վազելով։

Կոմսուհին երկուքին ալ շնորհակալ եղաւ ժպիտով մը։

—Ո՛չ, ըսաւ, այլ յոյզութիւն մը զգացի առաջին անգամ տեսնելով այն անձը, առանց որու միջամտութեանը, հիմա արտասուքի և սուգի մէջ ընկղմած պիտի ըլլայինք։ Պարոն, շարունակեց կոմսուհին, թագուհիի մը պէս յառաջանալով, զաւկիս կեանքը ձեզի պարտական եմ, և ձեր այս բարութեանը համար կ'օրհնեմ ձեզ։ Անկէ զատ երախտապարտ եմ որ ձեզի սրտանց շնորհակալ ըլլալու համար, այս առիթը ընծայելու հաճոյքը պատճառեցիք ինծի։

Կոմսը առաջին անգամէն աւելի խորունկ խոնարհութիւն մը ըրաւ, իսկ Մէրսէտէս աւելի տժգոյն կ'երեւէր։

—Տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Պ. կոմսը և դուք խիստ պարզ գործի մը համար մեծ ազնուութեամբ կը վարձատրէք զիս։ Մարդ մը ազատելը, հօր մը վիշտը խնայելը, կնոջ մը խանդաղատիլը բարեգործութիւն չէ բնաւ, այլ մարդկային պարտք մը։

Այս խիստ քաղցր և բարեկիրթ խօսքերուն Մորսէրֆ պատասխանեց խորունկ ձայնով մը։

—Զաւակս խիստ երջանիկ է, ձեր բարեկամութիւնը վայելելուն համար, և փառք կուտամ Աստուծոյ այդ տնօրինութեանը համար։

Մէրսէտէս իր աղուոր աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց այնպիսի անհուն երախտագիտութեամբ մը, որ կոմսը տեսաւ անոր աչքերէն արցունքի երկու շիթ հոսիլը։

Պ. Մորսէրֆ կոմսուհիին մօտեցաւ.

—Տիկին, ըսաւ, մեկնելու պարտաւորուած ըլլալուս, արդէն Պ. կոմսէն ներում խնդրեցի, կ'աղաչեմ՝ դուք ալ նոյնը կրկնելու հաճեցէք։ Ատեանը ժամը երկուքին կը բացուի, հիմա երեքն է, և ես ատենախօսելու պիտի երթամ։

—Գնա՛, պարոն, քու բացակայութիւնդ մոռցնելու պիտի ջանամ ըսաւ կոմսուհին նոյն յուզուած ձայնով։ Պարոն կոմսը կը բարեհաճի՞, շարունակեց կոմսուհին, Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմը դառնալով, այսօր մինչև իրիկուն մեզի հետ մնալ։

—Շնորհակալ եմ, տիկին, և հաւատացէք որ այս առաջարկութեան համար երախտապէտ եմ ձեզ. սակայն ճամբորդութեան կառքով այս առտու ձեր տանը իջած եմ. Բարիզ ի՞նչպէս գալս չեմ գիտեր. ո՞ւր գտնուիլս հազիւ թէ գիտեմ։ Թեթև անհանգստութիւն մըն է, բայց կը նեղէ զիս։

—Գոնէ ուրիշ անգամ այդ հաճոյքը պիտի ունենա՞նք, կը խոստանա՞ք մեզ, հարցուց կոմսուհին։

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու, խոնարհութիւն մը ըրաւ, բայց իր շարժուձևը հաւանութեան տեղ կ'անցնէր։

—Ուրեմն չեմ ուզեր արգելք ըլլալ ձեզի, պարոն, ըսաւ կոմսուհին, որովհետև չեմ ուզեր որ երախտագիտութիւնս տաղտուկ կամ գլխացաւութիւն պատճառէ։

—Սիրելի կոմս, ըսաւ Ալպէր, եթէ կը հաճիք, Հռոմի մէջ ինծի ըրած ձեր ազնիւ քաղաքավարութեան փոխարէնը Բարիզ հատուցանելու փորձ մը ընեմ, և մինչև ձեր կառքին պատրաստուիլը իմ կառքս ձեր տրամադրութեան տակ դնեմ։

—Հազար անգամ շնորհակալ եմ ձեր ազնուութենէն, պարոն դերկոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բայց կարծեմ թէ Պ. Պէրթուչիօն ամէն բան կարգի դրած պէտք է ըլլայ ինէ բաժնուելէն ի վեր, որ չորսուկէս ժամ է, և ձեր դրան առջև լծուած կառք մը պիտի գտնեմ հիմա։

Կոմսին այս կարգի գործերուն վարժուած էր Ալպէր․ գիտէր որ Ներոնի պէս անկարելին գտնելու կը ջանար, և բանի մը վրայ չէր զարմանար ընաւ․ միայն ուզեց անձամբ տեսնել թէ ի՛նչ կերպով իր հրամանները կը գործադրուէին․ ուստի մինչև տան դուռը անոր ընկերացաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ սխալած չէր․ Մորսէրֆ կոմսին նախասենեակը հասնելուն պէս, Հռոմի մէջ կոմսին այցատոմսը երկու երիտասարդներուն տանող սպասաւորը, իր տիրոջ գալը տեսնելով, սիւնազարդ բակէն դուրս ցատկած էր, այնպէս որ մեծանուն ճամբորդը սանդուխին վերի կողմը չհասած՝ կառքը պատրաստ իրեն կը սպասէր։

—Պարոն, ըսաւ կոմսը Ալպէրին, մինչև տունս ինծի ընկերանալու առաջարկութիւն չեմ ըներ․ որովհետև չշտկուած տուն մը պիտի կարենամ ցուցնել ձեզ, թէև ինչպէս գիտէք․ յանպատրաստից գործ տեսնելու մէջ մեծ համբաւ ունիմ։ Օր մը որոշեցէք և ներեցէք ինծի որ հրաւիրեմ ձեզ․ այն ատեն աւելի ապահով պիտի ըլլամ ասպնջականութեան օրէնքներու դէմ չմեղանչելու մասին։

—Բանի որ օր մը կը խնդրէք, պարոն կոմս, ես ապահով եմ որ ինծի ցուցնելիքնիդ տուն մը պիտի չըլլայ, այլ պալատ մը։ Ստուգիւ, ձեր հրամանին տակ ոգի մը պէտք է ունենաք։

—Թող այդ կարծիքը ունենան իմ վրաս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ փառաւոր կառքին թաւշապատ սանդղերին վրայ կոխելով․ թերևս կիներուն քով ազդեցութիւն մը ունենամ։

Ու կառքին մէջ նստեցաւ, որուն դուռը ետևէն գոցուեցաւ․ կառքը սրարշաւ մեկնեցաւ, բայց ոչ այնչափ արագ որ կոմսը չկարենար նշմարել այն մեղմիկ շարժումը, որ տիկին Մորսէրֆի գտնուած սրահին վարագոյրը կ՚երերցնէր։

Երբ Մորսէրֆ մօրը քով վերադարձաւ, իր դահլիճին մէջ թաւիշէ մեծ թիկնաթոռի մը վրայ նստած գտաւ․ բոլոր սենեակը ստուերի մէջ ընկղմած էր, այնպէս որ հազիւ թէ հոս հոն անօթի մը կամ շրջանակի մը վրայ ոսկեզօծ գոյնը կը փայլէր։

Ալպէր կոմսուհիին երեսը չկրցաւ տեսնել, քօղի մը մէջ գլուխը կորսուած ըլլալուն, շոգիէ լուսապսակի մը պէս․ սակայն անոր ձայնը այլայլած երևցաւ իրեն. ծաղկանօթին վարդերուն,

արևածաղիկներուն բուրումներուն մէջ քացախի կծու և բարկ հոտին հետքն իսկ նշմարած էր․ իրօք, վառարանին վրայի քանդակուած անօթներէն մէկուն մէջ կաշի պատեանէն ելած կոմսուհիին սրուակը երիտասարդին մտահոգ ուշադրութիւնը գրաւեց։

—Տկարութի՞ւն մը ունիս, մայր իմ, հարցուց ներս մտնելով և իմ բացակայութեանս միջոցին անհանգի՞ստ եղար։

—Ե՞ս, ոչ, Ալպէր, այլ սա վարդերը, բրաբիոնները և նարինջի ծաղիկները, առաջին տաքերուն, որոնց սովորած չենք, այնպիսի սաստիկ բոյրեր կ՚արձակեն․․․։

—Ուրեմն, մայր իմ, ըսաւ Մորսէրֆ ձեռքը զանգակին երկարելով, նախասենեակդ ղրկել տամ զանոնք։ Իրօք, անհանգիստ ես, ասկէ առաջ իսկ ներս մտած ատեն շատ գունատ էիր։

—Ստուգիւ գունատա՞ծ էի, Ալպէր։

—Այնպիսի գունատութիւն մը որ դէմքդ աւելի վայելուչ ցոյց կու տար, մայր իմ, սակայն գիս և՛ հայրս վախցուցիր։

—Հայրդ քեզի բան մը ըսա՞ւ տժգունութեանս վրայ, հարցուց Մերսէտէս աշխուժով։

—Ո՛չ մայր իմ, բայց չե՞ս յիշեր որ այդ դիտողութիւնը քեզի ըրաւ։

—Չեմ յիշեր, ըսաւ կոմսուհին

Ալպէր զանգակը հնչեցուցած ըլլալով, ծառայ մը ներս մտաւ։

—Այս ծաղիկները նախասենեակը կամ զարդախուցը տար, ըսաւ գերկոմսը․ տիկին կոմսուհին կրնայ անհանգիստ ըլլալ անոնցմէ։

Ծառան հնազանդեցաւ։

Բաւական երկար լռութիւն մը տիրեց մինչև որ ծաղիկները տարուեցան։

—Մօնթէ-Քրիսթօ անունը ի՞նչ կը նշանակէ, հարցուց կոմսուհին, երբ ծառան վերջին ծաղկանօթով դուրս ելաւ, գերդաստանի՞ անուն է, երկրի՞ թէ պարզ տիտղոս մըն է։

—Կարծեմ թէ տիտղոս մըն է, մայր իմ, և ոչ ուրիշ բան։ Կոմսը Թոսքանայի արշիպեղագոսին մէջ կղզի մը գնած է և այսօր առտուան ըսածին համաձայն, հասպետութիւն մը հաստատեր է։

Գիտես որ այդ բանը Ֆիորէնցայի, Բարմայի և Մալթայի մէջ կ՚ըլլայ. սակայն ինքը ազնուական ըլլալու յաւակնութիւն չունի և ինքզինքը դիպուածական կոմս կ՚անուանէ, թէև Հռոմի հանրային կարծիքը խիստ մեծ իշխան մը կը համարի զայն։

—Իր կարճատեւ ներկայութեան միջոցին որչափ որ կրցի տեսնել, շատ լաւ ձեւեր ունի։

—Ո՛հ, կատարեալ են, մայր իմ, այնչափ կատարեալ որ շատ պարագաներու մէջ Եւրոպայի ամէնէն աչքառու, այսինքն անգղիական, սպանիական և գերմանական ազնուականութեանց յատուկ ազնուապետական ձեւերն ալ կը գերազանցէ։

Կոմսուհին վայրկեան մը մտածեց և կարճատեւ վարանումէ մը յետոյ յարեց.

—Սիրելի Ալպէր. Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը լաւ ճանչցար այնպէս չէ՞. ես իբրեւ մայր, հարցում մը պիտի ուղղեմ քեզ. դուն բաւական խոհեմ ես և քու տարիքէդ սովորական եղածէն աւելի դատողութիւն ունիս. կը կարծե՞ս որ կոմսը երեւցածին պէս ըլլայ ստուգիւ։

—Ի՞նչ է երեւցածը։

—Հիմա ըսիր թէ մեծ իշխան մըն է ան։

—Ըսի թէ այնպէս կը կարծեն, մայր իմ։

—Բայց քու կարծիքդ ի՞նչ է, Ալպէր։

—Արդարեւ, որոշ կարծիք մը չունիմ անոր վրայ. Մալթացի կ՚երեւի ինծի։

—Ո՛չ թէ իր ծննդեանը, այլ իր անձին վրայ է իմ հարցումս։

—Այդ տարբեր խնդիր՝ այնչափ տարօրինակ բաներ տեսայ, որ եթէ իմ կարծիքս կ՚ուզես իմանալ, Պայրընի մարդերէն մէկը կը կարծեմ, որուն վրայ թշուառութիւնը իր աղետալի կնիքը դրոշմած է, ինչպէս Մանֆրէտ մը, Լարա մը, Վէրնէր մը կամ վերջապէս հին ընտանիքի մը շառաւիղներէն այնպիսի մէկը, որ իր հայրական հարստութիւններէն զրկուած՝ ժառանգութեանց մէկ ճիւղը գտած է իր բախտախնդիր ոգիին զօրութեամբը, որ ընկերութեանց օրէնքէն վեր կը դասէ զինքը։

—Ի՞նչ ըսել կ՚ուզես.

—Ըսել կ՚ուզեմ թէ Մոնթէ-Քրիսթօ Միջերկրական ծովուն մէջ անբնակ կղզի մըն է, առանց պահակազօրքի և ամէն ազգի մաքսանենգներու ու ամէն երկրի ծովահէններու ապաստան։ Ո՛վ գիտէ թէ այս արժանաւոր գործաւորները ի՞նչ հարկ կը վճարեն իրենց իշխանին, այդ ապաստանարանին համար։

—Կարելի է, ըսաւ կոմսուհին։

—Բայց ի՞նչ փոյթ, շարունակեց երիտասարդը, մաքսանենգ ըլլալ կամ ոչ, մայր. անշուշտ պիտի խոստովանիս որ, ինչպէս արդէն տեսար, Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը երեւելի մարդ մըն է և Բարիզի ընկերութեանց մէջ խիստ մեծ յաջողութիւններ պիտի ունենայ։ Այս առտու Շաթօ-Ռընօն անգամ հիացուց։

—Քանի՞ տարեկան կրնայ ըլլալ կոմսը, հարցուց Մէրսէտէս, ակներեւ կարեւորութիւն մը ընծայելով այդ հարցման,

—Երեսունըհինգ կամ երեսունըվեց տարեկան, մայր իմ։

—Անկարելի որ այդչափ երիտասարդ ըլլայ, ըսաւ Մէրսէտէս, Ալպէրի ըսածին և իր կարծիքին պատասխանելով միեւնոյն ատեն։

—Այո՛, ստոյգ է, առանց մասնաւոր դիտումի կամ մտածումի երեք-չորս անգամ ինծի ըսած է թէ այս ինչ ժամանակին հինգ տարեկան էի, այս ինչ միջոցին տասը տարեկան և այս ինչին՝ տասներկու. ես որ իր մանրամասն պատմութեանց մասին մեծ հետաքրքրութիւն կը զգայի, յիշած թուականները իրարու կը մօտեցնէի և բնաւ չտեսայ որ անիկա սխալէր։ Ուստի ապահով եմ որ այդ արտակարգ մարդուն տարիքը երեսունըհինգէն աւելի պիտի չըլլայ։ Անկէ զատ, չտեսա՞ք, մայր իմ, ինչպէս վառվռուն են անոր աչքերը, ինչպէս սեւ են մազերը, և ինչպէս ճակատը տժգոյն բայց անկնճիռ է. իր կազմուածքը ոչ միայն զօրաւոր՝ այլ և առոյգ է։

Կոմսուհին դառն խորհրդածութիւններու յորձանքին տակ ընկճուած, գլուխը խոնարհեցուց։

—Այդ մարդը քեզի հետ բարեկամացա՞ւ, Ալպէր, հարցուց Մէրսէտէս ջղային սարսուռով մը։

—Կարծեմ, մայր իմ։

—Իսկ դուն... կը սիրե՞ս զայն։

—Այդ անձը ինծի շատ հաճելի թուեցաւ, հակառակ Ֆրանց տ'Էբինէի կարծիքին, որ կ'ուզէր համոզել զիս թէ միւս աշխարհէն եկած մարդ մըն է։

Կոմսուհին երկիւղի շարժում մը ըրաւ։

—Ալպէր, ըսաւ այլայլած ձայնով մը, ամէն ատեն քեզ զգուշացուցած եմ նոր բարեկամներէ։ Հիմա դուն չափահաս ես, և կրնաս ինծի խրատ տալ. սակայն ես կը կրկնեմ թէ խոհեմութիւնը ձեռքէ մի՛ ձգեր, Ալպէր։

—Սիրելի մայր իմ, այդ խրատին օգտակարութիւնը կը հասկընամ, սակայն պէտք է գիտնամ թէ ի՞նչ բանի վրայ վստահ ըլլալու չեմ։ Կոմսը նարտ չխաղար, կոմսը կաթիլ մը սպանիական գինիով ոսկեզօծուած ջուր կը խմէ. կոմսը այնչափ հպարտ է որ առանց զիս ծաղրելու՝ չկրնար ստակ փոխ տալ. ուրեմն ի՞նչ բանի համար վախնամ կոմսէն։

—Իրաւունք ունիս, պատասխանեց կոմսուհին, սակայն ես անհեթեթ երկիւղներ ունիմ, մասնաւորաբար այնպիսի մարդու մը նկատմամբ, որ քու կեանքդ ազատած է։ Աղէկ միտքս ինկաւ, հայրդ ի՞նչպէս ընդունեց զայն, Ալպէր։ Պէտք է որ մեր կրցածէն աւելի լաւ վարուինք կոմսին հետ։ Հայրդ երբեմն մտազբաղ է և իր գործերուն վրայ խորհած ատեն բան մը հոգը չըներ, թերևս առանց ուզելու...։

—Հայրս շատ լաւ վարուեցաւ անոր հետ, մայր, ընդմիջեց Ալպէր, կրնամ ըսել իսկ թէ հօրս սիրտը փաղաքշեցաւ կոմսին երկու կամ երեք մեծարանքի խօսքերով, որոնք այնպիսի ճարտարութեամբ և պատշաճութեամբ արտասանուեցան, որ կարծես թէ կոմսը երեսուն տարիէ ի վեր հայրս կը ճանչնար։ Անոր ուղղած գովեստներուն իւրաքանչիւր փոքրիկ նետերը զուարճութիւն կը պատճառէին հօրս, յարեց Ալպէր ծիծաղելով, այնպէս որ շատ սիրով իրարմէ բաժնուեցան, ու նոյն իսկ հայրս ուզեց խորհրդարանը տանիլ զայն, որպէս զի ատենախօսութիւնը լսէ։

Կոմսուհին չպատասխանեց. այնպիսի խորունկ մտածումներու մէջ ընկղմած էր որ աչքերը քիչ քիչ գոցուեր էին։

Երիտասարդը անոր առջև կանգնած՝ այնպիսի որդիական սիրով երեսը կը նայէր որ մանկամարդ և գեղեցիկ մայր ունեցող

զաւակներուն քով աւելի կաթողին և աւելի քաղցր կ'ըլլայ։ Եւ տեսնելով որ անոր աչքերը գոցուեցան, վայրկեան մըն ալ անոր քաղցր շնչառութիւնը լսելու համար կեցաւ և քնացած կարծելով զայն, ոտքին ծայրերուն վրայ կոխելով հեռացաւ և զգուշութեամբ քաշեց սենեակին դուռը։

—Աղէկ գուշակեցի, մրմնջեց Ալպէր, գլուխը շարժելով, որ այս մարդը ամէնուն վրայ մեծ ազդեցութիւն պիտի գործէ։ Անխարդախ կշռորդով մը անոր զօրութիւնը կը չափեմ։ Մայրս ալ այս դիտողութիւնը ըրաւ. երևելի մարդ մը պէտք է ըլլայ ան։

Այս ըսելով ձիերուն քով իջաւ, բայց գաղտնապէս ապսպրուած, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին այնպիսի կառաձիեր ձեռք բերելուն համար, որոնք իր աշխէտ ձիերուն յարգը նուաստացնէին գնահատողներուն քով։

—Ստուգիւ, ըսաւ ինքնիրեն, մարդիկ հաւասար չեն, հօրմէս խնդրեմ որ այս ճշմարտութիւնը Խորհրդարանին մէջ պարզէ։

Բ. ԳԼՈՒԽ

ՊԱՐՈՆ ՊԷՐԹՈՒՉԻՕ

Կոմսը վեց վայրկեանէն տունը հասած էր։

Այդ վեց վայրկեանները բաւական եղած էին որ քսանէն աւելի երիտասարդներ զինքը տեսնեն. անոնք գնել չկրցած այդ կառաձիերուն արժէքը ճանչնալով, ձիերնին առաջ մղեր էին, որպէսզի տեսնեն այդ փարթամ իշխանը, որ տասնական հազար Ֆրանքնոց ձիեր լծած էր իր կառքին։

Ալիին ընտրած տունը, ուր պիտի բնակէր Մօնթէ-Քրիսթօ, Շանզ-Էլիզէի աջ կողմը, բակի և պարտէզի մէջտեղը շինուած էր. բակին մէջ բարձրացած թաւախիտ ծառերը, շէնքին ճակատին մէկ մասը կը ծածկէին. այս ծառերուն շուրջը երկու թևերու նման երկու ծառուղիներ կային, որոնք դէպի աջ և ձախ կողմը տարածուելով, կառքերը կ'առաջնորդէին վանդակապատէն

կրկնակի սանդուխին առջև. սանդուխին իւրաքանչիւր աստիճանին վրայ կային ծաղիկներով լեցուն յախճապակիէ թաղարներ:

Այն տունը, որ ընդարձակ տարածութեան մէջտեղը շինուած էր, գլխաւոր դռնէն զատ՝ ուրիշ դուռ մըն ալ ունէր, որ Բոնթիէօ փողոցին վրայ կը բացուէր:

Կառապանը՝ դռնապանին ձայն տալէն առաջ՝ դրան միաձոյլ վանդակները իրենց ծխնիներուն վրայ դարձան:

Կոմսին գալը հեռուէն տեսած էին, և ծառաները ինչպէս Հռոմ և ամէն տեղ, նոյնպէս Բարիզի մէջ փայլակի արագութեամբ կը ծառայէին անոր:

Կառապանը ներս մտցուց կառքը, առանց անոր գնացքը յամբացընելու՝ կէս բոլորակը դարձաւ, և ծառուղիին աւազին վրայ անիւներուն ձայնը չմարած՝ վանդակները փակուեցան նորէն:

Սանդուխին ձախ կողմը կեցաւ կառքը. դռնակին առջև երկու հոգի ներկայացան, որոնցմէ մէկն էր Ալի, որ անպատմելի ուրախութեամբ իր տիրոջը կը ժպտէր և Մօնթէ-Քրիսթոյի միայն մէկ նայուածքովը վարձատրուած կը զգար ինքզինքը:

Միւսը խոնարհութեամբ բարևեց զայն և կառքէն իջնելուն օգնելու համար թևը կոմսին ներկայացուց:

—Շնորհակալ եմ, պարոն Պէրթուչչիօ, ըսաւ կոմսը, կառքին երեք աստիճաններէն ցատքելով յուշիկ. ո՞ւր է նոտարը:

—Փոքր սրահն է, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչչիօ:

—Հապա այցետոմսե՞րը, զոր տպել տալու հրաման տուի, տունը թիւը իմանալուդ պէս:

—Պատրաստ են, պարոն կոմս. Բալէ-Ռուայլի ամէնէն երևելի փորագրիչին գացի ու աչքիս առջև փորագրել տուի. առաջին տպուելուն պէս, ձեր հրամանին համեմատ, նոյն վայրկեանին պարոն Տանկլարին ղրկեցի, փողոց Շօսէ-տ'Անթէն, թիւ 7. մնացեալները Ձեր Վսեմութեան ննջասենեակին կրակարանին վրայ են:

—Լա՛ւ, ժամը քանի՞ է:

—Չորս:

Մօնթէ-Քրիսթօ ձեռնոցները, գլխարկը և գաւազանը այն Ֆրանսացի սպասաւորին տուաւ, որ Մորսէրֆ կոմսին նախասեն-

եակէն դուրս նետուած էր կառքը պատրաստելու համար. յետոյ փոքր սրահը մտաւ՝ Պէրթուչչիոյի ետևէն երթալով, որ ճամբան կը ցուցնէր իրեն:

—Այս ի՛նչ խեղճ կինէր կան այս նախասենեակին մէջ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. կը յուսամ թէ փոխել կուտաս:

Պէրթուչչիօ խոնարհութիւն մը ըրաւ:

Վերակացուին ըսածին համեմատ՝ նոտարը փոքր սրահին մէջ կը սպասէր. պարկեշտ անձ մը կ'երևէր և Բարիզի մէջ երկրորդական դրագիր ըլլալէն յետոյ քաղաքին շրջականներուն նոտարութեան բարձր աստիճանին հասած էր:

—Գիւղը գնելիք տանս վաճառումը կատարող նոտարը դո՞ւն ես, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

—Այո՛, պարոն կոմս, պատասխանեց նոտարը:

—Վաճառման պայմանագրութիւնը պատրա՞ստ է:

—Այո՛, պարոն կոմս:

—Հետդ բերա՞ծ ես:

—Ահա՛ տեսէք:

—Շատ լաւ. բայց ո՞ւր կը գտնուի գնած տունս, հարցուց անտարբերութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ, կէս մը Պէրթուչչիոյին և կէս մը նոտարին ուղղելով խօսքը:

Պէրթուչչիօ շարժում մը ըրաւ, որով իր չգիտնալը կ'իմացնէր:

Նոտարը զարմանքով Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը նայեցաւ:

—Ի՞նչպէս, պարոն կոմս, ըսաւ, չէ՞ք գիտեր ձեր գնած տունը ո՛ւր գտնուիլը:

—Ստուգիւ չեմ գիտեր, ըսաւ կոմսը, և ի՞նչպէս կրնայի գիտնալ. այս առտու Բարիզ հասայ, և առաջին անգամն է որ ոտքս Ֆրանսա կը դնեմ:

—Ուրեմն իրաւունք ունիք, պատասխանեց նոտարը, ձեր գնած տունը Օթէյլ կը գտնուի:

Այս խօսքերուն վրայ՝ Պէրթուչչիօ տժգունեցաւ:

—Ո՞ւր կը գտնուի Օթէօյլ, հարցուց կոմսը:

—Ասկէ երկու քայլ հեռու՝ հրաշալի տեղ մըն է, պատասխանեց նոտարը, Բասսիէն քիչ մը անդին, Պուլօնեը անտառին մէջտեղը:

—Այդչափ մօ՞տ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ուրեմն գիւղի մէջ չէ. Բարիզի դրան այդչափ մօտիկ տուն մը ի՞նչպէս գնել տուիր ինծի, պարոն Պէրթուչիօ։

—Ե՞ս, ըսաւ Պէրթուչիօ զարմանալի եռանդով մը. բնաւ երբեք. այն տունը գնելու հրաման չտուի՞ք ինծի. հաճեցէք յիշողութիւննիդ ամփոփել և մտածել քիչ մը։

—Այո՛, իրաւունք ունիս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, հիմա միտքս եկաւ. օրագրի մը մէջ Գիւղի տուն մը վերնագրով ծանուցումը կարդացի, և այդ կեղծ վերնագրէն խաբուեցայ։

—Տակաւին ժամանակ ունինք, ըսաւ Պէրթուչիօ աշխուժով. եթէ Ձեր Վսեմութիւնը հաճի ինծի յանձնարարել ուրիշ ամէն կողմ տուն մը փնտռելու, կամ Էնկիէն, կամ Ֆօնթընէ-օ-Րօզ, և կա՛մ Պէլվիւ, ամենագեղեցիկ տուն մը կրնամ գտնել։

—Ո՛չ. ոչ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ անփութօրէն. հիմա այս տունը գնեցի և չեմ ուզեր ձեռքէ հանել։

—Պարոնը իրաւունք ունի, ըսաւ նոտարը աշխուժով, որ իր վարձքը կորսնցնելէ կը վախնար. տունը խիստ լաւ է, վազուն ջուր, խիտ անտառակ և վայելուչ շինուածք մը ունի, թէև երկար ժամանակէ ի վեր անբնակ մնացած ըլլայ. առանց հաշուի գնելու անոր կահ կարասիները, որոնք որչափ ալ հին ըլլան, թանկագին են, մանաւանդ այսօր որ ամէն մարդ հնութիւններ կը փնտռէ։ Ներեցէք համարձակութեանս, կը տեսնեմ որ Պ. կոմսին կամքը կը համապատասխանէ ժամանակիս ընթացքին։

—Ուրեմն յարմար տուն է այդ, ըսաւ կոմսը։

—Աւելէ աւելի է, խիստ պատուական տուն է։

—Ուրեմն այդպիսի առիթ մը չփախցնենք ըսաւ կոմսը, ո՞ւր պայմանագրութիւնը Պ. նոտար:

Ու պայմանագրութիւնը ձեռքը առնելով, տանը գտնուած կողմը ու կալուածատիրոջ անունը կարդալէն ետքը, անմիջապէս ստորագրեց։

—Պէրթուչիօ, ըսաւ, յիսունհինգ հազար ֆրանք տուր պարոնին։

Վերակացուն անապահով քայլերով դուրս ելաւ և վայրկեան մը ետքը թղթադրամներու ծրարով մը վերադարձաւ, և նոտարին յանձնեց զանոնք։

—Հիմա օրինական ամէն պայմանները կատարուա՞ծ են, հարցուց կոմսը։

—Ամէնքն ալ, պարոն կոմս։

—Բանալիները քո՞վ են։

—Տունը պահպանող դռնապանին քովն են. բայց ահաւասիկ հրամանագիրը, որով տանուտէրն ըլլալնիդ պիտի ճանչնայ ան։

—Շատ լաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ գլխովը նոտարին նշան մը ըրաւ, որով ըսել կ'ուզէր։

—Երթաս բարով, ա՛լ քեզի պէտք չունիմ։

—Բայց, ըսաւ առաքինի գրագիրը, կարծեմ թէ կը սխալիք. յիսուն հազար ֆրանք պիտի ըլլայ ընդամէնը։

—Այո՞, բայց քու վա՞րձքդ։

—Նոյն գումարին մէջն է, պարոն կոմս։

—Օթէօյլէն մինչև հոս չեկա՞ր։

—Այո՛։

—Կրած նեղութեանդ անշուշտ պէտք է վարձատրուիլ, ըսաւ կոմսը և նշանով մը անոր ճամբայ տուաւ։

Նոտարը ետ ետ երթալով մինչև գետինը ողջունելով դուրս ելաւ։

Այդ պաշտօնը ընդունելէն ի վեր առաջին անգամն էր որ այսպիսի մարդու մը կը հանդիպէր։

—Պարոնին հետ գնա ըսաւ կոմսը Պէրթուչչիոյին և գործակատարը նոտարին ետևէն դուրս ելաւ։

Կոմսը՝ մինակ մնալուն պէս՝ գրպանէն հանեց բանալիով թղթակալ մը և վիզէն կախուած փոքր բանալիով մը, զոր միշտ կը կրէր, բացաւ զայն։

Վայրկեան մը անոր մէջ փնտռտուք ընելէն ետքը, քանի մը ծանօթութիւններ պարունակող երես մը բացաւ, այդ ծանօթութիւնները բաղդատեց սեղանին վրայ դրուած վաճառման պայմանագրութեան հետ և իր յիշողութիւնը ամփոփելով՝ ըսաւ մտովի։

—Ճիշդ ան է. Օթէօյլ, Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28. հիմա արդեօք հաւատքի՞ երկիւղով անոր խոստովանութիւնը ձեռք բերելու եմ թէ բնական երկիւղով. սակայն ժամէ մը ամէն բան պիտի իմանամ։ Պէրթո՛ւչիօ, պոռաց կոմսը տեսակ մը ուռնակով զարնելով սկահի մը վրայ, որ ծնծղայի պէս սուր և երկար հնչում մը հանեց. Պէրթո՛ւչիօ։

Վերակացուն դրան առջև երևցաւ։

—Պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը, ժամանակաւ ինծի ըսիր թէ Ֆրանսա ճամբորդած ես։

—Այո՛, տէր իմ, Ֆրանսայի քանի մը կողմերը։

—Անշուշտ Բարիզի շրջականները կը ճանչնաս։

—Ո՛չ, տէր իմ, ոչ, պատասխանեց Պէրթուչչիօ, տեսակ մը ջղային սարսուռով, և ատոր պատճառը սաստիկ մտահոգութիւն մը երևցաւ Մօնթէ-Քրիսթոյի, որ անոր սրտի յուզումները լաւ կը ճանչնար։

—Մե՛ղք, ըսաւ, որ Բարիզի շրջանակները չես ճանչնար, որովհետև այս իրիկուն նոր տունս տեսնել կ'ուզեմ. միասին գալով՝ կրնայիր օգտակար տեղեկութիւններ տալ ինծի։

—Օթէօ՞յլ պիտի երթանք, ըսաւ Պէրթուչչիօ, որուն դէմքին պղնձի գոյնը գրեթէ կապարագոյնի փոխուեցաւ, և զիս Օթէօ՞յլ պիտի տանիք։

—Կը հարցնեմ քեզի, Օթէօյլ երթալու համար ի՞նչ պատճառ ունիս զարմանալու։ Երբ ես Օթէօյլ բնակիմ, դուն ալ միասին պիտի գաս, քանի որ դուն ալ իմ տունէս ես։

Պէրթուչչիօ իր տիրոջ սէգ նայուածքին առջև գլուխը խոնարհեցուց, և անշարժ ու լուռ մնաց։

—Բայց ըսէ, ի՞նչ եղար։ Կառքը պատրաստել տալու համար ե՞րկրորդ անգամ զանգակը հնչեցնել պիտի տաս ինծի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ձայնով մը, որով Լուի ԺԴ. իր երևելի խօսքը արտասանած էր. «Քիչ մնաց որ չպիտի սպասէի»։

Պէրթուչչիօ մէկ ոստումով փոքր սրահէն նախասենեակ անցաւ և կերկերուն ձայնով մը պոռաց.

—Նորին Վսեմութեան ձիերը լծեցէք։

Մօնթէ-Քրիսթօ երկու կամ երեք նամակ գրեց։ Վերջին նամակը կնքելու միջոցին Պէրթուչչիօ ներս մտաւ.

—Նորին Վսեմութեան կառքը պատրաստ է, ըսաւ։

—Շատ լաւ, ձեռնոցներդ ու գլխարկդ առ, ըսաւ կոմսը։

—Ձեզի՞ հետ գալու եմ անպատճառ։

—Անշուշտ. պէտք է տեսնես և հարկ եղած հրամանները տաս, որովհետև այդ տունը բնակելու մտադիր եմ։

Երբեք օրինակը տեսնուած չէր որ կոմսին մէկ հրամանին պատասխան մը կարենային տալ։

Ուստի Պէրթուչչիօ, առանց ընդդիմութեան. տիրոջ ետևէն գնաց. կոմսը կառք մտաւ և նշան ըրաւ որ Պէրթուչչիօ միասին գայ։

Պէրթուչչիօ կառքին առջևի նստարանին վրայ ելաւ ակնածութեամբ։

Գ. ԳԼՈՒԽ

ՕԹԷՕՅԼԻ ՏՈՒՆԸ

Մօնթէ-Քրիսթօ դիտած էր որ Պէրթուչչիօ սանդուխէն իջած ատեն՝ Քորսիքացի ծովահէններուն պէս իր բթամատովը օդին մէջ խաչին նշանը գծած էր, և կառքին մէջ իր տեղը նստած միջոցին ալ ցած ձայնով կարճ աղօթք մը կր մրմնջէր։

Անհետաքրքիր մէկը կրնար գութ ունենալ, տեսնելով որ Պէրթուչչիօ կը դժկամակէր շրջագայելու։ Սակայն կոմսը, ինչպէս կ'երևէր, հետաքրքիր ըլլալով, չէր ուզեր Պէրթուչչիօն մասնակից չընել այդ փոքր ճամբորդութեան։

Քսան վայրկեանէն Օթէօյլ հասան։

Պէրթուչչիոյի սրտին անհանգստութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար։

Երբ գիւղը մտան, Պէրթուչչիօ կառքին անկիւնը կծկուած, տենդոտ յուզումով սկսաւ զննել այն տուները, որոնց առջևէն կ'անցնէին,

—Կառքը կեցնել տուր Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28, ըսաւ կոմսը, իր անողոք նայուածքը ուղղելով Պէրթուչչիոյի, կ'ընէր այդ հրամանը։

Պէրթուչչիոյի երեսը քրտինքով ծածկուեցաւ, սակայն հնազանդեցաւ և կառքէն դուրս ծռելով, պոռաց կառապանին.

—Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28։

Թիւ 28 տունը գիւղին ծայրը կը գտնուէր։

Երթալու տեղերնին չհասած. գիշեր եղած էր արդէն կամ գոնէ ելեքտրականութեամբ լցուած սև ամպ մը այդ կանխահաս մթութեան կ'ընծայէր վիպական դրուագի մը երևոյթն ու վսեմութիւնը։

Կառքը կեցաւ, սպասաւորը դռնակին առջևէ վազեց և բացաւ զայն։

—Դուն պիտի չիջնե՞ս, պարոն Պէրթուչչիօ, կառքին մէջ պիտի մնա՞ս. բայց այս իրիկուն ի՞նչ է մտմտուքդ։

Պէրթուչչիօ կառքէն դուրս ցատկեց և ուսը ներկայացուց կոմ-

ալին, որ այս անգամ անոր վրայ կռթնելով կառքին երեք աստիճաններէն վար իջաւ։

—Զա՛րկ դուռը, ըսաւ կոմսը, և ո՛վ ըլլալս իմացուր։

Պէրթուչչիօ զարկաւ, դուռը բացուեցաւ և դռնապանը դուրս ելլելով.

—Ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց։

—Նոր տէրդ եկած է, պատասխանեց սպասաւորը։

Ու նոտարին տուած հրամանագիրը դռնապանին երկարեց։

—Ուրեմն տունը ծախուեցա՞ւ, հարցուց դռնապանը, և պարոնը բնակելու պիտի՞ գայ։

—Այո՛, բարեկամ, ըսաւ կոմսը. պիտի ջանամ որ նախկին տիրոջդ վրայ ցաւելու պատճառ չունենաս։

—Բնաւ ցաւելու պատճառ պիտի չունենամ. պարոն, ըսաւ դռնապանը։ քանի որ շատ քիչ անգամ կը տեսնէինք զայն. հինգ տարիէն աւելի է որ եկած չէ և շատ լաւ ըրած է ծախելով այնպիսի տուն մը, որ բանի չէր ծառայեր իրեն։

—Ի՞նչ էր նախկին տիրոջդ անունը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ.

—Սէն-Մէրանի մարքիզ՝ ապահով եմ որ իրեն արժած գինովը չէ ծախած այս տունը։

—Սէն Մէրանի մարքիզ, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ. ինծի այնպէս կ'երեւի որ այդ անունը անծանօթ չէ ինծի, ըսաւ կոմսը. Սէն-Մէրանի մարքիզ...։

Ու անոր ով ըլլալը յիշողութեան մէջ փնտռել կը ձեւացնէր։

—Ծերունի ազնուական մըն էր շարունակեց դռնապանը և Պուրպոններուն հաւատարիմ ծառան. միակ աղջիկ մը ունէր Պ. Վիլֆորի հետ ամուսնացած, որ առաջ Նիմ, յետոյ Վէրսայլ ընդհանուր դատախազ եղաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ իր նայուածքը Պէրթուչչիոյի ուղղեց, որ չիյնալու համար պատին կռթնած էր և իր գոյնը պատէն աւելի կապարագոյնի փոխուած էր։

—Բայց այդ աղջիկը չմեռա՞ւ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, կարծեմ թէ այնպէս ըսին։

—Այո՛, պարոն, քսանըմէկ տարի կայ, և անկէ ի վեր խեղճ մարքիզը երեք անգամ չտեսանք։

—Շնորհակալ եմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, որ Պէրթուչչիոյի տկարութիւնը տեսնելով՝ հասկցած էր որ չուանը աւելի քաշելուն պէս պիտի փրթէր։ Ճրագ մը տուր մեզի։

—Կ'ուզէ՞ք որ հետերնիդ գամ։

—Ո՛չ, հարկ չկայ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, երկու ոսկի նուիրելով դռնապանին, որ օրհնութեան և հառաչանքի ձայներով շնորհակալ եղաւ։

—Ո՛հ, պարոն, կը ցաւիմ որ մոմ չունիմ ըսաւ դռնապանը, կրակարանին քիւին և անոր քովի տախտակներուն վրայ փնտռելէն յետոյ։

—Պէրթուչչիօ, կառքին լապտերներէն մէկը առ և եկո՛ւր սենեակները ինծի ցոյց տուր, ըսաւ կոմսը։

Պէրթուչչիօ առանց խօսք մը ըսելու, հնազանդեցաւ, բայց լապտերը բռնող ձեռքին դողդղալէն կ'երեւէր թէ ո՛րչափ անհանդուրժելի էր այդ հնազանդութիւնը։

Բաւական ընդարձակ գետնայարկը պտըտեցան, անկէ անցան առաջին յարկը, որ սրահէ մը, լոգարանէ մը և երկու ննջասենեակներէ կը բաղկանար։

Այդ ննջասենեակներէն մէջէն օձապտոյտ սանդուխով մը պարտէզ կ'իջնուէր։

—Ահա գաղտնի սանդուխ մը, ըսաւ կոմսը, որ բաւական վայելուչ է։ Այս կողմէ բռնէ լապտերը, պարոն Պէրթուչչիօ. առաջ անցիր, և նայինք սա սանդուխը ո՞ւր կը տանի։

—Պարոն, ըսաւ Պէրթուչչիօ, պարտէզը կը տանի։

—Ի՞նչէն գիտես, ըսէ կ'աղաչեմ։

—Այսինքն պէտք է որ տանի։

—Ուրեմն տեսնենք։

Պէրթուչչիօ հառաչանք մը արձակելով, առջեւէն քալեց։

Սանդուխին վարը պարտէզ մը կար իրօք։

Արտաքին դրան առջև գործակատարը կեցաւ։

—Ինչո՞ւ չես քալեր, պարոն Պէրթուչչիօ, ըսաւ կոմսը։

Բայց Պէրթուչչիօ խուլցեր, ընդարմացեր և գրեթէ ոգեսպառ եղած էր։

Խեղճին չփոթահար աչքերը սոսկալի անցեալի մը հետքերը

կը փնտռէին իր շուրջը, և իր կծկուած ձեռքերը կը ջանային ահռելի յիշատակներ հեռացնել։

—Զգլխի՞ յառաջանաս, ըսաւ կոմսը։

—Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց Պէրթուչչիօ, լապտերը ներքին պատին անկիւնը դնելով, ոչ, պարոն, անկարելի է, չեմ կրնար երթալ։

—Ի՞նչ կը նշանակէ ատ, ըսաւ կոմսը անողոք ձայնով մը։

—Բայց յայտնի կը տեսնէք որ անբնական բան է ատ, գոչեց Պէրթուչչիօ. Բարիզի մէջ ուզէք տուն մը գնել. ճիշդ Օթէօյլ գաք գնելու, և ձեր գնած տունն ալ Ֆոնթէնի փողոցը, թիւ 28ն ըլլայ։ Ա՜հ. ինչո՞ւ ամէն բան հոն չպատմէի ձեզ, տէր իմ. անշուշտ չպիտի բռնաբարէիք զիս որ միասին գամ։ Կը յուսայի որ ուրիշ տուն մը ըլլար ձեր գնածը։ Կարծես թէ այս տունէն զատ, ուր սպանութիւն գործուած է, ուրիշ տուն չկայ Օթէօյլի մէջ։

—Ո՜հ, այդ ի՞նչ սոսկալի խօսք է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ յանկարծ կենալով. Թշուառական մարդ, ի՞նչ կ'ըսես, միշտ գաղտնիք և անհիմն երկիւղնե՞ր ունիս։ Ա՛ռ սա լապտերը և երթանք պարտէզը պտըտինք. ինծի հետ գտնուելուդ համար պէտք չէ վախնաս։

Պէրթուչչիօ լապտերը առաւ և հնազանդեցաւ։

Լուսինը պարապ տեղը կը մրցէր ամպերու ծովուն հետ, որոնք իրենց մթութեան կոհակներովը կը ծածկէին զայն, հազիւ թէ վայրկեան մը լուսինին տկար լոյսը կ'երեւէր, որ անհունութեան խորութեանց մէջ աւելի մութ ամպերու տակ կը թաղուէր։

Վար իջնելով՝ վերակացուն պարտէզին ձախ կողմը ուղղուեցաւ։

—Այդ կողմը մի՛ երթար, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ծառուղիները տեսնելու ի՞նչ հարկ կայ. ուղղակի դիմացնիս երթանք. հոն գեղեցիկ մարգագետին մը կը տեսնեմ։

Պէրթուչչիօ սրբեց ճակտէն հոսած քրտինքը ու հնազանդեցաւ։

Սակայն շարունակ դէպի ձախ կողմը կ'ուղղուէր։

Ընդհակառակը՝ Մօնթէ-Քրիսթօ աջ կողմը կ'երթար, և խիտ ծառերուն քովը հասնելուն պէս կանգ առաւ։

Պէրթուչչիօ չկրցաւ համբերել։

—Հեռացէք ատկէ, պարոն, աղաղակեց, հեռացէ՛ք ատկէ, կ'աղաչեմ ճիշդ անոր կեցած տեղը կը գտնուիք։

—Ո՛ր տեղը։

—Այն տեղը ուր գետին ինկաւ ան։

—Սիրելիդ իմ պարոն Պէրթուչչիօ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ խնդալով, խելքդ գլուխդ բեր, կը հրամայեմ քեզ, ոչ Սարթենա կը գտնուինք և ոչ Գորթէ։ Անտառն ալ չենք, այլ անգղիական պարտէզի մը մէջ, ուր լաւ խնամուած չէ, բայց ատոր համար պէտք չէ զրպարտել տէրը։

—Պարոն, կ'աղաչեմ, հոդ մի՛ կենաք, հոդ մի՛ կենաք։

—Կարծեմ թէ խենթեցեր ես, Պէրթուչչիօ, ըսաւ կոմսը պաղարիւնութեամբ. եթէ ատայդ է, ըսէ որ դժբախտութիւն մը պատահելէն առաջ, յիմարանոց մը դնել տամ քեզ։

—Ափսոս, տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչչիօ գլուխը շարժելով և ձեռքերը իրար միացնելով այնպիսի կեցուածքով մը, որ կրնար կոմսին ծիծաղը շարժել, եթէ աւելի մեծ օգտի մը մտմտուքը այս միջոցին զինքը զբաղեցուցած չըլլար, և տագնապեալ խղճի մը արտայայտութեան ուշադիր չըլլար. ափսո՛ս, տէր իմ, դժբախտութիւնը հոս պատահեցաւ։

—Պարոն Պէրթուչչիօ, ըսաւ կոմսը, թեւերովդ այնպիսի շարժումներ կ'ընես, և աչքերդ այնպէս կը դարձնես որ կարծես թէ դիւահարեր ես և դեւը չես կրնար հանել. գրեթէ միշտ դիտած եմ որ տեղէն շարժիլ չուզող ամէնէն յամառ դեւը գաղտնիքն է։ Ես գիտէի որ դուն Քորսիքացի ես, գիտէի որ ամէն ատեն տխուր ես ու վրէժխնդրութեան հին պատմութիւն մը կ'որոճաս։ Իտալիոյ մէջ մտահոգ չէի այդ մասին, քանի որ այդ տեսակ գործեր սովորական են հոն. սակայն Ֆրանսայի մէջ մարդասպանութիւնը անպատիժ չի մնար. ոստիկանները մարդասպանը կը փնտռեն, դատաւորները կը դատապարտեն և կառափնատները վրէժը կը լուծեն։

Պէրթուչչիօ ձեռքերը միացուց իրարու և այդ զանազան շարժումները ըրած ատեն, ձեռքը բռնած լապտերին լոյսը իր այլայլած դէմքը կը լուսաւորէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ այնպէս կը դիտէր Պէրթուչչիօն, ինչպէս Համի

մէջ դիտած էր Անտրէայի չարչարանքը․ յետոյ այնպիսի ձայնով մը որ խեղճ Պէրթուչչիօյի ամբողջ մարմինը դողացուց․

—Ուրեմն աբբայ Պիւզոնին սուտ խօսեցաւ, երբ 1829ին Ֆրանսա կատարած ճամբորդութենէն յետոյ ինծի ղրկեց քեզ յանձնարարական նամակով մը, որուն մէջ թանկագին յատկութիւններդ կը գովէր․ Ուրեմն աբբային գրեմ, և անոր պատասխանատուութեանը յանձնեմ քեզ՝ անշուշտ այն ատեն պիտի իմանամ թէ ի՞նչ կը նշանակէ այդ սպանութեան գործը։ Միայն թէ, պարոն Պէրթուչչիօ, կանխաւ քեզի ըսեմ թէ որ երկրին մէջ ապրիմ, սովորութիւն ունիմ անոր օրէնքներուն համաձայն վարուելու և քեզի համար փափաք չունիմ ֆրանսական ոստիկանութեան հետ աւրուելու։

—Ո՛հ, կ'աղաչեմ, մի՛ ընէք այդ բանը, տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչչիօ յուսահատական ձայնով. միշտ հաւատարմութեամբ ծառայեցի ձեզի, այնպէս չէ՞, պարկեշտութեամբ վարուեցայ ամէն ատեն, և կրցածէս աւելի բարի գործեր իսկ ըրի։

—Չեմ կրնար ուրանալ այդ բանը, յարեց կոմսը, բայց ինչո՞ւ այդպէս այլայլեցար։ Գէշ նշան մըն է այդ. մաքուր խիղճը այտերուն այդչափ աժգունութիւն և բոլոր անձին այդչափ սարսուռ չկրնար պատճառել...։

—Բայց, պարոն կոմս, յարեց Պէրթուչչիօ վարանումով, դուք չըսի՞ք ինծի թէ Աբբայ Պիւզոնին, որ Նիմի բանտերուն մէջ զիս խոստովանեցուց, ձեր քովը ղրկած ժամանակը իմացուց ձեզ թէ ես մեծ մեղքի մը տէր եմ։

—Այո՛, բայց ես կարծեցի թէ գողութիւն մը ըրած ես, քանի որ իմ քովս կը ղրկէր քեզ, ըսելով թէ ընտիր գործակատար մը կրնաս ըլլալ։

—Ո՛հ, ոչ, պարոն կոմս, ըսաւ Պէրթուչչիօ արհամարհանքով։

—Եւ կամ, Քորսիքացի ըլլալուդ, չէիր կրցած դիմադրել մորթ մը պատրաստելու փափաքիդ, ինչպէս կ'ըսէք ձեր երկրին մէջ հակառակ իմաստով, քանի որ մորթ մը կ'աւրէք։

—Ո՛հ, այո՛, տէր իմ, այո՛, բարի տէրս. ստոյգ է. ըսաւ Պէրթուչչիօ, կոմսին առջեւը ծնրադրելով. այո՛, վրէժխնդրութիւն մըն էր որ կատարեցի, կ'երդնում, պարզ վրէժխնդրութիւն մը։

—Այո՛, կ'ըմբռնեմ, բայց չհասկցածս ալ սա է թէ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այս տունը այդ աստիճան ելեքտրականութիւն կ'ազդէ քեզի։

—Ինչո՞ւ կը զարմանաք, տէր իմ, վրէժխնդրութիւնը այս տան մէջ կատարուեցաւ։

—Ի՞նչ, իմ տանս մէջ։

—Բայց տակաւին ձերը չէր, յարեց Պէրթուչչիօ պարզօրէն։

—Բայց որո՞ւն էր այդ տունը, կարծեմ դռնապանը ըսաւ թէ Սէն-Մէրանի մարքիզինն էր։ Սէն-Մէրանի մարքիզէն ի՞նչ վրէժ պիտի լուծէիր։

—Անկէ լուծելու վրէժ չունէի, պարոն, այլ ուրիշէ մը։

—Ի՜նչ զարմանալի զուգադիպութիւն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ խորհիլ ձեւացնելով. դիպուածով այնպիսի տան մը մէջ կը գտնուիք, ուր տեղի ունեցած տեսարանը քեզ այնպիսի խղճի տագնապ կ'ազդէ։

—Պարոն, ըսաւ Պէրթուչչիօ, ստուգիւ այս ամէնը ճակատագրին գործն է. ճիշդ Օթէօյլի մէջ այնպիսի տուն մը կը գնէք, ուր ես մարդ մը սպաննած ըլլամ. ճիշդ այն սանդուխէն կ'իջնէք պարտէզը, ուրկից ան ալ իջաւ. ճիշդ հարուածն ընդունած տեղը կը կենաք. երկու քայլ անդին՝ այս սօսիին տակ այն փոսը կը գտնուէր. ուր մանուկը թաղեց, այս ամէնը դիպուածական չի կրնար ըլլալ, ոչ. այն ատեն դիպուածը Նախախնամական պիտի ըլլար։

—Ենթադրէ Նախախնամութիւնն է որ ամէն բան այսպէս կը տնօրինէ, պարոն Քորսիքացի. ամէն բան կ'ենթադրեմ ես, մանաւանդ որ հիւանդ միտքերուն պէտք է ներել։ Ըն ուրեմն, ամփոփէ յիշողութիւնդ և պատմէ եղելութիւնը։

—Մէկ անգամ պատմած եմ, պարոն, և ան ալ՝ աբբայ Պիւզոնիին։ Այսպիսի գաղտնի խօսքեր մարդ կրնայ խոստովանիլ միայն, յարեց Պէրթուչչիօ գլուխը շարժելով։

—Ուրեմն խոստովանահօրդ քով ղրկեմ քեզ, սիրելիդ իմ, Պէրթուչչիօ, որպէսզի գաղտնիքդ անոր պատմես, ու անոր հետ Կարթուսեան կամ Պէրնարեան կրօնաւոր եղիր։ Սակայն ես կը վախնամ այն անձէն, որ այսպիսի մտացածին ուրուականներու

առջեւ երկիւղ կը զգայ. երբեք չեմ սիրեր որ իմ մարդիկս չհամարձակին գիշեր ատեն պարտէզս պտըտիլ։ Ասկէ զատ՝ ստուգիւ կ'ըսեմ որ ոստիկանութեան գործակալի մը այցելութենէն այնչափ չեմ ախորժիր, որովհետեւ գիտցիր Պ. Պէրթուչչիօ, Իտալիոյ մէջ ոստիկանութեան դրամ կը վճարեն լուռ կենալուն համար, իսկ Ֆրանսայի մէջ ընդհակառակն՝ խօսելուն համար կը վճարեն։ Է՛հ, Քորսիքացի, ճարտար մաքսանենգ եւ արժանաւոր վերակացու մը կը կարծէի քեզ, սակայն կը տեսնեմ որ աղեղիդ համար ուրիշ լարեր ունիս։ Այսուհետեւ պէտք չունիմ քեզի, պարոն Պէրթուչչիօ։

—Ո՛հ, տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչչիօ, այս սպառնալիքէն վախնալով. եթէ ձեր ծառայութեանը մէջ մնալս ասկէ կախում ունի, ամէն բան կը պատմեմ. եւ եթէ ձենէ բաժնուիմ, աւելի լաւ կ'ըլլայ որ կառափնատը ելլեմ։

—Բայց մտածէ անգամ մը, եթէ սուտ խօսիս, աւելի լաւ կ'ըլլայ որ բնաւ չպատմես։

—Ո՛չ. պարոն, հոգիիս փրկութեանը վրայ կ'երդնում որ ամէն բան պիտի պատմեմ. աբբայ Պիւզոնիին իսկ գաղտնիքիս մէկ մասը միայն պատմած եմ։ Բայց նախ կ'աղաչեմ որ այդ սօսիին քովէն հեռանանք. տեսէք՝ լուսինը ամպերէն դուրս պիտի ելլէ հիմա, ու այդ տեղ կանգնած ու վերարկուին մէջ ծածկուած տեսնելով ձեզ, կարծեմ թէ Պ. Վիլֆօրը կը տեսնեմ...։

—Ի՛նչպէս, Պ. Վիլֆօ՞րը...։

—Ձեր Վսեմութիւնը կը ճանչնա՞յ զայն։

—Նիմ քաղաքին ընդհանուր դատախա՞զը։

—Այո՛։

—Որ Սէն-Մէրանի մարքիզին աղջկան հետ ամուսնացա՞ծ էր։

—Այո՛։

—Եւ ամէնէն խիստ եւ անաչառ դատաւորը ըլլալուն համբա՞ւը ունէր։

—Այո՛, պարոն, ճիշդ այդ մեծ համբաւը ունեցող անձը։

—Ետքը՞։

—Անօրէն մարդ մըն էր ան։

—Չեմ կարծեր. անկարելի՛ է։

—Սակայն ճիշդ է ըսածս։

—Պատմէ ուրեմն որ լսեմ, պարոն Պէրթուչչիօ, որովհետեւ հետաքրքրութիւնս կը շարժես ստուգիւ։

—Ու կոմսը Լուչիայի եղանակը երգելով, գնաց նստարանին վրայ նստաւ, իսկ Պէրթուչչիօ անոր ետեւէն գնաց, իր յիշողութիւնը ամփոփելով։ Պէրթուչչիօ ոտքի վրայ անոր առջեւ կայնեցաւ։

Դ. ԳԼՈՒԽ

ՎՐԷԺԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

—Ո՞ւրկից կ'ուզէք որ սկսիմ պատմութիւնս, հարցուց Պէրթուչչիօ։

—Ուզած տեղէդ. պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, քանի որ պարագաները չեմ գիտեր բնաւ։

—Կարծէի թէ աբբայ Պիւզոնին պատմած է Ձեր Վսեմութեան։

—Այո՛, միայն քանի մը մասերը պատմեց, սակայն անկէ ի վեր եօթը կամ ութ տարի անցաւ, որով ամէն բան մոռցած եմ։

—Ուրեմն կրնամ Ձեր Վսեմութիւնը ձանձրացնել աներկիւղ։

—Սկսէ, պարոն Պէրթուչչիօ, սկսէ, իրիկուան լրագրի մը գործը պիտի տեսնես։

—Պատմութիւնս 1815էն կը սկսի։

—Օ, հո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, 1815ին պատմութիւնը՝ երէկուան պատմութիւն չէ։

—Ոչ, պարոն, սակայն՝ անոր մանրամասնութիւնները այնքան լաւ մնացած են յիշողութեանս մէջ որ կարծես թէ եղածներուն հետեւեալ օրն ենք։ Կայսեր ծառայող անդրանիկ եղբայր մը ունէի, որ ամբողջովին Քորսիքացիներէ կազմուած գունդի մը մէջ տեղակալ էր։ Երկուքս ալ որբ մնացած էինք, ես

հինգ տարեկան, եղբայրս տասնըութ տարեկան. զիս իր զաւկին պէս մեծցուց ու ես խիստ շատ կը սիրէի զայն։ 1814ին՝ Պուրպոններուն ժամանակը ամուսնացաւ։ Կայսրը Էլպա կղզիէն վերադառնալով եղբայրս իր առջի պաշտօնին անցաւ նորէն և Ուաթէրլոյի պատերազմին մէջ թեթևօրէն վիրաւորուած, բանակին հետ Լուար գետին ետին քաշուեցաւ։

—Հարիւր-Օրեայ իշխանին պատմութիւնն է այս, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը. եթէ չեմ սխալիր՝ այդ պատմութիւնը ըրած ես արդէն։

—Ներեցէք, տէր իմ. այս մանրամասնութիւնները կարեւոր են, և դուք խոստացաք ինծի որ պիտի չձանձրանաք։

—Շարունակէ. խօսքիս վրայ հաստատ եմ։

—Օր մը նամակ մը ստացանք. պէտք է ըսել որ Քորսիքայի հրուանդանին ծայրը գտնուած Ռոլիանօ ըսուած գիւղակը կը բնակէինք. այս նամակը եղբօրմէս եկած էր և կ'իմացնէր մեզի թէ բանակը ցրուելու հրաման ստացած ըլլալով, Շաթօրուի, Քը-լէրմօն-Ֆէրանի, Բիւիի և Նիմի ճամբով պիտի վերադառնար, և կ'աղաչէր որ եթէ քիչ մը դրամ ունիմ՝ իրեն ղրկեմ մեզի ծանօթ պանդոկապետի մը տունը, որուն հետ յարաբերութիւն ունէի։

—Մաքսանենգութեա՞ն յարաբերութիւն, - հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Է՜հ, պարոն կոմս, ի՛նչ ընենք, պէտք է ապրուստ ճարել։

—Անշուշտ, շարունակէ։

—Արդէն ձեզի ըսի թէ եղբայրս շատ կը սիրէի, ուստի որոշեցի որ ուզած դրամը չղրկեմ, այլ ես անձամբ տանիմ։ Հազար ֆրանքի չափ դրամ ունէի. հինգ հարիւրը եղբօրս կնոջ՝ Ասունթային թողուցի, մնացեալ հինգ հարիւրը հետս առի ու ճամբայ ելայ՝ Նիմ երթալու. ինծի համար դժուար չէր այդ ճամբորդութիւնը, որովհետև մակոյկ մը ունէի, զոր ապրանքով պիտի բեռնաւորէի. ծրագիրս յաջողելու վրայ էր, բայց երբ մակոյկը բեռնաւորեցինք, հովը սկսաւ հակառակ կողմէն փչել, որով չորս կամ հինգ օր չկրցանք Ռոնի մէջ մտնել. վերջապէս յաջողեցանք

ու մինչև Արլ յառաջացանք. Պէլկարտի Պոքէրի մէջտեղը մակոյկս թողուցի և դէպի Նիմ ճամբայ ինկայ։

—Պատմութիւնդ վերջացնելու վրայ ես. այնպէս չէ՞։

—Այո՛, պարոն. բայց ներեցէք, և հիմա պիտի տեսնէք որ ամէնէն կարեւոր անցքերը կը պատմեմ։ Այն ատեն հարաւային մեծ կոտորածին ժամանակն էր. Թրէթայօն, Թըրուֆէմ և Կրաֆան անունով երկու երեք աւազակներ կային, որոնք փողոցներուն մէջ կասկածելի Պօնաբարթեանները կը սպաննէին։ Անտարակոյս, Ձեր Վսեմութիւնը այդ սպաննութիւնները լսած է։

—Տարտամօրէն, որովհետև այդ միջոցին Ֆրանսայէն՝ շատ հեռու էի. շարունակէ։

—Նիմ քաղաքը արիւնով ներկուած էր. ամէն կողմ դիակներ կը գտնուէին. մարդասպանները խումբերու բաժնուած, կը սպաննէին, կը կողոպտէին ու կ'այրէին։ Այդ ջարդը տեսնելով՝ սարսուռ մը պատեց զիս ոչ ինծի համար, որովհետև քորսիքացի ձկնորս մը ըլլալուս՝ վախնալու տեղ չունէի. ընդհակառակը՝ այն միջոցին մաքսանենգներու յարմար ժամանակ մըն էր. իմ վախս եղբօրս համար էր, որ Կայսեր զինուորներէն մէկն էր, ու իր համազգեստովը և ուսադիրներովը Լուարի վրայէն վերադարձած վտանգի մէջ կը գտնուէր։ Ուստի մեր պանդոկապետին տունը վազեցի. իմ նախազգացումներուս մէջ խաբուած չէի. եղբայրս նախընթաց իրիկունը Նիմ հասնելով իջևանած պանդոկին դրան առջև սպաննուած էր։ Շատ աշխատեցայ որ մարդասպանները ճանչնամ, սակայն անոնք այնչափ սարսափ պատճառեր էին որ մարդ չհամարձակեցաւ անոնց անունը տալու։ Այն ատեն մտածեցի որ ֆրանսական ոստիկանութեան դիմեմ. լսած էի թէ բանէ մը չվախնար, և ընդհանուր դատախազին ներկայացայ։

—Ընդհանուր դատախազին անունը Վիլֆո՞ր էր, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ անփութօրէն։

—Այո՛, տէր իմ, Մարսիլիայէն հոս եկած էր, ուր ընդհանուր դատախազի օգնական էր. իր եռանդին շնորհիւ յառաջացած էր։ Կայսեր Էլպա կղզիէն ելնելուն լուրը կառավարութեան հաղորդողներուն առաջիններէն մէկը ինքն էր, կ'ըսեն։

—Ուրեմն, անո՞ր ներկայացար, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

«—Պարոն, ըսի անոր, եղբայրս երէկ Նիմի փողոցներուն մէջ սպաննուած են. չեմ գիտեր ո՛վ է մարդասպանը, բայց ձեր պարտքն է գտնալը։ Դուք ոստիկանութեան պետն էք, և ոստիկանութեան կ'իյնայ պաշտպանել չկրցած մարդոց վրէժը լուծել։

«—Ո՞վ էր եղբայրդ, հարցուց ընդհ. դատախազը։

«—Քորսիքացի խումբին տեղակալը։

«—Ցափշտակիչին զինուորներէն մէկը, այնպէս չէ՞։

«—Ֆրանսական բանակին մէկ զինուորն էր։

«—Ի՞նչ կ'ուզես հիմա. եղբայրդ սուր վերցուց և սուրով մեռաւ։

«—Կը սխալիք պարոն, դաշոյնով մեռաւ։

«—Ես ի՞նչ ընեմ, պատասխանեց դատաւորը.

«—Արդէն ըսի, կ'ուզեմ որ վրէժը լուծէք։

«—Որմէ՞։

«—Սպաննողներէն։

«—Միթէ կը ճանչնա՞մ զանոնք։

«—Փնտռել տուէք։

«—Ի՞նչ պատճառաւ. եղբայրդ անշուշտ անոնց հետ գժտութիւն մը ունենալուն՝ հետերնին կռուած է։ Կայսրութեան բոլոր հին զինուորները իրենց անկարգութեանց չափը անցուցին, բայց հիմա գործերնին գէշ է. մեր Հարաւային ժողովուրդը ոչ զինուորները կը սիրէ և ոչ անկարգութիւնները։

«—Պարոն, յարեցի, ինծի համար չեմ աղաչեր. ես անոր համար կամ պիտի լամ և կամ վրէժը պիտի լուծեմ. բայց իմ թշուառ եղբայրս կին մը ունի։ Եթէ իմ գլխուս ալ դժբախտութիւն մը գայ, այն հէգ արարածը անօթութենէ պիտի մեռնի, որովհետև եղբօրս աշխատութեամբը միայն կ'ապրէր։ Անոր համար կառավարութենէն փոքրիկ թոշակ մը պահանջեցէք։

«—Ամէն յեղափոխութիւն իր աղէտները ունի, պատասխանեց պարոն Վիլֆոր. եղբայրդ ալ այդ յեղափոխութեան զոհը եղաւ. դժբախտութիւն մըն է այդ. սակայն կառավարութիւնը պարտաւոր չէ անոր ընտանիքին բան մը յատկացնել։ Եթէ հաշուենք Ցափշտակչին կուսակիցներուն լուծած վրէժները թագաւորին կուսակիցներէն, եղբայրդ դուցէ այսօր մահուան պիտի դատապարտուէր։ Պատահածը խիստ բնական բան մըն է, որովհետև վրէժխնդրութեան օրէնքը աս է։

«—Դուք դատաւոր էք, պարոն, գոչեցի այն ատեն, ձեզի կը վայլէ՞ որ այսպէս խօսիք...

«—Ստուգիւ, բոլոր Քորսիքացիները խենթ են, պատասխանեց Պ. Վիլֆոր, և կը կարծեն իսկ թէ իրենց հայրենակիցը կայսր է։ Սխալիս, ժամանակէն կը խաբուիք դուք. պէտք էր որ այդ խօսքը երկու ամիս առաջ ընէիք ինծի, այսօր շատ ուշ է. գնա՛ ուրեմն հոսկէ, և եթէ չես երթար, ես դուրս հանել կուտամ քեզ։»

«Վայրկեան մը անոր երեսը նայեցայ, որպէսզի տեսնեմ թէ նոր թախանձանքներով կրնայի՞ յոյս մը ունենալ. այդ մարդուն սիրտը քարէ շինուած էր. ուստի անոր մօտեցայ և մեղմաձայն ըսի. «Քանի որ Քորսիքացիները կը ճանչնաք, միևնոյն ատեն գիտնալու էք թէ անոնք ինչպէս իրենց խօսքին վրայ կը կենան։ Կ'ըսէք թէ աղէկ ըրած են որ եղբայրս սպաննած են, ինչո՞ւ. որովհետև Պօնափարդեան էր՝ և դուք արքայական էք, ուրեմն ես ալ որ պօնափարթեան եմ. խօսք մը ունիմ ձեզի ըսելու. ես ալ ձեզի պիտի սպաննեմ. ուստի աղէկ նայեցէք ինքզինքնիդ, կրցածնուդ չափ զգուշացէք. առաջին անգամ որ դէմ առ դէմ գանք, ձեր վերջին ժամը հասած պիտի ըլլայ»։ Այս խօսքին վրայ տակաւին զարմանքէն չսթափած, դուռը բացի և աներևութացայ։

—Օ՛ հօ՛, այդ պարկեշտ դէմքովդ՝ այդպիսի գործե՞ր ալ կ'ընես, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և ան ընդհանուր դատախազի մը։ Բայց վախցա՞ւ քենէ։

—Այո՛, ա՛յնչափ վախցաւ որ այդ օրէն ի վեր առանձին դուրս չելաւ և ամէն կողմ փնտռել տալով զիս, տանը մէջ փակուեցաւ։

«Բարեբախտաբար այնքան գաղտնի պահուած էի, որ չկրցաւ զիս գտնել։ Այն ատեն սկսաւ վախնալ, ու չուզեց Նիմ մնալ. և որովհետև մեծ ազդեցութիւն ունէր կառավարութենէն խնդրեց որ ուրիշ քաղաք մը փոխադրուի, ու նոյն պաշտօնով

Վէրսայլ հաստատուեցաւ․ բայց լաւ գիտէ որ իր թշնամիէն վրէժը լուծելու համար երդում ընող Քորսիքացիի համար նշանակութիւն չունի հեռաւորութիւնը Վիլֆորի կառքը աղէկ լծուած էր, սակայն կէսօրէն աւելի․ առաջ չկրցաւ գիս անցնիլ, թէ և ես ոտքով կը հետեւէի անոր։

«Հարիւր անգամ զայն սպաննելու առիթ ունեցայ, այլ կարեւոր էր առանց տեսնուելու և մանաւանդ առանց բռնուելու սպաննել։

«Այնուհետեւ իմ անձիս տէրը չէի ալ, որովհետեւ կը պարտաւորէի եղբօրս կինը պաշտպանել և անոր ապրուստը հոգալ։

«Երեք ամսուան միջոցին Պ. Վիլֆորը կը լրտեսէի․ այդ միջոցին ամէն մէկ պտոյտին, առած ամէն մէկ քայլին հետեւեցայ։

«Վերջապէս գիտցի որ գաղտնապէս Օթէօյլ կուգայ, ու միշտ հետապնդելով տեսայ որ այս տունը կը մտնէր․ միայն թէ փոխանակ ամէն մարդու պէս փողոցին մեծ դռնէն մտնելու, կամ ձիով, կամ կառքով կուգար, ու իր ձին կամ կառքը պանդոկ մը կը ձգէր, և այս փոքր դռնէն՝ զոր հոս կը տեսնէք՝ ներս կը մտնէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ գլխով շարժում մը ըրաւ, որով կը յայտնէր թէ Պէրթուչիօյի մատնանշած կողմը մթութեան մէջ դուռ մը կը տեսնէր։

—Այնուհետեւ Վէրսայլը լրտեսելու պէտք չունէի․ Օթէօյլ բնակեցայ և Վիլֆորի երթեւեկը կը դիտէի։ Ծուղակս լարելու համար աւելի յարմար տեղ չկար։

«Այդ տունը Վիլֆորի աներոջ Պ. Սէն-Մէրանին էր ինչպէս որդէն դռնապանը Ձեր Վսեմութեան ըսաւ։

«Պ. Սէն-Մէրան Մարսիլիա կը բնակէր․ հետեւաբար այս գեղջկական տունը չէր հաստատուած․ այդ պատճառաւ պարոնուհի անուամբ ճանչցուած մանկամարդ այրիկին մը վարձած էր զայն։

«Ստուգիւ, իրիկուն մը պատին վրայէն նայած միջոցիս նորատի և գեղեցիկ կին մը տեսայ, որ առանձին կը պտտէր պարտէզին մէջ, որուն վրայ նայող դրացի ոեւէ պատուհան չկար․ յաճախ փոքր դրան կողմը նայելէն հասկցայ որ Պ. Վիլֆորի կը սպասէր այդ իրիկուն։

«Երբ իմ գտնուած տեղիս այնչափ մօտեցաւ որ մթութեան մէջ իսկ անոր դիմագծութիւնը կրնայի որոշել, այն ատեն տեսայ որ այդ գեղանի կինը տասնըութ կամ տասնըինը տարեկան բարձրահասակ և խարտեաշ կին մըն էր։

«Եւ որովհետեւ տան հագուստով էր և սեղմուած զգեստներ չէր կրեր, գիտցի որ յղի էր և յղութիւնը բաւական յառաջացած կ'երեւար։

«Քանի մը վայրկեան յետոյ, փոքրիկ դուռը բացուելով մարդ մը ներս մտաւ․ կինը կրցածին չափ վազելով, դիմաւորեց զայն․ երկուքն ալ իրարու գիրկ նետուեցան, զիրար համբուրեցին սիրով և տուն մտան միասին։

«Այդ մարդը Պ. Վիլֆորն էր։

«Անշուշտ դուրս ելած ժամանակը, մանաւանդ եթէ գիշերով մեկնէր, առանձին այս պարտէզին մէջէն պիտի անցնէր։

—Այդ կնոջ անունը չկրցա՞ր հասկնալ, հարցուց կոմսը։

—Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ․ հիմա պիտի տեսնէք որ իմանալու ատեն չունեցայ։

—Շարունակէ։

—Այդ իրիկունը կրնայի ընդհ․ դատախազը սպաննել․ սակայն պարտէզին ամէն կողմերը լաւ չէի գիտեր։

«Կը վախնայի որ եթէ մէկ հարուածով չկարենայի սպաննել, արձակած աղաղակներէն մարդիկ վրայ պիտի հասնէին ու ես չպիտի կրնայի փախչիլ։

«Երեք օր ետքը, իրիկուան ժամը եօթնին, տեսայ որ ծառայ մը տունէն ձիով դուրս կ'ելլէր և Սէվրի ճամբան կը բռնէր կենդանին վազցնելով․ հասկցայ որ Վէրսայլ կ'երթար ու չսխալեցայ։

«Երեք ժամ յետոյ նոյն ծառան փոշիով ծածկուած վերադարձաւ։ Իրմէ տասը վայրկեան ետքը, վերարկուով ծածկուած մարդ մը պարտէզին փոքր դուռը բացաւ, և ներս մտնելով՝ ներսէն գոցեց զայն։

«Իսկոյն պատէն վար իջայ։ Թէեւ Վիլֆորի երեսը տեսած չէի, սակայն սրտիս տրոփումէն հասկցայ որ ան է։ Փողոցը պտըտեցայ, ու պատին անկիւնը դուրս ցցուած քարին վրայ ելայ,

ուրկէ առաջին անգամ պարտէզը դիտած էի։

«Այս անգամ, միայն դիտելով գոհ չեղայ. դանակս հանեցի գրպանէս, անոր սրուած ըլլալը քննեցի, ու պատին վրայէն պարտէզին մէջ ցատկեցի։

«Առաջին գործս եղաւ դրան քովը վազել. բանալին ներքին կողմը դրան վրայ ձգած և միայն փականքին մէջ դարձուցած էր զայն։

«Այդ կողմէն փախչելու արգելք մը չկար բնաւ. այն ատեն ամէն կողմ սկսայ դիտել։

«Պարտէզը երկար քառակուսի ձև մը ունէր. մէջտեղը անգլիական բարակ խոտերու մարգագետին մը կար, որուն անկիւնները թաւ տերևներով և աշնանային ծաղիկներով խառն խիտ ծառեր կային։

«Տունէն փոքր դուռը կամ փոքր դռնէն տունը երթալու համար՝ Պ. Վիլֆոր պարտաւոր էր թէ՛ մտնելու և թէ դուրս ելնելու ժամանակ անցնիլ այդ խիտ ծառերուն քովէն։

«Սեպտեմբերի վերջն էր. հովը սաստիկ կը փչէր. երկինքի մութ ամպերը հետզհետէ կը ծածկէին լուսինը, որուն տկար լոյսը ծառուղիներուն աւազը սպիտակ կը ցուցնէր. սակայն չէր կըրնար այդ խիտ ծառերէն ներս թափանցել, որոնց մէջ մարդ մը կրնար պահուըտիլ, առանց տեսնուելու։

«Այնպիսի ծառի մը ետին պահուեցայ, որուն խիստ մօտէն պիտի անցնէր Վիլֆոր. հազիւ թէ տեղաւորուած էի երբ գլխիս վրայ բարձրացած ծառերը ծռող մրրկալից հովին ձայնին հետ հեծեծանքի ձայներ հասան ականջիս։

«Բայց գիտէք, պարոն կոմս, կամ դուցէ չէք գիտեր սպանութեան վայրկեանին սպասող մարդը օդին մէջ միշտ բարակ ձայներ լսել կը կարծէ։

«Երկու ժամ անցաւ, և ինծի այնպէս թուեցաւ թէ մերթ ընդ մերթ նոյն հեծեծանքի ձայները կը լսէի։

«Ժամացոյցը կէս գիշեր հնչեց։

«Ժամացոյցին վերջին հարուածին աղէտալի հնչիւնը տակաւին մարած չէր, երբ տկար լոյս մը տեսայ այդ գաղտնի սան-

դուխին պատուհաններուն առջև, ուրկից մենք հիմա վար իջանք։

«Դուռը բացուեցաւ և վերարկուով մարդը երևցաւ։

«Սոսկալի վայրկեանը հասած էր. սակայն այնչափ երկար ատենէ ի վեր այդ վայրկեանին պատրաստուած էի որ վհատութիւն մը չզգացի բնաւ. դանակս հանեցի ու պատրաստուեցայ։

«Վերարկուով մարդը դէպի իմ կողմս եկաւ ուղղակի. բայց յառաջացած միջոցին կարծեցի թէ աջ ձեռքը զէնք մը բռնած է. ուստի սկսայ վախնալ ո՛չ թէ անոր հետ կռուելու, այլ գուցէ չյաջողելուս համար։

«Բայց երբ ինէ միայն քայլ մը անդին հասաւ, տեսայ որ զէնք կարծածս ուրիշ բան չէր եթէ ոչ բահ մը։

«Ինչ նպատակաւ բահը բանեցը դեռ չէի գուշակած, երբ ծառերուն քով կեցաւ, իր շուրջը նայեցաւ և սկսաւ գետինը փոս մը փորել։

«Այն ատեն տեսայ որ վերարկուին մէջ բան մը ունէր, զոր խոտերուն վրայ դրաւ, որպէսզի կարենայ ազատ գործել։

«Ճշմարիտը ըսելու համար՝ այն միջոցին ատելութեանս հետ հետաքրքրութիւնս ալ շարժեցաւ. ուզեցի տեսնել թէ ի՛նչ պիտի ընէ Պ. Վիլֆոր. անշարժ և առանց շունչ առնելու, տեղս կեցայ և սպասեցի։

«Պ. Վիլֆորի նպատակը գուշակած էի, երբ ընդհ. դատախազը իմ կարծիքս հաստատեց. վերարկուին մէջէն երկու ոտք երկայնութեամբ երբ վեց կամ ութ փթաչափ լայնութեամբ արկղիկ մը հանեց։

«Ձգեցի որ արկղիկը փոսին մէջ դնէ, որուն վրայ հողը ծածկեց. յետոյ անոր վրայ կոխեց, որպէսզի իր գիշերային գործին հետքը աներևոյթ ընէ։

«Այն ատեն անոր վրայ յարձակեցայ և դանակս կուրծքը խօթեցի, ըսելով. «Ես Ճիովաննի Պէրթուչիօն եմ. մահդ եղբօրս և գանձդ անոր այրիին համար կը պահանջեմ. կը տեսնես որ վրէժխնդրութիւնս յուսացածէս աւելի լաւ կատարուեցաւ»։

«Չեմ գիտեր թէ այդ խօսքերս լսե՞ց. չեմ կարծեր, որովհետև առանց հառաչանքի գետինը փռուեցաւ. զգացի որ անոր կիզիչ արիւնը ձեռքերուս և երեսիս վրայ կը ցայտէր. սակայն ա՛յն

աստիճան արեան ծարաւի էի, ա՛յնչափ ինքզինքս կորսնցուցած էի, որ անոր արիւնը՝ փոխանակ այրելու՝ կը զովացնէր զիս։

«Երկվայրկեանի մը մէջ բահով սնտուկը դուրս հանեցի. յետոյ որպէսզի տեսնելս չիմացուի՝ փոսը հողով լեցուցի նորէն, բահը պատին վրայէն դուրս նետեցի, ու դուռնէն դուրս ելայ, զոր երկու անգամ դարձնելով կղպեցի և բանալին առի։

—Շատ լաւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կը տեսնեմ որ մարդասպանութենէդ աւելի ծանրացուցած ես գողութիւնովդ։

—Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ. վրէժ մը լուծելով անոր փոխարէնը հատուցի։

—Գոնէ մեծ գումար մը գտա՞ր։

—Սնտուկին մէջ դրամ չկար։

—Ո՛հ, այո՛ կը յիշեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. մանկան մը խօսքը ըրիր։

—Այո՛, տէր իմ. մինչև գետը վազեցի խելոյն, անոր եզերքը նստայ, և արկղին պարունակութիւնը հասկնալու համար անմիջապէս, դանակովս փականքը կոտրեցի։

«Նորածին մանուկ մը բարակ կտաւի մէջ պատած էին. անոր ծիրանեգոյն դէմքը և մանիշակագոյն ձեռքերը ցոյց կուտային թէ վզին շուրջը գտնուող նեարդական յօդակապերը սեղմուած, ու այդպէս անշնչացած էր մանուկը. սակայն մարմինը դեռ պաղած չըլլալուն, կը վարանէի գետին մէջ նետելու։

«Սուդիւ, վայրկեան մը ետքը, անոր սրտին բաբախումը զգացի. վիզը պատող կապերը կտրեցի, և որովհետև Պասթիայի հիւանդանոցին մէջ հիւանդապահ էի, այդպիսի պարագայի մէջ բժշկի մը ընելիքը ըրի, այսինքն բոլոր ուժովս անոր թոքերուն մէջ փչեցի. և քառորդ մը չարունակ զարմանալի ջանքեր ընելէ յետոյ՝ տեսայ որ շունչ կ'առնէ և ձայն մը լսեցի։

«Ես իսկ ուրախութեան ձայն մը հանեցի. «Ուրեմն Աստուած չանիծեց զիս», ըսի ինքնիրենս, որովհետև կը ներէ որ կենդանացնեմ մարդկային արարած մը, ի փոխարէն այն կեանքին ուրկէ զրկեցի ուրիշ մը։»

—Ի՞նչ ըրիր այդ մանուկը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ. փախչելու պէտք ունեցող մարդու մը համար բաւական նեղացուցիչ բեռ մըն էր ան։

—Մանաւանդ որ պահելու միտք չունէի բնաւ. սակայն գիտէի որ Բարիզի մէջ վանք մը կայ, ուր այդ խեղճ արարածները կ'ընդունին։

«Քաղաքին դռնէն ներս մտնելով, ըսի թէ այս փոքր մանուկը ճամբուն վրայ գտած է, և ըսածս կը հաստատէր արկղիկը. բարակ կտաւները կը յայտնէին որ մանուկը հարուստ ընտանիքէ էր և վրաս գտնուած արիւնն ալ կրնար մանկան արիւնը ըլլալ, քան թէ ուրիշի մը։

«Մէկը չընդդիմացաւ ինծի, այլ առաջարկեցին որ վանքը տանիմ, որ Անֆէր փողոցին ծայրը կը գտնուէր. խանձարուրը երկու կտոր ըրի զգուշութեամբ, այնպէս որ անոր վրայ նշանակուած երկու գրերէն մէկը՝ կտորին վրայ մնաց, որով մանուկը փաթթուած էր, իսկ միւսը քովս պահեցի. մանուկը վանքին չրջափակ դաւթին մէջ դրի, կազանգ հնչեցուցի և բոլոր ուժովս փախայ։

«Այդ դէպքէն տասնըհինգ օր ետքը Ռօլիանօ դարձայ և եղբօրս կնոջը՝ Ասունթային ըսի.

«—Մխիթարուէ՛, քոյր իմ. Իսրայէլ մեռաւ, բայց ես վրէժը լուծեցի։

«Այն ատեն այդ խօսքերուն նշանակութիւնը հարցուց ինծի, և ես ամէն ինչ պատմեցի անոր։

—Ջիօվաննի, ըսաւ Ասունթա, այդ մանուկը մեր տունը բերելու էիր, և մենք անոր կորսնցուցած ծնողքին տեղը կը բռնէինք զայն. անունը Պէնէտէթթօ կը դնէինք, և Աստուած այդ բարեգործութեան համար պիտի օրհնէր մեզ։

«Այդ խօսքերուն իբր պատասխան՝ քովս պահած խանձարուրին կտորը ցուցուցի, որով աւելի հարստացած ատեններս կրնայինք երթալ և պահանջել զայն։

—Ի՞նչ գիրեր կային այդ խանձարուրին վրայ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Հ և Ն, որոնց վրայ պարոնի նշան մըն ալ կար։

—Կը տեսնեմ որ ազգատոհմական նշաններն ալ կը ճանչնաս. ո՞ւր սորվեցար զանոնք, Պ. Պէրթուչիօ։

—Ձեր քով ամէն բան կը սորվի մարդ, պարոն կոմս։

—Շարունակէ, երկու բան կ'ուզեմ իմանալ, հետաքրքրութիւնս գոհացնելու համար.

—Որո՞նք են, տէր իմ։

—Ինչ եղաւ փոքր տղան. չըսի՞ր թէ փոքր տղայ մըն էր։

—Ո՛չ, տէր իմ. չեմ յիշեր անոր վրայ խօսած ըլլալս։

—Ուրեմն սխալած պիտի ըլլամ։

—Ո՛չ, սխալած չէք, քանի որ իրօք փոքր տղայ մըն էր. բայց Ձեր Վսեմութեան գիտնալ ուզած երկու բաներուն երկրորդը ո՞րն է։

—Երկրորդը սա է թէ ի՛նչ յանցանքի համար քեզ ամբաստաներ էին երբ դուն խոստովանահայր մը ուզեցիր, և աբբայ Պիւզոնին եկաւ քեզ գտաւ Նիմի բանտին մէջ։

—Այդ պատմութիւնը գուցէ շատ երկարի, տէր իմ։

—Հոգ չէ. ժամը հազիւ տասն է. գիտես որ չեմ քնանար, և կարծեմ դուն ալ քնանալու շատ փափաք չունիս։

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն մը ընելով, իր պատմութիւնը շարունակեց։

—Կէս մը գլխս շրջապատող տխուր յիշատակները ցրուելու և կէս մը անբախտ այրի կնոջ պէտքը հոգալու համար, նորէն մաքսանենգութեան սկսայ, որ յեղափոխութեանց հետեւանքը եղող օրինական թոյլատուութեամբ մը աւելի դիւրացած էր։

«Մերթ Ալբինեօն, մերթ Նիմ, և երբեմն Իւզէս տեղի ունեցած յարատև ապստամբութեանց պատճառաւ, գիւղօրաբար հարաւային կողմի ծովեզերքները լաւ պահպանուած չէին։

«Կառավարութենէն մեզի շնորհուած այդ տեսակ մը գինադադարի առիթը չափազանցելով՝ բոլոր ծովեզերքներուն հետ հաղորդակցութիւններ հաստատեցինք։

«Նիմի փողոցներուն մէջ եղբօրս սպաննուելէն չուզեցի այդ քաղաքը մտնել։

«Այն պանդոկապետը, որուն հետ գործեր կ'ընէինք, տեսնելով որ այնուհետև մենք չենք երթար, ինք մեզի եկաւ, և

Պէլկարտէն Պոքէր երթալու ճամբուն վրայ Բոն տիւ Կար անունով փոքր պանդոկ մը հաստատեց։

«Այսպէս թէ՛ էկ-Մորթի, թէ՛ Մարթիկի և թէ Պուքի մէջ տասներկուքի չափ մթերանոցներ ունէինք, որոնց մէջ վաճառք կը պահէինք, և ի հարկին, մաքսաւորներու և պահնորդ զօրքերուն դէմ ապաստան մը կը գտնէինք։

«Մաքսանենգութիւնը խիստ շահաւոր արհեստ մըն է երբ խելացիութեամբ և ուժգնօրէն գործ տեսնուի. սակայն ես լեռներու մէջ կը բնակէի. մաքսաւորներէն և պահնորդ զինուորներէն վախնալու կրկին պատճառ ունէի, մտածելով որ դատաւորներուն առջև ելլելով՝ հարցափորձի պիտի ենթարկուէի։ Հարցափորձի մէջ միշտ անցեալը կը քննեն, և իմ անցեալիս մէջ՝ մաքսանենգութեամբ փախուցած գլանիկներէս և առանց հրամանի բերուած օղիէս աւելի ծանր պարագաներու պիտի հանդիպէին։

«Ուստի մեռնիլը հազար անգամ նախամեծար համարելով՝ զարմանալի զգուշութիւններ ի գործ կը դնէի, որոնք շատ անգամ կ'ապացուցանէին թէ մեր մարմնոյն տարած խնամքը գրեթէ մեծ արգելք մըն է մեր գաղափարներուն յաջողութեանը, որոնք աննկուն որոշում մը, և աներկիւղ ու անմիջական գործադրութիւն մը կը պահանջեն։

«Իրօք, երբ մարդ իր կեանքը զոհելու յանձնառու եղած է, ուրիշ մարդոց չի հաւասարիր։ և կամ միւսները այնուհետև իր հաւասարը չեն, և ո՛վ որ այդ որոշումը տուած է նոյն վայրկեանին կը զգայ որ իր ուժը կ'աւելնայ և հորիզոնը կ'ընդարձակի։

—Փիլիսոփայօրէն կը խօսիս, պարոն Պէրթուչիօ, ընդմիջեց կոմսը. ուրեմն կեանքիդ մէջ ամէն բանի հետեւած ես։

—Կը ներէք, տէր իմ։

—Ըսել կ'ուզեմ թէ իրիկուան ժամը տասնուկէսին փիլիսոփայութիւնը խիստ ուշ է. ասկէ զատ՝ ընելու ուրիշ դիտողութիւն չունիմ, քանի որ ըսածդ ճիշդ կը գտնեմ։

—Ճամբորդութիւններուս ասպարէզը հետզհետէ աւելի ընդարձակուեցաւ և աւելի շահաւէտ դարձաւ։ Ասունթա խնայող կին մըն էր, և մեր փոքր հարստութիւնը կը կրկնապատկուէր։

Օր մը երբ ճամբորդութիւն մը ընելու համար պիտի մեկնէի, «գնա ըսաւ ինծի, և գործիդ, զարմանքդ գրաւող բան մը պիտի տեսնես»։

«Պարապ տեղը հարցափորձ ըրի․ չուզեց իր գաղտնիքը յայտնել, ու ես մեկնեցայ։

«Բացակայութիւնս գրեթէ վեց շաբաթ տեւեց․ Լուքքա ձիթիւղ առնելու, Լիվորնոյէն անգլիական բամբակներ բեռնաւորեցինք, և առանց դիպուածի, այդ ապրանքները ցամաք հանեցինք։

«Եղած շահը բաժնեցինք և ուրախութեամբ դարձանք տեղերնիս։

«Տուն մտնելով՝ Ասունթայի սենեակին մէջ եօթը կամ ութը ամսուան մանուկ մը տեսայ օրօրոցի մը մէջ, որ բնակարանին կարասիներուն հետ բաղդատելով՝ խիստ փառաւոր կ'երեւար։

«Ուրախութիւնս յայտնեցի բարձրաձայն․ որովհետև ընդհանուր դատախազը սպաննելէս ի վեր այդ մանուկը կորսնցնելուս համար վիշտ կը զգայի։

«Աւելորդ է ըսել որ գործած սպաննութեանս վրայ բնաւ խղճի տագնապ չունեցայ։

«Անբախտ Ասունթան ամէն բան գուշակած էր․ չմոռնալու համար՝ մանկան վանքը յանձնուելուն օրը և ժամը արձանագրած ըլլալով, բացակայութեանս միջոցին խանձարուրին կտորը առած, Բարիզ գացած և անձամբ ներկայացած էր, պահանջելով զայն։

«Առանց դիտողութեան մանուկը յանձնած էին Ասունթային․

—Ա՛հ, իրաւ կ'ըսեմ, պարոն կոմս, այդ հէգ արարածը որբանին մէջ քնացած տեսնելով, սիրտս փղձկեցաւ և աչքերէս արտասուքներ հոսեցան։

«—Սուրբ ես, Ասունթա, ըսի, դուն ազնիւ կին ես, և նախախնամողն Աստուած պիտի օրհնէ քեզ»։

—Ըսածէդ կը հասկցուի որ դուն հաւատք ունիս, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Ափսո՛ս, տէր իմ․ յարեց Պերթուչչիօ․ Աստուած այդ մանուկը իբրև պատիժ ղրկեց ինծի։

«Երբեք չար բնութիւն մը այնչափ շուտով յայտնուած չէ, սակայն կրնամ ըսել թէ ամէն խնամք չռայլեցինք․ քոյրս իշխանազունի մը զաւկին պէս կը խնամէր զայն․ գեղեցիկ դէմքով տղայ մըն էր, բաց կապոյտ աչքերով, ճիշդ չինական այն յախճապակիներուն գոյնին նման, որոնք կաթնաթոյր ներկին հետ շատ լաւ կը յարմարին․ միայն թէ իր խիստ խարտեաշ մազերը դէմքին արտակարգ երեւոյթ մը կուտային, ինչ որ նայուածքին աշխուժութիւնը և ժպիտին չարամտութիւնը կ'աւելցնէր։

«Դժբախտաբար առակ մը կայ որ կ'ըսէ թէ խարտեաշը խիստ բարի կամ խիստ չար կ'ըլլայ․ առակը Պէնէտէթթոյի համար շատ ճիշդ է, և ան, փոքր հասակէն, իր չարութիւնը յայտնեց։ Սա ստոյգ է որ մօրը սէրը և քաղցրութիւնը խրախուսեց անոր հակումները։ Խեղճ քոյրս չորս կամ հինգ մղոն քալելով քաղաքը կ'երթար, և անկէ վաղահաս պտուղներ և խիստ ընտիր շաքարեղէններ կը գնէր անոր համար․ սակայն տղան Բալմայի նարինջներէն և Ճէնովայի շաքարեղէններէն աւելի նախամեծար կը համարէր դրացիներուն պարտէզներէն գողցած շագանակները և անոնց շտեմարաններուն մէջէն չորցած գեղձերը, թէև մեր պարտէզին շագանակները և գեղձերը իրեն ձգուած էին։

«Պէնէտէթթօ հինգ վեց տարեկան կար, երբ օր մը մեր Վազիլիօ բարեկամը, որ մեր քաղաքին սովորութեան համեմատ, ոչ իր քսակը և ոչ գոհարներն ալ բանալիի տակ կը պահէր, քանի որ ամէնուն գիտցածին պէս դուք ալ գիտէք թէ Քորսիքայի մէջ գող չկայ․ մեր Վազիլիօ բարեկամը գանգատեցաւ մեզի, ըսելով թէ ֆրանսական ոսկի մը աներեւութացած էր քսակին մէջէն․ ամէն մարդ այնպէս կարծած էր թէ լաւ համրած չէ, սակայն ինքը կը պնդէր որ ըսածը ճիշդ է։

«Այն օրը Պէնէտէթթօ առտուն տունէն մեկնած էր․ քոյրս և ես մեծ անհանգստութեան մէջ կը գտնուէինք, բայց իրիկունը տեսանք որ տուն կը վերադառնար, հետը կապիկ մը բերելով, զոր ծառի մը տակ շղթայուած գտեր էր, իր ըսածին նայելով։

«Արդէն ամսէ մը ի վեր այդ չար տղան կապիկ մը ձեռք բերելու մեծ փափաք մը ունէր։

«Ձեռնածու մը, որ Ռօլլանօ եկած և կապիկ մը բերած էր

անտարակոյս այդ դատապարտելի գործը թելադրած էր անոր։

«— Մեր անտառներուն մէջ կապիկ և մանաւանդ չղթայուած կապիկ չկայ, ըսի անոր. խոստովանէ, ո՞ւրկից ձեռք բերիր այս կապիկը։

«Պէնէտէթթօ իր ստախօսութեանը վրայ պնդեց, և այնպիսի մանրամասն տեղեկութիւններ տուաւ, որոնք աւելի իր հնարագիտութիւնը կը յայտնէին քան ճշմարտախօսութիւնը. ատոր վրայ՝ բարկացայ, և ան սկսաւ ծիծաղիլ. սպառնացայ, և ան երկու քայլ ետ քաշուելով ըսաւ.

«— Դուն չես կրնար զիս ծեծել, որովհետև հայրս չես և իշխանութիւն չունիս։

«Բնաւ չկրցինք հասկնալ թէ այդ աղետաբեր գաղտնիքը ո՞վ յայտնած էր անոր, թէև մեծ զգուշութեամբ պահած ըլլայինք անկէ։

«Ինչ որ է, այդ պատասխանը, որուն մէջ տղուն ինչ ըլլալը կը յայտնուէր, գրեթէ զիս վախցուց. վերցուցած ձեռքս, առանց յանցաւորին դպչելու, վար իջեցուցի. Պէնէտէթթօ յաղթեց ինծի և այն յաղթութիւնը այն աստիճան համարձակութիւն տուաւ անոր որ ալ այնուհետև Ասունթայի դրամները (ո՛րչափ տղան կը զեղծանէր նոյնչափ կնոջ սէրը կարծես կ'աւելնար) կը գործածուէին իր քմահաճոյքներուն որոնց չէր կրնար կինը դիմադրել, և իր յիմարութեանց, զորս արգիլելու զօրութիւն չունէր բնաւ։

«Երբ Ռօլիանօ գտնուէի, ամէն բան լաւ կ'երթար. բայց մեկնելուս պէս՝ Պէնէտէթթօ տանտէրը կ'ըլլար և ամէն բան գէշի կը դառնար։

«Հազիւ տասնըմէկ տարեկան, բայց տասնըութ կամ քսան տարեկան ընկերներ ընտրած էր, որոնք Պաստիայի և Գորթէի ամէնէն սրիկաներն էին, և արդէն անոնց խարամանկութեանց համար ոստիկանութիւնը մեզ յայտարարութիւններ ըրած էր։

«Ես իսկ վախցայ, ոևէ քննութիւն մը աղետալի հետևանքներ կրնար ունենալ. ճիշդ նոյն միջոցին շահաւոր գործի մը համար Քորսիքայէն մեկնելու վրայ էի։

«Երկար ժամանակ մտածեցի, և պատահելիք դժբախտութիւնները արգիլելու նախազգացումով որոշեցի որ Պէնէտէթթօն հետս տանիմ։

«Կը յուսայի որ մաքսանենգի խիստ և գործունեայ կեանքը, նաւուն մէջի կրած նեղութիւնները պիտի կրնային փոխել այն բնութիւնը, որ խանգարուելու պատրաստ էր, եթէ սոսկալի կերպով խանգարուած չէր արդէն։

«Ուստի Պէնէտէթթօն մէկ կողմ կանչեցի և առաջարկեցի որ հետս գայ, տասներկու տարեկան տղայ մը համոզելու համար ամէն խոստումներն ընելով։

«Զգեց որ խօսքս վերջացնեմ. յետոյ բարձրաձայն ծիծաղելով։

«Խենթեցե՞ր ես, հօրեղբայրս, ըսաւ (այսպէս կ'անուանէր զիս երբ ուրախ ըլլար). միթէ կ'ուզե՞ս որ իմ կեանքս քու անցուցած կեանքիդ հետ, իմ անհոգ և պատուական ծուլութիւնս քու չարաչար աշխատութեանդ հետ փոխել, գիշերը ցուրտէն և ցորեկը տաքէն նեղուիլ, ամէն ատեն պահուըտիլ, և երևան ելլելուդ պէս հրացանի հարուածներ ընդունիլ, և այս ամէնը յանձն առնել միայն քիչ մը դրամ շահելու համար։ Ես ուզածիս չափ դրամ ունիմ. երբ խնդրեմ, մայր Ասունթան կուտայ. կը տեսնես ուրեմն որ ապուշ պիտի ըլլայի՝ եթէ առաջարկութիւնդ ընդունէի։

«Այս համարձակութեան և խելացիութեան վրայ ափիբերան մնացի։

«Պէնէտէթթօ քովէս հեռանալով ընկերներուն մօտ դարձաւ խաղալու համար, և հեռուէն իբրև ապուշ մը անոնց կը ցուցնէր զիս։

— Սիրո՛ւն զաւակ, մրմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Ո՛հ, եթէ իմս ըլլար, պատասխանեց Պէրթուչիօ, եթէ իմ զաւակս կամ գոնէ եղբօրորդիս ըլլար, անշուշտ ուղիղ ճամբու մը մէջ կը բերէի զայն, որովհետև խիղճը ուժ կուտայ։ Չէի կրնար պատժել կամ ծեծել այնպիսի զաւակ մը, որուն հայրը ըսպաննած էի։ Ուստի խրատներ կուտայի քրոջս. իրարու հետ վիճաբանած ատեններնիս, քոյրս միշտ կը պաշտպանէր այդ աղետաբեր տղան, և երբ խոստովանեցաւ ինծի թէ շատ անգամ մեծ գումարներ պակսած էին քովէն, տեղ մը ցուցուցի անոր, ուր մեր

փոքրիկ գանձը կրնար պահել։ Սակայն որոշումս տուած էի, Պէնէտէթթօ լաւ կարդալ, գրել և համրել գիտէր. երբ աշխատիլ ուզէր, ուրիշներուն մէկ շաբթուան մէջ սորված օրուան մը մէջ կը սորվէր. որոշումս տուած էի, կ՚ըսեմ, երկար ճամբորդութիւն ընող նաւու մը մէջ գրագրութեան պիտի դնէի, և առանց անոր իմացնելու, առտու մը զայն բռնել տալով նաւը պիտի ղրկէի. այս կերպով ալ նաւապետին յանձնարարութիւն պիտի ընէի. ամբողջ ապագան անկէ կախում պիտի ունենար։ Այդ որոշմանս վրայ Ֆրանսա անցայ։

«Այս անգամ մեր գործերը Լիոնի ծոցին մէջ պիտի կատարուէին, սակայն գործերը հետզհետէ կը դժուարանային, քանի 1829ին մէջն էինք։ Խաղաղութիւնը կատարելապէս վերահաստատուած էր. և հետևաբար ծովեզերքի հսկողութիւնը աւելի կանոնաւոր և աւելի խիստ դարձած էր։ Այդ հսկողութիւնը նոյն միջոցին բացուած Պօքէրի տօնավաճառին պատճառաւ աւելցած էր յանկարծ։

«Սկզբան, գործի սկսանք անարգել։ Պօքէրէն մինչև Արլ՝ Ռօնի երկու գետերը խարսխած բազմաթիւ նաւերուն մէջ մեր նաւակն ալ կապեցինք, որ մաքսէ մը փախած ապրանքները պահելու համար կրկին յատակ ունէր։ Հոնկէ սկսանք գիշեր ժամանակ մեր նաւուն արգիլուած վաճառքները դուրս հանել և քաղաք մտցնել զանոնք մեզի հետ յարաբերութիւն ունեցող մարդոց և քանի մը պանդոկապետներու օգնութեամբը, որոնց տունը կը պահէինք վաճառքները։ Կամ մեր գտած յաջողութենէն անխոհեմութիւն ընելուս և կամ մատնուելուս համար, իրիկուն մը կէսօրէն ետքը ժամը հինգին ատեններ սեղան նստելու վրայ էինք, երբ մեր նաւակին մանչը, զարհուրած երևոյթով, եկաւ իմացուց մեզ թէ մաքսաւորներու խումբ մը տեսած էր, որոնք դէպի մեր կողմը կը յառաջանային։ Իսկոյն ոտք ելանք, սակայն խիստ ուշ էր։ Արդէն շրջապատուած էին մեր նաւակը, խուզարկութեան ենթարկելով զայն։ Մաքսաւորներուն հետ քանի մը զինուորներ ալ տեսայ. ուրիշ անգամ զինուորական ոևէ մէկը տեսած ատենս, սովորաբար ունեցած անվախութեանս հակառակ՝ այս անգամ այդ զինուորներէն վախցայ. ուստի նաւակին ստո-

րին յարկը իջայ, ծակէ մը գետին մէջ նետուեցայ, և ջուրին տակէն լողալով, ու միայն շունչ առնելու համար մերթ ընդ մերթ ջուրին երեսը գալով, դէպի նոր բացուած ջրանցք մը յառաջացայ, որ Պօքէրէն Էկ-Մորթ տանող ջրանցքը Ռօնի ջրանցքին հետ կը միացնէր։ Հոն հասնելուս պէս՝ ազատած էի, քանի որ առանց տեսնուելու այդ կողմէն կրնայի փախչիլ։ Ուստի առանց վտանգի այդ ջրանցքին քովը հասայ։ Դիպուածով և առանց կանխաւ մտածելու չէր որ այդ ճամբուն հետևեցայ։ Ձեր Վսեմութեան արդէն խօսեցայ Նիմի մէկ պանդոկապետին վրայ, որ Պէլկարտէն Պօքէր երթալու ճամբուն վրայ փոքր պանդոկ մը հաստատած էր։

—Այո՛, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, լաւ կը յիշեմ։ Այդ մարդը, եթէ չեմ սխալիր, ընկե՞րդ էր.

—Այո՛, այդպէս է, պատասխանեց Պէրթուչիօ. սակայն եօթը կամ ութը տարի առաջ այդ մարդը իր պանդոկը Մարսիլիացի հին դերձակի մը ձգած էր, որ իր գործին մէջ շատ վնաս կրած ըլլալով, ուզած էր բախտը ուրիշ գործի մը մէջ փորձել։ Աւելորդ է ըսել որ առջի պանդոկապետին հետ ունեցած պայմաննիս երկրորդին հետ ալ կնքեցինք. այդ պանդոկը ապաստան մը գտնել կը յուսայի։

—Այդ մարդուն անունը ի՞նչ էր, հարցուց կոմսը. որ Պէրթուչիոյի պատմութենէն օգուտ մը քաղելու երևոյթ ունէր։

—Գասպար Քատրուս, որ լա Գարգօնթ գիւղէն կնոջ մը հետ ամուսնացած էր, և միւս անունովը կը կանչէր զայն. այդ խեղճ կինը ճահճային տենդէ մը շատ կը տանջուէր, ու միշտ հիւանդոտ էր. իսկ Քատրուս քառասունըհինգ տարեկան կայտառ մարդ մըն էր, որ յաճախ զանազան պարագաներու մէջ իր քաջութեան և արթնամտութեան ապացոյցները ցոյց տուած էր մեզի։

—Այդ բաները ո՞ր տարւոյն մէջ պատահեցան, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։

—1829ին, պարոն կոմս։

—Ո՞ր ամսուն մէջ։

—Յունիս ամսուն։

—Ամսուն սկի՞զբը թէ վերջը։

—Ամսոյն 3ին իրիկունը։

—Ի՞նչ կ'ըսես, 1829ին յունիս 3ին...։ Շարունակէ՛։

—Բատրուսին պանդոկը ապաստանիլ կը յուսայի. բայց ո-րովհետև տիրող սովորութեան համաձայն, ամէն անգամ փողո-ցին վրայ նայող դռնէն ներս չէինք մտներ, խորհեցայ որ մեր սովորութենէն չշեղիմ ուստի պարտէզին ցանկին վրայէն անցայ, ազազուն ձիթենիներուն և վայրի թզենիներուն մէջէն սպրդելով, գաղտնի պանդոկին վերնայարկը ելայ, ուր յաճախ շատ հանգիստ գիշերներ անցուցած էի. կը վախնայի որ պանդոկին մէջ ճամ-բորդ մը չգտնուի։

«Այդ վերնայարկը պանդոկին գետնայարկի սրահէն բաժնուած էր տախտակամածով մը, որուն վրայ դիտմամբ ծակեր բացած էինք, որպէսզի կարենանք անկէ դիտել, հոն գտնուելնիս իմաց տալու համար ճիշդ առթին։

«Եթէ Բատրուս մինակ ըլլար, միտք ունէի հոն ըլլալովս ի-մացնել, մաքսաւորներուն ներկայութենէն ընդմիջուած ճաշը իրեն հետ վերջացնել, և մօտալուտ փոթորիկին ժամանակ Ռոնի եզերքը հասնիլ, որպէսզի մակոյկին և մէջի գտնուողներուն ի՛նչ ըլլալը տեսնեմ։

«Երբ վերնայարկը մտայ, տեսայ որ Բատրուս ալ նոյն մի-ջոցին ճամբորդի մը հետ ներս կը մտնէր։

«Լուռ կեցայ և սպասեցի հոն, ոչ թէ պանդոկապետին գաղտնիքը իմանալու դիտաւորութեամբ, այլ որովհետև ուրիշ կերպ չէի կրնար ընել. մանաւանդ որ այդ պարագային պէս տա-սը անգամ ատանկ բաներ պատահած էին։

«Բատրուսի ընկերացող մարդը Ֆրանսայի հարաւային կող-մերուն անծանօթ ըլլալը կը ցուցնէր յայտնապէս։ Պօքէրի տօնա-վաճառին մէջ գոհարներ ծախելու համար շրջող վաճառականնե-րէն մէկն էր, որոնք տօնավաճառին մէկ ամիս տևողութեանը միջոցին երբեմն հարիւր կամ հարիւր յիսուն հազար ֆրանքի գործ կ'ընեն։ Եւրոպայի ամէն կողմերէն թէ վաճառող և թէ գնող կ'երթան հոն։

«Բատրուս աշխուժով առաջ ներս մտաւ ու տեսնելով որ

գետնայարկին սրահը սովորականին պէս դատարկ և միայն իր շունէն պահպանուած էր. կանչեց կինը.

«—Ո՞ւր ես, լա Գարգօնթ, ըսաւ, այն բարի քահանան մեզ չէ խաբեր. ադամանդը կեղծ չէ եղեր։

«Ուրախութեան ձայն մը լսուեցաւ, և գրեթէ անմիջապէս ետքը՝ սանդուխը ճռնչեց տկարութենէ և հիւանդութենէ ծանրա-ցած քայլերուն տակ։

«—Ի՞նչ ըսիր, հարցուց մեռելէ մը աւելի տժգունած կինը։

«—Թէ ադամանդը կեղծ չէ, և ահա այս պարոնը, որ Բա-րիզի առաջին գոհարավաճառներէն մէկն է, պատրաստ է մեզ յի-սուն հազար ֆրանք համրելու։ Միայն թէ ադամանդին մերն ըլ-լալուն ապահով ըլլալու համար, կը խնդրէ որ պատմես թէ ի՛նչ տարօրինակ միջոցով այդ ադամանդը մեր ձեռքը անցաւ, ինչպէս որ պատմեցի անոր։ Նստէք, պարոն, եթէ կը հաճիք, և օդը ծանր ըլլալուն, երթամ քիչ մը զովացուցիչ ըմպելի բերեմ։

«Ակնավաճառը պանդոկին ներքին մասը և անոր տէրերուն ակներև աղքատութիւնը ուշադրութեամբ կը զննէր, մինչ անոնք կ'ուզէին այնպիսի ադամանդ մը ծախել որ իշխանի մը գզրոցէն ելած կ'երևէր։

«—Պատմէ, տիկին ըսաւ անոր անշուշտ ամուսնոյն բացակա-յութիւնը յարմար ատեն կարծելով, որպէսզի պանդոկապետը իր կնոջ նշան մը չընէ, և ինքը տեսնէ թէ երկուքին պատմութիւնը իրարու կը համապատասխանե՞ն։

«—Այո՛, ըսաւ կինը արագութեամբ, երկնային օրհնութիւն մըն էր որ անակնկալ կերպով հասաւ։ 1814ին կամ 1815ին ա-մուսինս Էտմօն Տանթէս անունով նաւաստիի մը հետ բարեկա-մացած էր, բայց երկար տարիներ զայն չտեսնելով, բոլորովին մոռցած էր այդ բարի տղան, որ ընդհակառակն չէ մոռցեր ա-մուսնոյս հետ ունեցած բարեկամութիւնը, և մեռնելու ատենը քու տեսած ադամանդը անոր ձգեր է։

«—Բայց նաւաստին ինչպէս տիրացած է այդ ադամանդին, հարցուց ակնավաճառը։ Բանտ մտնելէն առաջ ունէ՞ր։

«—Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց կինը. բայց կ'երևայ թէ բանտին մէջ մեծահարուստ Անգղիացիի մը հետ ծանօթացած է,

որուն հիւանդութեան ժամանակ Տանթէս իր եղբօրը պէս անոր մեծ խնամք տանելուն համար՝ Անգղիացին բանտէն ելլելու ատեն այդ ադամանդը Տանթէսի ձգած է. սակայն խեղճ նաւաստին ալ նոյն բախտը չունենալուն, բանտին մէջ մեռնելու ատեն՝ նոյն գոհարը մեզի ձգած է բարի աբբայի մը միջոցաւ, որ այս առտու եկաւ մեզի յանձնեց զայն։

«—Պատմութիւնը նոյնն է, մրմնջեց ակնավաճառը. սակայն որչափ ալ հաւանական երեւայ սկզբան, կրնայ ճշմարիտ ալ ըլլալ. հիմա գինը միայն կը մնայ, որուն վրայ համաձայն չենք։

«—Ի՞նչպէս, համաձայն չե՞նք, ըսաւ Գատրուս. ես կը կարծէի թէ հաւանեցար ուզած գինիս։

«—Քառասո՛ւն հազար ֆրանք տուի։

«—Քառասուն հազար. անշուշտ այդ գնով չպիտի ծախենք։ Աբբան մեզի ըսաւ թէ յիսուն հազար ֆրանք կ'արժէ, մատնին չհաշուելով։

«—Ի՞նչ էր այդ աբբային անունը, հարցուց անխոնջ հետազօտիչը։

«—Աբբայ Պիւզոնի, պատասխանեց կինը։

«—Օտարակա՞ն է ուրեմն։

«—Կարծեմ Մանթուայի շրջականներէն Իտալացի մըն էր։

«—Ցոյց տուր ադամանդը, յարեց ակնավաճառը, որպէս զի անգամ մըն ալ տեսնեմ, երբեմն մէկ անգամ տեսնելով լաւ չի ճանչցուիր գոհարեղէնը։

«Գատրուս գրպանէն սեւ կաշիէ գոհարատուփ մը հանեց, բացաւ եւ անոր տուաւ զայն։

«Ադամանդը տեսնելով, որ փոքր կաղինի չափ կար, ինչ որ աչքիս առջեւը եղածին պէս կը յիշեմ, լա Գարգօնթի աչքերը անյագ ցանկութեամբ շողացին։

—Դուն ի՞նչ կը մտածէիր այն ատեն, դռներուն ետին ականջ դնող պարոն, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ. հաւատացի՞ր այդ առասպելին։

—Այո՛, տէր իմ, որովհետեւ Գատրուսը բարի մարդ մը կը ճանչնայի, անկարող՝ գողութիւն եւ ոճիր գործելու։

—Այդ կարծիքդ փորձառութեանդ աւելի արտիդ որպիսու-

թիւնը կը յայտնէ, պարոն Պէրթուչչիօ։ Էտմոն Տանթէսը կը ճանչնայի՞ր դուն։

—Ո՛չ, տէր իմ, մինչեւ այն օրը չէի լսած անոր անունը. Նիմի բանտերուն մէջ աբբայ Պիւզոնին անգամ մը անոր անունը յիշեց. անկէ ի վեր անոր վրայ խօսելնին չեմ լսած բնաւ։

—Լաւ, շարունակէ։

—Ակնավաճառը Գատրուսին ձեռքէն առաւ մատնին, եւ գրպանէն պողպատէ փոքր ունելիք մը եւ պղնձէ կշեռք մը հանեց. յետոյ մատնիին մէջ ադամանդը բռնող ոսկի ակիչները բանալով, հանեց զայն, եւ կշռորդով կշռեց։

«—Մինչեւ քառասունըհինգ հազար ֆրանքի պիտի ելլեմ, ըսաւ, բայց այս գումարէն մէկ սու աւելի չեմ կրնար տալ. մանաւանդ որ չունիմ, որովհետեւ ճիշդ ադամանդին արժողութեանը հաւասար գումար մը առի վրաս։

«—Եթէ գործը ատոր մնայ, ըսաւ Գատրուս, հետդ Պօքէր կու գամ եւ հինգ հազար ֆրանքը կու տաս։

«—Ո՛չ, ըսաւ գոհարավաճառը, մատնին եւ ադամանդը Գատրուսի տալով, ո՛չ, ասկէ աւելի չարժեր. այս գինն ալ տալուս կը զղջամ, որովհետեւ ադամանդին մէջ պակասութիւն մը գտայ, ինչ որ առաջ չէի նշմարած. բայց հոգ չէ, իմ խօսքս խօսք է, քառասունըհինգ հազար ֆրանք ըսի, խօսքս ետ չեմ առներ։

«—Գոնէ ադամանդը՝ մատնիին մէջ դիր վերստին, ըսաւ լա Գարգօնթ խստօրէն։

«—Իրաւունք ունիս, ըսաւ գոհարավաճառը ու ադամանդը խորշին մէջ տեղաւորեց։

«—Աղէկ, աղէկ, ըսաւ Գատրուս գոհարատուփը գրպանը դնելով, ուրիշի կը ծախենք։

«—Այո՛, յարեց գոհարավաճառը, բայց ուրիշը ինծի պէս դիւրահաւատ չի կրնար ըլլալ. ուրիշը ձեր կողմէ ինծի տրուած տեղեկութիւններէն չբաւականանար. ձեզի պէս մարդիկ յիսուն հազար ֆրանքնոց ադամանդի մը տէրը չեն կրնար ըլլալ. ուրիշը կ'երթայ դատաւորներուն կ'իմացնէ, պէտք է այն ատեն աբբայ Պիւզոնին գտնել, եւ երկու հազար ոսկինոց ադամանդ տուող աբբաները հազուագիւտ են. դատաւորները գոհարը կը գրաւեն,

ձեզ կը բանտարկեն, և եթէ անմեղ ըլլալնիդ յայտնուի, երեք կամ չորս ամիս բանտի մէջ մնալէ յետոյ ազատ կ'արձակեն, բայց մատնիչին դիւանատան մէջ կը կորսուի կամ երեք փրանքի արժողութեամբ կեղծ գոհար մը կու տան ձեր ադամանդին տեղը, ուր յիսուն հազար փրանք կ'արժէ, գուցէ յիսուն հինգ հազար, բայց դուք ալ համոզուած էք անշուշտ որ ծախու առնողը վտանգի մէջ է:

«Գատրուս և կինը նայուածքով զիրար կը հարցափորձէին։

«—Ո՛չ, ըսաւ Գատրուս, մենք այնչափ հարուստ չենք որ հինգ հազար փրանք կորսնցնենք.

«—Ուզածնիդ պէս թո՛ղ ըլլայ, բարեկամ, ըսաւ ակնավաճառը. ինչպէս կը տեսնէք, մաքուր դրամ բերած էի:

«Ու գրպանէն բուռ մը ոսկի հանելով, պանդոկապետին շլացած աչքերուն առջև փայլեցուց և միւսէն ալ ծրար մը թղթադրամ հանեց:

«Գատրուսի մտքին մէջ յայտնի պայքար մը կը մղուէր. իրեն այնպէս կը թուէր որ ձեռքերուն մէջ դարձուցած կաշիէ փոքրիկ գոհարատուփը իր արժէք չէր համապատասխաներ այն անբաւ գումարին, որ իր աչքը կը դիւթէր:

«Կինոջը դառնալով, ցած ձայնով ըսաւ.

«—Ի՞նչ կ'ըսես:

«—Տուր, տուր, ըսաւ կինը. եթէ ադամանդը չառած՝ Պօքէր դառնայ՝ կրնայ մեզ ամբաստանել. ըսածին պէս ո՞վ գիտէ, պիտի կրնա՞նք աբբայ Պիւզոնին գտնել:

«—Շատ լաւ, ըսաւ Գատրուս, ադամանդը քառասուն և հինգ հազար փրանքի առէք. բայց կինս ոսկի շղթայ մը կ'ուզէ, և ես զոյգ մը արծաթ օղեր:

«Ակնավաճառը գրպանէն երկար և տափակ տուփ մը հանեց, որուն մէջ ուզածներուն շատ օրինակները կային։

«—Տեսէք, ես ինչպէս գործի մարդ եմ, ընտրեցէք:

«Կինը ոսկի շղթայ մը ընտրեց, որ կրնար հինգ ոսկի արժել, և էրիկը զոյգ մը օղեր գտաւ, գրեթէ տասնըհինգ փրանք արժէքով:

«—Կը յուսամ որ գանգատելու պատճառ չունիք, ըսաւ գոհարավաճառը:

«—Աբբան ըսաւ թէ յիսուն հազար փրանք կ'արժէ. քըթմըրնջեց Գատրուս:

«—Տուր հոս, ի՛նչ սոսկալի մարդ ես եղեր, յարեց ակնավաճառը, ադամանդը անոր ձեռքէն քաշելով. քառասունըհինգ հազար փրանք կը վճարեմ, ինչ որ տարին երկու հազար հինգ հարիւր փրանք եկամուտ կը բերէ, այսինքն այնպիսի հարստութիւն մը զոր ես կը փափաքէի ունենալ, և տակաւին գոհ չէք:

«—Ո՞ւր է քառասունըհինգ հազար փրանքը, հարցուց Գատրուս, բիրտ ձայնով մը:

«—Ահա, ըսաւ գոհարավաճառը:

«Սեղանին վրայ տասնհինգ հազար փրանքի ոսկի և երեսուն հազար փրանքի դրամաթղթեր համրեց:

«—Կեցէք, ճրագը վառեմ, ըսաւ լա Գարգօնթ, մութը պատեց և կրնանք սխալիլ:

«Գիշերը վրայ հասած էր այդ վիճաբանութեան ատեն, և գիշերուան հետ փոթորիկն ալ կէս ժամէ ի վեր կը սպառնար:

«Հեռուէն որոտումին մռնչելուն ձայնը կը լսուէր. բայց ոչ գոհարավաճառը, ոչ Գատրուս և ոչ լա Գարգօնթ հոգը չէին ըներ, իրենց միտքը դիւային շահամոլութեամբ զբաղած ըլլալուն:

«Ես իսկ այն ոսկիները և այն դրամաթղթերը տեսնելով՝ տարօրինակ շլացումի մը մէջ կը գտնուէի:

«Կը կարծէի թէ ինչպէս կը պատահի երազի մէջ, ինքզինքս կեցած տեղս շղթայուած զգացի:

«Գատրուս ոսկիները և դրամաթղթերը կրկին համրելէն յետոյ՝ կնոջը տուաւ զանոնք, որ նոյնպէս կրկին համրեց:

«Այդ միջոցին գոհարավաճառը ադամանդը ճրագին լոյսին բռնեց, ադամանդը լուսոյ ճաճանչներ կ'արձակէր և մոռցնել կուտար փոթորկին յառաջաբանը եղող այն փայլակները, որոնք կարծես պատուհանները կը բոցավառէին:

«—Հաշիւը ճի՞շդ է, հարցուց գոհարավաճառը:

«—Այո՛, ըսաւ Գատրուս, թղթադրամը ինծի տուր, լա Գարգօնթ, և քսակ մը գտիր:

«Լա Գարգոնիթ գզրոցի մը մօտեցաւ, ուրկից կաշիէ հին թղթապանակ մը բերաւ, որուն մէջէն քանի մը խղտուած նամակներ հանեցին, և անոնց տեղը թղթադրամները դրին, և քսակ մը, որուն մէջ վեց փրանքնոց երկու կամ երեք սքուտներ կային, որոնք. հաւանաբար խեղճ ընտանիքին բոլոր հարստութիւնն էին։

«—Գուցէ տասը հազար փրանք մը շահեցար մենէ, ըսաւ Թատրուս. սակայն կ'ուզե՞ս մեզի հետ ճաշել. սիրով կ'առաջարկենք։

«—Շնորհակալ եմ, ըսաւ գոհարավաճառը. ժամանակը շատ անցած պիտի ըլլայ. պէտք է որ Պօքէր վերադառնամ. կինս մըտահոգութեան կը մատնուի։

«Ժամացոյցը նայեցաւ։

«—Զարմանալի բան, ըսաւ, ժամը գրեթէ ինն է, կէս գիշերէն առաջ չպիտի կրնամ Պօքէր վերադառնալ։ Մնաք բարով, սիրելիս, եթէ դիպուածով աբբայ Պիւզոնիններ գան նորէն, միտքերնիդ բերէք զիս։

«—Տօնավաճառը յառաջիկայ շաբաթ կը լմնայ, ըսաւ Թատրուս, և ութը օրէն Պօքէրէն պիտի մեկնիս։

«—Հոգ չէ. Բարիզ նամակ գրէ ինծի սա հասցէով. Պ. Եօհաննէս Բարիզ, Բալէ-Ռուայեալ, գոհարավաճառներուն շուկան 15. յատկապէս մինչև հոս կու գամ, եթէ գործը արժէ։

«Այդ միջոցին որոտումի ձայնով այնպիսի սաստիկ փայլատակում մը եղաւ որ ճրագին լոյսը գրեթէ խաւարեցուց։

«—Օ, հո՛, ըսաւ Թատրուս, այս օդին ի՞նչպէս պիտի մեկնիս։

«—Որոտումէն չեմ վախնար, ըսաւ գոհարավաճառը։

«Բայց գողերէ՞ն, հարցուց լա Գարգոնիթ. տօնավաճառի ժամանակ ճամբան ապահով չըլլար երբեք։

«—Գողերուն համար պէտք եղածը ունիմ, պատասխանեց Եօհաննէս։

«Ու գրպանէն աղէկ լցուած զոյգ մը փոքր ատրճանակներ հանեց։

«—Ասոնք այնպիսի շուներ են, շարունակեց, որոնք թէ՛ կը հաչեն և թէ կը խածնեն. ազամանդիդ աչք դնող երկու առջի գողերուն համար պատրաստած եմ ասոնք, հայր Թատրուս։

«Թատրուս և կինը տխուր նայուածք մը փոխանակեցին իրարու հետ։

«Կ'երևի թէ իրենք ալ ահռելի խորհուրդ մը կ'որոճային։

«—Ուրեմն, բարի ճամբորդութիւն, ըսաւ Թատրուս։

«—Շնորհակալ եմ, ըսաւ գոհարավաճառը, ու գաւազանը առնելով, զոր հին արկղի մը քով դրած էր, դուրս ելաւ։

«Դուռը բացած ատեն, հովը այնպիսի ուժգնութեամբ փչեց, որ քիչ մնաց ճրագը պիտի մարէր։

«—Ո՛հ, ըսաւ, այս ի՛նչ գէշ օդ է. այս օդով երկու մղոն տեղ ի՞նչպէս պիտի քալեմ։

«—Հոս կեցէք, ըսաւ Թատրուս, գիշերը հոս կը պառկիք։

«—Այո՛, հոս կեցէք, ըսաւ լա Գարգոնիթ դողդոջուն ձայնով մը. լաւ հոգ կը տանինք ձեզի։

«—Ո՛չ, պէտք է որ Պօքէր երթամ. մնաք բարով։

«Թատրուս մինչև դրան սեմը գնաց յամրօրէն։

«—Ոչ երկինք կը տեսնուի, ոչ գետին, ըսաւ ակնավաճառը պանդոկէն դուրս ելլելով։ Ա՞ջ կողմէն երթալ պէտք է թէ ձախ։

«—Աջակողմէն, ըսաւ Թատրուս. սխալելու բան չկայ. ճամբուն երկու կողմը ծառեր տնկուած են։

«—Լաւ, հասկըցայ, ըսաւ ձայնը, գրեթէ հեռաւորութեան մէջ կորսուելով։

«—Գոցէ դուռը, ըսաւ լա Գարգոնիթ, որոտումի ատեն չեմ ուզեր որ դուռը բաց ըլլայ։

«—Մանաւանդ երբ տան մէջ դրամ կայ, այնպէս չէ՞ պատասխանեց Թատրուս՝ երկու անգամ դրան փականքը դարձնելով։

«Ու ներս մտնելով, գզրոցին մօտեցաւ, քսակը և թղթապանակը դուրս հանեց, և երկուքնին մէկանց իրենց ոսկին և թղթադրամները սկսան համրել երրորդ անգամ ըլլալով։

«Այդ երկու անձերուն դէմքերը տարօրինակ արտայայտութիւն մը ունէին, և ճրագին տկար լոյսովը անյագութիւն մը կ'երևէր անոնց դէմքին վրայ։ Կնոջ դէմքը սոսկալի էր. իր ջըղային դողը կրկնապատկուած էր։ Իր դէմքին տժգունութիւնը կապարագոյնի փոխուած էր, և վրդոված աչքերը կը շողային։

«—Ինչո՞ւ առաջարկեցիր որ հոս պառկի, հարցուց Լա Գարգոնթ խուլ ձայնով մը։

«—Որպէսզի Պօքէր վերադառնալու նեղութիւն չկրէ, պատասխանեց Թատրուս սարսռալով։

«—Ո՛հ, ըսաւ կինը աննկարագրելի արտայայտութեամբ մը, ես կարծեցի թէ ուրիշ պատճառի համար է։

«—Կնիկ, կնիկ, գոչեց Թատրուս, ինչո՞ւ այդպիսի գաղափարներ կ՚անցնին մտքէդ, և ինչո՞ւ կը յայտնես զանոնք, եթէ այդպիսի գաղափարներ կը յղանաս։

«—Ի՜նչ փոյթ, ըսաւ Լա Գարգոնթ, վայրկեան մը լուռ մնալէն յետոյ, դուն մարդ չես։

«—Ի՞նչպէս։

«—Եթէ դուն մարդ ըլլայիր, ասկէ դուրս չէր ելլեր ան։

«—Կնիկ։

«—Կամ թէ Պօքէր չէր հասներ։

«—Կնիկ։

«—Պօքէրի ճամբուն վրայ ներս մտած անկիւն մը կայ, ուրկից դառնալու ստիպուած է ակնավաճառը․ քանի որ ջրանցքին երկայնքը ուրիշ աւելի կարճ ճամբայ մը կայ։

«—Կնիկ, Աստուծոյ դէմ կը մեղանչես. մտիկ ըրէ։

«Արդարև, կայծակի մը ահռելի ձայնը լսուեցաւ. միևնոյն ատեն կապոյտ լոյս մը կարծես սրահը պիտի բոցավառէր. որոտումի ձայնը սակաւ նուազելով՝ այդ անիծեալ տունէն ակամայ կը հեռանար։

«—Տէր Յիսուս, ըսաւ Լա Գարգոնթ խաչ հանելով։

«Նոյն միջոցին և սովորաբար որոտումին հետևանքն եղող ահարեկ լռութեան ատեն՝ դուռը զարնուեցաւ.

«Թատրուս և կինը սարսռացին և իրարու երես նայեցան դող ելած։

«—Ո՞վ է, գոչեց Թատրուս, ոտքի ելլելով և սեղանին վրայ ցրուած ոսկիները ու թղթադրամները կոյտ մը ընելով, զորս ձեռքերովը կը ծածկէր։

«—Ես եմ, ըսաւ ձայն մը։

«—Ո՞վ ես դուն։

«—Է՛հ, չճանչցա՞ք, Ժան ակնավաճառն եմ։

«—Քիչ մը առաջ դուն ի՞նչ կ՚ըսէիր, էրիկ, մրմնջեց Լա Գարգոնթ սոսկալի ժպիտով մը, որ ես Աստուծոյ դէմ կը մեղանչէի։

«—Ահա Աստուած մեզի կը վերադարձնէ զայն։

«Թատրուս իր աթոռին վրայ ինկաւ տժգոյն և ոգեսպառ։

«Ընդհակառակն Լա Գարգոնթ ոտքի ելաւ և հաստատ քայլերով դէպ ի դուռը երթալով բացաւ զայն։

«—Ներս հրամմեցէք, սիրելի պարոն Ժան, ըսաւ անոր։

«—Կ՚երևայ թէ, ըսաւ ակնավաճառը, որուն վրայէն անձրևի ջուրերը վտակի պէս կը հոսէին, սատանան չուզեր որ այս իրիկուն Պօքէր վերադառնամ։ Այսչափ խենդութիւնը բաւական է, սիրելի պարոն Թատրուս. հոս մնալու մասին ըրած առաջարկութիւնդ կ՚ընդունիմ, ու եկայ որ հոս պառկիմ։

«Թատրուս իր ճակատէն վազած քրտինքը սրբելով քանի մը խօսքեր թոթովեց։

«Լա Գարգոնթ դուռը գոցեց և փականքը երկու անգամ դարձուց։

Ե. ԳԼՈՒԽ

ԱՐԵԱՆ ԱՆՁՐԵՒ

Ակնավաճառը ներս մտնելով, հետազօտիչ նայուածք մը ձգեց չուրջը. սակայն բան մը չէր երևեր որ իր սրտին մէջ կասկած մը արթնցնէր՝ եթէ չունէր, բան մը չէր երևեր որ զանոնք հաստատէր՝ եթէ ունէր։

«Թատրուս երկու ձեռքերը թղթադրամներուն և ոսկիներուն վրայ դրած էր տակաւին։ Լա Գարգոնթ կրցածին չափ քաղցրութեամբ կը ժպտէր իր հիւրին։

«—Օ՛ հօ՛, ըսաւ գոհարավաճառը, կ՚երևի թէ հաշիւին ճըշ-

դուքեանը վրայ տարակոյս ունէիք, և իմ մեկնելէս յետոյ ձեր գանձը վերստին կը համրէք։

«—Ո՛չ, ըսաւ Բատրուս. մեզ այս գանձին տէր դարձնող դիպուածը ա՛յնքան յեղակարծ է, որ չենք կրնար հաւատալ և եթէ նիւթական ապացոյցը աչքերու առջև չունենանք, երազի պէս կուգայ։

«Գոհարավաճառը ժպտեցաւ։

«—Պանդոկին մէջ հիւր ունի՞ք, հարցուց։

«—Ո՛չ, պատասխանեց Բատրուս, մարդ չենք պառկեցներ մեր պանդոկը. քաղաքիս շատ մօտ ըլլալնուս՝ մարդ չօթևանիր հոս։

«—Ուրեմն մեծ նեղութիւն պիտի պատճառեմ ձեզի։

«—Դո՞ւք մեզ նեղութիւն պատճառէք, սիրելի պարոն, ըսաւ լա Գարգոնթ, մարդասիրութեամբ. ճշմարիտ կ'ըսեմ որ մոքերնուս չանցնիր այդ բանը։

«—Ուրեմն ո՞ւր պիտի պառկեցնէք զիս։

«—Վերի սենեակը։

«—Բայց ձեր սենեակը չէ՞ ան։

«—Հոգ չէ, անոր քովը ուրիշ սենեակ մըն ալ կայ, որուն մէջ անկողին մըն ալ ունինք։

«—Բատրուս կնոջը երեսը նայեցաւ զարմանքով։

«Գոհարավաճառը փոքրիկ եղանակ մը երգեց, կռնակը վառարանին դարձուցած, որուն մէջ լա Գարգոնթ քանի մը փայտ նետած էր՝ հիւրին զգեստները չորցնելու համար։

«Այդ միջոցին կինը սեղանին մէկ անկիւնը, ուր սփռոց մը տարածած էր, ճաշի մը անօթոցրդները բերաւ, որոնց միացուցած էր երկու երեք թարմ հաւկիթներ։

«Բատրուս թղթադրամները թղթակալին մէջ և ոսկիները քըսակին մէջ զետեղելով պահարանին մէջ դրած էր։ Սենեակին երկայնքին ու լայնքին, տխուր և մտախոհ կը պտտէր ու մերթ աչքերը գոհարավաճառին վրայ կը դարձնէր, որ կրակարանին առջև կեցած կը ծխէր, և իր մէկ կողմը չորնալէն յետոյ միւս կողմը կը դարձնէր։

«—Ահա՛, ըսաւ լա Գարգոնթ սեղանին վրայ շիշ մը գինի դնելով, ճաշդ պատրաստ է։

«—Հապա դո՞ւք, հարցուց Եօհաննէս։

«—Ես չպիտի ճաշեմ, պատասխանեց Բատրուս։

«—Մենք շատ ուշ ճաշեցինք այսօր, փութաց ըսել լա Գարգոնթ։

«—Ուրեմն առանձի՞ն պիտի ճաշեմ, ըսաւ գոհարավաճառը։

«—Մենք քեզի պիտի ծառայենք պատասխանեց լա Գարգոնթ այնպիսի եռանդով մը, որ սովորական չէր իրեն և զոր իր գիւղացի հիւրերուն հանդէպ իսկ չէր ցուցներ։

«Բատրուս մերթ փայլակի արագութեամբ կնոջ երեսը կը նայէր։

«Փոթորիկը կը շարունակէր։

«—Մտիկ ըրէ, մտիկ ըրէ, ըսաւ լա Գարգոնթ. շատ լաւ ըրիր որ ետ դարձար։

«—Բայց այդ բանը արգելք չըլլար որ եթէ ճաշելու միջոցիս փոթորիկը խաղաղի, ես ճամբայ ելնամ նորէն։

«—Արևմտեան հիւսիսային հով է, ըսաւ Բատրուս գլուխը շարժելով, որ մինչև վաղը կը տևէ։

«Ու հառաչանք մը հանեց։

«—Վա՜յ անոնց, ըսաւ ակնավաճառը սեղան նստելով, որ դուրսը կը գտնուին։

«—Այո՛, յարեց լա Գարգոնթ, շատ գէշ գիշեր մը պիտի անցընեն։

«Ակնավաճառը սկսաւ ճաշել, և լա Գարգոնթ կը շարունակէր հոգածու սպասուհի մը պէս փոքրիկ ծառայութիններն իսկ կատարելու։

«Եթէ ակնավաճառը առաջուց ճանչցած ըլլար զայն, անշուշտ պիտի զարմանար այդ մեծ փոփոխութիւնը և սրտին մէջ կասկածներ պիտի ծագէին։

«Իսկ Բատրուս չէր խօսեր բնաւ, այլ իր շրջագայութիւնը կը շարունակէր և հիւրին երեսը նայելու անգամ կը վարանէր։

«Երբ ճաշը լմնցաւ, Բատրուս անձամբ դուռը բացաւ։

«—Կարծեմ թէ փոթորիկը կը դադրի, ըսաւ։

«Բայց նոյն միջոցին, կարծես անոր խօսքը սուտ հանելու համար, կայծակի մը սոսկալի ձայնը դղրդեց տունը, անձրեւախառն հովի հոսանք մը ներս մտնելով ճրագը մարեց։

«Բատրուս դուռը գոցեց նորէն եւ կինը ճրագ մը վառեց մարելու վրայ եղող կրակարանէն։

«— Անշուշտ յոգնած պիտի ըլլաք, ըսաւ լա Գարգօնթ, խօսքը ակնավաճառին ուղղելով. սենեակնիդ պատրաստ է. անկողնին վրայ սպիտակ սաւաններ փռեցի, վեր ելէք, եւ հանգիստ պառկեցէք։

«Փոթորիկին խաղաղիլը հասկնալու համար Եօաննէս քիչ մըն ալ կեցաւ, եւ երբ ստուգեց որ որոտումը եւ անձրեւը հետզհետէ կ'աւելնային, իր ասպնջականներէն հրաժեշտ առաւ եւ սանդուխէն վեր ելաւ։

«Իմ գլխուս վրայէն կ'անցնէր, եւ լսեցի որ սանդուխին իւրաքանչիւր աստիճանը կը ճռնչէր անոր քայլերուն տակ։

«Լա Գարգօնթ անյագ նայուածքով անոր ետեւէն նայեցաւ, իսկ Բատրուս, ընդհակառակը, կռնակը դարձուցած էր եւ այն կողմը անգամ չէր նայեր։

«Բոլոր այս մանրամասնութիւնները որոնք այն ժամանակէն ի վեր միտքս մնացած են, աչքերուս առջեւ պատահած առանձին ազդեցութիւն մը չըրին վրաս, քանի որ եղածները բնական բաներ էին, եւ ադամանդին պատմութենէն զատ, որ քիչ մը անհաւատալի կ'երեւէր ինծի, ամէն բան իր պատճառն ունէր։

«Եւ որովհետեւ չափազանց յոգնած էի, եւ կը յուսայի գիշերանց մեկնիլ անկէ փոթորիկը դադրելուն պէս, որոշեցի քանի մը ժամ քնանալ։

«Ակնավաճառն ալ գլխիս վրայ գտնուող սենեակին մէջ հանդարտ գիշեր մը անցընելու համար ամէն պատրաստութիւն կը տեսնէր։ Շատ չանցած՝ անկողինը ճռնչեց. ակնավաճառը պառկած էր։

«Կը զգայի որ աչքերս ակամայ կը գոցուէին, եւ որովհետեւ կասկած մը չունէի բնաւ, քունին հետ կռուելու ալ փորձ մը չըրի։ Վերջին նայուածք մը ձգեցի վարի սրահին մէջ։ Բատրուս երկար սեղանի մը քով նստած էր տախտակէ այն նստարաններէն

մէկուն վրայ, որոնք գիւղի պանդոկներուն մէջ աթոռի տեղ կը բռնեն. կռնակը ինծի դարձուցած էր, այնպէս որ դէմքը չէի կըրնար տեսնել. սակայն եթէ հակառակ դիրք մըն ալ ունենար, տեսնել անկարելի պիտի ըլլար, քանի որ գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ ծածկած էր։

«Լա Գարգօնթ քիչ մը ատեն անոր նայեցաւ, ուսերը բարձրացուց եւ գնաց անոր դիմացը նստաւ։

«Այն միջոցին կրակարանին մէջ նուազուն բոց մը անվառ մնացած չոր փայտի մը մնացորդը բռնկցնելով, աւելի պայծառ լոյս մը հանեց, եւ ներքին տխուր կողմը լուսաւորեց։ Լա Գարգօնթ աչքերը էրկանը վրայ յառած կեցաւ, եւ որովհետեւ Բատրուս նոյն դիրքին մէջ մնացած էր, տեսայ որ կինը կոր ձեռքը դէպ ի անոր երկարեց եւ անոր ճակտին դպաւ։

«Բատրուս սարսռաց. ինծի այնպէս երեւցաւ թէ կինը շըրթունքը կը շարժէր. սակայն կամ խիստ կամաց խօսելուն եւ կամ զգայարանքներս քունէն թմրած ըլլալուն, ձայնը չլսեցի։ Ալ մշուշի մէջ կը տեսնէի զայն, քունին նախաբանը եղող այն անըստուգութեան մատնուած, որու մէջ կարծենք թէ երազել կը սկսինք։ Վերջապէս աչքերս գոցուեցան, եւ ես գիտակցութիւնս կորսնցուցի։

«Խիստ խորունկ քունի մէջ կը գտնուէի, երբ առանձնակի հառաչուածէ մը, ու յետոյ սոսկալի աղաղակէ մը արթնցայ։ Տախտակամածին վրայ դանդաղչուն քայլափոխեր լսուեցան եւ անշարժ մարմին մը, ճիշդ գլխիս վրայ, սանդուխին մէջ ինկաւ։

«Տակաւին ինքզինքս գտած չէի, երբ հծծիւններ եւ կռուի ատեն արձակուած խեղդուկ ճիչեր կը լսէի։

«Վերջին ճիչ մը, որ միւս ճիչերէն աւելի երկարելով հծծիւնի փոխուեցաւ, քունի թմրութենէն բոլորովին սթափեցուց զիս։

«Մէկ թեւիս վրայ ելայ, աչքս բացի, բայց մթութեան մէջ բան մը չտեսայ, ու ձեռքս ճակտիս տարի, որուն վրայ ինծի այնպէս կը թուէր թէ սանդուխին տախտակներուն ճեղքուածներէն գաղջ եւ յորդ անձրեւ մը կը հոսէր։

«Այդ ահռելի աղմուկին վրայ խոր լռութիւն մը տիրեց։ Այն

ատեն գլխուս վրայ մարդու ոտնաձայներ լսեցի, որ սանդուխէն տարին սրահը իջաւ, վառարանին մօտեցաւ, և ճրագ մը վառեց։

«Այդ մարդը Քատրուսն էր, որուն դէմքը տժգունած և շապիկը արիւնով թաթաւուած էր։

«Ճրագը առնելով՝ սանդուխէն վեր ելաւ աճապարանքով․ անոր անհանգիստ և փութկոտ քայլերը լսեցի։

«Վայրկեան մը ետքը՝ վար իջաւ դարձեալ։ Գոհարատուփը ձեռքը բռնած էր, բացաւ զայն, ադամանդին մէջը ըլլալը ստուգեց, որ գրպանին մէջ դնելու համար վարկեան մը փորձեր ըրաւ․ յետոյ անտարակոյս խորհելով որ գրպանը լաւ թաքստոց չկրնար ըլլալ, կարմիր թաշկինակին մէջ ոլորեց և վզին շուրջը փաթթեց զայն։

«Յետոյ դէպ ի դղրոցը վազեց, թղթադրամները և ոսկիները հանեց, առաջինները տափատին գրպանը և վերջինները բաճկոնի գրպանին մէջ դրաւ, երկու երեք շապիկ առաւ և դէպ ի դուռը խոյանալով մթութեան մէջ աներեւոյթ եղաւ։ Այն ատեն ամէն բան որոշ և յայտնի եղաւ ինծի համար։ Ինքզինքս մեղադրեցի որպէս թէ բուն յանցաւորը ես եղած ըլլայի։ Յանկարծ հծծիւնի պէս ձայն մը լսեցի․ խեղճ գոհարավաճառը կրնար դեռ կենդանի ըլլալ․ թերեւս անոր օգնութեան հասնելով, կարող ըլլայի ոչ թէ իմ ըրած այլ մէկ մասին հատուցումը ընել այն չարիքին, զոր ձգած էի որ գործեն։ Ուստի կռնակս կռթնցուցի այն դէշ միացուած տախտակներէն մէկուն դէմ, որոնք իմ պառկած սենեակս վարի սրահէն կը բաժնէին։ Անմիջապէս տախտակները քակուեցան, ու տան մէջ գտայ ինքզինքս։

«Վազեցի ճրագը առի և դէպ ի սանդուխը ցատկեցի․ մարմին մը գոցած էր ճամբան․ այդ մարմինը լա Գարգոնթի դիակըն էր։

«Ատրճանակի հարուածը անոր ուղղուած ու գնտակը վզին մէկ կողմէն միւսը անցած էր․ կինը այդ կրկին վէրքէն զատ, ուրկից արիւնը առատօրէն կը հոսէր, բերանէն ալ արիւն կը փրփրէր։ Լա Գարգոնթ բոլորովին անշնչացած էր։ Ոտքս վերցուցի և անոր մարմնոյն վրայէն անցայ։

«Սենեակը սոսկալի տակնուվրայութեան մէջ էր։ Երկու երեք կարասիներ գետինը ինկած էին․ իսկ ինքը գետինը փռուած էր․

գլուխը պատին կռթնցուցած ու արեան ճապաղիքի մէջ լողալով, որ կուրծքին վրայ ընդունած երեք մեծ վէրքերէն դուրս կը հոսէր։

«Չորրորդ վէրքին մէջ խոհանոցի երկայն դանակ մը մնացած էր, որուն միայն կոթը կ'երեւէր։

«Գետինը գտնուող երկրորդ ատրճանակին վրայ կոխեցի, որուն վառօդը, հաւանաբար թրջուած ըլլալուն, գնդակը արձակուած չէր։

«Գոհարավաճառին մօտեցայ, իրօք դեռ մեռած չէր, ոտքերուս ձայնէն դժուար աչքերը բացաւ, վայրկեան մը վրաս յառեց զանոնք, շրթունքները շարժեց, խօսք մը ընելու պէս և մեռաւ։

«Այդ ահռելի տեսարանը զիս յիմարեցուց գրեթէ․ քանի որ մէկու մը օգնութեան չէի կրնար հասնիլ, փախչելու պէտքը զգացի։ Ձեռքերս մազերուս մէջ խօթելով և սարսափի մռնչիւն մը արձակելով, սանդուխէն վար իջայ։

«Վարի սրահին մէջ հինգ վեց մաքսաւորներ և երկու կամ երեք ոստիկան-զինուորներ կային, որոնք զիս բռնեցին․ բայց ես այնչափ ինքզինքէս դուրս ելած էի որ դիմադրել անգամ չի փորձեցի։ Ուզեցի խօսիլ, բայց չկրցայ․ միայն շփոթ ձայներ հանեցի։

«Մաքսաւորներն ու զինուորները մատով զիս իրարու կը ցուցնէին․ աչքերս վրաս դարձուցի․ վրաս գլուխս արիւնով շաղխուած էր։ Սանդուխին տախտակներուն ճեղքուածներէն վրաս հոսած այդ գաղջ անձրեւը՝ զոր զգացի՝ լա Գարգոնթի արիւնն էր։

«Մատովս պահուըտած տեղս ցուցուցի անոնց։

«—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ, հարցուց ոստիկան-զինուոր մը։

«Մաքսաւոր մը գնաց ցոյց տուած տեղս նայեցաւ։

«—Ըսել կ'ուզէ թէ այն կողմէն ներս մտած է, պատասխանեց, ու անոնց ցուցուց այն ծակը, ուրկից դուրս ելած էի իրօք։

«Այն ատեն հասկցայ թէ մարդասպանը կը կարծէին զիս։ Ձայնս և ուժս ամփոփեցի, զիս բռնող երկու մարդուն ձեռքէն ինքզինքս ազատեցի, գոչելով․

«—Ես չեմ, ես չեմ։

«—Ո՛հ, հայր իմ, ըսի ո՛րչափ բարի էք։

«—Բայց երդում պիտի ընե՞ս որ զիս չպիտի զղջացնես երբեք։

«Ձեռքս երկնցուցի որ երդում ընեմ։

«—Անօգուտ է, ըսաւ, ես Բորսիքացիները կը ճանչնամ և կը սիրեմ, ահա քեզի յանձնարարական նամակ մը։

«Եւ այն քանի մը տողերը գրեց, զորս ձեզի յանձնեցի և որուն վրայ, Ձեր Վսեմութիւնը զիս իր ծառայութեանը մէջ առնելու բարութիւնը ունեցաւ։ Հիմա, հպարտութեամբ կը հարցնեմ Ձեր Վսեմութեան թէ ինէ գանգատելու պատճառ մը ունի՞ք։

—Ոչ, պատասխանեց կոմսը, և ուրախութեամբ կը խոստովանիմ որ դուն բարի ծառայ մըն ես, Պէրթուչիօ, թէև վստահութիւն չունիս։

—Ե՞ս, պարոն կոմս։

—Այո՛, դուն. ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ դուն քոյր մը և հօգեզաւակ մը ունենաս, և խօսքի բան մը չես ըներ ոչ մէկուն և ոչ միւսին վրայ։

—Ափսո՜ս, տէր իմ, պատճառը սա է որ կեանքիս ամէնէն տխուր մասը դեռ չպատմեցի ձեզի։ Բորսիքա գացի, որպէսզի իմ խեղճ քոյրս տեսնեմ և մխիթարեմ. սակայն երբ Ռօլինա հասայ՝ տունը սուգի մէջ գտայ. ահաւոր տեսարան մը պարզուած էր հոն՝ որուն յիշատակը դեռ դրացիները մոռցած չէին։ Խեղճ քոյրս, իմ տուած խորհուրդներուս համաձայն Պէնէտէթթոյի պահանջումներուն գոհացում չէր տար. ան ամէն վայրկեան կ'ուզէր որ տան մէջ գտնուած բոլոր դրամը իրեն տայ։ Առտու մը սպառնալէ յետոյ բոլոր օրը անհետևոյթ եղաւ։ Քոյրս անոր բացակայութեանը համար լացած էր, որովհետև սիրելի Ասունթան մօր պէս կը սիրէր այդ թշուառականը։ Իրիկուան, Ասունթա՝ արթուն՝ անոր սպասած էր. բայց երբ ժամը տասնըմէկին երկու բարեկամներու հետ ներս մտած էր, որոնք իր բոլոր յիմարութեանց սովորական ընկերներն էին քոյրս գրկած էր զայն, բայց ընկերներն ալ զինքը բռնած էին, և երեք որիկաներէն մէկը, կը սոսկամ ըսելու որ այդ դժոխային զաւակը չըլլայ, գոչեց.

«—Խաղը սկսինք, և պէտք է որ դրամին ուր ըլլալը խոստովանի։

«Վազիլիօ դրացին Պաստիա գացած էր. միայն կինը տունը մնացած էր։ Անկէ զատ մէկը չէր կրնար քրոջս տան մէջ պատահածները տեսնել կամ լսել.

«Երկու որիկաները զինքը բռնած ատեններնին՝ խեղճը չէր հաւատար ատանկ ոճրի մը կարելիութեան. ուստի իր դահիճներին ըլլալիք որիկաներուն կը ժպտէր. երրորդը գնաց դռները և պատուհանները գոցեց, և վերադառնալով, երեքնին միատեղ իրենց լուրջ պատրաստութիւնները տեսնող Ասունթայի հանած սարսափի ճիչերը խեղդեցին, անոր ոտքերը կրակարանին մօտեցուցին որուն վրայ կը յուսային թէ պիտի խոստովանեցնեն զայն, մեր փոքրիկ գանձին ուր պահուած ըլլալը հասկնալու համար. սակայն կռուելու ժամանակ կնոջ զգեստները բռնկեցան այն ատեն թողուցին որ իրենք ալ չայրին.

«Բռնկած զգեստներով դէպի դուռը վազեց քոյրս, բայց դուռը գոցուած էր։ Պատուհանը խոյացաւ, սակայն պատուհանն ալ փակուած էր. Այն ատեն դրացի կինը սոսկալի ձայներ լսեց. Ասունթային ձայնն էր որ օգնութեան կը կանչէր։ Շատ չանցած, ձայնը մարեցաւ, աղաղակները հծծանքի փոխուեցան, ու հետևեալ առտու, երբ Վազիլիոյի կինը սարսափի անձկագին գիշեր մը անցնելէն յետոյ՝ իր տունէն դուրս ելլելու համարձակեցաւ և մեր տան դուռը դատաւորին բանալ տուաւ, Ասունթան կէս մը այրած էր արդէն, բայց տակաւին շունչ կ'առնէր, գզրոցները խորտակուած էին, և դրամը անհետևոյթ եղած էր։

«Իսկ Պէնէտէթթօ Ռօլինոյէն մեկներ և մէյ մըն ալ չէր վերադարձած. այն օրէն ի վեր չտեսայ զայն և ոչ իսկ անոր վրայ խօսելնին լսեցի։

«Այս տխուր գոյժը առնելէս յետոյ, յարեց Պէրթուչիօ, Ձեր Վսեմութեան ներկայացայ։ Պէնէտէթթոյի վրայ ձեզի խօսելու պէտք չունէի, քանի որ անհետևոյթ եղած էր, և ոչ ալ քրոջս վրայ, մեռած ըլլալուն համար։

—Այդ դէպքին վրայ ի՞նչ է կարծիքդ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Գործած ոճիրիս պատիժը կարծեցի, պատասխանեց Պէրթուչիօ. ո՛հ, այն Վիլֆօրի ընտանիքը անիծեալ ցեղէ սերած է։

—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ, մրմնջեց կոմսը վշտագին ձայնով մը։

—Եւ հիմա Ձեր Վսեմութիւնը կը հասկնա՞յ թէ, յարեց Պէրթուչիօ, այս տունը զոր այն ժամանակէն ի վեր տեսած չէի, այս պարտէզը ուր յանկարծ ինքզինքս գտայ նորէն, և այս տեղը ուր մարդ մը սպաննեցի, ինծի պատճառեցին այն սոսկալի յուզումը, որուն պատճառը ուզեցիք գիտնալ. վերջապէս աղէկ չեմ գիտեր թէ Պ. Վիլֆօր ալ հոս ոտքերուս ներքև թաղուած չըլլայ այն փոսին մէջ, որ իր մանկան համար փորած էր։

—Ստուգիւ ամէն բան կարելի է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ոտքի ելլելով, ընդհ. դատախազին մեռած չըլլալն անգամ, աւելցուց ցած ձայնով։ Աբբա Պիւզոնին աղէկ ըրաւ որ ինծի ղրկեց քեզ. դուն ալ աղէկ ըրիր որ պատմութիւնդ ինծի պատմեցիր. հիմա գէշ գաղափար մը պիտի չունենամ քու վրադ։ Իսկ այն Պէնէտէթթօն գտնելու համար բնաւ փորձ մը չըրի՞ր. անոր ինչ ըլլալը գիտնալու համար չփնտռեցի՞ր երբեք։

—Երբեք. եթէ անոր ու՛ր ըլլալը գիտնայի, փոխանակ անոր մօտ երթալու՝ հրէշի մը առջևէն փախչելու անկէ պիտի հեռանայի։ Բարեբախտաբար ոևէ մէկու բերանէն անոր անունը չլսեցի. կը յուսամ թէ մեռած է։

—Մի՛ յուսար, Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը. չարերը այդպէս չեն մեռնիր. կարծես թէ Աստուած իր պաշտպանութեան տակ կ'առնէ զանոնք, իր վրէժխնդրութեանց գործիք ըլլալու համար։

—Թող այնպէս ըլլայ, Աստուծմէ կը խնդրեմ որ բնաւ անոր երեսը չտեսնեմ։ Հիմա որ ամէն բան գիտէք, պարոն կոմս, շարունակեց գործակատարը, գլուխը խոնարհեցնելով, այս աշխարհիս մէջ իմ դատաւորս էք, ինչպէս վերը Աստուած պիտի ըլլայ. մխիթարական խօսք մը չէ՞ք ուղղեր ինծի։

—Այո՛, իրաւունք ունիս, և կրնամ քեզի ըսել այն ինչ որ աբբայ Պիւզոնին պիտի ըսէր. այն Վիլֆօրը զոր դուն սպաննեցիր, պատիժի արժանի էր քեզի ըրածին և գուցէ ուրիշ գործի համար, Պէնէտէթթօն եթէ կենդանի է, ինչպէս ըսի, երկնային վրէժխնդրութեան մը պիտի ծառայէ և յետոյ ինքն ալ պիտի պատժուի։ Իսկ դուն, իրօք միայն յանցանք մը ունիս. հարցուր

թէ ո՛րն է այդ յանցանքը. այդ մանուկը մահուընէ ազատելով, ինչո՞ւ մօրը չյանձնեցիր. ահա քու յանցանքդ, Պէրթուչիօ։

—Այո՛, պարոն, յանցանքս է ատ և ճշմարիտ յանցանքս է. այդ բանին մէջ վատ գտնուեցայ։ Ըսիք թէ տղուն կեանքը ազատելէս յետոյ պարտք մը կը մնար կատարել, այն է մօրը ղրկել զայն. սակայն այդ բանին համար պէտք էի խուզարկութիւններ ընել, ուշադրութիւն հրաւիրել իմ վրաս և գուցէ ինքզինքս մատնել։ Ես մեռնիլ չուզեցի, քանի որ կեանքս կը սիրէի, քանի որ քոյր մը ունէի և անձնասէր էի. անձնասիրութիւնը ընդածին ձիրք մըն է մեզի Քորսիքացիներուս համար, վրէժխնդրութեան մէջ անվնաս և յաղթող ելլելու համար. ի վերջոյ նոյն իսկ կեանքը սիրելուս համար՝ գուցէ չուզեցի մեռնիլ։ Ո՛հ. խեղճ եղբօրս պէս անվախ չեմ։

Պէրթուչիօ իր դէմքը երկու ձեռքերուն մէջ ծածկեց, և Մօնթէ-Քրիսթօ երկար և անվերջ նայուածք մը յառեց անոր վրայ։

Վայրկեան մը լռութենէ ետքը, որ աւելի հանդիսաւոր կը դառնար գիշերը յառաջացած ըլլալուն և այդ տեղը գտնուելուն համար։

—Այդ խօսակցութիւնը պատշաճօրէն վերջացնելու համար, որ բախտախնդրութիւններուն վերջինը պիտի ըլլար, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը անսովոր մելամաղձութեամբ մը, աղէկ միտք պահէ ըսելիք խօսքերս, զորս աբբայ Պիւզոնիին բերնէն շատ անգամ լսած եմ. ամէն չարիքին երկու դարման կայ, ժամանակ և լռութիւն։ Հիմա պարոն Պէրթուչիօ, վայրկեան մը ձգէ որ այս պարտէզը պտըտիմ։ Ինչ որ սրտաճմլիկ յուզում կը պատճառէ քեզի, որ անոր տեսարանին դերակատարն ես, գրեթէ քաղցր զգայութիւն մը կը պատճառէ ինծի և կրկին արժէք մը կ'ընծայէ այս ստացուածքին։ Ծառերը, պարոն Պէրթուչիօ, իրենց ստուերին համար հաճելի են, և ստուերը ցնորքներ ու անրջանքներ պարունակելու համար՝ սիրելի է։ Պարտէզ մը գնեցի, կարծելով թէ պատերով շրջապատուած տեղ մը կը գնեմ և ոչ ուրիշ բան, և ահա յանկարծ այդ շրջափակը այնպիսի պարտէզի մը կը դառնայ, որ ուրուականներով լեցուն է, ինչ որ պայմանագրութեան մէջ նշանակուած չէր։ Ես ուրուականները կը սիրեմ, և բնաւ

—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ, մինչեւ կոմսը վշտագին ձայնով մը։

—Եւ հիմա Ձեր Վսեմութիւնը կը հասկնա՞յ թէ, յարեց Պէրթուչչօ, այս տունը զոր այն ժամանակէն ի վեր տեսած չէի, այս պարտէզը ուր յանկարծ ինքզինքս գտայ նորէն, և այս տեղը ուր մարդ մը սպաննեցի, ինծի պատճառեցին այն սոսկալի յուզումը, որուն պատճառը ուզեցիք գիտնալ. վերջապէս աղէկ չեմ գիտեր թէ Պ. Վիլֆօր ալ հոս ոտքերուս ներքև թաղուած չըլլայ այն փոսին մէջ, որ իր մանկան համար փորած էր։

—Ամէն բան կարելի է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ոտքի ելլելով. ընդհ. դատախազին մեռած չըլլալն անգամ, աւելցուց ցած ձայնով։ Աբբա Պիւզոնին աղէկ ըրաւ որ ինծի ղրկեց քեզ. դուն ալ աղէկ ըրիր որ պատմութիւնդ ինծի պատմեցիր. հիմա գէշ գաղափար մը պիտի չունենամ քու վրադ։ Իսկ այն Պէնէտէթթօն գտնելու համար բնաւ փորձ մը չըրիր. անոր ինչ ըլլալը գիտնալու համար չփնտռեցի՞ր երբեք.

—Երբեք. եթէ անոր ո՛ւր ըլլալը գիտնայի, փոխանակ անոր մօտ երթալու՝ հրէշի մը առջեւէն փախչելու անկէ պիտի հեռանայի։ Բարեբախտաբար ոևէ մէկու բերանէն անոր անունը չլսեցի. կը յուսամ թէ մեռած է։

—Մի՛ յուսար, Պէրթուչչօ, ըսաւ կոմսը. չարերը այդպէս չեն մեռնիր. կարծես թէ Աստուած իր պաշտպանութեան տակ կ'առնէ զանոնք, իր վրէժխնդրութեանց գործիք ընելու համար։

—Թող այնպէս ըլլայ, Աստուծմէ կը խնդրեմ որ բնաւ անոր երեսը չտեսնեմ։ Հիմա որ ամէն բան գիտէք, պարոն կոմս, շարունակեց գործակատարը, գլուխը խոնարհեցնելով, այս աշխարհիս մէջ իմ դատաւորս էք, ինչպէս վերը Աստուած պիտի ըլլայ. մխիթարական խօսք մը չէ՞ք ուղղեր ինծի։

—Այո՛, իրաւունք ունիս, և կրնամ քեզի ըսել այն ինչ որ աբբայ Պիւզոնին պիտի ըսէր. այն Վիլֆօրը զոր դուն սպաննեցիր, պատիժի արժանի էր քեզի ըրածին և գուցէ ուրիշ գործի համար, Պէնէտէթթօն եթէ կենդանի է, ինչպէս ըսի, երկնային վրէժխնդրութեան մը պիտի ծառայէ և յետոյ ինքն ալ պիտի պատժուի։ Իսկ դուն, իրօք միայն յանցանք մը ունիս. հարցուր

թէ ո՞րն է այդ յանցանքը. այդ մանուկը մահուընէ ազատելով, ինչո՞ւ մօրը չյանձնեցիր. ահա քու յանցանքդ, Պէրթուչչօ։

—Այո՛, պարոն, յանցանքս է ատ և ճշմարիտ յանցանքս է. այդ բանին մէջ վատ գտնուեցայ։ Ըսի թէ տղուն կեանքը ազատելէս յետոյ պարտք մը կը մնար կատարել, այն է մօրը ղրկել զայն. սակայն այդ բանին համար պէտք էր խուզարկութիւններ ընել, ուշադրութիւն հրաւիրել իմ վրաս և գուցէ ինքզինքս մատնել։ Ես մեռնիլ չուզեցի, քանի որ կեանքս կը սիրէի, քանի որ քոյր մը ունէի և անձնասէր էի. անձնասիրութիւնը բնածին ձիրք մըն է մեզի Քորսիքացիներուս համար, վրէժխնդրութեան մէջ անվնաս և յաղթող ելլելու համար. ի վերջոյ նոյն իսկ կեանքը սիրելուս համար՝ գուցէ չուզեցի մեռնիլ։ Ո՛հ. խեղճ եղբօրս պէս անվախ չեմ։

Պէրթուչչօ իր դէմքը երկու ձեռքերուն մէջ ծածկեց, և Մօնթէ-Քրիսթօ երկար և անվերջ նայուածք մը յառեց անոր վրայ։

Վայրկեան մը լռութենէ ետքը, որ աւելի հանդիսաւոր կը դառնար գիշերը յառաջացած ըլլալուն և այդ տեղը գտնուելուն համար։

—Այդ խօսակցութիւնը պատշաճօրէն վերջացնելու համար, որ բախտախնդրութիւններուն վերջինը պիտի ըլլար, պարոն Պէրթուչչօ, ըսաւ կոմսը անսովոր մելամաղձութեամբ մը, աղէկ մտօք պահէ ըսելիք խօսքերս, զորս աբբայ Պիւզոնիին բերանէն շատ անգամ լսած եմ. ամէն չարիքին երկու դարման կայ, ժամանակ և լռութիւն։ Հիմա պարոն Պէրթուչչօ, վայրկեան մը ձգէ որ այս պարտէզը պտըտիմ։ Ինչ որ սրտաճմլիկ յուզում կը պատճառէ քեզի, որ անոր տեսարանին դերակատարն ես, գրեթէ քաղցր զգայութիւն մը կը պատճառէ ինծի և կրկին արժէք մը կ'ընծայէ այս ստացուածքին։ Ծառերը, պարոն Պէրթուչչօ, իրենց ստուերին համար հաճելի են, և ստուերը ցնորքներ ու անրջանքներ պարունակելու համար՝ սիրելի է։ Պարտէզ մը գնեցի, կարծելով թէ պատերով շրջապատուած տեղ մը կը գնեմ և ոչ ուրիշ բան, և ահա յանկարծ այդ շրջափակը այնպիսի պարտէզի մը կը դառնայ, որ ուրուականներով լեցուն է, ինչ որ պայմանագրութեան մէջ նշանակուած չէր։ Ես ուրուականները կը սիրեմ, և բնաւ

ցած չեմ որ մեռեալները վեց հազար տարուան մէջ կրնան այնչափ չարիք ընել որչափ կենդանիները մէկ օրուան մէջ կարող են ընել։ Ներս մտիր, պարոն Պէրթուչիօ, և գնա հանդարտութեամբ քնացիր։ Եթէ խոստովանահայրդ գերագոյն վայրկեանին աբբայ Պիւզոնիին չափ ներողամիտ չըլլայ, զիս կանչէ՝ եթէ տակաւին այս աշխարհիս մէջ ըլլամ, ու ես այնպիսի խօսքեր պիտի գտնեմ, որոնք պիտի սփոփեն քու հոգիդ այն վայրկեանին, որ յաւիտենականութիւն կոչուած դժնդակ ուղեւորութիւնը ընելու համար ճամբայ ելլելու կը պատրաստուիս։

Պէրթուչիօ ակնածանքի խոնարհութիւն մը ըրաւ կոմսին առջեւ և հառաչանք մը հանելով հեռացաւ։

Մոնթէ-Քրիսթօ առանձին մնաց, և չորս քայլ առաջ անցնելով.

— Հոս այս սօսիին քով, մրմնջեց, այն փոսը կը գտնուի, ուր մանուկը դրուեցաւ. ահա այն դուռը, ուրկից պարտէզը կը մտնուէր, և այս գաղտնի սանդուխէն ննջասենեակը կ'երթուէր։ Չեմ կարծեր որ այս ամէնը յուշատետրիս մէջ նշանակելու պէտք ունենամ, որովհետև աչքերուս առջև, բոլորտիքս և ոտքերուս տակ անոնց ցցուն և կենդանի յատակագիծը կը տեսնեմ։

Կոմսը վերջին անգամ մըն ալ պարտէզին մէջ դառնալով, գընաց կառքը մտաւ. Պէրթուչիօ որ զայն մտախոհ կը տեսնէր, առանց բան մը ըսելու, կառապանին քով նստարանին վրայ ելաւ։

Կառքը Բարիզի ճամբան բռնեց։

Երբ Կոմսը Շանզ-Էլիզէի տունը հասաւ, նոյն իրիկունն իսկ իր բնակարանը աչքէ անցուց շատ տարիներէ ի վեր անոր հետ ընտանեցած մարդու մը պէս. թէև առջևէն կը քալէր, սակայն դուռ մը ուրիշ դրան տեղ չբացաւ, և սանդուխ մը և բակ մը չի մտաւ, որ իր յուսացած տեղը չտանէր ուղղակի։

Այդ գիշերային այցելութեան մէջ Ալի ընկերացած էր անոր։

Կոմսը քանի մը հրամաններ տուաւ Պէրթուչիոյին, բնակարանին գեղեցկութեան և նոր կարգադրութեան մասին, և ժամացոյցը նայելով, Նուպիացիին նայեցաւ ուշադրութեամբ։

— Ժամը տասնըմէկուկէսն է, Հայտէ պիտի չուշանայ գալու. Ֆրանսացի կիներուն իմաց տրուեցա՞ւ։

Ալի իր ձեռքը երկարեց դէպի գեղանի յոյն կնոջ յարկաբաժինը, որ բոլորովին մեկուսացած էր. սրահակով մը անոր դուռը ծածկուած ըլլալով. կրնար մարդ ամբողջ տունը պտտիլ, առանց տարակուսելու որ այդ սրահակին ետին սրահ մը և երկու սենեակներ կը գտնուէին բնակութեան համար։ Ալի իր ձեռքերը դէպի այն բնակարանը երկարեց, ըսինք, իր ձախ ձեռքին մատներովը երեք թիւը ցուցուց, և նոյն ձեռքին հարթ ձև մը առնելով, գլուխը վրան կրթնցուց և քնանալու պէս ըրաւ։

— Ըսել կ'ուզես որ, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ, այդ լեզուին վարժուած ըլլալով, թէ երեք կիները ննջասենեակին մէջ կը սպասեն, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, ըսաւ Ալի գլուխը վերէն վար շարժելով։

— Տիկինը այս իրիկուն յոգնած պիտի ըլլայ, շարունակեց Մոնթէ-Քրիսթօ, և անշուշտ պիտի ուզէ քնանալ. թո՛ղ զայն չխօսեցնեն բնաւ. Ֆրանսացի սենեկապանուհիները թող իրենց նոր տիրուհին բարևեն ու հեռանան. ուշադրութիւն ըրէ որ յոյն սենեկապանուհին Ֆրանսացի սենեկապանուհիներուն հետ հաղորդակցութիւն չունենայ։

Ալի խոնարհութիւն մը ըրաւ։

Շատ չանցած՝ դռնապանին ձայնը լսուեցաւ. վանդակապատը բացուեցաւ, կառք մը ծառուղիներուն մէջ մտաւ և դրան սանդուխին առջև կեցաւ։

Կոմսը վար իջաւ. դռնակը արդէն բացուած էր. ձեռքը երկընցուց ծաղկատի կնոջ մը, որ կանաչ մետաքսէ ոսկեհուռ կրկնոցով գլուխը ծածկած էր։

Ծաղկատի կինը իրեն երկարած ձեռքը բռնեց, ակնածանքով խառն սիրով մը համբուրեց զայն, և իրարու հետ քանի մը խօսքեր փոխանակեցին, կինը սիրալիր բառերով, իսկ կոմսը քաղցր ծանրութեամբ մը և այն հնչաւոր լեզուով, զոր ծերունին Հոմերոս աստուածներուն բերանը տուած է։

Այն ատեն, Ալիին առաջնորդութեամբը, որ վարդագոյն մոմով աշտանակ մը բռնած էր, երիտասարդ կինը իր յարկաբաժինը գնաց. ուրիշ մէկը չէր ան, բայց եթէ գեղանի յոյն կինը և

Իտալիոյ մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի սովորական ընկերը. կոմսն ալ իր սենեակը քաշուեցաւ։

Կէս գիշերը կէս ժամ անցած՝ տան մէջ բոլոր ճրագները մարած էին, և ամէն մարդ քնացած էր։

Ձ. ԳԼՈՒԽ

ԱՆՍԱՀՄԱՆ ՎԱՐԿԸ

Հետեւեալ օրը, կէսօրէն երկու ժամ ետքը, անգղիական փառաւոր ձիերով լծուած կառք մը կեցաւ Մօնթէ-Քրիսթոյի դրան առջև. կապոյտ մետաքսէ կիրպասով և նոյն գոյնը ունեցող գօտիով, ոսկի մեծ շղթայ մը կրող սպիտակ բաճկոնակով, կաղինի գոյն տաբատով, սև ու յօնքերուն վրայ իջած մազերով որոնք անբնական կը կարծուէին, անոնց տակ ծածկուած կնճիռներուն հետ ներդաշնակ չըլլալուն, յիսուն-յիսունը հինգ տարեկան մարդ մը, որ ինքզինքը քառասուն տարեկան կը ցուցնէր, գլուխը կառքին պատուհանէն դուրս հանեց, որուն արտաքին մասին վրայ պառոնի պսակ մը նկարուած էր։ Իր սպասաւորը ղրկեց որ հարցնէ թէ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը իր տունը կը գտնուի։

Նոյն միջոցին այդ մարդը այնպիսի մանրակրկիտ ուշադրութեամբ, որ գրեթէ անպատեհ կ'երևէր, տան արտաքին մասը, պարտէզին երևցած մասը, և երթևեկող ծառաներուն համազգեստը կը դիտէր։ Այդ մարդը կրակոտ աչքեր ունէր, բայց աւելի խորամանկ քան թէ կորովամիտ կ'երևէր. շրթունքները այնչափ նուրբ էին, որ փոխանակ դուրս ելած ըլլալու, բերանին մէջ մտած էին. վերջապէս այտերուն լայնութիւնը և ցցուածութիւնը որոնք խորամանկութեան անվրիպելի նշանն էր, ճակատին խորութիւնը և ծոծրակին հաստութիւնը, որ նուազ ազնուապետականներուն ականջները կը գերազանցէր, վերջապէս իր ամբողջ դիմագծութեամբ գրեթէ խորշելի նկարագիր մը կ'ընծայէր այդ

դէմքին, որ ռամիկներու համար յարգի էր գեղեցիկ մազերովը, շապիկին վրայ կրած խոշոր ադամանդովը և մէկ լամբակէն միւսը երկնցած կարմիր ժապաւէնովը։

Սպասաւորը դռնապանին պատուհանը զարնելով հարցուց.

—Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին տունը ա՞ս է։

—Նորին Վսեմութիւնը հոս կը բնակի, պատասխանեց դռնապանը. բայց...

Ու ակնարկով մը Ալիին խորհուրդ հարցուց։

Ալի ժխտական նշան մը ըրաւ։

—Բայց ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

—Ըսել կ'ուզեմ թէ Նորին Վսեմութիւնը այսօր այցելու չընդունիր, պատասխանեց դռնապանը։

—Ուրեմն ահա՛ տիրոջս պարոն Տանկլարին այցետոմսը, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին տո՛ւր, և ըսէ որ տէրս Խորհրդարան երթալու ատեն իր ճամբայէն դարձած էր, զինքը տեսնելու պատիւը ունենալու համար։

—Նորին Վսեմութեան հետ չեմ կրնար խօսիլ, ըսաւ դռնապանը. սենեկապանը կը կատարէ յանձնարարութիւնդ։

Սպասաւորը կառք դարձաւ։

—Ի՞նչ ըսին, հարցուց Տանկլար։

Սպասաւորը ընդունած դասէն ամչնալով, դռնապանէն առած պատասխանը հաղորդեց տիրոջը։

—Ո՛հ, ըսաւ Տանկլար, ուրեմն այդ պարոնը իշխան մըն է զոր Վսեմափայլ կ'անուանեն, և միայն սենեկապանը իրեն հետ խօսելու իրաւունք ունի։ Հոգ չէ, քանի որ իմ վրաս վարկ ընդունած է, ինծի դրամ ուզելու ատեն անշուշտ պիտի տեսնեմ զինքը։

Տանկլար դարձեալ կառքին մէջ բազմելով, փողոցին միւս ծայրը լսուելու չափ բարձր ձայնով կառապանին պոռաց.

—Դէպի Խորհրդարան։

Մօնթէ-Քրիսթօ որուն իսկոյն իմացուցած էին Տանկլարի այցելութիւնը, սենեակին վանդակին մէջէն պառոնը տեսած և ընտիր հեռադիտակի մը միջոցաւ զայն դիտած էր Տանկլարի պէս, որ իր տունը պարտէզը և ծառաներուն համազգեստները դիտած էր։

Ստուգիւ, ըսաւ ատելութեան շարժումով մը և գիտակը փըղոսկրէ պատեանին մէջ մտցընելով, այս մարդը տգեղ արարած մըն է. ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ ամէն մարդ զայն տեսնելուն պէս՝ տափակ ճակատով օձը, կոր գանկով անգղը և սուր կտուցով գիշատիչ ցինը չճանչնար։

—Ալի, պոռաց ու պղնձէ սկահին հարուած մը տուաւ։

Ալի երեւցաւ։

—Պէրթուչիօն կանչէ ըսաւ։

Նոյն վայրկեանին Պէրթուչիօ ներս մտաւ։

—Ձեր Վսեմութիւնը զիս խնդրեց, ըսաւ Պէրթուչիօ։

—Այո՛, պարոն, ըսաւ կոմսը. դրանս առջև կեցող ձիերը տեսա՞ր։

—Անշուշտ, տէր իմ. խիստ գեղեցիկ ձիեր են։

—Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ յօնքերը պըռստելով, ես Բարիզի ամէնէն գեղեցիկ երկու ձիերը ուզեմ քենէ, ու Բարիզի մէջ իմիններուս պէս երկու ձիեր ալ գտնուին և անոնք իմ ախոռիս մէջ չըլլան։

Յօնքին պաստումէն և ձայնին խիստ հնչիւնէն Ալի գլուխը խոնարհեցուց և գոյնը նետեց։

—Յանցանքը քուկդ չէ, բարի Ալի, ըսաւ կոմսը արաբերէն լեզուաւ այնպիսի քաղցրութեամբ մը, որ ոչ ձայնին մէջ և ոչ դէմքին վրայ տեսնուած էր. դուն անգղիական ձիերը չես ճանչնար։

Ալիի դէմքը վերստացաւ հանդարտութիւնը։

—Պարոն, ըսաւ Պէրթուչիօ, ձեր ըսած ձիերը ծախու չէին։

—Պարոն Տանկլար տասնըվեց հազար ֆրանքի գնած է, պարոն կոմս։

—Թո՛ղ ըլլայ. երեսուն երկու հազար ֆրանք տալու էր. Տանկլար սեղանաւոր մըն է, և սեղանաւոր մը իր դրամագլուխը կրկնապատկելու առիթը չկորսնցներ։

—Պարոն կոմսը կատա՞կ կ'ընէ, հարցուց Պէրթուչիօ։

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր երեսը նայեցաւ այնպիսի մարդու մը պէս, որ կը զարմանայ նմանօրինակ հարցում մը լսելուն համար։

—Այս իրիկուն, ըսաւ կոմսը, այցելութիւն մը պիտի տամ.

ուստի կ'ուզեմ որ այդ ձիերը նոր ասպազէններով իմ կառքիս լծուած ըլլան։

Պէրթուչիօ բարեւելով հեռացաւ. բայց դրան առջև կենալով հարցուց.

—Ժամը քանի՞ին Ձեր Վսեմութիւնը այցելութիւն պիտի տայ։

—Ժամը հինգին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Ձեր Վսեմութեան կ'իմացնեմ որ ժամը երկուքն է, համարձակեցաւ ըսել Պէրթուչիօ։

—Գիտեմ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

Ետքը Ալիին դառնալով, ըսաւ.

—Բոլոր ձիերը տիկնոջ առջև հանէ, որպէսզի հաւնած ձիերը կառքին համար որոշէ, և թող իմացնէ ինծի թէ միասին ճաշել կ'ուզէ՞. այն ատեն սեղանը անոր սենեակին մէջ պատրաստել տուր։ Գնա՛ և վար իջնելու ատենդ՝ ինծի ղրկէ սենեկապանը։

Ալի հազիւ աներեւութացած, սենեկապանը ներս մտաւ։

—Պարոն Պաթիսթէն, ըսաւ կոմսը, տարիէ մը ի վեր իմ ծառայութեանս մէջ ես. սովորաբար այսչափ միջոց կու տամ իմ մարդոցս փորձելու համար զանոնք. ուստի կ'իմացնեմ որ գոհ եմ քենէ։

Պաթիսթին խոնարհութիւն մը ըրաւ։

—Կը մնայ գիտնալ թէ դուն ալ գո՞հ ես ինէ։

—Ո՛հ, պարոն կոմս, փութաց ըսել Պաթիսթէն։

—Խօսքիս վերջը մտիկ ըրէ, յարեց կոմսը. տարին հազար հինգ հարիւր ֆրանք կը շահիս, այսինքն կեանքը ամէն օր վըտանգի մէջ դնող պաշտօնատարի մը տարեթոշակին չափ. այնպիսի սեղան մը կը նստիս, որուն նմանը կը փափաքէին ունենալ պաշտօնատան մը շատ մը պետեր, որոնք քենէ շատ աւելի բըզբաղած խեղճ ծառաներ են։ Դուն ծառայ ես, սակայն ծառաներ ալ ունիս, որոնք քու ճերմակեղէններուդ և ուրիշ պէտքերուդ հոգ կը տանին։ Հազար հինգ հարիւր ֆրանք թոշակէդ զատ՝ ինծի համար գնած զգեստներէդ գրեթէ տարին հազար հինգ հարիւր ֆրանգ մըն ալ կը գողնաս։

—Ո՛հ, տէր իմ.

—Չեմ գանգատիր, պարոն Պաթիսթէն, խելքի մօտիկ է ատ.

սակայն ես կ'ուզեմ ատկէ անդին չանցնի գործը։ Հիմակուան չահաւոր պաշտօնիդ պէս պաշտօն մը ուրիշ տեղ չես կրնար գտնել բնաւ։ Իմ մարդիկս չեմ ծեծեր, երբեք չեմ հայհոյեր անոնց, բնաւ չեմ բարկանար, միշտ կը ներեմ սխալի մը, բայց երբեք անհոգութեան կամ մոռացումի մը։ Իմ հրամաններս սովորաբար կարճ են, բայց յայտնի և որոշ. կը նախընտրեմ երկու կամ երեք անգամ կրկնել, քան թէ տեսնել որ իմ հրամաններս գէշ կերպով ի գործ կը դնեն։ Ուզածս գիտնալու համար՝ բաւական հարուստ եմ, և քեզի ըսեմ որ շատ ալ հետաքրքիր եմ։ Ուստի եթէ երբեք իմանամ որ իմ մասիս լաւ կամ գէշ խօսած ես, իմ գործերուս վրայ մեկնութիւն ըրած ես, և ընթացքս դիտած ես, անմիջապէս տունէս դուրս պիտի ելլես։ Մէկ անգամ միայն կ'ազդարարեմ ծառաներուս. հիմա որ դուն ալ հասկցար, գնա՛։

Պաթիսթէն խոնարհութիւն ընելով երեք չորս քայլ հեռացաւ։

—Մոռցայ ըսելու որ, յարեց կոմսը, ամէն տարի իմ մարդոցս համար որոշ գումար մը չահու կը դնեմ։ Անոնք որ կը ճամբեմ, ի հարկէ այդ գումարը կը կորսնցնեն, որ միւս ծառաներուս կը մնայ։ Տարիէ մը ի վեր քովս կը ծառայես, նայէ որ բախտդ չինես։

Այս խօսքերը Ալիին առջին ըլլալով, որ անշարժ կեցեր էր, որ ֆրանսերէն բառ մը անգամ չէր հասկնար, Պաթիսթէնի վրայ այնպէս ազդեցին որ այդ ֆրանսացի ծառային բնաւորութիւնը քիչ մը ճանչցողները կը հասկնան։

—Պիտի ջանամ Ձեր Վսեմութեան բաղձանքներուն համակերպիլ, ըսաւ, և Ալիէն օրինակ պիտի առնեմ։

—Ո՛չ, երբեք. ըսաւ կոմսը մեծ պաղարիւնութեամբ. Ալի իր լաւ յատկութեանց հետ շատ պակասութիւններ ալ ունի. ուստի անոր օրինակին մի հետեւիր, որովհետեւ Ալի բացառութիւն մըն է։ Թոշակ մը չունի, և ծառայ չէ ան, այլ իմ գերիս և շունս է. եթէ իր պարտաւորութեան մէջ թերութիւն մը գործէ, տունէս չեմ արտաքսեր զայն, այլ կը սպաննեմ։

Պաթիսթէն իր աչքերը բացաւ։

—Կը տարակուսի՞ս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

Պաթիսթէնին ուղղած ֆրանսերէն խօսքերը Ալիին կրկնեց.

Ալի մօտիկ ըրաւ, ժպտեցաւ, ու իր տիրոջը մօտենալով, մէկ ծունկը գետինը դրաւ և ակնածանքով համբուրեց անոր ձեռքը։

Այդ փոքր դասը Պաթիսթէնի ապշութիւնը իր գագաթնակէտին հասցուց։

Կոմսը նշան ըրաւ Պաթիսթէնին որ դուրս ելլէ և Ալիին որ իր ետեւէն երթայ։ Երկուքն ալ իր սենեակը գացին եւ հոն երկար ժամանակ խօսեցան։

Ժամը հինգին, կոմսը թրթռալարին վրայ երեք անգամ զարկաւ։ Մէկ հարուածով Ալին կը կանչէր, երկու հարուածով՝ Պաթիսթէնը, երեք հարուածով՝ Պէրթուչիօն։

Այս վերջինը ներս մտաւ։

—Ձիերս պատրա՞ստ են, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Կառքին լծուած են, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ. ընկերանա՞մ ձեզի։

—Ոչ, կառապանը, Պաթիսթէն և Ալի պիտի գան, ուրիշ մարդու պէտք չկայ։

Կոմսը վար իջաւ, և առտուն Տանկլարին կառքին լծուած ձիերը, որոնց վրայ զմայլած էր, իր կառքին լծուած տեսաւ։

Անոնց քովէն անցած ատեն, նայուածք մը ձգեց անոնց վրայ։

—Իրօք, գեղեցիկ են, ըսաւ, և աղէկ ըրած ես գնելով, թէեւ քիչ մը ուշ արթնցար։

—Տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչիօ, շատ նեղութիւն կրեցի մինչեւ որ ձեռք ձգեցի։ Շատ սուղի նստան անոնք։

—Ձիերը նուա՞զ գեղեցիկ են, հարցուց կոմսը, ուսերը ցնցելով։

—Եթէ Ձեր Վսեմութիւնը գոհ է, ամէն ինչ լաւ է։ Ո՞ւր պիտի երթաք, պարոն կոմս։

—Շօսէ-տ'Անթէն փողոցը, պարոն Տանկլարին տունը։

Այս խօսքերը անդաստակին վերեւ կ'ըլլային։ Պէրթուչիօ քայլ մը առաւ սանդուխին առաջին աստիճանը իջնելու համար։

—Կեցի՛ր, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ծովուն եզերքը, օրինակի համար, Նորմանտիոյ մէջ, Հավրի և Պուլօնի միջեւ հողի մը պէտք ունիմ։ Ահա՛ քեզի ընդարձակ անջրպետ մը. այդ երկիրը պէտք է որ փոքր նաւահանգիստ մը, փոքրիկ ծոց մը և

խորշ մը ունենայ, ուր միայարկ նաւս կարենայ մտնել և խարիսխս նետել. տասնըհինգ ոտնաչափ խորութիւն ունենալու է։ Նաւս միշտ ճամբայ ելլելու պատրաստ պէտք է ըլլայ ցորեկուան և գիշերուան որ ժամուն որ նշան տամ։ Ամէն նոտարներէն կրնաս իմանալ թէ այդ պայմանները ունեցող գետին մը ո՛ւր կը գտնուի. երբ տեղը իմանաս, գնա՛ աչքէ անցուր, և եթէ գոհ ըլլաս, քու անունովդ գնէ։ Նաւը ճամբայ ելած ըլլալու է դէպի Ֆէգան, այնպէս չէ՞։

—Մարսիլիայէն մեկնելու իրիկուննիս տեսայ որ նաւը ճամբայ կ'ելնէր։

—Զբօսանա՞ւը ուր մնաց։

—Զբօսնաւը հրաման ստացած է Մարթիկ մնալու։

—Աղէկ, երբեմն անոնց նաւապետներուն հետ թղթակցելու ես, որպէսզի անհոգ չգտնուին։

—Հապա շոգենաւին համար ի՞նչ հրաման ունիք։

—Շալո՞ն եղողին։

Այո՛։

—Առագաստաւոր նաւերուն համար եղած հրամանները։

—Լա՛ւ։

—Գետինը գնելուդ պէս՝ իւրաքանչիւր տասը մղոնին թէ հիւսիսային և թէ հարաւային ճամբուն վրայ ձի փոխելու կայաններ շինել տո՛ւր։

—Ձեր Վսեմութիւնը թող վստահ ըլլայ այդ մասին։

Կոմսը գոհունակութեան նշան մը ցուցուց, սանդուխէն վար իջաւ և կառքը մտաւ, որ փառաւոր ձիերէ լծուած, սրարշաւ ընթանալով, սեղանաւորին դրան առջև կանգ առաւ։

Տանկլար երկաթուղիի յանձնաժողովի մը կը նախագահէր, երբ Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսին այցելութիւնը իրեն իմացուցին։ Յանձնաժողովին նիստը գրեթէ աւարտելու վրայ էր։

Տանկլար, կոմսին անունը լսելով, ոտքի ելաւ։

—Պարոններ, ըսաւ իր պաշտօնակիցներուն, որոնց մեծագոյն մասը Երեսփոխանական ժողովի կամ Ծերակոյտի պատուաւոր անդամներն էին, ներեցէք որ մեկնելու պարտաւորուած եմ։ Հռոմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը Մոնթէ-Քրիսթօ անունով

կոմս մը կը ղրկէ ինծի անսահման վարկ մը բանալով վրաս։ Ստուգիւ, ամէնէն անշահ կատակն է որ կ'ընեն օտար երկիր գտնուած իմ թղթակիցներս։ Կը հասկնաք անշուշտ թէ ինչ աստիճան հետաքրքրութիւնս շարժեց այդ բանը և տակաւին կը շարժէ. այս առտու կարծեցեալ կոմսին տունը գացի։ Եթէ ճշմարիտ կոմս մը ըլլար, անտարակոյս այսչափ հարուստ պիտի չըլլար։ Պարոնը այս առտու այցելու չընդունիր եղեր, այս գործը ինչպէս կ'երևի ձեզի. մեր Մոնթէ-Քրիսթոյի ձևերը բարձրապատուութեան մը կամ գեղանի կնոջ մը ձևերը չե՞ն միթէ։ Սակայն Շանզ-Էլիզէի տունը, որուն իրը ըլլալը իմացայ, աղուոր տուն մը երևցաւ։ Բայց անսահման վարկ մը, յարեց Տանկլար չարամիտ ժպիտով մը ծիծաղելով, մտածել կուտայ այն սեղանաւորին, որուն վրայ բացուած է վարկը։ Ուստի այդ մարդը տեսնելու մեծ փափաք ունիմ. կարծեմ քթիս կը խնդան։ Բայց դուրսէն չեն գիտեր թէ որո՛ւ հետ է գործերնին. վերջը խնդացողը աղէկ պիտի խնդայ։

Առածով մը վերջացուցած այդ խօսքերէն յետոյ, որոնք պարոնին քթի ծակերը ուռեցուցած էին, Պ. Տանկլար իր հիւրերը թողուց և սպիտակ ու ոսկեզօծ սրահ մը մտաւ, որ Շօսէ տ'Անթէնի մէջ մեծ համբաւ ունէր։

Տանկլար հրամայած էր այցելուն այս սրահը մտցնել, որպէսզի յանկարծ շլացնէ զայն։

Կոմսը, ոտքի վրայ կեցած, Ալպանի և Ֆաթօրի ընդօրինակութիւնը եղող նկարները կը դիտէր, որոնք իբրև բնագիր ծախուած էին սեղանաւորին, և որոնք ձեղունը զարդարող գոյնզգոյն ոսկեզօծ արաբական զարդերուն չէին յարմարած։

Տանկլար ներս մտնելու ատեն ձայն հանած ըլլալով, կոմսը ետին դարձաւ։

Տանկլար գլուխովը թեթևօրէն բարևեց զայն և նշան ըրաւ որ նստի ոսկեհուռ սպիտակ սնդուսով պատուած և ոսկեզօծ փայտէ թիկնաթոռին վրայ։

Կոմսը նստաւ։

—Պարոն տը Մոնթէ-Քրիսթոյի՞ հետ պատիւ ունիմ խօսելու։

—Եւ ես ալ, պատասխանեց կոմսը, պարոն Տանկլարի, պատ-

ուղ Լէգէոնի ասպետին և Երեսփոխանական ժողովի անդամի՞ն հետ։

Մօնթէ-Քրիսթօ կը կրկնէր պարոնին այցետոմսին վրայ կարդացած բոլոր տիտղոսները։

Տանկլար զգաց այդ և շրթունքը խածաւ։

—Ներողութիւն, պարոն, ձեր տիտղոսով չանուանելուս համար ձեզ, բայց գիտէք որ ժողովրդային կառավարութեան մը տակ կ'ապրինք, և ես ժողովրդեան շահերուն ներկայացուցիչն եմ։

—Ինքզինքնիդ պարոն կոչելու սովորութիւնը պահելով, ուրիշները կոմս անուանելու սովորութիւնը մոռցած էք, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Ո՛հ, իմ փոյթս չէ, պարոն, պատասխանեց Տանկլար անհոգ շեշտով մը. քանի մը ծառայութիւններուս փոխարէն, պարոնի և պատուոյ Լէգէոնի ասպետի տիտղոսը տուին ինծի, բայց...։

—Բայց դուք այդ տիտղոսները չընդունեցիք, ինչպէս ժամանակաւ ըրին Պ. Պ. Մօնմօրէնսի և Լաֆայէթ։ Հետեւելիք լաւ օրինա՞կ մըն էր, պարոն։

—Ոչ բոլորովին, յարեց Տանկլար շփոթած. ծառաներուն համար է միայն ըրածնիս, կը հասկընաք...։

—Այո՛, ձեր ծառաներուն առջեւ՝ պարոն, խմբագիրներուն առջեւ և ձեր ներկայացուցած անձերուն առջեւ՝ քաղաքացի կ'անուանէք ինքզինքնիդ։ Սահմանադրական կառավարութեան մը խիստ յարմար բաներ են ատոնք. շատ լաւ կը հասկնամ։

Տանկլար իր շրթունքը խածաւ նորէն. հասկցաւ որ այդ խնդրոյն մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի ուժը չունէր. ուստի ջանաց այնպիսի խնդրոյ մը վրայ դարձնել խօսքը որ աւելի ընտանի էր իրեն։

—Պարոն կոմս, ըսաւ խոնարհելով, Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունէն յանձնարարական նամակ մը ստացայ։

—Շատ ուրախ եմ, պարոն. ներեցէք որ ձեր ծառաներուն պէս անուանեմ ձեզ. պարոն գոնուած երկիրներէն առնուած գէշ սովորութիւն մըն է. այդ պատճառաւ պարոնի տիտղոսը չեն տար այսուհետեւ. ուրախ եմ, կ'ըսեմ, որ ես չպիտի ստիպուիմ ինքզինքս ներկայացնել, ինչ որ խիստ դժուար է։ Յանձնարարական նամակ մը ստացած էք, կ'ըսէիք։

—Այո՛, պատասխանեց Տանկլար, բայց իրաւ որ միտքը լաւ չհասկցայ։

—Ի՞նչ կ'ըսէք։

—Եւ այդ պատճառաւ ձեր տունը եկայ, բացատրութիւն ստանալու համար։

—Հարցուցէք, պարոն, պատրաստ եմ ձեզ մտիկ ընելու։

—Նամակը կարծեմ վրաս է։ (Գրպանին մէջ փնտռեց։) Ահաւասիկ, այդ նամակը պարոն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին անսահման վարկ մը կը բանայ իմ վրաս։

—Այդ նամակին մէջ ի՞նչ մութ խօսք տեսաք, պարոն։

—Ոչինչ, պարոն. միայն անսահման բառը...։

—Ի՞նչ, միթէ ֆրանսերէն բառ չէ ատ։ Ի՞նչ ընենք, Անկլօ-Գերմանացի են այդ նամակը գրողները։

—Ո՛հ, պարոն, բառերուն մասին ըսելիք չկայ, բայց հաշիւի մասին նոյնը չէ։

—Միթէ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ կրցածին չափ անկեղծ երեւոյթ մը առնելով, ձեր կարծիքովը կատարելապէս վստահ վաճառատուն մը չէ՞, պարոն։ Կ'աղաչեմ, ըսէք, քանի որ ես ալ անոնց քով գումար մը ունիմ։

—Ո՛հ, կատարելապէս ապահով են, պատասխանեց Տանկլար գրեթէ ծաղրական ժպիտով մը, սակայն դրամական գործերու մէջ անսահման բառին իմաստը այնչափ անորոշ է...։

—Որ անսահման է, այնպէս չէ՞, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Ես ալ այդպէս ըսել կ'ուզէի, պարոն։ Այդ անորոշը տարակոյսն է, և տարակոյսին մէջ ետ կեցիր, կ'ըսէ իմաստունը։

—Ի՞նչ կը կշանակէ թէ, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ, եթէ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը տրամադիր է յիմարութիւններ գործելու, Տանկլարի վաճառատունը անոր օրինակին հետեւելու բռնադատուած չէ։

—Ինչպէս, պարոն կոմս։

—Այո՛, անտարակոյս, Պ. Պ. Թոմսըն և Ֆրէնչ իրենց գործերը անհաշիւ կը տեսնեն. բայց պարոն Տանկլար իր գործերուն

մէջ սահման մը ունի, և խոհեմ մարդ է, ինչպէս կ'ըսէր քիչ մը առաջ։

—Պարոն, պատասխանեց սեղանաւորը հպարտօրէն, տակաւին մէկը իմ դրամարկղիս հաշիւը չէ ըրած։

—Ուրեմն կ'երեւի թէ ես պիտի սկսիմ, պատասխանեց կոմսը պաղարիւնութեամբ։

—Ինչէն գիտէք։

—Ինէ խնդրուած բացատրութիւնները վարանքի կը նմանին։

Տանկլար խածաւ շրթունքները։

Երկրորդ անգամն էր որ այդ մարդէն կը յաղթահարուէր, և այս անգամ իրեն ծանօթ խնդրի մը վրայ. այդ մարդուն քաղաքավարութեան արուեստական ըլլալը յայտնի կ'երեւէր և անբարտաւանութեան կը մօտենար։

Ընդհակառակը Մոնթէ-Քրիսթօ չնորհալի կերպով կը ժպտէր և ուզած ատեն միամիտ կերպարանք մը կ'առնէր, ինչ որ մեծ առաւելութիւններ կ'ընծայէր իրեն։

—Վերջապէս, պարոն, ըսաւ Տանկլար, վայրկեան մը լռութենէ յետոյ, ինքզինքը ճանչցնելու համար, ձենէ պիտի խնդրեմ որ դուք որոշէք ձեր ուզած գումարը,

—Բայց, պարոն, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ, որ այդ վիճաբանութեան մէջ կէտ մը անգամ կորսնցնել չէր ուզեր, եթէ անսահման վարկ մը խնդրեցի ձեր վրայ, պատճառը սա է որ ճշդիւ չէի գիտեր թէ ո՛րչափ գումարի պէտք պիտի ունենամ։

Սեղանաւորը կարծեց թէ վերջապէս ատենը եկած էր յաղթահարելու. իր թիկնաթոռին մէջ ընկողմանեցաւ և բիրտ ու գոռոզ ժպիտով մը ըսաւ.

—Ո՛հ, պարոն ուզածնուդ չափ վարկ ուզեցէք. այն ատեն փորձով պիտի համոզուիք որ Տանկլարի վաճառատան դրամարկղը, որչափ ալ սահմանաւոր ըլլայ, կրնայ ամէնէն մեծ պահանջումները գոհացնել, եթէ ուզածնիդ միլիոն մը իսկ ըլլայ...։

—Ի՞նչ ըսիք, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Միլիոն մը կ'ըսեմ, կրկնեց Տանկլար անմիտ ինքնահաւանութեամբ։

—Է՛հ, ի՞նչ ընեմ մէկ միլիոնը, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. եթէ

միլիոնի պէտք ունենայի, այդչափ փոքրիկ գումարի մը համար վարկ մը բանալ չէի տար։ Միլիոն մը կ'ըսէք, բայց թղթապանակիս կամ ճամբորդութեան անհրաժեշտ առարկաներուն մէջ մէկ միլիոն կը գտնուի միշտ։

Ու Մոնթէ-Քրիսթօ այցետոմսերը դրած յուշատետրէ մը հանեց երկու փոխգիրեր՝ իւրաքանչիւրը հինգ հարիւր հազար ֆրանքնոց, կրօրին վճարելի, պետական գանձուն վրայ։

Տանկլարի պէս մարդ մը ոչ թէ վիրաւորելու, այլ թօպամահ ընելու էր։ Լատին հարուածը իր ազդեցութիւնը գործեց. սեղանաւորը դանդաչեց ու գլխի պտոյտ մը ունեցաւ. երկու անբանացած աչքերը Մոնթէ-Քրիսթոյի վրայ բացաւ և բիբերը ահռելիօրէն ընդարձակուեցան։

—Օ՛ն. խոստովանեցէք, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ, Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան վրայ վստահութիւն չունի՞ք, շատ պարզ խընդիր մըն է աս. այդ պարագան կանխատեսելով, թէև գործի տեղեակ կ'ըլլամ, իմ նախազգուշութիւններս ձեռք առած եմ։ Ահա ձեզի ուղղուածին նման ուրիշ երկու նամակներ ալ, որոնց մէկը Վիէննայի Արէսթէյն և Էսքօլ վաճառատունէն է Ռօչիլտի վրայ։ Մէկ բառ ըսէք, պարոն, և ես մտատանջութենէ կ'ազատեմ ձեզ, այդ վաճառատուններէն մէկուն կամ միւսին ներկայանալով։

Տանկլար պարտուած էր. ձեռքերու յայտնի դողդոջումով բացաւ Վիէննայի և Լոնտոնի նամակները, զորս կոմսը իր մատներուն ծայրովը անոր կը ներկայացնէր. ստորագրութեանց վաւերականութիւնը այնքան մանրազննին քննեց որ կրնար նախատինք մը ըլլալ Մոնթէ-Քրիսթոյի, եթէ սեղանաւորին շփոթութեան պատճառը ինք եղած չըլլար արդէն։

—Ո՛հ, պարոն, ահաւասիկ երեք ստորագրութիւններ որոնք միլիոններ կ'արժեն, ըսաւ Տանկլար ոտքի ելլելով, իր քովը գտնուող մարդուն մէջ ողջունելու համար ոսկին անձնաւորող զօրութիւնը. մեր վաճառատանց վրայ երեք անսահման վա՛րկ ունենաք...։ Ներեցէք, պարոն կոմս, անվստահութիւնը դադրելէն զատ՝ մարդ ապշութեան կը մատնուի։

—Ձերինին պէս վաճառատուն մը չէ որ պիտի ապշէր, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ ամենայն քաղաքավարութեամբ. ուրեմն պիտի կարենաք քիչ մը դրամ ղրկել ինծի, այնպէս չէ՞։

—Պարոն կոմս, ձեր հրամանը կատարելու պատրաստ եմ։

—Լաւ, հիմա իրար կը հասկնանք, այնպէս չէ՞, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, գոնէ այնպէս կը կարծեմ։

Տանկլար գլխովը հաստատական նշան մը ըրաւ։

—Այսուհետեւ ոեւէ կասկած չունի՞ք, չարունակեց Մոնթէ-Քրիսթէ։

—Ո՛չ, պարոն կոմս, պատասխանեց սեղանաւորը, երբեք կասկած չունեցայ։

—Ո՛չ, միայն ապացոյց մը կ'ուզէիք։ Ուրեմն, յարեց կոմսը, հիմա որ իրար կը հասկնանք, հիմա որ բնաւ անվստահութիւն չունիք, եթէ կը հաճիք՝ առաջին տարուան համար ընդհանուր գումար մը, օրինակի համար, վեց միլիոն ֆրանք որոշենք։

—Վե՛ց միլիոն, թող այնպէս ըլլայ, ըսաւ Տանկլար հեղձամղձուկ ձայնով։

—Եթէ աւելին պէտք ունենամ, յարեց կոմսը անտարբերութեամբ, աւելի կը գնենք. բայց Ֆրանսայի մէջ մէկ տարի պիտի մնամ եւ այդ մէկ տարուան մէջ չեմ կարծեր որ ըսած գումարը անցնիմ... վերջապէս կը տեսնենք...։ Սկզբնաւորութիւն մը ընելու համար՝ բարեհաճեցէք վաղը հինգ հարիւր հազար ֆրանք ղրկել ինծի. մինչեւ կէս օր տունն եմ, բայց եթէ տունը չըլլամ, ընկալագիր մը կը թողում գործակատարիս։

—Վաղը առտու ժամը տասնին, դրամը ձեր տունը պիտի ըլլայ, պարոն կոմս, պատասխանեց Տանկլար։ Ոսկի՞, արծաթ թէ պանքնոտ կ'ուզէք։

—Եթէ կը հաճիք, կէսը ոսկի ըլլայ եւ կէսը պանքնոտ։

Կոմսը ոտք ելաւ։

—Ես ալ բան մը պիտի խոստովանիմ ձեզ, պարոն կոմս, ըսաւ Տանկլար. ես կը կարծէի թէ Եւրոպայի հարստութեանց վրայ ճիշդ տեղեկութիւններ ունիմ, բայց ձերը, որ անհուն կ'երեւի ինծի, բոլորովին անծանօթ էր. ըսէք կ'աղաչեմ, նո՞ր հարստութիւն մըն է ատ։

—Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ. ընդհակառակը՝ շատ հին ժամանակէ ի վեր մնացած ընտանեկան գանձի մը պէս բան մըն էր, որուն դպչիլը արգիլուած էր, եւ որուն բար-

դուած տոկոսներով դրամագլուխը եռապատկուեցաւ. կտակարարին սահմանած ժամանակը քանի մը տարիէ ի վեր լրացած է. ես իսկ քանի մը տարի է որ սկսայ գործածել զայն. հետեւաբար տեղեկութիւն չունենալնիդ շատ բնական է. մնաց որ, քանի մը տարիէն աւելի աղէկ պիտի ճանչնաք։

Կոմսը այս խօսքերուն վրայ՝ տժգոյն ժպիտ մը արձակեց, այն ժպիտներէն որոնք մեծ վախ կը պատճառէին Ֆրանց տ'Էբինէի։

—Ձեր ճաշակներովը եւ ձեր խորհուրդներովը մեր մայրաքաղաքին մէջ այնպիսի պերճանք մը պիտի տարածէք. որ մենք ամէնքս ալ պիտի նմանանք խեղճ փոքր միլիոնատէրներս. սակայն ինծի կ'երեւի թէ գեղարուեստները սիրող էք, որովհետեւ սրահ մտած միջոցիս նկարները կը դիտէիք. թոյլ տուէք որ նըկարներուս սրահը ցուցունեմ ձեզ, որոնց ամէնքն ալ հին եւ վարպետի գործեր են, ու այդպէս ըլլալը երաշխաւորուած է. արդի արուեստագէտներու գործերը չեմ սիրեր ես։

—Իրաւունք ունիք, պարոն, որովհետեւ առհասարակ մեծ պակասութիւն մը ունին, այսինքն հին ըլլալու ժամանակ չունին։

—Ձեզի կրնամ ցուցնել Թորվալտսընի, Պարթոլինի եւ Գանովայի պատկերները որոնք ամէնքն ալ, ինչպէս գիտէք, օտար արուեստագէտներ են. Ֆրանսացի արուեստագէտները չեմ գնահատեր։

—Պարոն, իրաւունք ունիք զանոնք նախատելու, քանի որ ձեր հայրենակիցներն են։

—Այդ ամէնը ուրիշ անգամուան թողունք, երբ աւելի լաւ ճանչնանք զիրար. այսօր գոհ կ'ըլլամ, եթէ թոյլ տաք որ ձեզ տիկին Տանկլարին ներկայացնեմ. ներողութիւն փութկոտութեանս համար, պարոն կոմս, ձեզի պէս յաճախորդ մը գրեթէ ընտանիքէ կը սեպուի։

Մոնթէ-Քրիսթօ խոնարհութիւն մը ըրաւ սեղանաւորին, հասկցնելու համար թէ կ'ընդունէր իրեն եղած պատիւը։

Տանկլար զանգակը հնչեցուց եւ փառաւոր համազգեստով սպասաւոր մը ներս մտաւ։

—Տիկին Տանկլար իր սենեա՞կն է, հարցուց սեղանաւորը։

—Այո՛, պարոն, պատասխանեց սպասաւորը։

—Մինա՞կ է.

—Ոչ, հիւր ունի։

—Ուրիշի առջև ձեզ ներկայացնելը անպատշաճ չպիտի ըլլայ, այնպէս չէ՞, պարոն կոմս, անշուշտ ինքնութիւնիդ չպիտի ծածկէք։

—Ոչ, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով. այդ իրաւունքը չեմ տար ինքզինքիս։

—Ո՞վ է տիկնոջ քով գտնուողը, պարոն Տըպրէ՞ն, հարցուց Տանկլար այնպիսի միամտութեամբ մը, որուն համար Մօնթէ-Քրիսթօ ներքնապէս ժպտեցաւ, և սեղանաւորին ընտանեկան թափանցիկ գաղտնիքներուն թափանցեց։

—Այո՛, Պ. Տըպրէն, պատասխանեց սպասաւորը։

Տանկլար գլխով նշան մը ըրաւ։

Յետոյ Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմը դառնալով.

—Պարոն Լիւսիէն Տըպրէն մեր հին բարեկամներէն մէկը և ներքին գործոց նախարարին անձնական քարտուղարն է, ըսաւ. իսկ կինս ինծի հետ ամուսնանալով իր ազգատոհմական տիտղոսը փոխեց. ան ալ հին ընտանիքի մը կը վերաբերի. Սէրվիէր ընտանիքէն աղջիկ մըն է, որ Նարկոնի Մարքիզ գնդապետին հետ ամուսնանալով այրի մնացած էր։

—Տիկին Տանկլարը ճանչնալու պատիւ չունիմ, բայց պարոն Լիւսիէն Տըպրէն արդէն կը ճանչնամ։

—Ինչ կ'ըսէք. ո՞ւր ճանչցաք զայն։

—Պարոն Մորսէրֆի բնակարանը։

—Ուրեմն դերկո՞մսն ալ կը ճանչնաք։

—Բարեկենդանի ատեն Հռոմ կը գտնուէինք միասին։

—Ո՛հ, այո՛, աւերակներուն մէջ պատահած զարմանալի պատահար մը պատմած էր. հրաշքով ազատած է աւազակներուն ձեռքէն. կարծեմ՝ ասոր պէս բան մը կնոջս և աղջկանս պատմեր է, Իտալիայէն դարձին։

—Տիկին ձեզ կը սպասէ, ըսաւ սպասաւորը, ներս մտնելով։

—Առաջ անցնիմ որ ճամբան ցուցնեմ ձեզի, ըսաւ Տանկլար խոնարհելով։

—Ձեր ետևէն կու գամ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

Է. ԳԼՈՒԽ

ԳՈՐՇԱԽԱՅՏ ՁԻԵՐԸ

Պառոնը, կոմսին առջևէն քալելով, երկար գծի մը վրայ շինուած բնակարաններու մէջէ անցաւ, որոնք իրենց ծանրաբեռնուած շքեղութեամբը և անճաշակ սեթևեթովը, աչքառու կը հանդիսանային։ Տիկին Տանկլարի զարթախուցը հասան, որ ութանկիւնի փոքրիկ սենեակ մըն էր վարդագոյն սնդուսով զարդարուած և Հնդկաստանի մուսլինով ծածկուած էր. թիկնաթոռները ոսկեզօծ հին փայտէ և հին կերպասէ էին. դռներուն վերի մասերուն վրայ Պուշէի օրինակով հովուանկարներ կային. վերջապէս չքաղրտմի ձևով ներկախառն կապարով շինուած երկու գեղեցիկ նկարներ միւս կարասիներուն հետ կը ներդաշնակէին. ամբողջ ապարանքին մէջ միայն այդ փոքրիկ սենեակը բանի մը կը նմանէր։ Սա իրաւ է որ Պ. Տանկլարի և իր նշանաւոր ճարտարապետին մէջ սահմանուած յատակագիծին համաձայն չէր այն սենեակը, որուն յարդարման հոգը ստանձնած էին տիկին Տանկլառ և Լիւսիէն Տըպրէ։

Այսպէս Տանկլար, որ ըստ Փրանսական Տիրէքթուարին հընութիւնները կը սիրէր, բնաւ չէր ախորժեր այդ փոքրիկ զարդախուցէն ու ընդհանրապէս չէր ընդունուեր, եթէ առանց հրաման խնդրելու, իր հետ մէկը տանել ուզէր։ Ստուգիւ, ո՛չ թէ Տանկլար իր ներկայացնողը, այլ ընդհակառակը ինքն էր ներկայացուողը, և աղէկ կամ գէշ ընդունելութիւն կը գտնէր, այցելուին դէմքը տիկնոջ հաճելի կամ անհաճոյ թուելուն համեմատ։

Տիկին Տանկլար որուն գեղեցկութիւնը երեսունըվեց տարեկան հասակին մէջ ալ յիշատակելի էր. հիանալի դաշնակի մը առջև նստած էր, իսկ Լիւսիէն Տըպրէ՝ աշխատութեան սեղանի մը առջև նստած, ալպոմի մը երեսները կը դարձնէր։

Լիւսիէն արդէն ատեն ունեցած էր, կոմսին հասնելէն առաջ անոր մասին տիկնոջ հետ խօսելու։ Մեր ընթերցողները գիտեն

թէ Ալպէրի ճաշին ժամանակ Մօնթէ-Քրիսթօ իր սեղանակիցներուն վրայ ի՛նչ ազդեցութիւն գործած էր. այդ տպաւորութիւնը որչափ ալ քիչ ազդուող ըլլար Տըպրէ, այս վերջինին մտքէն չէր ելած, և կոմսին վրայ տուած տեղեկութիւնները անով տոգորուած էին։

Տիկին Տանկլարի հետաքրքրութիւնը՝ Մորսէրֆի հաղորդած հին մանրամասնութիւններէն և Լիւսիէնի նոր պատմածներէն աւելի գրգռուած վերջին ծայրը հասած էր։ Մնաց որ դաշնակի և ալպոմին կարգադրութիւնը ուրիշ բան չէր, բայց եթէ այն փոքրիկ խորամանկութիւնները, որոնց միջոցաւ մարդիկ իրենց մտքի ամէնէն մեծ մտազբաղութիւնը կը ծածկեն։ Հետեւաբար իր սովորութեան հակառակ, տիկինը ժպիտով մը ընդունեց Պ. Տանկլարը։ Իսկ կոմսը իր բարեւին փոխարէն՝ պատուադիր բայց միեւնոյն ատեն չնորհալի և յարգական խոնարհութեան մը արժանացաւ։

Լիւսիէն, կոմսին հետ կէս ծանօթութեան բարեւ մը փոխանակեց և Տանկլարին հետ մտերմութեան շարժուձեւ մը ըրաւ։

—Տիկին, ըսաւ Տանկլար, ներեցէք որ ձեզի ներկայացնեմ Պ. Կոմս Մօնթէ-Քրիսթօն, որ Հռոմի թղթակիցներուս խիստ թախանձագին յանձնարարութիւններովը ինծի ղրկուած է. անոր մասին կը բաւէ որ խօսք մը ընեմ, բոլոր գեղանի տիկիններուն սիրելի դարձնելու համար զայն։

Բարիզ եկած է տարի մը կենալու և մէկ տարուան միջոցին վեց միլիոն ֆրանք ծախք ընելու դիտաւորութեամբ. անտարակոյս պարահանդէսներ, ճաշեր և նախուտիքներ տեղի պիտի ունենան, որոնց մէջ կը յուսամ թէ Պ. կոմսը չպիտի մոռնայ մեզ, ինչպէս մենք ալ զինքը պիտի չմոռնանք մեր փոքրիկ հանդէսներուն մէջ։

Թէեւ կոմսը բաւական բիրտ գովեստով մը ներկայացուեցաւ, սակայն ընդհանրապէս այնչափ հազուագիւտ է մէկ տարուան մէջ իշխանի մը հարստութեան չափ ծախք ընող մարդ մը, որ Տիկին Տանկլար այնպիսի նայուածք մը ձգեց կոմսին վրայ, որ շահեկանութենէ զուրկ չէր։

—Երբ Բարիզ հասաք, պարոն... հարցուց պարոնուհին։

—Երէկ առտու, տիկին։

—Ձեր սովորութեան համեմատ, ինչպէս կ՚ըսեն, աշխարհիս ծայրէ՞ն կուգաք։

—Այս անգամ պարզապէս Գատիքսէն կուգամ, տիկին։

—Ա՛հ, գէշ եղանակին մէջ Բարիզ եկած էք. ամառը Բարիզ անչահ է՝ ոչ պարահանդէսներ տեղի կ՚ունենան, ոչ գումարումներ և ոչ ալ հանդէսներ։ Իտալական օբերան Լոնտոն է, ֆրանսական օբերան Բարիզէն զատ ամէն կողմ կ՚ըլլայ. իսկ Թէաթր Ֆրանսէն գիտէք թէ և ոչ մէկ կողմ է։ Ուստի իբր զուարճութիւն մնացած են Շան տը Մարսի և Սաթօրիի ձիարշաւները. դուք ալ մասնակից պիտի ըլլա՞ք ձիարշաւներուն, պարոն կոմս։

—Ինչ որ կ՚ընեն Բարիզի մէջ, տիկին, նոյնը պիտի ընեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, եթէ բախտ ունենամ բարիզեան սովորութիւնները գիտցողի մը հանդիպելու, որպէսզի պատշաճօրէն սորվիմ զանոնք։

—Ձի հեծնել կը սիրէ՞ք, պարոն կոմս։

—Կեանքիս մէկ մասը Արեւելք անցուցած եմ, տիկին, և Արեւելքցիները՝ ինչպէս գիտէք, երկու բան կը յարգեն. ձիերուն ազնուութիւնը և կիներուն գեղեցկութիւնը։

—Ո՛հ, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Տանկլար, պէտք է կիները առաջ յիշելու կնամեծարութիւնը ունենայիք։

—Տիկին, կը տեսնէք որ ֆրանսական սովորութիւններուն վարժուելու համար առաջնորդի մը պէտք ունիմ իրաւամբ, ինչպէս մաղթեցի քիչ մը առաջ։

Այդ միջոցին տիկին Տանկլարի սիրելի սենեկապանուհին ներս մտաւ և տիրուհիին մօտենալով՝ ականջին քանի մը խօսք ըսաւ։

Տիկին Տանկլարի գոյնը նետեց։

—Անկարելի է, ըսաւ.

—Սակայն ճշմարիտ է, տիկին, պատասխանեց սենեկապանուհին։

Տիկին Տանկլար ամուսնոյն դառնալով.

—Ճշմարի՞տ է ըսածը, պարոն։

—Ի՞նչ բան, հարցուց Տանկլար յայտնապէս վրդոված։

—Այս աղջկան ինծի ըսածը...

—Ի՞նչ կ'ըսէ։

—Թէ կառապանը ձիերս կառքիս լծելու համար ախոռ մտած ատեն, զանոնք հոն չէ գտեր. կը հարցնեմ, պարոն, ի՞նչ կը նշանակէ աս։

—Տիկին, ըսաւ Տանկլար, մտիկ ըրէք։

—Այո՛, մտիկ կ'ընեմ, պարոն, քանի որ հետաքրքիր եմ գիտնալու թէ ի՛նչ պիտի ըսէք. այս պարոնները թող դատաւոր ըլլան մեր միջեւ, և ես ամէն բան պիտի պատմեմ անոնց։ Պարոններ, շարունակեց տիկինը, պարոն Տանկլար իր ախոռին մէջ տասը ձի ունի. այդ տասը ձիերուն մէջ երկուքը իմս է, որոնք Բարիզի ամէնէն ընտիր և ամէնէն գեղեցիկ ձիերն են. իմ գորշախայտ ձիերս կը ճանչնաք, պարոն Տըպրէ։ Տիկին Վիլֆօր կառքս ուզեց որ վաղը անտառ երթայ, և ես խոստացայ անոր. ի՞նչ կ'ըսէք, երկու ձիերս յանկարծ աներեւոյթ եղած են։ Անշուշտ, Պ. Տանկլար անոնց վրայ քանի մը հազար ֆրանք շահ գտած և ծախած է։ Ո՛հ, ի՛նչ անշահ ցեղէ են աս շահադէտները։

—Տիկին, պատասխանեց Տանկլար, ձիերը շատ կրակոտ և հազիւ չորս տարեկան ըլլալնուն, միշտ վախի մէջ էի ձեզի համար։

—Պարոն, գիտէք թէ ամսէ մը ի վեր Բարիզի ամենէն վարժ կառապանը իմ ծառայութեանս մէջ է, սակայն կը վախնամ որ ան ալ ձիերուն հետ ծախած չըլլաք։

—Սիրելիս, անոնց նմանը, և եթէ կարելի է, աւելի ընտիր ձիեր կը գտնեմ քեզ, բայց կ'ուզեմ որ գնած ձիերս հանդարտ և հեզ ըլլան, որպէսզի վախ չպատճառեն ինծի։

Տիկինը խիստ արհամարհոտ կերպով ուսերը ցնցեց։

Տանկլար չտեսնել ձեւացուց այդ շարժումը, որ ամուսնական աչքէ դուրս էր, ու Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմը դառնալով.

—Ստուգիւ կը ցաւիմ, ըսաւ, որ զձեզ աւելի առաջ չճանչցայ, պարոն կոմս. ձեր տունը կը կահաւորէ՞ք։

—Այո՛, պատասխանեց կոմսը։

—Եթէ գիտնայի, ձեզի կ'առաջարկէի որ գնէք զանոնք։ Հաւատացէք որ ոչինչ գնով ծախեցի, բայց ինչպէս ըսի, ձեռքէ հանել կ'ուզէի. երիտասարդի ձիեր են։

—Շնորհակալ եմ, պարոն. այս առտու բաւական ընտիր և ոչ

այնչափ սուղ ձիեր գնեցի։ Նայեցէք պատուհանէն, պարոն Տըպրէ. կարծեմ դուք ալ կը սիրէք ձիերը։

Տըպրէ պատուհանին մօտեցած միջոցին Տանկլար իր կնոջ քով գնաց ու ըսաւ.

—Տիկին, երեւակայեցէք որ տարապայման գին մը տուին այդ ձիերուն համար, չեմ գիտեր ո՛ր խենթն է, որ իր ունեցածը ոչնչացնել ուզելով, այս առտու իր գործակատարը ղրկած էր ինծի որ զանոնք գնէ. խնդիրը սա է որ անոնց վրայ տասնըվեց հազար ֆրանք շահեցայ. քէն ընելու տեղը չկայ. չորս հազարը ձեզի կուտամ և չորս հազարն ալ՝ Էօժէնիին։

Տիկին Տանկլար խոժոռ նայուածք մը ուղղեց էրկանը։

—Ո՛հ, տէր Աստուած, ի՞նչ կը տեսնեմ, գոչեց Տըպրէ։

—Ի՞նչ կայ, հարցուց տիկինը։

—Ոչ, չեմ սխալիր, ճիշդ ձեր ձիերն են, որոնք կոմսին կառքին լծուած են։

—Իմ գորշախայտ ձիերս, գոչեց տիկին Տանկլար։

Եւ դէպի պատուհանը նետուեցաւ։

—Ճիշդ անոնք են, ըսաւ։

Տանկլար ապուշ կտրած էր։

—Միթէ կարելի՞ բան է ատ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ զարմանք ձեւացնելով։

—Անհաւատալի բան, մրմնջեց սեղանաւորը։

Տիկինը Տըպրէին ականջին ի վար երկու խօսք ըրաւ, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին մօտենալով հարցուց Տըպրէ.

—Տիկինը կը խնդրէ որ ըսէք թէ իր ամուսինը քանիի՞ ծախեց ձիերը։

—Լաւ չեմ գիտեր, ըսաւ կոմսը, գործակատարս անակնկալ մը պատճառել ուզեց ինծի. կարծեմ... երեսուն հազար ֆրանք արժեց ինծի։

Տըպրէ գնաց այս պատասխանը տիկնոջ հաղորդելու։

Տանկլար այնչափ գունատած ու շփոթած էր որ կոմսը զայն մեղքնալ ձեւացուց։

—Տեսէք, ըսաւ անոր, որչափ ապերախտ են կիները. ձեր ցոյց տուած հոգածութիւնը բնաւ չազդեց պարոնուհիին վրայ. ապերախտը բուն բառը չէ, այլ պէտք է խենթ կոչել։ Բայց ինչ

կրնանք ընել. մարդ վնասակարը կը սիրէ միշտ. ուստի հաւատացէք որ, պարոն, ամենէն մեծ խոհեմութիւնն է թողուլ զանոնք որ իրենց ուզածին պէս գործ տեսնեն. եթէ իրենք իրենց գլուխը ջախջախեն, յանցանքը իրենցը կ'ըլլայ գէթ։

Տանկլար պատասխան չտուաւ. մօտաւոր ապագային մէջ անհաճոյ տեսարան մը կը կանխատեսէր։

Արդէն իսկ տիկին Տանկլարի յօնքերը պռստուած էին. Ոլիմպեան Արամազդի յօնքերուն նման փոթորիկ մը կը գուշակէին։ Տըպրէ անոր սաստկանալը տեսնելով, գործ մը պատրըւակեց ու մեկնեցաւ։ Մօնթէ-Քրիսթօ, որ չէր ուզեր աւելի երկար ատեն հոն մնալով խանգարել այն վիճակը, որուն օգուտ քաղել կը յուսար, պարոնը տիկին Տանկլարին բարկութեանը յանձնելով, բարեւեց զանոնք և դուրս ելաւ։

—Ահա՛, ըսաւ ինքնիրեն Մօնթէ-Քրիսթօ մեկնելու ատեն, իմ ուզած կէտիս հասայ. այդ ամոլին խաղաղութիւնը ձեռքս է. և մէկ անգամէն կարող եմ թէ պարոնին և թէ տիկնոջ սիրտը շահիլ. ի՜նչ բարերախտութիւն։ Սակայն, աւելցուց, օրիորդ Էօժէնի Տանկլարին չներկայացուեցայ, շատ գոհ պիտի ըլլայի եթէ անոր ծանօթանայի։ Բայց, յարեց կոմսը այնպիսի ժպիտով մը, որ իրեն յատուկ էր, Բարիզի մէջ ենք, և ատեն կայ... Թող քիչ մը ուշ ըլլայ...։

Այս խորհրդածութեամբ կոմսը կառք մտաւ և իր տունը վերադարձաւ։

Երկու ժամ յետոյ, տիկին Տանկլար Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսէն սիրալիր նամակ մը ընդունեց, որուն մէջ կոմսը կ'իմացնէր թէ չուզելով Բարիզեան ընկերութեանց մէջ իր մուտքը գեղանի կնոջ մը յուսահատութիւն պատճառելով սկսիլ, կը խնդրէր որ իր ձիերը ետ առնէ։

Ձիերը այն ասպազէնները կը կրէին, զորս տիկինը առտուն անոնց վրայ տեսած էր։ Միայն թէ անոնց ականջներուն վրայ եղած իւրաքանչիւր վարդաձև զարդին մէջտեղը կոմսը ադամանդ մը կարել տուած էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ նամակ մըն ալ Տանկլարին գրած էր. անոր մէջ ներողութիւն կը խնդրէր տիկնոջ այդ քմահաճոյքը գոհացընելու. նոյնպէս ներողութիւն կը խնդրէր ձիերը ետ ղրկելու արեւելեան եղանակին համար։

Իրիկուան, կոմսը Ալիին հետ Օթէօյլ գնաց։

Հետեւեալ առտու, ժամը երեքին, Ալի սկահին մէկ հարուածովը կանչուելուն պէս՝ կոմսին աշխատութեան սրահը մտաւ։

—Ալի, ըսաւ անոր, լարաձգութեան մէջ ունեցած ճարտարութեանդ վրայ շատ անգամ խօսած ես ինծի։

Ալի գլխովը հաստատական նշան ըրաւ և հասակը ցցեց յոխորտագին։

—Լաւ...։ Ուրեմն լարով ցուլ մը կրնա՞ս կեցընել։

Ալի գլխովը հաստատական պատասխան տուաւ։

—Վա՞գր մը։

Ալի նոյն նշանը ըրաւ դարձեալ։

—Առի՞ւծ մը։

Ալի լարաձիգ մարդու մը շարժումը ըրաւ և խեղդուկ մռնչիւնի պէս ձայն մը հանեց։

—Լաւ, հասկցայ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, առիւծ որսացա՞ծ ես։

Ալի գլխովը հպարտութեան շարժում մը ըրաւ։

—Բայց երկու խրտչող ձիեր իրենց արշաւանքին մէջ կրնա՞ս կեցնել։

Ալի ժպտեցաւ։

—Ուրեմն մտիկ ըրէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. հիմա կառք մը պիտի անցնի երէկ գնած խորշախայտ ձիերէս լծուած. եթէ անոնց ամբակին տակը ճզմուելու ալ ըլլաս, պէտք է որ այդ կառքը կեցնես դրանս առջև։

Ալի փողոց իջաւ և դրան առջև սալայատակին վրայ գիծ մը քաշեց. յետոյ ներս մտաւ ու գիծը կոմսին ցուցուց, որ անոր ըրածը դիտած էր։

Կոմսը գերիին կռնակը ծեծեց մեղմօրէն. Ալիէն շնորհակալ ըլլալու եղանակն էր ատ։ Յետոյ Նուպիացին իր ծխափողը առաւ, և գնաց տան և փողոցին անկիւնը նստաւ, մինչ Մօնթէ-Քրիսթօ բոլորովին անփոյթ, սենեակը քաշուեցաւ։

Սակայն ժամը հինգին, այսինքն կոմսին սպասած ժամուն, թեթև անհամբերութեան մը գրեթէ անզգալի նշանները կը տեսնուէին անոր վրայ։ Կոմսը փողոցին վրայ նայող սենեակի մը մէջ

կը պտտէր, մերթ ընդ մերթ ականջ կը դնէր և պատուհանին կը մօտենար, ուրկէց Ալին կը տեսնէր, որ կը ծխէր. և ծուխի յորձանքները այնպիսի կանոնաւոր կերպով կը փչէր, որ կը ցուցնէր թէ այդ կարեւոր գործով կը զբաղէր։

Յանկարծ, հեռուէն անիւներուն թաւալման ձայն մը լսուեցաւ, որ կայծակի արագութեամբ կը մօտենար։ Յետոյ կառք մը երեւցաւ, որուն կառապանը ի դուր կը ջանար ձիերը կեցնել, որոնք կատղած, մազերնին տնկուած և խելացնոր ոստումներով կը յառաջանային։

Կառքին մէջ մանկամարդ կին մը և եօթը կամ ութը տարեկան տղայ մը կային, որոնք գիրար գրկած էին, և իրենց սաստիկ վախէն, ձայն հանելու անգամ ոյժ չունէին։ Եթէ անիւին տակը քար մը կամ ծառի կոճղ մը հանդիպէր, կառքը պիտի խորտակուէր. որ արդէն ճարճատիւններ կը հանէր։ Կառքը փողոցին մէջտեղէն կը յառաջանար, և զայն տեսնողներուն սարսափի ճիչերը փողոցին մէջ կը լսուէին։

Անմիջապէս Ալի իր ծխափողը ձեռքէն թողուց, լարը հանեց գրպանէն, նետեց և ձախ կողմի ձիուն առջևի սրունքները երեք անգամ շրջապատեց անով. ձին մղման ուժգնութենէն երեք կամ չորս քայլ ետ քաշքշուեցաւ. բայց այդ երեք կամ չորս քայլէն յետոյ, կառքին սամիքին վրայ ինկաւ, խորտակեց զայն, արշաւանքը շարունակելու համար միւս ձիուն ըրած ջանքերուն արգելք դառնալով։ Կառապանը հազիւ այն միջոցին շունչ առնելով նստարանէն վար ցատկեց. բայց Ալի արդէն իր երկաթէ մատներովը երկրորդ ձիուն քթին ծակերէն բռնած էր. անասունը ցաւէն մռնչելով՝ ընկերոջ քովը երկնցաւ ջղաձգութեամբ։

Այս ամէնը գնտակի մը իր նպատակակէտին հասնելու չափ տեւողութեան մէջ կատարուեցաւ։

Սակայն այնչափ միջոցը բաւական եղաւ որ այդ արկածը պատահած տեղին դիմացը գտնուող տունէն մարդ մը օգնութեան փութար քանի մը ծառաներով։

Կառապանը դռնակը բանալու ատեն, մարդը կառքին մօտեցաւ և մէջէն տիկինը դուրս հանեց որ, մէկ ձեռքով նստարանը բռնած էր և միւս ձեռքովը նուաղած զաւակը գիրկին մէջ կը

սեղմէր։ Մօնթէ-Քրիսթօ երկուքն ալ տուն տարաւ և բազմոցին վրայ նստեցնելով ըսաւ.

— Ալ մի՛ վախնաք, տիկին, ազատեցաք։

Կինը սթափեցաւ, իբր պատասխան, իր զաւակը անոր ներկայացուց այնպիսի նայուածքով մը, որ ամէն աղաչանքէ աւելի ազդու էր։

Իրօք, տղան միշտ նուաղած կը մնար։

— Այո՛, տիկին, կը հասկնամ, ըսաւ կոմսը տղան քննելով։ բայց անհոգ եղիք. բան մը չունի. վախէն նուաղած է։

— Ո՛հ, պարոն. գոչեց մայրը, զիս հանդարտեցնելու համար մի՛ ըսէք. տեսէք ինչպէս գունատած է։ Զաւակս, տղաս, Էտուարտս, պատասխան տուր մօրդ։ Ո՛հ, պարոն, բժիշկ մը բերել տուէք։ Զաւակս ազատողին կուտամ բոլոր հարստութիւնս։

Մօնթէ-Քրիսթօ վշտաբեկ մայրը հանդարտեցնելու համար ձեռքովը շարժում մը ըրաւ, և արկղիկ մը բանալով Պոհեմիայի ոսկեզօծ սրուակ մը հանեց մէջէն, ուր արիւնի պէս կարմիր ջուր մը կար, անկէ կաթիլ մը տղուն շրթունքին վրայ կաթեցուց։

Տղան, միշտ տժգոյն, անմիջապէս աչքերը բացաւ։

— Ո՞ւր կը գտնուիմ, գոչեց կինը, և այսպիսի անողոք փորձանքէ մը ետքը որո՞ւն կը պարտիմ երջանկութիւնս։

— Տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, ձեր վիշտը կարող մարդուն տունը, որ այդ պատճառաւ երջանիկ կը զգայ ինքզինքը։

— Ո՛հ, անիծեալ հետաքրքրութիւն. ամբողջ Բարիզ տիկին Տանկլարի գեղեցիկ ձիերուն վրայ կը խօսէր. ես ալ անոնց փորձն ընելու խենդութիւն ունեցայ։

— Ի՞նչպէս, ըսաւ կոմսը կեղծ զարմանք մը ձեւացնելով ճարտարօրէն, տիկին Տանկլարի՞ն են այդ ձիերը։

— Այո՛, պարոն, կը ճանչնա՞ք զայն։

— Տիկին Տանկլա՞րը... այո՛, պատիւը ունեցայ զայն ճանչնալու. ուրեմն կրկնապէս ուրախ եմ որ այս ձիերուն պատճառած վտանգէն ազատեցաք. որովհետև այս վտանգին պատճառը ես եղած պիտի ըլլայի. երէկ այդ ձիերը պարոնէն գնեցի. բայց տիկինը անոնց համար այնչափ վշտացած երեւցաւ, որ երէկ նորէն

իրեն ղրկեցի զանոնք, խնդրելով որ իմ ձեռքէս ընդունի զանոնք։

— Ուրեմն դուք Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսն էք, որուն վրայ երէկ Հերմին այնչափ խօսեցաւ ինծի։

— Այո՛, տիկին, պատասխանեց կոմսը։

— Ես, պարոն, տիկին Հէլոյիզ Վիլֆորն եմ։

Կոմսը այնպիսի մարդու մը պէս ողջունեց որ կարծես թէ բոլորովին անծանօթ մէկուն անունը կը տրուի։

— Ո՛հ, Պ. Վիլֆոր որչափ երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզի, յարեց Հէլոյիզ. վերջապէս մեր երկուքին կեանքին համար ալ երախտապարտ է ձեզի. իր կինն ու զաւակը ազատեցիք։ Ստուգիւ, առանց ձեր ազնիւ ծառային օգնութեան, այս սիրուն զաւակը և ես զոհ պիտի երթայինք։

— Կը սոսկամ, տիկին, երբ ձեր վտանգը աչքիս առջեւ կը բերեմ։

— Կը յուսամ թէ պիտի թոյլատրէք որ այդ մարդուն անձնուիրութիւնը արժանաւորապէս վարձատրեմ։

— Տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, կ'աղաչեմ գովեստով կամ վարձատրութեամբ Ալիին երես մի տաք. չեմ ուզեր որ այսպիսի բաներու վարժուի։ Ալին իմ գերիս է. ձեր կեանքը ազատելով ինծի ծառայութիւն մը ըրաւ. և իր պարտքն է ինծի ծառայել։

— Բայց իր կեանքը վտանգի մէջ դրաւ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, որուն վրայ արտակարգօրէն ազդեց կոմսին ձայնը։

— Անոր կեանքը ես ազատած եմ, հետեւաբար իմս է այդ կեանքը։

Տիկին Վիլֆոր լուռ մնաց։ Թերեւս Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ կը մտածէր, որ առաջին անգամէն իսկ այնքան խորունկ ազդեցութիւն կը գործէր դիմացինին վրայ։

Այդ լռութեան միջոցին կոմսը կարող եղաւ դիտել այն տղան, զոր մայրը կը համբուրէր չարունակ։

Այդ փոքր տղան վտիտ, և շիկագեղ մանուկներուն պէս սպիտակամորթ էր. իր սեւ ու խիտ մազերը, որոնք յարդարուելու ըմբոստ էին, կամարաձեւ ճակատը կը ծածկէին, ու դէմքը շրջա-

նակելով և ուսերուն վրայ երկարելով, իր աչքերուն վառվռունութիւնը կ'աւելցնէին, որոնք թաքուն խորամանկութեամբ և տղայական չարամտութեամբ տոգորուած էին. բերանը, որ հազիւ կարմրած էր դարձեալ, բարակ շրթունքներ ունէր և լայն բացուածք մը. այդ ութը տարու տղուն դիմագծութիւնը գոնէ տասներկու տարեկան կը ցուցնէր։

Տղան, սթափելուն պէս, իր մօրը գիրկէն ուժգնօրէն բաժնուելով, գնաց հեղուկներուն արկղիկը բացաւ։ Յետոյ առանց հրաման խնդրելու, իր ամէն քիմհաճոյքները գոհացնելու վարժուած տղու մը պէս, սկսաւ սրուակներուն խիցերը բանալ։

— Մի՛ դպչիք ատոնց, սիրելիս, ըսաւ կոմսը աշխուժով. այդ հեղուկներէն մէկ քանին վնասակար են ո՛չ միայն խմելու, այլ և հոտոտելու անգամ։

Տիկին Վիլֆորի գոյնը նետեց, անմիջապէս տղուն թեւէն բռնելով իր մօտ քաշեց զայն. բայց իր վախը հանդարտելէ յետոյ, այդ արկղիկին վրայ կարճ այլ արտայայտիչ ակնարկ մը ձգեց, ինչ որ կոմսին աչքէն վրիպած չէր։

Այդ միջոցին Ալի ներս մտաւ։

Տիկին Վիլֆոր ուրախութեան շարժում մը ըրաւ, և իրեն աւելի մօտ քաշելով տղան, ըսաւ.

— Էտուար, այս բարի ծառան տեսա՞ր, խիստ քաջ ծառայ մըն է. իր կեանքը վտանգի մէջ դրաւ խորտակուելու մօտ մեր կառքը քաշող երկու ձիերը կեցնելու համար. Ուրեմն շնորհակալ եղիր անոր, առանց որու հաւանաբար այս պահուս երկուքս ալ մեռած պիտի ըլլայինք։

Տղան շրթունքները երկնցուց, և արհամարհոտ կերպով դարձուց գլուխը։

— Որքա՜ն տգեղ է, ըսաւ։

Կոմսը ժպտեցաւ, կարծես թէ տղան իր ակնկալութիւններէն մէկը կատարած ըլլար. Իսկ տիկին Վիլֆոր յանդիմանեց իր որդին այնպիսի չափաւորութեամբ մը, որ անտարակոյս Ժան-Ժաք Ռուսոյի գործին չպիտի գար. եթէ փոքր Էտուարին անունը Էմիլ ըլլար։

— Կը տեսնես, ըսաւ կոմսը Ալիին արաբերէն լեզուաւ, այս

տիկինը կը խնդրէ իր զաւակէն որ իրենց կեանքը ազատելնուդ համար շնորհակալ ըլլայ քեզի, և տղան կը պատասխանէ թէ խիստ ազեղ ես։

Ալի վայրկեան մը իր մտացի գլուխը դարձուց և առանց ակներեւ արտայայտութեան մը նայեցաւ տղուն, բայց իր քթին ծակերուն թեթեւ դողը իմացուց Մօնթէ-Քրիսթոյի որ Արաբը սիրտէն վիրաւորուած էր։

—Պարոն, սովորաբար ա՞յս տունը կը բնակիք, հարցուց տիկին Վիլֆոր, մեկնելու համար ոտքի ելլելով։

— Ոչ, տիկին, պատասխանեց կոմսը, հանգստարանի պէս տուն մըն է աս, սովորաբար Շանզ-Էլիզէի ծառուղին, թիւ 30 կը բնակիմ։ Բայց կը տեսնեմ որ բոլորովին հանգարտեցաք և կ'ուզէք մեկնիլ։ Պատուիրած եմ որ այն ձիերը իմ կառքիս լծեն, և Ալի, այն ազեղ երիտասարդը, ըսաւ տղուն ժպտելով, պատիւ պիտի ունենայ ձեր տունը տանելու ձեզ, իսկ կառապաննիդ հոս պիտի կենայ կառքը շտկրտելու համար։ Այդ անհրաժեշտ գործը վերջացնելուն պէս՝ ձիերէս երկուքը կառքին լծելով ուղղակի տիկին Տանկլարի տունը պիտի երթայ։

—Բայց, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, այդ ձիերով չեմ համարձակիր վերադառնալ։

—Ո՛հ, անհոգ եղիք, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Ալիին ձեռքը գառնուկի պէս հանդարտ պիտի ըլլան։

Ստուգիւ, Ալի այդ ձիերուն մօտեցած էր, զորս մեծ դժուարութեամբ կայնեցուցած էին։ Անուշահոտ քացախով թաթխուած փոքր սպունգ մը բռնած էր ձեռքը, և անով կը շփէր քրտնաթոր և փրփրալի ձիերուն քիթերը և քունքերը. կենդանիները սկսան անմիջապէս բարձրաձայն խխնջալ և քանի մը րոպէ ամբողջ մարմիններին դողդղաց։

Յետոյ, Ալի դրան առջեւ ժողվուած խուռն բազմութեան մէջէն ձիերը քաշելով կոմսին կառքին լծեց, սանձերը ժողվեց, նստարանին վրայ ելաւ, և ի մեծ զարմացում հոն գտնուող այն մարդոց, որոնք այդ ձիերուն փոթորիկի մը պէս գալը տեսած էին, պարտաւորուեցաւ ուժգնօրէն մտրակել զանոնք ճամբայ հանելու համար. այդ համբաւաւոր գորշախայտ ձիերը, որոնք հիմա

աշխուժութիւննին կորսնցուցած, ուժաթափ և մեռելատիպ դարձած էին, այնպիսի անապահով և դանդաչուն գնացքով մը կը յառաջանային որ հազիւ թէ երկու ժամուան մէջ կարող եղան Ֆօպուր Սէնթ-Օնէրէ հասնիլ, ուր կը բնակէր Տիկին Վիլֆոր։

Տիկին Հէլոյիզ իր ընտանիքին յուզումը հանդարտեցնելէն անմիջապէս յետոյ՝ հետեւեալ նամակը գրեց Տիկին Տանկլարի.

«Սիրելի Հէրմին,

«Տղուս հետ հրաշքով ազատեցայ այն միեւնոյն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին կողմէ, որուն վրայ երկարօրէն խօսեցանք երէկ իրիկուն, բնաւ չէի յուսար որ այսօր պիտի տեսնեմ զայն։ Երէկ անոր վրայ այնպիսի խանդավառութեամբ մը կը խօսէիր որ չէի կրնար ինքզինքս զսպել՝ իմ խեղճ մտքիս բոլոր զօրութեամբը կը ծաղրէի զայն, բայց այսօր կը տեսնեմ որ այդ խանդավառութիւնը քիչ է եղեր։ Ձիերդ Ռանըլայի առջեւ այնպէս խրտչեցան ու կատղեցան որ հաւանաբար ես ու խեղճ Էտուարտս ճամբուն մէկ ծառին կամ գիւղին մէկ սահմանափայտին դէմ կտոր կտոր պիտի ըլլայինք՝ եթէ կոմսին ծառայութեան մէջ գտնուող Արաբ մը, Խափշիկ մը, Նուպիացի մը, վերջապէս սեւամորթ մը, կարծեմ տիրոջը մէկ նշանին վրայ, իր կեանքը վտանգի մէջ դնելով, ձիերուն ընթացքը չկեցնէր, ստուգիւ, հրաշքով է որ անոնց տակը չճզմուեցաւ։ Այն ատեն կոմսը մեր քով փութաց, իր տունը տարաւ մեզ, Էտուարտս սթափեցուց։ Իր կառքովը տունս վերադարձայ. և քուկդ վաղը պիտի ղրկուի քեզի։ Այդ արկածէն յետոյ, ձիերդ խիստ տկարացած և շլմորած պիտի գտնես. կարծես թէ մէկ անձէ զսպուելնուն համար չեն կրնար ինքզինքնուն ներել։ Կոմսը յանձնարարեց ինծի որ ըսեմ քեզի թէ երկու օր իրենց խոտին վրայ հանգստանալով և միայն գարի ուտելով, երէկուան կայտառ, բայց անհելի վիճակը պիտի ստանան վերստին։ Մնա՛ս բարով, իմ պտոյտիս համար շնորհակալ չեմ ըլլար քեզի, սակայն երբ կը մտածեմ, ապերախտութիւն կը համարիմ ձիերուդ քմահաճոյքներուն համար քէն պահել քեզի դէմ, քանի որ այդ քմահաճոյքներուն շնորհիւ է որ Մօնթէ-Քրիսթօն տեսայ, և այդ մեծանուն օտարականը, մէկդի առնելով իր միլիոն-

ները, այնքան հետաքրքրութիւնս շարժած է որ միտքս դրած եմ ուսումնասիրել զայն՝ ամէն վտանգ աչքս առնելով, եթէ դարձեալ ձիերովդ անտառը պտոյտի ելլել հարկ ըլլայ։ Էտուար հիանալի քաջութեամբ տոկաց արկածին. Նուաղեցաւ ան, բայց նուաղելէն առաջ ձայն մը անգամ չհանեց, և կաթիլ մը արտասուք չթափեց յետոյ։ Դարձեալ պիտի ըսես թէ մայրական սէրը կը կուրցնէ զիս, բայց այդ տկար և փափուկ փոքր մարմնոյն մէջ երկաթէ սիրտ մը կայ։

«Մեր սիրելի Վալանթինը սիրելի Էօժէնիդ կ'ողջունէ և ես բոլոր սրտով կը համբուրեմ քեզ։

ՀԷԼՕՅԻԶ ՏԸ ՎԻԼՖՕՐ»

«Յ. Գ. Կ'ուզեմ անպատճառ Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը վերստին տեսնել, այնպէս մը կարգադրէ որ ձեր տունը հանդիպիմ անոր։ Պ. Վիլֆորէն խօսք առի որ այցելութիւն մը ընէ անոր, և կը յուսամ թէ փոխադարձ այցելութիւն մը կու տայ ան.»

Իրիկուան, Օթէօյլի արկածը ամէն խօսակցութեանց նիւթ դարձած էր։

Ալպէր իր մօրը կը պատմէր, Շաթօ Ռընօ՝ Ջօքի-Գլըպի մէջ, Տըպրէ նախարարական սրահը, Պօշան իսկ իր թերթին «Օրուան դէպքեր»ու բաժնին մէջ քսան տողի չափ բան գրեց կոմսին վրայ, որով ազնուական օտարականը ազնուապետական կիներուն քով հերոս մը կը ներկայացնէր։

Շատ անձեր, տիկին Վիլֆորի մօտ երթալով խնդրեցին որ Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսին այցելութեան եկած օրը իմաց տայ իրենց, որպէսզի անոր բերնէն լսեն այդ նկարագեղ արկածին մանրամասն պատմութիւնը։

Իսկ Պ. Վիլֆոր, ինչպէս ըսած էր Հէլոյիզ, սև զգեստ մը հագաւ, սպիտակ ձեռնոցներ դրաւ, իր ամէնէն փառաւոր միազգեստը կրող ծառային հետը կառք մտաւ, և նոյն իրիկունը, Շանզէլիզէի 30 թիւ տան դրան առջև կեցաւ։

Ը. ԳԼՈՒԽ

ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Եթէ Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը երկար ատեն Բարիզի ընկերութեան մէջ ապրած ըլլար, Պ. Վիլֆորի այցելութեան բովանդակ յարգը պիտի ճանչնար։

Ի՞նչ փոյթ թէ տիրող թագաւորը անդրանիկ կամ կրտսեր ցեղէն ըլլար, կառավարող նախարարը կղերամիտ, ազատական կամ պահպանող ըլլար. Պ. Վիլֆորի վրայ արքունիքին մէջ համարումը չէր պակսեր. ամէն կողմ ճարպիկի համբաւ հանած էր, ինչպէս գլխաւորապէս ճարպիկ կը կարծուին այն մարդիկ, որոնք քաղաքական ձախողուածներու մէջ բնաւ փորձուած չեն. շատերուն ատելի եղած, բայց մէկ քանիներէն ջերմապէս պաշտպանուած էր, առանց սակայն և ոչ մէկուն սիրելի ըլլալու. դատաւորական բարձր պաշտօն մը ունէր. և իր պաշտօնին մէջ Հարլէի կամ Մոլէի պէս կը կենար իր բարձրութեան վրայ։ Իր սալօնին մէջ մանկամարդ կինը և առաջին ամուսնութենէն ծնած հազիւ տասնըութ տարեկան աղջիկը ընդունելութիւն կ'ընէին։ Բարիզի այն խստաբարոյ սալօններէն մէկն էր, ուր պատշաճութեան և կրօնքի մեծ ուշադրութիւն կ'ընծայեն։ Ցուրտ քաղաքավարութիւն մը, կառավարութեան սկզբունքներ, կատարեալ հաւատարմութիւն մը, տեսական գիտութեանց և տեսագէտներուն համար խորին արհամարհանք մը, գաղափարախօսներուն դէմ խորունկ ատելութիւն մը, ասոնք էին Պ. Վիլֆորի ցոյց տուած ներքին և հանրային տարրերը։

Պ. Վիլֆոր ոչ միայն դատաւոր ալ գրեթէ քաղաքագէտ ալ էր։ Նախորդ արքունիքին հետ իր յարաբերութիւնները, որոնց վրայ միշտ արժանաւորութեամբ և ակնածանքով կը խօսէր, նոր արքունիքին ակնածելի կը դարձնէին զինքը և այնչափ բան գիտէր, որ ոչ միայն իրեն հետ յարգանքով կը վարուէին, այլ և եր-

բեմի խորհուրդ կը հարցնէին։ Թերեւս գործերը այդպէս չըլլային, եթէ Պ. Վիլֆոր ձեռքէն ազատէին, սակայն իրենց աւատապետէն ապստամբող աւատական իշխաններուն պէս Պ. Ֆիլֆօր ալ անառիկ բերդի մը մէջ կը բնակէր։ Այդ բերդը ընդհ. դատախազի իր պաշտօնն էր, որով բոլոր առաւելութիւնները կը շահագործէր և միայն երեսփոխան ըլլալու և այդ կերպով չեզոքութիւնը դիմադրութեանց փոխելու համար պիտի հաւանէր թողուլ այդ պաշտօնը։

Ընդհանրապէս Պ. Վիլֆոր քիչ անգամ այցելութեան կ'երթար, կամ այցելութեանց կը պատասխանէր։ Իր կինը իրեն տեղ այցելութեան կ'երթար, և ամէն մարդ դատաւորին ծանր և բազմաթիւ զբաղումներուն կը վերագրէր ատոր պատճառը, որ իրօք ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ հպարտութեան հաշիւ մը, բարձր ազնուականութեան պահանջում մը, վերջապէս սա առածին գործադրութիւնը. «Պատուէ՛ ինքզինքդ որ քեզ ալ պատուեն.» այս առածը մեր ընկերութեան մէջ հարիւր անգամ աւելի օգտակար է քան Յունաց սա առածը որ կ'ըսէ. «Ճանի՛ր զքեզ», զոր մեր դարուն մէջ ուրիշները ճանչնալու աւելի դիւրին և աւելի օգտակար արուեստին փոխեցին։

Պ. Վիլֆոր իր բարեկամներուն համար զօրաւոր պաշտպան մըն էր, իր թշնամիներուն համար՝ խուլ բայց կատաղի հակառակորդ մը, անտարբերներու համար օրէնքի կենդանի արձան մը, իր երեւոյթը գոռոզ, դիմագծութիւնը անկարեկից, նայուածքը աղօտ կամ ամբարտաւանօրէն թափանցող և հետազօտիչ. ահա այն մարդուն նկարագիրը, որուն համար չորս յեղափոխութիւնները նախ իր պատուանդանը շինած և յետոյ հաստատած էին։

Պ. Վիլֆոր Ֆրանսային ամենէն նուազ հետաքրքիր և ամենէն տափակ մարդը ըլլալուն համբաւը ունէր. ամէն տարի պարահանդէս մը կու տար, ուր միայն քառորդ մը կը կենար. այսինքն թագաւորին ըրածէն քառասունհինգ վայրկեան պակաս. երբեք թատրոններու, նուագահանդէսներու կամ որ և է հրապարակային տեղ մը տեսած չէին զինքը. երբեմն, բայց խիստ քիչ անգամ- ուիսթ կը խաղար. բայց այն ատեն իրեն արժանի խաղացողներ կը գտնէին, ինչպէս՝ դեսպան մը, արքեպիսկոպոս մը,

իշխան մը, նախագահ մը, կամ վերջապէս հասութատու դքսուհի մը։

Ահա այդ հանգամանքները ունէր այն մարդը, որուն կառքը Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսին դրան առջեւ կեցած էր։

Սենեկապանը Պ. Վիլֆորի գալուստը իմացուց այն միջոցին երբ կոմսը, մեծ սեղանի մը վրայ գլուխը կախած, Բէթրպուրկէն Չինաստան երթալու ճամբան կը դիտէր աշխարհագրական քարտէսի մը վրայ։

Ընդհ. դատախազը դատարանը մտնելու պէս ծանր և համաչափ քայլերով յառաջացաւ. ճիշդ նոյն մարդն էր, և կամ լաւ եւս է ըսել, նոյն մարդուն յաջորդն էր, զոր Մարսիլիոյ մէջ ժամանակաւ իբր ընդհ. դախախազի օգնական տեսանք։ Բնութիւնը իր սկզբունքներուն համաձայն ըլլալով, Վիլֆորի մարմնոյն վրայ բան մը փոխած չէր։ Միայն թէ իր մարմնոյն նրբութիւնը նիհարութեան փոխած էր, տժգունութիւնը՝ դեղնութեան, իր խորունկ աչքերը խոռոչացած էին. իր ոսկի շրջանակներով ակնոցը ակնակապիճին վրայ դրուելով՝ կարծես դէմքին մէկ մասը կը կազմէր. իր սպիտակ փողկապէն զատ՝ միւս բոլոր զգեստները սեւ էին, և այս տխուր գոյնը կ'ընդհատէր միայն կարմիր ժապաւէնի բարակ երիզը, որ հազիւ նշմարելի կերպով լամբակին վրայ անցուցած էր և վրձինով քաշուած արեան գծի մը պէս կ'երեւէր։

Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը ինքզինքին տէր ըլլալով, դատաւորին ողջոյնը ընդունելով, յայտնի հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէր զայն, դատաւորը ըստ սովորութեան կասկածոտ էր և այնչափ հաւատ չէր ընծայեր զարմանալի գործերու, աւելի տրամադիր էր այդ ազնուական օտարականին (արդէն այսպէս կը կոչէին Մոնթէ-Քրիսթօն) մէջ տեսնելու նոր ասպարէզ մը շահագործելու համար եկող խաբեբայ մը, կամ աքսորէն փախած չարագործ մը, քան թէ Վատիկանէն եկած իշխան մը կամ Հազար ու մէկ գիշերներուն մէկ սուլթանը։

— Պարոն, պատասխանեց Վիլֆոր այն ցուրտ շեշտով, զոր դատաւորները իրենց ճարտարախօսութեան մէջ կը կեղծեն, և վարժուած ըլլալնուն, խօսակցութեան մէջ ալ կ'ուզեն գործածել,

պարոն, երէկ կնոջս և զաւակիս մատուցած ձեր ծառայութիւնը պարտք կը դնէ վրաս ձեզի շնորհակալ ըլլալու. ուստի եկայ այդ պարտքս կատարելու և իմ երախտագիտութիւնս ձեզի յայտնելու:

Այդ խօսքերը արտասանելու միջոցին դատաւորին խիստ նայուածքը իր սովորական ամբարտաւանութենէն բան մը կորսնցուցած չէր: Այդ խօսքերը արտասանած էին ընդհ. դատախազի ձայնով ու վզի և ուսերու անշարժ պրկումով, ինչ որ իր շողոքորթներուն ըսել կուտար թէ օրէնքին կենդանի արձանն էր, ինչպէս ըսած ենք արդէն:

—Պարոն, պատասխանեց կոմսը նոյնպէս խիստ ցուրտ չեշտով մը, խիստ երջանիկ եմ որ կարող եղայ մօր մը զաւակը ազատելու, որովհետև կ'ըսեն թէ մօր մը զգացումը ամէն բանէ աւելի նուիրական է, և ինծի պատահած երջանկութիւնը կ'ազատէր ձեզ այն պարտքէն, որուն կատարումը անտարակոյս պատուաբեր է ինծի համար, քանի որ գիտեմ թէ Պ. Վիլֆոր ինծի ըրած այս շնորհը ամենուն չըներ, բայց որչափ ալ թանկագին ըլլայ ան, ինծի համար ներքին գոհունակութիւն մը չարժեր:

Վիլֆոր այդ կշտամբանքին վրայ զարմացած, որուն չէր սպասեր, սարսռաց այնպիսի զինուորի մը պէս, որ իր հագած զրահներուն տակէն ստացած վէրքը կը զգայ, և իր արհամարհոտ շրթունքին մէկ ծալքը յայտնեց թէ Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը լաւ կրթուած ազնուական մը չէր իր կարծիքովը:

Աչքերը չուրջը դարձուց, որպէսզի խօսակցութեան ուրիշ նիւթ մը գտնէ, որ ընդհատուած էր:

Ներս մտած ատեն Մոնթէ-Քրիսթոյի դիտած աշխարհագրական քարտէսը տեսնելով ըսաւ.

—Աշխարհագրութեա՞մբ կը զբաղիք, պարոն. ճոխ ուսում մըն է ան, մանաւանդ ձեզի համար, որ ինչպէս կը հաստատեն, այս քարտէսին վրայ նշանակուածին չափ քաղաքներ տեսած էք:

—Այո, պարոն, պատասխանեց կոմսը, ուզեցի ամբողջ մարդկային սեռին վրայ այն բնախօսական ուսումնասիրութիւնը ընել, զոր դուք ամէն օր բացառութիւններու վրայ կ'ընէք: Մտածեցի որ աւելի դիւրին պիտի ըլլայ ամբողջէն մասնաւորի իջնել քան

թէ մասնաւորէն ամբողջի: Գրահաշուական այս յայտնի առածը կը պահանջէ որ ծանօթէն անծանօթը դիմուի և ոչ անծանօթէն ծանօթը...: Բայց նստեցէ՛ք պարոն, կ'աղաչեմ:

Ու Մոնթէ-Քրիսթօ ձեռքովը ընդհ. դատախազին թիկնաթոռ մը ցուցուց, զոր Վիլֆոր իր ձեռքով առնելու և կոմսին մօտեցնելու ստիպուեցաւ, իսկ Մոնթէ-Քրիսթօ իր արդէն ունեցած աթոռին վրայ նստաւ. կիսով չափ այցելուին կողմը դարձած գըտնուեցաւ՝ կոնակը պատուհանին դարձուցած և արմուկը աշխարհագրական քարտէսին վրայ կռթնցուցած, որ առայժմ իրենց խօսակցութեան նիւթը եղած էր, խօսակցութիւն մը, որ Մորսէրֆի և Տանկլարի տունը եղածին հանգամանքը կը ստանար, եթէ ոչ կացութեան, գէթ անձերու նկատմամբ:

—Ա՜հ, փիլիսոփայութիւն կ'ընէք, յարեց Վիլֆոր վայրկեան մը լուռ կենալէն յետոյ, մինչ աննուաճ հակառակորդի մը հանդիպող ըմբիշի պէս իր ոյժը ամփոփած էր. ստուգիւ, պարոն, եթէ ձեզի պէս ես ալ գործ չունենայի, նուազ տխուր զբաղում մը պիտի փնտռէի:

—Ճշմարիտ է, պարոն, ըսաւ, Մոնթէ-Քրիսթօ, արեգակնային մանրադիտով զննողի մը համար մարդս տգեղ թրթուր մըն է: Բայց կարծեմ ինծի համար ըսիք թէ գործ մը չունիմ, ըսէք, կ'աղաչեմ, կը կարծէք որ դուք ալ գո՞րծ մը կ'ընէք, կամ թէ աւելի բացայայտ խօսիմ, կը կարծէք թէ ձեր ըրածները գործ ըսելու արժանի՞ են:

Այդ տարօրինակ հակառակորդին կողմէ այնքան բրտօրէն իրեն ուղղուած այդ երկրորդ հարուածին վրայ Վիլֆորի զարմանքը կրկնապատկեցաւ. երկար ատենէ ի վեր դատաւորը այս աստիճան ճշմարտազանցական խօսք մը լսած չէր, և կամ աւելի ճիշդը, առաջին անգամն էր որ այդպիսի խօսք մը կը լսէր:

Ընդհ. դատախազը պատասխանելու պատրաստուեցաւ:

—Պարոն, ըսաւ, դուք օտարական էք, և կարծեմ դուք էք ըսողը թէ ձեր կեանքին մէկ մասը արեւելեան երկիրներու մէջ անցուցած էք. չէ՞ք գիտեր թէ մարդկային արդարութիւնը, որ այդ բարբարոս երկիրներուն մէջ այնպէս շուտ կը կատարուի, մեր երկրին մէջ զգուշաւոր է և չափուած ձեւած:

—Այո՛, պարոն, գիտեմ, ամէն երկրի օրէնքներով զբաղած եմ, և ամէն ազգերու պատժական օրէնքները բնական օրէնքին հետ բաղդատած եմ. պէտք է ըսեմ որ, պարոն, նախնական ժողովուրդներու օրէնքը, այսինքն փոխվրէժի օրէնքը Աստուծոյ կամքին համաձայն գտած եմ։

—Եթէ այդ օրէնքը ընդունուէր, պարոն, ըսաւ ընդհ. դատախազը, մեր օրինագիրքերը շատ պիտի պարզուէին, և այն ատեն մեր դատաւորները, ինչպէս կ՚ըսէիք հիմա, շատ գործ չպիտի ունենային ընելու։

—Թերեւս ապագային մէջ այդպէս ըլլայ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. գիտէք որ մարդկային հնարումները պարզէն բաղադրեալին կը դիմեն, և պարզը միշտ կատարելագործեալն է։

—Սակայն, պարոն, մեր օրինագրքերը իրենց հակասական յօդուածները ունին, Կոլուաներու, Հռոմայեցիներու և Ֆրանկներու սովորոյթներէն. անշուշտ դուք ալ համամիտ էք թէ այդ օրէնքներու մասին ձեռք բերուած տեղեկութիւնները առանց երկար աշխատութիւններու չեն ստացուիր. այդ տեղեկութիւնները ստանալու համար երկար ուսումնասիրութիւն պէտք է և գլխի մեծ զօրութիւն մը, որպէսզի անգամ մը սորվելէ յետոյ ա՛լ չմոռնանք։

—Ես ալ ձեզի համաձայն եմ, պարոն. բայց ֆրանսական օրինագրքին վրայ ձեր գիտցածը ես ալ գիտեմ, ոչ միայն ձեր այլ և ամէն ազգերու դատաստանական օրէնքները. անգլիական, թրքական, ճապոնական, հնդկական օրէնքները ֆրանսական օրէնքներու պէս ծանօթ են ինծի. ուստի իրաւունք ունէի ըսելու թէ իմ ըրածներուս համեմատութեամբ (գիտէք, պարոն. որ ամէն բան համեմատական է) դուք շատ քիչ գործ ունիք, և իմ սորվածներուս համեմատութեամբ՝ դուք սորվելու շատ բաներ ունիք դեռ։

—Բայց ի՞նչ նպատակով այդ ամէնը սորվեցաք. յարեց Վիլֆոր զարմանքով։

Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտեցաւ։

—Պարոն, կը տեսնեմ որ գերազանց մարդ մը ըլլալու մասին ձեր ունեցած համբաւին հակառակ, ամէն ինչ ընկերութեան

նիւթական ու գռեհիկ տեսակէտովը կը դիտէք, մարդէն սկսելով և մարդուն վրայ վերջացնելով, այսինքն մարդկային իմացականութեան ներելի եղած ամէնէն սահմանափակ և ամէնէն անձուկ հայեցակէտով։

—Բացատրեցէք ձեր միտքը, պարոն, ըսաւ Վիլֆոր, հետզհետէ ա՛լ աւելի զարմացած. ըսածնիդ շատ լաւ չհասկցայ...։

—Ըսել կ՚ուզեմ, պարոն, թէ երբ աչքերնիդ ազգերու ընկերային կազմակերպութեան վրայ կը յառէք, միայն մեքենային զսպանակները կը տեսնէք, և ոչ այն վսեմ գործաւորը, որ շարժման մէջ կը դնէ զայն. ըսել կ՚ուզեմ թէ ձեր առջեւն և չուրջը այդ պաշտօններուն տէրերը միայն կը ճանչնաք, որոնց հրովարտակները պաշտօնեաներէն կամ թագաւորէ մը ստորագրուած են. ըսել կ՚ուզեմ թէ ձեր կարճ տեսողութեամբը չէք տեսներ այն մարդերը, զորս Աստուած պաշտօնատարներէն, նախարարներէն և թագաւորներէն վեր դասած է՝ ո՛չ թէ պաշտօնակատարութիւն մը. այլ մասնաւոր պաշտօն մը յանձնել անոնց։ Մարդկային տըխեղծ ու անկատար գործարաններու յատուկ տկարութիւն մըն է ատ։ Թոպի իր աչքերուն կուրութիւն բժշկող հրեշտակը հասարակ երիտասարդ մը կը կարծէր։ Այն ազգերը, որոնք Աթիլայի կողմէ պիտի ջնջուէին հասարակ աշխարհակալ մը կարծեցին զայն, և պէտք էր որ երկուքն ալ երկնային պաշտօն մը կատարելնին յայտնէին, որպէսզի ճանչցուէին։ Պէտք էր որ մէկը ըսէր «Աստուծոյ հրեշտակն եմ ես». և միւսը՝ Աստուծոյ մուրճն եմ», որպէսզի երկուքին ալ երկնային էութիւնը յայտնուէր։

—Ուրեմն, ըսաւ Վիլֆոր, ա՛լ աւելի զարմացած, և երազատեսի մը կամ խենթի մը հետ խօսիլ կարծելով, ուրեմն դուք ձեր յիշած արտակարգ էակներէն մէկը կը համարիք ձեզ։

—Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ցուրտ շեշտով մը։

—Կը ներէք պարոն, յարեց Վիլֆոր ապշահար, ձեր տունը ներկայացած ժամանակս չէի գիտեր որ այնպիսի մարդու մը տունը կը ներկայանամ, որուն ունեցած ծանօթութիւնները և միտքը մարդոց յատուկ ծանօթութիւններէն և սովորական մտքէն գերազանց են։ Մենք քաղաքակրթութեան խեղճ ապականուածներուն համար բնաւ սովորութիւն եղած չէ որ ձեզի պէս անհուն

հարստութեանց տէր ազնուականներ, գէթ ինչպէս կը հաւատեն և ես լսածս կը կրկնեմ, սովորութիւն եղած չէ կ'ըսեմ որ մեր հարուստները իրենց ժամանակը ընկերային հայեցողութիւններով, փիլիսոփայական երազներով կորսնցնեն, զոր աւելի ընչազուրկ մարդիկ մխիթարութեան համար կ'ընեն։

—Է՛հ, պարոն, աւելցուց կոմսը, ուրեմն դուք առանց բացառութիւն մը ընելու կամ ընդունելո՞ւ ձեր բարձր պաշտօնին հասաք, ձեր նայուածքովը բնաւ գործ տեսած չէ՞ք, որ սակայն խիստ պէտք ունի խորամանկ և ինքնավստահ ըլլալու։ Դատաւոր մը ոչ թէ օրէնքի ամէնէն լաւ գործադիրը, կամ նենգութիւններուն թափանցելուն համար խորաթափանց թարգման ըլլալու է, այլ սիրտերը փորձող պողպատէ խորաչափ մը, և ամէնուն սըրտին մէջ գտնուած աւելի կամ նուազ բաղադրութեամբ ոսկին փորձող փորձաքար մը։

—Պարոն, ըսաւ Վիլֆօր, իմ խօսքերովս ափ ի բերան կ'ընէք զիս. մինչև հիմա չեմ լսած ձեզի պէս խօսող մը։

—Պատճառը սա է որ ընդհանուր պայմաններու շրջանակին մէջ միշտ փակուած էք և երբեք համարձակած չէք վերին աշխարհներու մէջ սաւառնելու, զորս Աստուած անտեսանելի կամ բացառիկ էակներով լցուցած է։

—Դուք կը հաւատա՞ք, պարոն, ուրիշ աշխարհներ կան, և բացառիկ և անտեսանելի էակներ մեզի հետ կը խառնուին։

—Ինչո՞ւ չէ. մի թէ կը տեսնէ՞ք օդը զոր կը շնչէք, և առանց որու պիտի չկարենայինք ապրիլ։

—Ուրեմն այդ էակները մենք չե՞նք տեսներ։

—Այո՛, կը տեսնէք երբ Աստուած հրամայէ անոնց որ տարբանան. կը դպչիք անոնց, կարմկահարէք, հետերնին կը խօսիք, և անոնք կը պատասխանեն ձեզի։

—Ո՛հ, ըսաւ Վիլֆօր ժպտելով, շատ կը փափաքիմ որ կանխաւ ինծի իմաց տան, երբ այդ էակներէն մէկը դիմացս ելլէր։

—Ձեր բաղձանքը արդէն կատարուած է, պարոն, որովհետև քիչ մը առաջ ձեզի իմաց տուած էի, և հիմա դարձեալ կ'իմացնեմ։

—Ուրեմն դո՞ւք անոնցմէ էք։

—Այո՛, ես ալ այն բացառիկ էակներէն մէկն եմ, պարոն,

և կարծեմ մինչև այսօր և ոչ մէկը իմինիս նման կացութեան մէջ գտնուած է։ Թագաւորներու երկիրները սահմանուած են կամ լեռներով, կամ գետերով, և կամ սովորութեանց ու լեզուի փոփոխութեամբ։ Բայց իմ թագաւորութիւնս աշխարհիս պէս մեծ է. որովհետև ոչ Իտալացի եմ, ոչ Ֆրանսացի, ոչ Հնդիկ, ոչ Ամերիկացի, և ոչ Սպանիացի. այլ աշխարհաքաղաքացի եմ, Աստուած միայն գիտէ ո՛ւր մեռնելիքս։ Բոլոր սովորութիւնները կ'ընդունիմ և ամէն լեզու կը խօսիմ։ Դուք Ֆրանսացի կը կարծէք զիս, այնպէս չէ՞, քանի որ ձեզի չափ դիւրութեամբ և մաքուր Ֆրանսերէն կը խօսիմ. Ալի, իմ Նուպիացիս ալ, Արաբ կը կարծէ զիս, Պէրթուչիօ գործակատարս՝ Հռոմայեցի, և Հայտէ սպասուհիս՝ Յոյն։ Ոչ մէկ երկրէ եմ, ու և է կառավարութենէ պաշտպանութիւն չեմ խնդրեր, և ոչ մարդ իբր եղբայր չեմ ճանչնար. զօրաւորները կասեցնող խղճի խայթ մը կամ տկարներէն անդամալուծող արգելք մը չունիմ, որպէսզի անդամալուծուիմ և կասիմ։ Միայն երկու հակառակորդ ունիմ, զորս յաղթող չեմ կոչեր, որովհետև յարատեւութեամբ կը նուաճեմ զանոնք. անոնք են ժամանակն ու անջրպետը։ Երրորդ հակառակորդս, որ աւելի սոսկալի է, իմ մահացու վիճակս է։ Ան միայն կրնայ կեցնել զիս հետեւած ճամբուս մէջ, իմ նպատակիս չհասած տակաւին։ Ասոնցմէ դուրս մնացածները հաշուի առած եմ։ Բախտին բոլոր խաղերը. այսինքն կործանումը, փոփոխութիւնը և պատահական դէպքեր բոլորն ալ գլխէս անցան. և եթէ ասոնց մէկը դարձեալ պատահի, չկրնար ընկճել զիս։ Եթէ չմեռնիմ, ինչ որ եմ հիմա, նոյնը պիտի մնամ. ահա ինչու համար այդպիսի խօսքեր կ'ընեմ, զորս դուք բնաւ լսած չէք և ոչ իսկ թագաւորներու բերանէն, որովհետև թագաւորները ձեզի պէտք ունին, և միւս մարդիկ ձեզմէ կը վախնան։ Այսպիսի ծաղրելի կազմակերպութիւն ունեցող ընկերութեան մը մէջ ո՛վ կրնայ ըսել սա խօսքը. «Օր մը գուցէ ընդհ. դատախազին հետ հաշիւ մը ունենամ տեսնելիք»։

—Բայց դուք, պարոն, կրնա՞ք այդպիսի խօսք մը ընել. երբ Ֆրանսա կը բնակիք, ֆրանսական օրէնքներուն հնազանդելու պարտաւոր էք։

—Գիտեմ, պարոն, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիստօ. երբ ուրիշ երկիր մը երթալ ուզեմ, ինծի յատուկ եղած միջոցներով կը սկսիմ այն մարդիկները քննել, որոնցմէ յուսալու կամ վախնալու բան մը ունիմ, և կը յաջողիմ գուցէ իրենցմէ աւելի լաւ ճանչնալու զիրենք: Ասկէ կը հետևի որ ընդհ. դատախազը, ո՛վ որ ըլլայ. և որուն հետ գործ մը պիտի ունենամ, ինէ աւելի վրդովելու է:

—Ըսել կ'ուզէք թէ, յարեց Վիլֆոր վարանումով, մարդկային բնութիւնը տկար ըլլալուն, ամէն մարդ, ձեր կարծիքով, սխալներ գործած է:

—Սխալներ... կամ ոճիրներ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիստօ անփութօրէն:

—Եւ թէ դուք միայն, բոլոր մարդոց մէջէն, զորս իբր եղբայր չէք ճանչնար, յարեց Վիլֆոր քիչ մը այլայլած ձայնով, դուք միայն կատարեալ էք:

—Կատարեալ եմ չըսի, այլ անհասկնալի: Բայց գոցենք այս խօսքերը, պարոն, եթէ այս խօսակցութիւնը անհաճոյ կը թուի ձեզի. ոչ ես ձեր արդարութեան սպառնալիքին ենթակայ եմ և ոչ ալ դուք իմ պայծառատեսութենէս կը վախնաք:

—Ոչ, ոչ, պարոն, ըսաւ Վիլֆոր աշխուժով, անշուշտ չուզելով պարտուած երևնալ: Ձեր փայլուն և գրեթէ վսեմ խօսակցութեամբ երկրէն վեր բարձրացուցիք զիս. չենք խօսիր, այլ կը ճառենք: Որչափ Աստուածաբաններ Սորպոնի ամպիոնին վրայ, կամ փիլիսոփաներ իրենց վիճաբանութեան մէջ երբեմն անողոք ճշմարտութիւններ կ'ըսեն. ենթադրենք թէ մենք ալ ընկերային աստուածաբանական փիլիսոփայութեան մը վրայ կը խօսինք, ուստի ես ալ սա պիտի աւելցնեմ, թէև քիչ մը խիստ թուի. «Եղբայր իմ, հպարտութեան զոհ կ'ըլլաք. դուք ուրիշներէն գերագոյն էք, բայց Աստուած ալ ձենէ գերագոյն է:»

—Այո՛, Աստուած ամէնէն վերն է, պարոն, պատասխանեց կոմսը այնպիսի խորունկ շեշտով մը որմէ Վիլֆոր ակամայ սարսռաց: Մարդոց համար հպարտ եմ, որովհետև անոնք այնպիսի օձեր են, որոնք զիրենք յաղթող բայց ոտքին տակ չկոխող անձին վրայ իսկ յարձակելու պատրաստ են: Բայց այս հպարտու-

թիւնը Աստուծոյ առջև կը դնեմ, որ զիս ոչինչէ ստեղծեց և այս վիճակիս հասցուց:

—Պարոն կոմս, կը հիանամ ձեր վրայ, ըսաւ Վիլֆոր, որ այդ տարօրինակ խօսակցութեան մէջ առաջին անգամն էր որ այդ ազնուապետական ձևը կը գործածէր, հակառակ անոր որ մինչև այն ատեն օտարականը լոկ պարոն անուանած էր: Այո՛, եթէ ստուգիւ, այդպէս զօրաւոր, գերազանց, անբիծ կամ անհասկնալի էք, որ գրեթէ նոյն բանը ըսել է, իրաւունք ունիք հպարտ ըլլալու. տիրապետութեան օրէնքը ատ է: Բայց որ և է փառասիրութիւն չունի՞ք, պարոն:

—Այո՛, մէկ փառասիրութիւն ունեցայ:

—Ի՞նչ բան:

—Ինչպէս ամէն մարդու կեանքը մէջ անգամ մը կը պատահի, Սատանան զիս յափշտակելով երկրիս ամենէն բարձր լերան վրայ տարաւ, ուրկէ բոլոր աշխարհը ինծի ցուցուց, և ժամանակաւ Քրիստոսի ըսածին պէս ինծի ալ ըսաւ. «Ըսէ մարդածին զաւակ, ի՞նչ կ'ուզես որ տամ քեզի որպէսզի պաշտես զիս»: Այն ատեն բաւական մտածեցի, որովհետև երկար ատենէ ի վեր սոսկալի փառասիրութիւն մը իրօք կը տոչորէր զիս. պատասխան տուի անոր. «Նախախնամութեան անունը միշտ լսած եմ, սակայն երբեք տեսած չեմ ոչ զայն և ոչ իսկ անոր նմանող բան մը, որով կը կասկածիմ թէ Նախախնամութիւն չկայ. կ'ուզեմ Նախախնամութիւն ըլլալ, որովհետև գիտեմ թէ աշխարհիս մէջ ամենէն աղուոր, ամենէն մեծ և ամենէն վսեմ բանն է վարձատրել և պատժել»: Բայց Սատանան, այդ խօսքիս վրայ, գլուխը խոնարհեցուց և հառաչանք մը հանեց: «Կը սխալիս, ըսաւ, Նախախնամութիւնը գոյութիւն ունի. բայց միայն դուն չես տեսներ զայն, որովհետև ինքը Աստուծոյ որդի և իր Հօրը պէս աներևոյթ է: Անոր նմանող բան մը չի տեսար, որովհետև գաղտնի կերպով կը գործէ և մութ ճամբաներէ կը քալէ, քեզի համար սա միայն կրնամ ընել. Նախախնամութեան գործակալներէն մէկը կը դարձնեմ քեզ»: Սակարկութիւնը յարմարեցաւ. գուցէ հոգիս պիտի կորսնցնեմ, բայց հոգ չէ, յարեց Մօնթէ-Քրիստօ. միշտ պատրաստ եմ սակարկութիւնը նորոգելու:

Վիլֆոր մեծ զարմանքով Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը կը նայէր։

—Պարոն կոմս, ըսաւ, ծնողք ունի՞ք։

—Ոչ, պարոն. մինակ եմ աշխարհի վրայ։

—Աւելի գէշ։

—Ինչո՞ւ։

—Վասնզի ձեր հպարտութիւնը խորտակելու տեսարան մը կրնայիք տեսնել։ Մահուընէ չէ՞ք վախնար, կ'ըսէք։

—Չըսի թէ կը վախնամ, այլ թէ մահը միայն կրնայ կասեցընել զիս։

—Հապա ծերութի՞ւնը։

—Ծերանալէն առաջ գործս կատարած պիտի ըլլամ արդէն։

—Հապա յիմարութի՞ւնը։

—Քիչ մնաց որ պիտի խենթենայի, գիտէք այն առածը որ կ'ըսէ. «Կրկնութենէ վախցի՛ր»։ Ոճրապարտներուն առածն է ատ. հետեւաբար ձեր իրաւասութեան տակ կը գտնուի։

—Պարոն, յարեց Վիլֆոր, մահուընէ, ծերութենէ կամ յիմարութենէ զատ ուրիշ վախնալու բան ալ կայ. օրինակի համար կաթուածը, որ կայծակի պէս առանց սպաննելու կը զարնէ, թէեւ ամէն ինչ վերջացած ըլլայ այնուհետեւ. միշտ դուք էք, բայց ձեր անձին տէրը չէք. դուք որ Արիէլի պէս հրեշտակի կը մօտենայիք, ա՛լ անզգայ մարմին մը կը դառնաք. Գալիպանի պէս անասունի նման բան մը կ'ըլլաք, ինչպէս ըսի, մարդկային լեզուով, կաթուած կը կոչուի ան։ Եկէք, եթէ կը հաճիք, այս խօսակցութիւնը մեր տունը շարունակենք, պարոն կոմս, եթէ օր մը փափաքիք այնպիսի հակառակորդի մը հանդիպիլ, որ կարող ըլլայ ձեր խօսքը հասկնալ եւ ձեզի հետ վիճիլ. Պ. Նուարթիէ տը Վիլֆոր իմ հայրս պիտի ցուցնեմ ձեզի, որ Ֆրանսական յեղափոխութեան ամէնէն աշխոյժ Ժագոպէններէն մէկն էր, այսինքն այնպիսի մարդ մը. որ ձեզի պէս աշխարհիս ամէն երկիրները տեսած չէր թերեւս, սակայն ամէնէն զօրաւոր թագաւորներէն մէկը կործանելու օգնած է. վերջապէս այնպիսի մարդ մը, որ ձեզի պէս ոչ թէ Աստուծմէ, այլ գերագոյն էակէն, ոչ թէ Նախախնամութենէն այլ բախտէն ղրկուած կը համարէր ինքզինքը։ Սակայն,

պարոն, ուղեղին բլթակին մէջ արիւնային երակի մը խզումը ամէն ինչ խանգարեց ոչ թէ մէկ օրուան կամ մէկ ժամուան, այլ երկվայրկեանի մը մէջ։ Առջի իրիկունը Պ. Նուարթիէ, Ժագոպէն մը, Քարպոնարիներու ընկերութեան եւ ծերակոյտի անդամ էր, եւ կառափնատը, թնդանօթը ու դաշոյնը կը ծաղրէր. այն Պ. Նուարթիէն, որ յեղափոխութիւններու հետ կը խաղար, Ֆրանսան ճատրակի խաղի նմանեցուցած էր. այն Պ. Նուարթիէն, որ այնչափ սոսկում կը պատճառէր, հետեւեալ առտու խեղճ Պ. Նուարթիէ անշարժ ծերունի մը եղաւ՝ տան ամէնէն տկար էակին, այսինքն իր Վալանթին թոռին կամքին անձնատուր ըլլալով։ Վերջապէս համր եւ սառած դիակ մը եղած է, որ առանց ցնցումի կ'ապրի մինչեւ որ իր մահը հասնի եւ մարմինը տարրալուծուի։

—Աւա՜ղ, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, այդ տեսարանը անծանօթ չէ ոչ մտքիս եւ ոչ աչքերուս. ես ալ քիչ մը բժիշկ եմ, ու պաշտօնակիցներուս պէս ես ալ շատ ջանքե՛ր ըրած եմ, սակայն անուրանալի է որ Նախախնամութեան գործերը գաղտնի են։ Սոկրատէն, Սենեկայէն, Օգոստինոսէն, եւ Կալէն եւոքը հարիւրաւոր հեղինակներ ձեր պատմածին մօտ բաներ գրած են, թէ՛ արձակ եւ թէ տաղաչափեալ. լաւ կը հասկնամ որ հօր մը վիճակը իր զաւկին մտքին վրայ մեծ փոփոխութիւններ կրնան ազդել։ Եւ որովհետեւ զիս կը հրաւիրէք, կուգամ օր մը այդ սոսկալի տեսարանը դիտելու, որ ձեր տունը տխրութեան կը մատնէ։

Անտարակոյս այդպէս պիտի ըլլար, եթէ Աստուած փոխարութիւն մը չընէր ինծի։ Դէպի գերեզմանը քաշքշուող այդ ծերունիին փոխարէն երկու զաւակ տուած է Աստուած, որոնցմէ մէկն է՝ օր. Ռընէ տը Սէն-Մէրանի հետ առաջին ամուսնութենէս աղջիկ մը, Վալանթին անուն, եւ Էտուար, այն զաւակս, որուն կեանքը ազատեցիք։

—Այդ փոխարինութենէն ի՞նչ կ'եզրակացնէք, պարոն։

—Կ'եզրակացնեմ որ հայրս իր կիրքերէն մոլորած, այնպիսի յանցանքներ գործած է, որոնք մարդկային դատաստանէն կ'ազատին, բայց Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը կը հրաւիրեն իրենց վրայ… եւ Աստուած միայն մէկ հոգի պատժել ուզելով, զայն հարուածեց միայն։

Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտաշուրթն, սրտին խորէն այնպիսի հառաչանք մը հանեց, որ կրնար Վիլֆորը փախցնել, եթէ Վիլֆոր լսէր զայն։

—Մնաք բարով, պարոն, յարեց դատաւորը, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր արդէն տեղէն ելած, ոտքի վրայ կը խօսէր. Մնաք բարով, ես կը մեկնիմ, ու հետս կը տանիմ յարգանքի այնպիսի յիշատակ մը, որ կը յուսամ թէ հաճելի պիտի ըլլայ ձեզի, երբ աւելի աղէկ ճանչնաք զիս, որովհետեւ ես ալ գռեհիկ մէկը չեմ։ Ասով հանդերձ, տիկին Վիլֆորի անբաժանելի բարեկամ դարձած էք։

Կոմսը բարեւեց զայն, եւ Վիլֆոր մինչեւ սենեակին դուռը միայն առաջնորդեց. ընդհանուր դատախազը կառք մտնելէ ու անհետանալէ յետոյ.

—Բաւական է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ որ ճնշուած սրտէն դժուարաւ հառաչանք մը հանելով, այսչափ թոյնը բաւական է, եւ հիմա որ սիրտս անով լցուած է, երթամ հակաթոյն առնեմ։

Եւ հնչող սկահին վրայ հարուած մը տալով.

—Տիկնոջ քովը պիտի երթամ, ըսաւ Ալիին, կէս ժամէն կառքը թող պատրաստ ըլլայ։

Թ. ԳԼՈՒԽ

ՀԱՅՏԷ

Ընթերցողները անշուշտ կը յիշեն Մէօլէ փողոցը բնակող Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին նոր կամ աւելի ճիշդ է ըսել, հին բարեկամները, որոնք էին Մաքսիմիլիէն, Ժիւլի եւ Էմմանուէլ։

Իր ընելիք այցելութեան, հոն անցնելիք քանի մը երջանիկ վայրկեաններուն, եւ դժոխքին մէջ (ուր իր կամքովը մտած էր) թափանցող արքայութեան նշոյլը, Վիլֆոր աներեւոյթ ըլլալուն

պէս կոմսին դէմքին վրայ դիւթիչ պայծառութիւն մը տարածեց, եւ Ալի, որ զանգակին ձայնէն, ներս վազած էր, իր տիրոջը խիստ ուրախ դէմքը տեսնելով, ինչ որ հազուադէպ էր, ոտքի ծայրերուն վրայ կոխելով եւ շունչը բռնելով, իսկոյն հեռացած էր, որպէսզի չըլլայ թէ տիրոջը զուարթ մտածումները խանգարէ։

Կէս օր էր. կոմսը ժամ մը որոշած էր Հայտէի քով երթալու համար. կարծես թէ ուրախութիւնը չէր կրնար մուտ գործել երկար ատենէ ի վեր ջախջախուած այդ հոգիին մէջ եւ պէտք կը զգար քաղցր յուզումներու, ինչպէս ուրիշներ՝ բուռն յուզումներու։

Ինչպէս ըսինք, գեղանի յոյն կինը բոլորովին անջատ յարկաբաժինի մը մէջ կը բնակէր։ Այդ յարկաբաժինը բոլորովին արեւելեան ձեւով կահաւորուած էր, այսինքն տախտակամածները թրքական թանձր գորգերով ծածկուած եւ պատերը դիպակէ կերպասներով պատած էին. իւրաքանչիւր սենեակի մէջ լայն բազմոց մը կար բազմաթիւ բարձերով, որոնք ուզուած տեղը կը փոխադրուէին։

Հայտէ երեք Փրանսացի եւ մէկ յոյն սենեկապանուհի ունէր։ Երեք ֆրանսուհիները առաջին սենեակին մէջ կը կենային, որպէսզի պատրաստ գտնուին ոսկիէ փոքր զանգակի մը ձայնին վազելու եւ յոյն սենեկապանուհիին հրամաններուն հնազանդելու, որ բաւական ֆրանսերէն գիտէր իր տիրուհիին կամքը երեք սենեկապանուհիներուն հաղորդելու համար, որոնց կոմսը պատուիրած էր որ թագուհիի մը պատիւ ընծայեն Հայտէին։

Նորատի աղջիկը յարկաբաժնին հեռաւորագոյն սենեակը կը բնակէր, այսինքն կլոր գաւթախուցի մը մէջ, որ միայն վրայէն լուսաւորուած էր, եւ ուրկէ լոյսը վարդագոյն ապակիներով ներս կը թափանցէր։ Հայտէ ընկողմանած էր արծաթի թելերով բանուած կապոյտ սնդուսէ բարձերով բազմոցին վրայ, գլուխը մեղմօրէն աջ թեւովը շրջանակելով, մինչ ձախ ձեռքովը իր շրթունքներուն բուսատէ փող մը կը մօտեցնէր, որուն կկլակի մը դիւրաթեք խողովակը ագուցուած էր, ուրկէ իր քաղցր շունչովը ծուխը կը քաշէր. ծուխը կնդրուկին ջուրէն բուրումնաւէտ, բերանը կը հասնէր։

Իր դէրքը․ որ խիստ բնական էր արեւելքցի կնոջ մը համար, կրնար Ֆրանսուհիի համար թերեւս արուեստակեալ պչրանք մը համարուիլ։

Իսկ իր հագուստը Եգիպտոսի կիներուն տարազն էր, այսինքն վարդագոյն ծաղկենկար ճերմակ մնդուսով անդրավարտիք մը հագած էր, որ մինչեւ ոտքերը կ'իջնէր, եւ երկու մանկական ոտքեր բաց կը թողուր․ ատոնք Բարոսի մարմարինէ պիտի կարծուէին, եթէ ոսկիով եւ մարգարիտով բանուած կօրածայր երկու մուճակներու հետ անոնց խաղալը չտեսնուէր․ արծաթ լամբակներով եւ մարգարիտ կոճակներով, թեւերը ճղքըուած լայն թեզանիքներով, կապոյտ եւ ճերմակ լայն գիծերով բաճկոն մը հագած էր․ վերջապէս տեսակ մը սեղմիրան սրտաձեւ բացուածքով մը․ անոր վիզը եւ կուրծքին բոլոր վերին մասը կը ցուցնէր եւ երեք ադամանդ կոճակներով՝ ստինքներուն վարի կողմը կը կոճկուէր։ Գալով սեղմիրանին վարի կողմին եւ անդրավարտիքին վերի մասին, գօտի մը կապած էր բաց գոյներով եւ մետաքսէ երկար ծոպերով, որոնք մեր վայելչագեղ Բարիզուհիներուն պճնասիրութիւնը կը գրգռեն։

Գլուխը մարգարիտով բանուած ոսկեգոյն փոքր գդակ մը կը կրէր, մէկ կողմին ծռած, եւ որուն տակ, հակած կողմը ծիրանեգոյն, գեղեցիկ եւ բնական վարդ մը ի յայտ կուգար, մազերուն հետ խառնուած եւ որոնք այնչափ սեւ էին որ կապոյտ կ'երեւէին։

Գալով իր դէմքին գեղեցկութեան, յունական տիպարին գեղեցկութեան կատարելութիւնը ունէր՝ իր սեւ թաւշագոյն ու մեծ աչքերովը, ուղիղ քիթովը, բուստի գոյն շրթունքներովը եւ մարգարտանման ակռաներովը։

Յետոյ այդ գլուխին ամբողջութեան վրայ երիտասարդութեան ծաղիկ հասակը իր բովանդակ փայլը եւ բուրումները կը սփռէր։ Հայտէ տասնըինը կամ քսան տարեկան ըլլալու էր։

Մոնթէ-Քրիսթօ յոյն սենեկապանուհին կանչեց եւ Հայտէին քով երթալու համար սենեկապանուհիին միջոցաւ թոյլտուութիւն խնդրեց։

Հայտէ իբր պատասխան, նշան ըրաւ սենեկապանուհիին որ դրան առջեւ կախուած վարագոյրը վերցնէ, որուն քառակուսի

շրջանակին մէջ՝ պառկած ծաղկատի կինը սիրուն պատկերի մը պէս երեւցաւ։ Մոնթէ-Քրիսթօ դէպի դուռը յառաջացաւ։

Հայտէ կռնակին ծխաքաշը բռնած ձեռքին, արմուկին վրայ կրթնած քիչ մը վեր ելաւ, միւս ձեռքը կոմսին երկարեց եւ ժպիտով մը ընդունեց զայն։

—Ինչո՞ւ սենեակս մտնելու հրաման կը խնդրես, ըսաւ Հայտէ Սպարտայի եւ Աթէնքի աղջիկներուն հնչուն լեզուով, տէրս չե՞ս միթէ․ ես ստրուկդ չե՞մ։

Մոնթէ-Քրիսթօ ժպտեցաւ իր կարգին։

—Հայտէ, ըսաւ, դուք գիտէք որ…։

—Ինչո՞ւ համար ըստ սովորութեան դուն չես ըսեր, ընդմիջեց յոյն կինը․ յանցանք մը ըրի՞մ․ եթէ այդպէս է՝ պէտք է որ պատժես զիս եւ ոչ դուք կոչես։

—Հայտէ, յարեց կոմսը, գիտես որ Ֆրանսա կը գտնուինք, եւ հետեւաբար ազատ ես դուն։

—Ի՞նչ ընելու համար ազատ եմ։

—Ինէ բաժնուելու։

—Քենէ բաժնուելո՞ւ… բայց ինչո՞ւ։

—Ի՛նչ գիտնամ, շատ մարդ պիտի տեսնենք այսուհետեւ։

—Չեմ ուզեր տեսնել։

—Եւ եթէ տեսնելիք գեղեցիկ երիտասարդներուդ մէջ քեզի հաճելի մէկը գտնելու ըլլաս, չեմ ուզեր անիրաւութիւն ընել քեզի…։

—Քենէ աւելի գեղեցիկ մարդիկ տեսած չեմ բնաւ, եւ հայրէս ու քենէ զատ մէկը սիրած չեմ։

—Խեղճ տղայ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, պատճառը սա է որ միայն հօրդ եւ ինծի հետ խօսած ես։

—Ուրիշներուն հետ խօսելու ի՞նչ պէտք կայ։ Հայրս իր ուրախութիւնը կ'անուանէր զիս, դուն քու սէրդ կը կոչես, եւ երկուքնիդ ալ ձեր զաւակը կը կոչէք զիս։

—Հայրդ կը յիշե՞ս, Հայտէ։

Նորատի աղջիկը ժպտեցաւ։

—Հոս եւ հոս է հայրս, ըսաւ ձեռքը աչքերուն եւ սրտին վրայ տանելով։

—Իսկ ես ո՞ւր եմ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով։

—Դուն, ըսաւ Հայտէ, ամէն կողմն ես։

Մօնթէ-Քրիսթօ Հայտէի ձեռքը բռնեց որ համբուրէ, բայց միամիտ աղջիկը ձեռքը քաշեց և ճակատը ներկայացուց անոր։

—Հիմա որ գիտես, Հայտէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, թէ դուն ազատ, տիրուհի և թագուհի ես, ուզածիդ պէս կրնաս հագուստդ փոխել կամ նոյնը պահել, եթէ կ'ուզես հոս կեցիր, եթէ կ'ուզես՝ դուրս ելիր. միշտ լծուած կառք մը պատրաստ պիտի ըլլայ քեզի համար. Ալի և Միրթօ միշտ պիտի ընկերանան քեզի և հրամաններուդ ներքև պիտի գտնուին. միայն թէ բան մը պիտի խնդրեմ քենէ.

—Ըսէ։

—Ծննդեանդ գաղտնիքը պահէ, ու անցեալիդ վրայ բան մը մի՛ խօսիր. որևէ առթիւ քու մեծանուն հօրդ և խեղճ մօրդ անունը մի՛ յիշեր։

—Արդէն ըսի քեզ. տէր իմ, թէ ոչ ոք պիտի տեսնեմ։

—Մտիկ ըրէ, Հայտէ. գուցէ արևելեան այդ խցարգելութիւնը անկարելի ըլլայ Բարիզի մէջ. Հռոմի, Ֆլորանսի, Միլանի և Մատրիտի մէջ ըրածիդ պէս հիւսիսային մեր երկիրներուն ապրելակերպն ալ սորվէ. թէ հոս կենաս և թէ Արևելք դառնաս, միշտ քեզի օգտակար պիտի ըլլայ այդ բանը։

Ծաղկատի աղջիկը իր տամկացած մեծ աչքերը կոմսին վրայ դարձնելով պատասխանեց։

—Միասնիդ Արևելք դառնալ կ'ուզես, այնպէս չէ՞, տէր իմ։

—Այո՛, աղջիկս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. լաւ գիտես որ ես քենէ չեմ բաժնուիր ընաւ. ծաղիկը ծառէն կը բաժնուի, բայց ոչ ծառը ծաղիկէն.

—Ես բնաւ չպիտի բաժնուիմ քենէ, տէր իմ, որովհետև ապահով եմ որ առանց քեզի չպիտի կարենամ ապրիլ.

—Խեղճ աղջիկ, տասը տարիէն ես պիտի ծերանամ և դուն երիտասարդ պիտի ըլլաս տակաւին։

—Հայրս երկար ճերմակ մօրուք մը ունէր, բայց այս բանը արգելք չէր ըլլար ինծի սիրելու զայն. հայրս վաթսուն տարեկան էր, բայց տեսած բոլոր երիտասարդներէս աւելի գեղեցիկ կ'երեւէր ինծի։

—Բայց ըսէ տեսնեմ, պիտի վարժուի՞ս այս կեանքին.

—Պիտի տեսնե՞մ քեզ։

—Ամէն օր.

—Ինչո՞ւ կը հարցնես ուրեմն, տէր իմ։

—Կը վախնամ որ չձանձրանաս։

—Ոչ, տէր իմ, քանի որ առտուն պիտի խորհիմ վերադարձիդ վրայ և իրիկունը պիտի յիշեմ որ եկած ես. Յետոյ որ՝ առանձին գտնուած միջոցիս անցեալին յիշատակներն ունիմ, անոնց մեծ պատկերները աչքերուս առջև կը բերեմ, և Բինդի ու Օլիմբի միջոցաւ, մտքիս հորիզոնը խիստ հեռուները կը տարածեմ. Ասոնցմէ զատ սրտիս մէջ երեք զգացումներ ունիմ, որով մարդս չձանձրանար, որոնք են տխրութիւնը, սէրը և երախտագիտութիւնը։

—Եպիրոսի արժանի եղող բանաստեղծական ու չնորհալի աղջիկ մըն ես, Հայտէ. կը տեսնեմ որ քու երկրիդ մէջ ծնած աստուածուհիներու ընտանիքէն իջած ես։ Անհոգ եղիր, աղջիկս, պիտի ջանամ որ երիտասարդութիւնդ չկորսուի։ Եթէ դուն հօր պէս կը սիրես զիս, ես ալ զաւկիս պէս պիտի սիրեմ քեզ։

—Կը սխալիս, տէր իմ, քեզ սիրածիս չափ հայրս չէի սիրեր. քեզի համար ունեցած սէրս ուրիշ սէր է. հայրս մեռաւ, բայց ես չմեռայ. սակայն եթէ դուն մեռնիս, ես ալ պիտի մեռնիմ.

Կոմսը իր ձեռքը ծաղկատի աղջկան երկնցուց խորունկ խանդաղատանքով լցուած ժպիտով մը, և Հայտէ ըստ սովորութեան իր շրթունքներուն մօտեցուց զայն։

Կոմսը Մորէլի ընտանիքին այցելութեան երթալու պատրաստուած ըլլալով, դուրս ելաւ Բէնտարի սա խօսքերը մրմնջելով.

«Երիտասարդութիւնը ծաղիկ մըն է, որուն պտուղն է սէրը...։ Երանի՜ այն մշակին, որ անոր յամրաբար հասնիլը տեսնելէն յետոյ, կը ժողվէ զայն։

Կոմսին հրամանին համեմատ կառքը պատրաստուած էր։ Կառքը մտաւ, որ ամէն անգամուան պէս սրարշաւ ճամբայ ելաւ։

Ժ. ԳԼՈՒԽ

ՄՈՐԷԼԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Կոմսը քանի մը վայրկեանէն Մէսլէ փողոցը, թիւ 7 հասաւ։

Մորէլի տունը սպիտակ և ծիծաղկոտ երևոյթով, իր առջև ունէր բակ մը, ուր երկու փոքր ածուներ բաւական գեղեցիկ ծաղիկներ կը պարունակէին։

Կոմսը տան դռնապանը ճանչցած էր, որ ծերունի Գոգլէսն էր բայց ինչպէս կը յիշէք, Գոգլէս մէկ աչք ունէր, և ան ալ ինը տարիէ ի վեր տկարացած էր մեծապէս. ուստի Գոգլէս չճանչցաւ զայն։

Կառքերը այդ բակին դրան առջև կենալու համար՝ պարտաւոր էին քիչ մը շեղելու, որպէսզի խիցերով և խեցիներով շինուած աւազանէ մը ցայտած շատրուանէն զգուշանան, որուն շքեղ շինուածքը թաղեցիներուն նախանձը գրգռած էր, և այդ պատճառաւ Փոքր Վէրսայլ կը կոչէին այդ տունը։

Աւելորդ է ըսել թէ աւազանին մէջ բազմաթիւ կարմիր ու դեղին ձուկեր կը լողային։

Տունը, որ խոհանոցներու և մառաններու յարկի մը վրայ շինուած էր, գետնայարկէն զատ երկու յարկ ալ ունէր, որոնք Մորէլի ընտանիքին բնակութեան համար բաւական էին և աւելի իսկ կուգային. երիտասարդները տան կից եղած մեծ աշխատանոցը և պարտէզին խորը գտնուող երկու տաղաւարներն ալ միասին գնած էին։ Էմմանուէլ առաջին ակնարկով իսկ հասկցած էր որ անոր մէջ փոքր շահագործութիւն մը կարելի էր ընել. տունը և պարտէզին կէսը իրեն պահած էր, մէջտեղէն պատ մը քաշած և աշխատանոցը, պարտէզին մնացեալ մասը տաղաւարներով միատեղ համեստ գնով մը վարձու տուած էր, այնպէս որ Ֆօպուր Սէն-Ժէրմէնի բծախնդիր կալուածատէրի մը պէս ինքնամփոփ կ'ապրէր հոն։

Սեղանատունը կաղնեփայտէ շինուած էր, սալօնը մահոգենիէ և կապոյտ թաւիշով կահաւորուած էր, ննջասենեակը կիտրոնի փայտէ և կանաչ ու դամասկեան կերպասով կահաւորուած էր. անկէ զատ՝ աշխատութեան սենեակ մը կար Էմմանուէլի համար, որ չէր աշխատեր, և նուագածութեան սենեակ մը Ժիւլիին համար, որ երաժշտութեան չէր հետեւեր։

Երկրորդ յարկը Մաքսիմիլիէնի յատկացուած էր ամբողջովին. առաջին յարկի սենեակներուն կրկնութիւնն էր ան. միայն թէ սեղանատունը գնդամուղի սրահի մը փոխուած էր, ուր իր բարեկամները կ'ընդունէր։

Երբ կոմսին կառքը դրան առջև կանգ առաւ, Մաքսիմիլիէն անձամբ կը հսկէր իր ձիուն դարմանուելուն, և պարտէզին դրան առջև սիկառ կը ծխէր։

Ինչպէս ըսինք, Գոգլէս դուռը բացաւ, և Պաթիսթէն նստարանէն վար ցատկելով հարցուց թէ տիկին Հէրպօ և Մաքսիմիլիէն Մորէլ տո՞ւնն են ու Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին այցելութիւնը կ'ընդունի՞ն։

—Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մորէլ սիկառը նետելով և այցելուին դիմաց վազելով։ Ո՛հ, մեծապէս շնորհակալ եմ, պարոն կոմս, որ ձեր խոստումը չմոռցաք։

Ու երիտասարդ պաշտօնատարը խիստ սիրալիր կերպով կոմսին ձեռքը սեղմեց այնպէս որ Մօնթէ-Քրիսթօ չկրցաւ անոր ըզգացման անկեղծութեան վրայ կասկածիլ, և յայտնի տեսաւ որ երիտասարդը անհամբերութեամբ սպասածը էր իրեն և փութկոտութեամբ կ'ընդունէր։

—Եկէք, եկէք, պարոն կոմս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, ձեր առաջնորդը ըլլալ կ'ուզեմ. ձեզի պէս անձի մը գալուստը պէտք չէ ծառայի մը միջոցաւ իմացնել. քոյրս պարտէզն է ու վարդենիին թառամած վարդերը կը մկրատէ. եղբայրս վեց քայլ հեռու Բրէս և լէ Տէպա օրաթերթերը կը կարդայ, որովհետև տիկին Հէրպօ ո՛ւր որ երթայ, անկէ չորս մեթր հեռու պէտք է փնտռել Պ. Էմմանուէլը գտնելու համար, այսպէս փոխադարձաբար իրարու ետեւէ կ'երթան, ինչպէս կ'ըսեն Բազմարուեստեան վարժարանին մէջ։

Քսան քսանըհինգ տարեկան մանկամարդ կին մը, որ մետաքսէ սենեկազգեստ մը հագած գեղեցիկ վարդենի մը կը մաքրէր,

մանուածոր խնամքով մը, ոտքերու ձայն լսելով, գլուխը վեր առաւ։

Այդ կինը մեր ճանչցած փոքր Ժիւլին էր, որ Էմմանուէլ Հէրպոյի կինը եղած էր, ինչպէս Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան ներկայացուցիչը գուշակած էր։

Ժիւլի օտարականը տեսնելուն պէս ճիչ մը արձակեց. Մաքսիմիլիէն սկսաւ ծիծաղիլ։

—Իրար մի՛ անցնիր քոյր իմ, ըսաւ. պարոն կոմսը երկու երեք օր է որ Բարիզ եկած է, սակայն Մարէի հասութառու կնոջ մը ի՛նչ ըլլալը լաւ գիտէ, և եթէ չի գիտեր, հիմա կը սորվեցնես անոր։

—Ո՛հ, պարոն, ըսաւ Ժիւլի, ձեզ այսպէս հոս բերելը եղբօրս գործն է, որ այսպիսի առիթներու մէջ իր քրոջը մասին անտարբեր է...։ —Բէնըլո՛ն... Բէնըլո՛ն...։

Ծերունի մը որ Պէնկալի վարդենիներու ածու մը կը փորէր, բահը գետինը թողուց, և գլխարկը ձեռքը տիկնոջ մօտեցաւ՝ կըրցածին չափ բերանին խորը պահելով ծամախոտը։

Իր խիտ մազերը տեղ տեղ ճերմկած, և իր պղնձի գոյնը ու համարձակ և վառվռուն աչքերը ցոյց կուտային որ ծերունի նաւաստին հասարակածին արևէն և փոթորիկներէն այրած ու թըխացած էր։

—Օրիորդ Ժիւլի, կարծեմ զիս կանչեցիք. ինչ կը հրամայէք։

Բէնըլոն իր տիրոջ աղջիկը օրիորդ Ժիւլի կանչելու սովորութիւնը պահած էր, և բնաւ չէր կրցած զայն տիկին Հէրպոյ կոչելու վարժուիլ։

—Գնա՛, ըսաւ Ժիւլի, այս բարեբախտ այցելութիւնը Պ. Էմմանուէլի իմացուր, մինչ Մաքսիմիլիէն սրահը պիտի առաջնորդէ պարոնը։ Յետոյ Մօնթէ-Քրիսթոյի դառնալով, յարեց.

—Պարոնը կը ներէ ինծի որ վայրկեան մը հեռանամ, այնպէս չէ՞։

Առանց կոմսին հաւանութեանը սպասելու, ծառերու ետին սահելով, կողմնակի ծառուղիէ մը տուն մտաւ։

—Սիրելի Պ. Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ցաւով կը տեսնեմ որ ձեր ընտանիքը իրար անցուցի։

—Նայեցէք, նայեցէք, ըսաւ Մաքսիմիլիէն ծիծաղելով, ահա ամուսինն ալ որ իր լօթիկը կը փոխէ և րըտէնկօթ մը կը հագնի. ո՛հ, պատճառը սա է որ Մէսլէ փողոցը ձեզ կը ճանչնան. հաւատացէք որ ձեր գալստեան լուրը արդէն տարածուեր էր։

—Ինծի այնպէս կը թուի որ երջանիկ ընտանիք մը ունիք, պարոն, ըսաւ կոմսը բուն իր մտածումին պատասխանելով։

—Այո՛, ստուգիւ, պարոն կոմս, երջանիկ ըլլալու համար ոևէ բան չի պակսիր. երիտասարդ և ուրախ են, զիրար կը սիրեն, և իրենց քսանըհինգ հազար ֆրանք եկամուտովը կ'երևակայեն թէ Ռոչիլտի հարստութեան տէր են, թէև ժամանակաւ անոնց հարստութիւն իրենց ձեռքէն անցած ըլլայ։

—Սակայն քսանըհինգ հազար ֆրանք եկամուտը քիչ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի փափուկ քաղցրութեամբ մը, որ խանդակաթ հօր մը ձայնին պէս Մաքսիմիլիէնի սրտին մէջ թափանցեց. բայց մեր երիտասարդները այսպէս պիտի չմնան, անոնք ալ միլիոնատէր պիտի ըլլան. ձեր քեռայրը փաստաբա՞ն է...։ Բժի՞շկ է...։

—Վաճառական էր, պարոն կոմս, և խեղճ հօրս վաճառատունը կը կառավարէր։ Հայրս մեռնելու ատեն հինգ հարիւր հազար ֆրանքի ժառանգութիւն ձգեց մեզի, կէսը՝ ինծի և կէսը՝ քրոջս, որովհետև երկու զաւակ միայն ունէր։ Ժիւլիին ամուսինը, որ ամուսնանալու միջոցին իր ազնուութենէն, ընտիր իմացականութենէն և անարատ համբաւէն զատ ուրիշ հայրենական ժառանգութիւն չունէր, ուզեց իր կնոջ ունեցածին հաւասար գումար մը շահիլ։ Վեց տարի աշխատեցաւ մինչև որ երկու հարիւր յիսուն հազար ֆրանք ժողվեց։ Ստուգիւ, պարոն կոմս, սրտաշարժ տեսարան մը կը ներկայացնէին այդ երկու երիտասարդները, որոնք ժրաջան, իրարու հետ սիրով կապուած և իրենց խելքովը մեծ հարստութեան վիճակուած էին, և որոնք իրենց հայրենական սովորութիւնները փոխել չուզելնուն, ուրիշներուն երկու երեք տարուան մէջ ձեռք բերածը անոնք վեց տարիէն ձեռք բերին. ուստի Մարսիլիա քաղաքը նորէն Մորէլ ընտանիքին անվախ անձնուրացութեան մասին տրուած գովեստներով թնդաց։ Վերջապէս օր մը Էմմանուէլ եկաւ իր կինը տեսնելու, որ պայմանաժամին աւարտած թղթերը վճարած էր արդէն։

«Ժիւլի, ըսաւ, Գոգլէս հիմա ինծի յանձնեց այս վերջին հարիւր ֆրանքը, որ մեր շահերուն իբր սահման դրած երկու հարիւր յիսուն հազար ֆրանքը կ'ամբողջացնէ։ Գո՞հ ես այս փոքրիկ գումարէն, որ այսուհետեւ մեր դրամագլուխը պիտի ըլլայ։ Բայց մտիկ ըրէ, մեր վաճառատունը տարին մէկ միլիոն ֆրանքի գործ կ'ընէ, և կրնայ քառասուն հազար ֆրանք շահ ձգել։ Եթէ ուզենք, մէկ ժամէն մեր յաճախորդները երեք հարիւր հազար ֆրանքի պիտի ծախեն, սա նամակը Պ. Տըլօնէյէն ստացայ, որով այդ բանը կ'առաջարկէ մեզ։ Ըսէ, դուն ինչ կը մտածես այդ մասին։

«—Սիրելիս, ըսաւ քոյրս, Մորէլի վաճառատունը Մորէլ մը միայն պէտք է որ դարձնէ. բախտին անողորմ խաղերէն հօրս անունը յաւիտենապէս ազատելը միթէ երեք հարիւր հազար ֆրանք չա՞րժեր։

«—Ես ալ այդպէս կը խորհէի, պատասխանեց, սակայն կ'ուզէի քու միտքդ ալ հասկնալ։

«—Իմ գաղափարս սա է, սիրելիս. մեր բոլոր պահանջները գանձուեցան, բոլոր պարտատոմսերը վճարուեցան. այս կիսամեայ հաշիւներուն տակ գիծ մը կրնանք քաշել և գոցել զանոնք. ուրեմն քաշենք գիծը և գոցենք հաշիւները։

«Անմիջապէս ի գործ դրին ըսածնին՝ ժամը երեքն էր. երեքը քառորդ անցած յաճախորդ մը ներկայացաւ երկու նաւերու ճամբորդութիւնը ապահովագրելու համար. այս գործէն տասնըհինգ հազար ֆրանքի զուտ շահ ունէին։

«—Պարոն, ըսաւ Էմմանուէլ, այս ապահովագրութեան համար մեր ընկերակից Պ. Տըլոնէի ներկայացիր. մենք գործէ քաշուեցանք։

«—Ո՞րչափ ատենէ ի վեր, հարցուց յաճախորդը զարմանքով։

«—Քառորդէ մը ի վեր։

«Եւ ահա՛ այս է պատճառը, շարունակեց Մաքսիմիլիէն ժպտելով, որ քոյրս և քեռայրս քսան հինգ հազար ֆրանքէ աւելի եկամուտ չունին։

Մաքսիմիլիէն հազիւ թէ իր պատմութիւնը աւարտած էր, գոհունակութիւն պատճառելով կոմսին, և ահա Էմմանուէլ գըլ-

խարկով և րըտէնկօթով անոնց մօտեցաւ, և այցելուին դէմքը ճանչցողի մը պէս բարեւեց զայն, յետոյ ծաղկալից փոքր պարտէզին մէջ պտտցնելէն յետոյ՝ դէպի տունը տարաւ զայն։

Բնական կանթերով ճափոնական մեծ զարդանօթի մը մէջ դժուարաւ պարունակուած ծաղիկները սրահը անուշահոտութեամբ լեցուած էին արդէն։ Ժիւլի վայելչապէս հագուած և սիրուն կերպով մազերը յարդարած, կոմսին դիմացը ելաւ, զայն ընդունելու համար։

Մեծ վանդակի մը մէջէն թռչուններուն ճռուողումը կը լըսուէր։ Կեղծ եփենոսի և վարդագոյն ազասխայի ոստերը մինչեւ պատուհան երկարելով, իրենց ողկոյզներով կապոյտ թաւիշէ վարագոյրները կ'եզերէին. այդ փոքրիկ սիրուն բնակարանին մէջ ամէն բան, թռչունին երգէն մինչեւ տէրերուն ժպիտը, հանդարտութիւն կը շնչէր։

Կոմսը այդ տունը մտնելէն ի վեր, անոնց երջանկութեանը թափանցած էր. հետեւաբար լուռ և մտախոհ, մոռցած էր որ մեծարանքի առաջին խօսքերէն ետքը՝ իր ունկնդիրները ընդհատուած խօսակցութեան շարունակութեանը կը սպասէին։

Գրեթէ անպատշաճ դարձած այդ լռութիւնը նշմարեց, և ուժգնօրէն, թօթափելով իր երազանքը.

—Տիկին, ըսաւ վերջապէս, ներեցէք, իմ ցոյց տուած յուզումս թող զարմանք չպատճառէ ձեզի, քանի որ այն խաղաղութեան և երջանկութեան վարժուած էք, զորս ձեր տան մէջ կը տեսնեմ։ Մարդկային դէմքի մը վրայ գոհունակութիւն տեսնելը ինծի համար այնչափ նոր բան մըն է որ ձեր ամուսինը և ձեզ դիտելէն չեմ ձանձրանար։

—Ստոյգ է որ շատ երջանիկ ենք, պարոն, պատասխանեց Ժիւլի. սակայն երկար ատեն տառապեցանք, և քիչ մարդիկ երջանկութիւնը մեզի չափ սուղ գնած են։

Կոմսին դէմքին վրայ հետաքրքրութիւն մը նկարուեցաւ։

—Ընտանեկան ամբողջ պատմութիւն մըն է ատ, ինչպէս կ'ըսէր անցեալ օր Շաթօ-Ռընօ, յարեց Մաքսիմիլիէն. այս տառնին պատմութիւնը գուցէ անօգուտ ըլլայ ձեզի համար. պարոն կոմս, որ այնչափ երեւելի թշուառութիւններ և մեծ ուրախու-

թիւններ տեսնելու սովորած էք։ Այսու ամենայնիւ՝ ինչպէս որ հիմա Ժիւլի կ'ըսէր, խիստ մեծ վիշտեր անցուցինք, թէեւ փակուած ըլլան այս փոքր շրջանակին մէջ։

—Եւ այդ վիշտերէն յետոյ, Աստուած իր մխիթարութիւնը ղրկեց ձեզ, այնպէս չէ՞, ինչպէս ամէն նեղութիւն կրողներուն կ'ընէ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Այո՛, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, չենք ուրանար. Աստուած իր սիրածներուն համար ըրածը մեզի ալ ըրաւ, իր հրեշտակներէն մէկը ղրկելով մեզի։

Կոմսին այտերը կարմրեցան եւ թաշկինակը բերնին տանելով հազաց, որպէսզի յուզումը ծածկելու միջոց մը ունենայ։

—Անոնք որ ծիրանի որրանի մէջ ծնած են, եւ բանի մը բաղձացած չեն, ըսաւ Էմմանուէլ, չեն գիտեր թէ ի՛նչ է ապրելու երջանկութիւնը. ասոր պէս՝ պայծառ երկնքի յարդը չեն ճանչնար անոնք որ կատաղի ալիքներուն խաղալիկ եղող չորս տախտակներու յանձնած չեն իրենց կեանքը։

Մոնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու ոտքի ելաւ, եթէ ո՛չ իր ձայնին դողդոջումովը սրտին յուզումը պիտի յայտնէր անոնց, եւ սկսաւ սրահին մէջ պտըտիլ։

—Մեր մեծամտութեան վրայ կը ժպտի՞ք, պարոն կոմս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, որ աչքով Մոնթէ-Քրիսթոյի կը հետեւէր։

—Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ չափազանց տժգունած, եւ մէկ ձեռքով իր սրտին բաբախումը զսպելով եւ միւսովը երիտասարդին բիւրեղէ գունդ մը կը ցուցնէր, որուն տակ սեւ թաւիշէ բարձի մը վրայ մետաքսէ քսակ մը իբր թանկագին առարկայ մը տեղաւորուած էին։ Կը խորհէի թէ ի՛նչ բանի կը ծառայէ այս քսակը, որուն մէկ կողմը կարծեմ թուղթ մը կայ եւ միւս կողմը բաւական աղուոր ադամանդ մը։

Մաքսիմիլիէն ծանրախոհութեամբ պատասխանեց.

—Մեր ընտանեկան գանձերէն ամէնէն թանկագինը ատ է, պարոն կոմս։

—Իրօք, ադամանդը բաւական գեղեցիկ է, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Ո՛հ, գոհարին գնին համար չէ եղբօրս ըսածը, թէեւ հարիւր հազար ֆրանքի արժէք ունենայ, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, այլ սա ըսել կ'ուզէի թէ այդ քսակին պարունակած առարկաները այն հրեշտակին առարկաներն են, որուն վրայ հիմա կը խօսէինք։

—Այդ բանը չէի կրնար գիտնալ, տիկին, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ, խոնարհութիւն մը ընելով. ներեցէք անգաղտնապահ ըլլալուս համար։

—Ընդհակառակը, պարոն կոմս՝ դուք մեզ երջանիկ կ'ընէք այդ նիւթին վրայ խօսելու առիթը ընծայելով։ Եթէ այն բարերարութիւնը յիշեցնող քսակը գաղտնի պահել ուզէինք, այսպէս աչքի առջեւ չէինք դներ։ Ո՛հ, եթէ կարելի ըլլար, բոլոր տեղերքի մէջ պիտի հռչակէինք այդ գործը, որպէսզի մեր անծանօթ բարերարին մէկ սարսուռը յայտնէ մեզ իր ներկայութիւնը։

—Ա՛հ, ի՛նչ կ'ըսէք, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ խեղդուկ ձայնով։

—Պարոն, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, բիւրեղէ գունտը վերցնելով եւ մետաքսէ քսակը ջերմեռանդութեամբ համբուրելով, այս քսակը այն մարդուն ձեռքին դպած է, որուն միջոցաւ հայրս մահուընէ ազատեցաւ, մենք՝ աղքատութենէ եւ մեր անունը՝ ամօթէ, այնպիսի մարդու մը, որուն շնորհիւ, մեզի պէս թշուառութեան ու արցունքի մատնուած մարդիկ. մեր երջանկութեան վրայ մարդոց զարմանքը գրաւած ենք։ Այս նամակը, չարունակեց Մաքսիմիլիէն քսակին մէջէն տոմսակ մը հանելով եւ կոմսին ներկայացնելով, այս նամակը հօրս խիստ յուսահատական որոշում մը տուած օրը այն անձէն ղրկուած է, եւ այս ադամանդը անծանօթ առատաձեռն մարդէն իբրեւ օժիտ քրոջս տրուեցաւ։

Մոնթէ-Քրիսթօ նամակը բացաւ եւ ուրախութեան անպատում զգացումով կարդաց զայն. Ժիւլիին ղրկուած եւ Սէնպատ Նաւաստիէն ստորագրուած նամակն էր ան, զոր մեր ընթերցողները կը ճանչնան։

—Անծանօ՛թ կ'ըսէք. ուրեմն այդ ծառայութիւնը ձեզ ընող անձը չէ՞ք ճանչնար։

—Ո՛չ, պարոն, անոր ձեռքը սեղմելու երջանկութիւնը չունե-

ցայ ընաւ, սակայն այդ շնորհը Աստուծմէ խնդրելէն չդադրեցանք. այդ խրողութեան մէջ գաղտնի ձեռք մը կայ, որուն ի՛նչ ըլլա՛լը դեռ չկրցանք հասկնալ. կախարդի մը ձեռքին չափ զօրաւոր աներեւոյթ ձեռք մը ամէն բան կը տնօրինէր։

— Ո՛հ, բաւ Ժիւլի, ես բոլոր յոյսս կորած չեմ դեռ, օր մը անոր ձեռքը համբուրելու համար, ինչպէս որ անոր ձեռքը դպած քսակը կը համբուրեմ հիմա։ Չորս տարի առաջ Բէնըլոն Թրիէսթէ կը գտնուէր. Բէնըլոն, պարոն կոմս, նաւապետութենէ պարտիզպան եղած այն մարդն է, որուն ձեռքը պարտէզին մէջ բահ մը տեսաք։ Բէնըլոն Թրիէսթէ եղած ատեն, նաւամատոյցին վրայ Անգլիացիի մը զբօսանաւին մտնելը տեսած, և 1829 յունիսի 5ին հօրս սենեակը ներկայացնողը ըլլալը ճանչցած է։ Անոր հաւաստումին նայելով, նոյն մարդն է եղեր, բայց անոր հետ խօսելու չէ համարձակեր։

—Անգլիացի՛ մը կ'ըսէք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ մտածելով, և Ժիւլիին ամէն մէկ նայուածքին հանդէպ մտահոգութեան մատնուելով. Անգլիացի մը ըսիք, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, յարեց Մաքսիմիլիէն, Հռոմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան իբր ներկայացուցիչ մեր տունը եկողը Անգլիացի մըն էր։ Այդ պատճառաւ էր որ անցեալ օր Պ. Մորսէրֆի տունը Պ. Թոմսըն և Ֆրէնչ ձեր սեղանաւորներն են ըսած ատեննիդ սարսռալս տեսաք։ Աստուծոյ սիրոյն, ըսէք, այդ Անգլիացին ճանչնա՞ք։

—Բայց չըսի՞ք որ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը բոլորովին ժխտեց ձեզի մատուցած ծառայութիւնն ընելը։

—Այո՛։

— Ուրեմն այն Անգլիացին չի՞ կրնար այնպիսի անձ մը ըլլալ, որ իր վայելած մէկ բարիքին համար, ձեր հօր երախտապարտ ըլլալով, այդ պատրուակով ծառայութիւն մը ընէ, թէև հայրերնիդ ալ մոռցած ըլլայ իր բարիքը։

— Այսպիսի պարագայի մը մէջ ամէն բան կը կարծուի, մինչև իսկ հրաշք մը։

—Անգլիացիին անունը ի՞նչ էր, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Մուրհակին տակ ստորագրուած Սինպա Նաւաստի անունէն

զատ ուրիշ անուն մը չթողուց, պարոն, պատասխանեց Ժիւլի, որ խորին ուշադրութեամբ կը դիտէր կոմսը։

—Յայտնի է որ անուն մը չէ աս, այլ կեղծ անուն մը ըլլալու է։

Եւ որովհետև Ժիւլի աւելի ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն, և կը ջանար իր յիշողութիւնը ամփոփել, անոր ձայնին հնչումը ճանչնալու համար։

—Գրեթէ իմ հասակս ունեցող մարդ մը չէր, շարունակեց կոմսը, թերևս քիչ մը աւելի բարձրահասակ, բայց աւելի նիհար, մեծ փողկապ մը կապած, կոճկուած ու սեղմուած և մատիտը միշտ ձեռքը։

—Ո՛հ, ուրեմն դուք կը ճանչնաք զայն, ըսաւ Ժիւլի աչքերը ուրախութենէ շողշողուն։

—Ոչ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, միայն կ'ենթադրեմ։ Լորտ Վիլմոր մը ճանչցած եմ, որ այդպէս կ'ընէր իր առատաձեռնութիւնները։

—Առանց ինքզինքը ճանչցնելու։

—Տարօրինակ մարդ մըն էր որ երախտագիտութեան չէր հաւատար։

—Ո՛հ, Տէր Աստուած իմ, ըսաւ Ժիւլի վսեմ շեշտով մը և ձեռքերը իրարու միացնելով, ուրեմն ի՛նչ բանի կը հաւատայ այդ անձը։

—Գոնէ զինքը ճանչցած միջոցիս, չէր հաւատար, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, որուն վրայ խորունկ ազդեցութիւն գործած էր Ժիւլիին սրտին խորէն ելած այդ ձայնը։ Բայց գուցէ անկէ ի վեր երախտագիտութեան մասին ապացոյցներ ունեցած ըլլայ։

—Կը ճանչնա՞ք զայն, պարոն, հարցուց Էմմանուէլ։

—Ո՛հ, դուք կը ճանչնաք զայն, ըսէք, ըսէք, կ'աղաչեմ, պարոն, ըսաւ Ժիւլի. կրնա՞ք մեզ անոր քովը տանիլ, ցուցունել զայն կամ անոր ո՛ւր գտնուիլը ըսել։ Եթէ երբեք զայն գտնենք. այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն, անշուշտ պիտի հաւատայ որ սիրտը յիշողութիւն մը ունի։

Մօնթէ-Քրիսթօ զգաց որ իր աչքերէն երկու արցունքներ կը գլտորէին. ուստի սրահին մէջ քանի մը քայլ յառաջացաւ։

—Աստուծոյ սիրոյն ըլլայ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, եթէ այդ մարդուն վրայ բան մը գիտէք, ըսէք մեզի։

—Աւա՜ղ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ իր ձայնին վրդովումը զսպելով. եթէ ձեր բարերարը լորտ Վիլմորն է, բնաւ պիտի չգտնէք զայն։ Երկու-երեք տարի կայ որ Բալէրմօ թողուցի զինքը, և այնպիսի երկիրներ պիտի երթար, ուրկէ վերադառնալուն վրայ կը տարակուսիմ։

—Ո՛հ, անգութ էք, պարոն, ըսաւ Ժիւլի սոսկումով և իր աչքերը արցունքներով լեցուեցան։

—Տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ծանրախոհ շեշտով մը, իր նայուածքը Ժիւլիին այտերուն վրայ հոսած երկու հեղուկ մարգարիտներուն վրայ յառելով, եթէ լորտ Վիլմոր տեսնէր ինչ որ հոս կը տեսնեմ, անշուշտ կեանքը պիտի սիրէր տակաւին, քանի որ, ձեր թափած արցունքները մարդկային ազգին հետ պիտի հաշտեցնէին զինքը։

Իր ձեռքը Ժիւլիին երկնցուց, որ կոմսին նայուածքէն և շեշտէն յափշտակուած, իր ձեռքը տուաւ։

—Բայց այդ լորտ Վիլմորը, ըսաւ Ժիւլի, վերջին յոյսի մը կառչելով, անշուշտ հայրենիք մը, ընտանիք մը և ծնողք ունէր, վերջապէս ճանչցուած էր. արդեօք չէի՞նք կրնար...։

—Ո՛հ, պարապ տեղը մի՛ փնտռէք զայն, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բերնէս փախցուցած խօսքիս վրայ քաղցր անուրջներ մի՛ ունենաք։ Ոչ, հաւանաբար լորտ Վիլմոր չէ ձեր փնտռած մարդը. իմ բարեկամս էր ան և իր բոլոր գաղտնիքները գիտէի՝ անշուշտ ինծի պիտի պատմէր այդ բանը։

—Բնաւ բան մը չըսա՞ւ ձեզի, հարցուց Ժիւլի։

—Բնաւ։

—Բնաւ բան մը չըրա՞ւ որ մեր ըսածը հաստատէր։

—Երբեք։

—Սակայն անոր անունը տուիք շուտով.

—Ո՛հ, ինչպէս գիտէք... այսպիսի պարագայի մը մէջ մարդ կրնայ ենթադրել։

—Քոյր իմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն կոմսին օգնութեան հասնելով, պարոնը իրաւունք ունի. միտքդ բեր թէ շատ անգամ մեր

բարի հայրը ինչ կ'ըսէր. անոր կարծիքով, մեզի այդ բարիքը ընողը Անգլիացի մը չէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց։

—Ձեր հայրը ի՞նչ կ'ըսէր, պարոն Մորէլ, յարեց աշխուժիւ։

—Հայրս այդ գործը հրաշք մը կը համարէր։ Հայրս կը կարծէր թէ այդ բարերարը մեզի համար գերեզմանէն դուրս ելած է։ Ո՛հ, պարոն, սրտայոյզ աւելորդապաշտութիւն մըն է ատ, և ես չէի հաւատար, սակայն չէի ուզեր ալ անոր ազնիւ սրտին մէջէն ջնջել այդ ենթադրութիւնը։ Շատ անգամ կորսուած և խիստ սիրելի բարեկամի մը անունը ցած ձայնով արտասանելով կ'երազէր, և մեռնելու միջոցին, երբ յաւիտենականութեան մերձաւորութիւնը գերեզմանին վրայ իր միտքը լուսաւորեց, այն մտածումը, որ մինչեւ այն ատեն տարակոյս մըն էր, համոզում մը եղաւ, և մեռնելու ատեն իր արտասանած վերջին խօսքերը ասոնք եղան. «Մաքսիմիլիէն, Էտմօն Տանթէսն էր ան»։

Կոմսին աժգունութիւնը, որ քանի մը րոպէէ ի վեր կ'աւելնար, այդ խօսքերուն վրայ սաստկացաւ։

Ամբողջ արիւնը սրտին մէջ յորդեց, այնպէս որ չկրցաւ խօսիլ. ժամը հասկնալու պատրուակով ժամացոյցը նայեցաւ, գլխարկը առաւ, բիրտ և վրդոված կերպով տիկին Հերպոն ողջունեց, և Էմմանուէլի ու Մաքսիմիլիէնի ձեռքերը սեղմելով.

—Ներեցէք, տիկին, ըսաւ որ երբեմն իմ յարգանքս մատուցանելու գամ։ Ձեր տունը սիրելի է ինծի և ձեր ընդունելութեան համար շնորհապարտ եմ. այնչափ տարիներէ ի վեր առաջին անգամն է որ ինքզինքս մոռցայ։

Ու մեծ քայլերով դուրս ելաւ։

—Զարմանալի մարդ է այս Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը, ըսաւ Էմմանուէլ։

—Այո՛, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն, բայց կարծեմ թէ ազնիւ սիրտ մը ունի և ապահով եմ որ կը սիրէ մեզ։

—Իր ձայնը ազդեց սրտիս վրայ, և երկու-երեք անգամ ինծի այնպէս թուեցաւ թէ առաջին անգամ չէր որ անոր ձայնը կը լսէի։

ԺԱ. ԳԼՈՒԽ

ԲԻՐԱՄ ԵՒ ԹԻՍՊԷ

Ցոպուր Սէնթ-Օնորէ փողոցին երկու երկրորդ մասը անցնելով, այս հարուստ թաղին աչքառու շէնքերուն մէջ աչքառու հանդիսացող գեղեցիկ տան մը ետին ընդարձակ պարտէզ մը կը տարածուէր, որուն ոստախիտ չագանակենիները, պատուարի պէս բարձր պատերէն ալ վեր կը բարձրանային. գարնան, իրենց սպիտակ և վարդագոյն ծաղիկները կը թափէին չիրտաւոր փորուած քարէ թաղարներու մէջ, որոնք երկու քառանկիւն մայթերու վրայ զուգահեռական ուղղութեամբ տեղաւորուած էին, և Լուի ԺԳ.ի ժամանակէն մնացած երկաթէ վանդակ մը այդ մայթերուն մէջ հաստատուած էր:

Հակառակ անոր որ փառաւոր կանկենիներու երկու թաղարներուն մէջ բարձրացած էին և իրենց կճանկար տերևները ու ծիրանեգոյն ծաղիկները հովէն կը ճօճային, այդ հոյակապ դուռը փակուած մնացած էր այն առենէն ի վեր տանտէրերը իրենց բնակարանը նեղցուցած էին, մեծ փողոցին վրայ բացուող ծառալից բակին և վանդակապատ դուռով պարտէզին կողմէն. ժամանակաւ այդ պարտէզը տան կից բանջարանոց մը կը ձևացնէր, մէկ արտավար տարածութեամբ: Սակայն շահադիտութեան դեւը այդ բանջարանոցին ծայրէն գիծ մը, այսինքն փողոց մը բանալով, և փողոցը բացուելէն իսկ առաջ՝ փայլուն երկաթի տախտակի մը շնորհիւ անուն մը տանելով, տան տէրերը խորհեցան որ այդ պարտէզը ծախեն փողոցին վրայ շէնք մը կառուցանելու և Ցոպուր Սէնթ-Օնորէ կոչուած Բարիզի մեծ պողոտային հետ մրցելու համար:

Բայց շահադիտութեան մէջ մարդս կը յառաջադրէ և դրամը կը տնօրինէ. անունը մկրտուած փողոցը օրրանին մէջ մեռաւ. պարտէզին գումարը վճարելէ յետոյ ուզած գնովը չկրցաւ ծախել

դարձեալ, և գնին բարձրացման սպասեց, որուն ուշ կամ կանուխ կը յուսար, որպէսզի իր արդէն կրած վնասները գոցէ և ապարդիւն մնացած դրամագլխին շահերը ձեռք ձգէ. ուստի որոշեց որ այդ գետինը տարին հինգ հարիւր ֆրանք վարձքով պարտիզպաններու տայ:

Այսպէս հարիւրին կէս շահով դրամը տոկոսի դրած կ'ըլլար. այդ ժամանակին համար սուղ չէր. շատ մարդիկ իրենց դրամէն հարիւրին յիսուն շահ կը ստանան, և դարձեալ դրամին քիչ արդիւնաւորութեան վրայ կը գանգատին:

Սակայն, ինչպէս ըսինք, պարտէզին մէկ դուռը կազմող վանդակապատը գոցուած էր, և ժանգը կը մաշեցնէ ծխնիները. որպէսզի անշահ պարտիզպաններ իրենց գեհնիկ նայուածքներովը ազնուապետական տան ներքին կողմը չպղծեն, վեց ոտք բարձրութեամբ տախտակներով գոցած էին վանդակներուն առջևը: Իրաւ է որ տախտակները այնչափ լաւ կցուած չէին, որ պարտիզպանները չկարենային գողունի նայուածք մը ձգել ճեղքըուածներէն ներս: Բայց այդ տունը խիստ սովորութիւններ ունենալուն՝, անգաղտնապահութենէ չվախնար:

Այդ բանջարանոցին մէջ փոխանակ կաղամբ, ստեպղին, ոլոռն և սեխ մշակելու, միայն առուոյտ սերմանած էին, ինչ որ ցոյց կուտար թէ այդ լքուած գետինը բոլորովին մոռցուած չէր: Փողոցին վրայ բացուող փոքրիկ ցած դռնէ մը պատերով շրջապատուած պարտէզէն ներս կը մտնուէր, զոր վարձակալներն երեսի վրայ ձգած էին անբերրիութեանը պատճառաւ. ութ օրէ ի վեր՝ առաջուան պէս հարիւրին կէս շահ բերելու տեղ, ընաւ բան մը չէր բերեր:

Տան կողմը ինչպէս ըսինք, չագանակենիները պատերէն վեր բարձրացած էին, բայց արգելք չէին ըլլար ուրիշ ծաղկաւէտ և յորդ ծառերու, որոնք անջրպետներու միջև կը տարածէին օդին այնքան ցանկացող իրենց ոստերը: Անկիւն մը տերևները այնքան խիտ էին որ հազիւ ցերեկուան լոյսը կը թափանցէր, քարէ լայն նստարան մը և պարտէզի աթոռները կը ցուցնէին որ այդ տեղը, հարիւր քայլ հեռու, հաւաքման տեղ մը կամ տնեցիներէն մէկուն սիրական առանձնարանն էր շրջապատող կանանչներու

պատնէշին պատճառաւ հազիւ տեսանելի էր դուրսէն։ Վերջապէս արեւուն բացակայութիւնը, ամառուան ամէնէն տօթագին օրերուն մէջ անգամ յարատեւ զովութիւնը, թռչուններու ճռուողումը և տունէն ու փողոցէն, այսինքն գործերէ և աղմուկէ հեռու գըտնուիլը կ'արդարացնէին այդ առանձնարանին ընտրութիւնը։

Փարնան ամէնէն տաք օրերէն իրիկուն մը, քարէ նստարանին վրայ գիրք մը, հովանոց մը աշխատութեան կողով մը և քանուելու սկսուած պաթիսթէ թաշկինակ մը կային, այն նստարանէն քիչ մը անդին՝ վանդակներուն մօտ՝ տախտակներուն առջեւ կանգնած էր ծաղկատի աղջիկ մը աչքը ճեղքուածներէն մէկուն փակցուցած, նայուածքը անմշակ պարտէզին մէջ կը խորասուզէր։

Գրեթէ նոյն միջոցին պարտէզին փոքր դուռը անձայն բացուեցաւ ու բարձրահասակ և ուժեղ երիտասարդ մը տեսնուեցաւ մոխրագոյն կտաւէ բաճկոնակ մը ու թաւիշէ գլխանոց մը դրած. անոր սեւ պեխերը, մօրուքը և մազերը, որոնք մեծ խնամքով յարդարուած էին, իր ժողովրդեան հագուստին կեղծ ըլլալը կը յայտնէին. դուռը գոցելէն և իր չուրջը նայուածք մը ձգելէն յետոյ, որպէսզի տեսնէ թէ զինքը լրտեսող մէկը կը գտնուի՞, գահավէժ քայլերով դէպի վանդակապատը ուղղուեցաւ։

Ծաղկատի աղջիկը, որ անոր կը սպասէր, բայց հաւանաբար ոչ կրած հագուստովը, վախցաւ և դէպի ետ ընկրկեցաւ։

Սակայն երիտասարդը. դրան ճեղքուածներուն մէջէն, սիրահարի յատուկ նայուածքով, սպիտակ շղջազգեստին և երկար կապոյտ գօտիին ծածանիլը տեսած էր ու իսկոյն վանդակներուն քով վազեց, և բերանը ճեղքուածքի մը վրայ դնելով.

—Մի՛ վախնար, Վալանթին, ըսաւ, ես եմ։

Նորատի աղջիկը մօտեցաւ։

—Ո՛հ, պարոն, ինչո՞ւ այդպէս ուշացար, ըսաւ։ Գիտե՞ս որ ճաշելու ժամանակը մօտեցած է և որչափ դիւանագիտութեան և կերպերու հարկ եղաւ դիմել, իմ ընթացքս դիտող մօրուս, զիս լրտեսող սենեկապանուհիիս և զիս անհանգիստ ընող եղբօրս ձեռքէն ազատելու, և այս ասեղնագործութեան վրայ աշխատելու պատրուակով հոս գալու համար. կը վախնամ թէ առայժմ պիտի չկրնամ լրացնել։ Ուշանալուդ պատճառը յայտնելէդ յետոյ՝ ըսէ՛

ինծի թէ այդ նոր հագուստը ի՞նչ կը նշանակէ, որ քեզ գրեթէ չճանչնալուս պատճառ եղաւ։

—Սիրելի Վալանթին, ըսաւ երիտասարդը, դուն իմ սէրէս խիստ բարձր ըլլալուդ, չեմ համարձակիր անոր խօսքերը ընելու, սակայն երբ քեզ տեսնեմ, պէտք է ըսեմ թէ կը պաշտեմ քեզ, որպէսզի իմ բուն խօսքերուս արձագանգը քեզ չտեսած միջոցիս սիրտս մեղմով սփոփէ։ Շնորհակալ եմ որ ուշանալուս համար կը յանդիմանես զիս. սիրուն են այդ խօսքերը, որովհետեւ կ'ապացուցանեն, չեմ համարձակիր ըսել թէ ինծ կը սպասէիր, այլ թէ զիս մոռքէդ հանած չէիր։ Իմ ուշանալուս և ծպտելուս պատճառը ուզեցիր գիտնալ, ըսեմ քեզի, կը յուսամ թէ պիտի ներես ինծի. գործի մը ձեռք զարկի։

—Պաշտօնի՛ մը… ի՞նչ ըսել կ'ուզես, Մաքսիմիլիէն. միթէ այնչափ երջանի՞կ ենք որ մեզի վերաբերեալ խնդրոյ մը վրայ կատակելով կը խօսիս։

—Ո՛հ, Աստուած չընէ որ իմ կեանքս եղող անձին հետ կատակելով խօսիմ, ըսաւ երիտասարդը. սակայն պտըտելէն և պատերուն վրայ ելլելէն ձանձրանալով, և առանց կատակի, վախնալով անցեալ իրիկուան ինծի ըսածէդ՝ թէ հայրդ կրնայ օր մը իբրեւ գող դատաստանի քաշել զիս, որով ամբողջ Փրանսական բանակին պատիւը արատաւորած պիտի ըլլար, միեւնոյն ատեն վախցայ, զիս տեսնողներուն հետաքրքրութիւնը չարժելէն՝ այդ պարտէզին բոլորտիքը ըրած երթեւեկութիւններովս, ուր ոչ փոքր միջնաբերդ մը կայ պաշարելու համար և ոչ ալ հողապատնէշ մը պաշտպանելու համար։ Սպահիներու զօրապետութենէ պարտիզպանութիւնը յանձն առի, և իմ պաշտօնիս հագուստը հագայ։

—Ի՞նչ խենթութիւն։

—Ընդհակառակը կարծեմ թէ շատ մեծ և խելացի բան մըն է ըրածս, քանի որ կ'ապահովցնէ մեզ։

—Ըսէ՛, ի՞նչպէս։

—Գացի այդ պարտէզին տէրը գտայ. նախորդ վարձակալներուն պայմանաժամը լրացած էր, և ես վարձեցի զայն։ Բոլոր այս առոյտները իմս են, Վալանթին. ահէ արգելք չկայ այս խոտերուն մէջ հիւղակ մը շինելու և այսուհետեւ քենէ քսան քայլ

հեռու ապրելու։ Ո՛չ, չեմ կրնար զսպել ուրախութիւնս և երջանկութիւնս։ Կը հասկնա՛ս, Վալանթին, վճարելով ձեռք կը բերուի՞ն այս բաները. անկարելի է, այնպէս չէ՞։ Սակայն գիտես թէ բոլոր այս երջանկութիւնը, բարօրութիւնը և ուրախութիւնը, որոնց համար կեանքէս տասը տարի վրայ պիտի տայի, քանի՞ արժեցին ինծի. գուշակէ՛ նայիմ...։ Տարին հինգ հազար ֆրանք միայն պիտի վճարեմ եռամսեայ հատուցումով։ Այսուհետեւ վախնալու տեղ չունիմ բնաւ. հոս իմ տանս մէջ կը գտնուիմ, կրնամ սանդուխը պատին կրթնցնել, վրայէն նայիլ և առանց գիշերային պահակախումբէ մը արգիլուելու՝ քեզի հետ խօսիլ և իմ սէրս յայտնել որչափ ատեն որ քու հպարտութիւնդ չվիրաւորուիր պլուզ հագնող և քասքէթ դնող գործաւորի մը բերնէն այս խօսքերը լսելով։

Վալանթին զարմանքի ուրախալից ձայն մը հանեց, յետոյ յանկարծ՝

—Աւա՜ղ, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ այնպիսի տրտմութեամբ մը, որ կարծես թէ նախանձոտ մարդ մը սքօղելու եկած էր անոր սիրտը լուսաւորող արեւուն ճառագայթը, հիմա ազատ ենք, սակայն մեր երջանկութիւնը Աստուած փորձել պիտի տայ մեզ, մեր ապահովութիւնը չարաչար պիտի գործածենք, և մեր ապահովութիւնը մեր կորստեան պատճառ պիտի ըլլայ։

—Կրնա՞ս այդ խօսքը ըսել ինծի, բարեկամուհիս, որ քեզ ճանչնալէս ի վեր, ամէն օր փորձերով հաստատեցի թէ իմ կեանքս և մտածումներս քու կեանքիդ և մտածումներուդ հպատակեցուցած եմ։ Իմ վրաս ունեցած վստահութենէդ ո՞վ տուաւ քեզի, իմ երջանկութիւնս, այնպէս չէ՞։ Երբ ինծի ըսիր թէ անորոշ բնազդ մը կ՛իմացնէր քեզ թէ մեծ վտանգի մը մէջ կը գտնուիս, այն ատեն իմ անձնուէրութիւնս ի գործ դրի, և քեզի ծառայելու երջանկութենէն ուրիշ վարձատրութիւն մը չխնդրեցի։ Այն ատենէն ի վեր խօսքով մը կամ նշանով մը զղջալու առիթ մը տուի՞ միթէ, քեզի համար մեռնելու երջանիկ եղողներուն մէջ զիս ընտրելուդ համար։ Խեղճ աղջիկ, դուն ինծի ըսիր թէ Պ. տ՛Էբինէյին նշանուած ես, թէ հայրդ այդ խնամութիւնը որոշած է, և թէ որոշումը վերջնապէս տրուած է, քանի որ Պ. Վիլֆորի

բոլոր ուզածները անպատճառ պէտք է որ կատարուին։ Ուստի ես ստուերին մէջ մնացի և ամէն բան ձգեցի ո՛չ իմ և ո՛չ ալ քու կամքիդ, այլ դէպքերու։ Նախախնամութեան և Աստուծոյ կամքին. սակայն դուն սիրեցիր զիս և գթացիր վրաս, Վալանթին, ինչպէս որ ըսիր ալ. այդ քաղցր խօսքին համար շնորհակալ եմ և կը խնդրեմ որ մերթ կրկնես զայն, ինչ որ ամէն բան մոռցնել կուտայ ինծի։

—Եւ ահա այդ բանը համարձակութիւն կուտայ քեզի, Մաքսիմիլիէն, և խիստ քաղցր և միանգամայն խիստ թշուառ կեանք մը կը պատճառէ, այնպէս որ շատ անգամ ինքնիրենս կը հարցնեմ թէ այդ երկուքէն ո՞րն ընտրեմ. մօրուս ինծի նկատմամբ ցոյց տուած խստութիւնը և զաւկին հանդէպ ունեցած կոյր նախամեծարութի՞ւնը, թէ այն վտանգալից երջանկութիւնը, որ քեզ տեսնելով կը վայելեմ։

—Վտա՜նգ, կը գոչես սիրելիս, այդպիսի բիրտ և անիրաւ խօսք մը կրնա՞ս ըսել։ Ինէ աւելի հնազանդ գերի մը տեսա՞ծ ես երբեք։ Հրաման տուիր ինծի որ երբեմն խօսքս քեզի ուղղեմ, Վալանթին, բայց արգիլեցիր զիս ետեւէդ գալու, ու ես հնազանդեցայ։ Այս պարտէզին մէջ մտնելու, այս դրան ետեւէն քեզի հետ խօսելու, վերջապէս առանց քեզ տեսնելու քու մօտդ ըլլալու միջոցը գտնելէս ի վեր, միթէ այս վանդակներուն մէջէն չրջազգեստիդ ծայրին դպչիլ ուզեցի՞, ըսէ. միթէ փորձ մը ըրի՞ այս պատին վրայէն անցնելու, որ երիտասարդութեանս և ուժիս համար ծաղրելի խոչընդոտ մըն է։ Քու խստութեանդ համար բնաւ յանդիմանութիւն մը չըրի, բարձրաձայն փափաք մը չյայտնեցի բնաւ, հին ժամանակի ասպետի մը պէս իմ խօսքիս կապուած մնացի։ Գոնէ խոստովանէ ատիկա, որպէսզի անիրաւ չկարծեմ քեզ։

—Ստոյգ է, ըսաւ Վալանթին՝ իր նուրբ մատներուն մէկուն ծայրը տախտակներուն մէջէն անցնելով, որուն վրայ Մաքսիմիլիէն իր շրթունքները փակցուց. ստոյգ է որ դուն պարկեշտ բարեկամ մըն ես. բայց վերջապէս քու շահուդ համար այդպէս վարուեցար մինչեւ հիմա սիրելի Մաքսիմիլիէն. լաւ գիտէիր որ գերին ուրիշ պահանջումներ ըրած օրը պէտք էր ամէն բան կոր-

սընցնէր։ Եղբօր մը բարեկամութիւնը խոստացար ինծի, որ բարեկամ չունիմ, հայրս զիս մոռցած է, մօրուս կը հալածէ զիս, և ուրիշ մխիթարութիւն չունիմ, բայց եթէ անշարժ, համր և սառուցիկ ծեր մը, որուն ձեռքը չկրնար ձեռքս սեղմել, որուն աչքերը միայն կարող են հետս խօսիլ, և որուն սիրտը իր մնացած ջերմութեամբը անտարակոյս ինծի համար կը բաբախէ։ Բախտին դառն հեգնութիւնն է աս, որ զիս ատելի և ինէ զօրաւորներուն զոհ կ'ընէ, և դիակ մը կուտայ իբր պաշտպան և բարեկամ։ Ո՛հ, ստուգիւ, Մաքսիմիլիէն, նորէն կը կրկնեմ, շատ թշուառ եմ, և իրաւունք ունիս զիս սիրելու ոչ թէ քեզի այլ ինծի համար։

— Վալանթին, ըսաւ երիտասարդը խորին յուզումով, չեմ ըսեր թէ աշխարհիս մէջ միայն քեզ կը սիրեմ, որովհետև քոյրս և քեռայրս ալ կը սիրեմ, բայց այնպիսի քաղցր և հանդարտ սիրով մը, որ քեզի համար զգացած սիրոյս չնմանիր բնաւ. երբ քու վրադ կը խորհիմ, արիւնս կ'եռայ, կուրծքս կ'ուռի և սիրտս կը զեղու. բայց այդ ոյժը, այդ եռանդը և այդ գերմարդկային զօրութիւնը միայն քեզ սիրելու համար պիտի գործածեմ մինչև այն օրը որ այդպէս ուզես։ Պ. Ֆրանց տ'Էբինէն տարի մը ևս բացակայ պիտի ըլլայ կ'ըսեն. տարուան մը մէջ ո՛րչափ նպաստաւոր դէպքեր կրնան մեզի օգնութեան հասնիլ։ Ուրեմն յուսանք միշտ. ո՛րքան լաւ և քաղցր է յուսալը։ Սակայն, Վալանթին, դուն որ անձնասիրութեանս համար կը մեղադրես զիս, ի՞նչպէս վարուեցար ինծի հետ, չէ՞ մի որ ամօթխած Աստղկան գեղանի և պաղ արձանին պէս։ Իմ անձնուիրութեանս, հնազանդութեանս և ժուժկալութեանս փոխարէն ի՞նչ խոստացար ինծի. ոչինչ։ Ի՞նչ շնորհեցիր. շատ քիչ բան։ Պ. տ'Էբինէի, նշանածիդ խօսքը կ'ընես, և օր մը անոր ըլլալու գաղափարին վրայ կը հառաչես։ Ըսէ՛, Վալանթին, սրտիդ մէջ բոլոր եղածը ա՞ս է։ Երբ կեանքս քեզի կը յանձնեմ, սիրտս քեզի կը նուիրեմ, և սրտիս ամենէն աննշան բաբախումը անգամ քեզի կը զոհեմ, և երբ բոլորովին քուկդ եմ, երբ ինքնիրենս կ'ըսեմ թէ քեզ կորսնցուցած ատենս պիտի մեռնիմ. միթէ դուն չե՞ս սարսափիր, երբ ուրիշին ըլլալու գաղափարը միտքդ կը բերես։ Ո՛հ, Վալանթին,

Վալանթին, եթէ ես քու տեղդ ըլլայի, եթէ քու սիրելդ գիտնայի, ինչպէս որ դուն ապահով ես որ կը սիրեմ քեզ, արդէն հարիւր անգամ այս վանդակներուն ցցերուն մէջէն ձեռքս կ'անցընէի և խեղճ Մաքսիմիլիէնի ձեռքը կը սեղմէի ըսելով. «Քուկդ եմ, միայն քուկդ եմ, Մաքսիմիլիէն, այս և հանդերձեալ աշխարհին մէջ։»

Վալանթին պատասխան չտուաւ, բայց երիտասարդը տեսաւ որ կը հառաչէր ու կ'արտասուէր ան։

— Ո՛չ, Վալանթին, Վալանթին, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, մոռցի՛ր ըրած խօսքերս, եթէ անոնց մէջ քեզ վիրաւորող կէտ մը կայ։

— Ո՛չ, ըսաւ Վալանթին, իրաւունք ունիս. բայց չե՞ս տեսներ որ գրեթէ օտար տան մը մէջ երեսի վրայ մնացած թշուառ էակ մըն եմ. քանի որ հայրս գրեթէ օտարական մըն է ինծի համար, և տասը տարիէ ի վեր օրէ օր, ժամէ ժամ և վայրկեանէ վայրկեան իր անտարբերութեան պատճառաւ քաշած նեղութիւններս կ'աւելնան։ Սակայն մէկը չտեսներ զանոնք, և ես քենէ զատ մէկուն ըսած չեմ։ Երևութապէս ամէն մարդ կը կարծէ թէ, տան մէջ եղողները հետս լաւ կը վարուին ու սիրով են հետս, սակայն իրականապէս ամէնքն ալ թշնամի են։ Ամէն մարդ կ'ըսէ՝ «Պ. Վիլֆոր խիստ և ծանր բնաւորութիւն մը ունենալուն՝ չկրնար իր աղջկան հետ գողտր կերպով վարուիլ. սակայն Վալանթին տիկին Վիլֆորը գոնէ երկրորդ մայր ունենալու երջանկութիւնը ունեցած է»։ Ամէն մարդ խաբուած է, հայրս իր անտարբերութեամբը զիս երեսի վրայ ձգած է, և մօրուս իր յաւիտենական ժպիտին տակ պահած ատելի կատաղութեամբ մը կ'ատէ զիս։

— Քեզ ատէ, Վալանթին, բայց ինչպէս կրնայ ատել քեզ։

— Աւա՛ղ, սիրելիս, ստիպուած եմ խոստովանելու որ այդ ատելութիւնը գրեթէ բնական զգացում մը առաջ կուգայ. տիկին Վիլֆոր իր զաւակը, իմ Էտուար եղբայրս չափազանց կը սիրէ։

— Ի՞նչ կը հետևի ատկէ։

— Ինծի ալ տարօրինակ կը թուի որ ըսածիս մէջ դրամի

խնդիր կը խառնուի. կարծեմ թէ իր ատելութեան պատճառը ատ է։ Եւ որովհետեւ ինքը դրամ չունի, և ես ընդհակառակը մօրս կողմէ հարուստ եմ, և այդ հարստութիւնս պիտի կրկնապատկուի Պ. և տիկին Սէն-Մէրանի հարստութեամբը, զորս օր մը պիտի ժառանգեմ, ես այնպէս կը կարծեմ թէ կը նախանձի վրաս։ Եթէ գիտնայի որ այդ հարստութեանս կէսը տալով, պիտի կարենայի իմ հօրս աղջիկը այս տան մէջ հանգիստ ապրիլ, անտարակոյս անմիջապէս պիտի տայի։

—Խե՛ղճ Վալանթին։

—Այո՛, ինքզինքս շղթայուած և այնքան տկար կը զգամ, որ ինծի կը թուի որ այդ կապերը զիս ամուր բռնած են, և ես կը վախնամ զանոնք խորտակելու։ Ասկէ զատ, հայրս այնպիսի մարդ մը չէ, որուն հրամանները կարելի ըլլայ զանց առնել և անպատիժ մնալ. հայրս զօրաւոր է ինծի դէմ, կրնայ քեզի դէմ ալ, թագաւորին դէմ իսկ ըլլալ, որովհետեւ անստգիւտ անցեալով և գրեթէ անյարձակելի դիրքով մը պաշտպանուած է։ Ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, ստուգիւ չեմ մաքառիր անոր դէմ, որովհետեւ սա վախը ունիմ որ այդ պայքարին մէջ ինծի չափ դուն ալ կ'ընկճուիս։

—Բայց վերջապէս, Վալանթին, յարեց Մաքսիմիլիէն, ինչո՞ւ այդպէս կը յուսահատիս, և ապագադ այդպէս մութ կը տեսնես միշտ.

—Ո՛հ, բարեկամ, անցեալին վրայէն ապագաս կը դատեմ։

—Ես երեւելի ազնուական մը չեմ, բայց շատ մը բաներով յարաբերութիւն ունիմ այն ընկերութեան հետ, որուն մէջ դուք կ'ապրիք։ Ֆրանսայի մէջ երկու Ֆրանսա գտնուած ժամանակը անցաւ. միապետութեան ամենէն բարձր դասու ընտանիքները կայսրութեան ընտանիքներուն մէջ ձուլուեցան. նիզակի ազնուականութիւնը թնդանօթի ազնուականութեան հետ ամուսնացաւ։ Ես այդ վերջին ազնուականութեան կը վերաբերիմ. բանակին մէջ գեղեցիկ ապագայ մը ունիմ, սահմանափակ բայց անկախ հարստութեան մը տէր եմ. վերջապէս հօրս յիշատակը, իբր խիստ պատուաւոր վաճառական մը, յարգուած է մեր երկրին մէջ։ Մեր երկրին մէջ կ'ըսեմ, Վալանթին, որովհետեւ դուն ալ գրեթէ Մարսիլիացի ես։

Մարսիլիոյ խօսքը մի՛ ըներ. Մաքսիմիլիէն այդ անունը բարի մայրս կը յիշեցնէ ինծի, այն հրեշտակը, որուն վրայ ամէն մարդ ցաւեցաւ. այն հրեշտակը. որ իր կարճատեւ կեանքին մէջ իր աղջկան վրայ հսկելէն յետոյ՝ կը յուսամ որ երկնքի յաւիտենական կայանէն ալ դեռ զիս կը հսկէ։ Ո՛հ, եթէ մայրս կենդանի ըլլար, Մաքսիմիլիէն, վախնալու բան չկար. անոր կ'ըսէի որ քեզ կը սիրեմ, և ան կը պաշտպանէր քեզ։

—Ափսո՛ս, յարեց Մաքսիմիլիէն, եթէ մայրդ կենդանի ըլլար, քեզ չպիտի ճանչնայի անտարակոյս. ինչպէս ըսիր, եթէ կենդանի ըլլար՝ երջանիկ պիտի ըլլայիր, և երջանիկ Վալանթինը իր մեծութեան բարձունքէն արհամարհանքով պիտի նայէր ինծի։

—Ա՛հ, բարեկամ, հիմա դուն ես անիրաւը...։ Բայց ըսէ ինծի...

—Ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ, յարեց Մաքսիմիլիէն, տեսնելով որ Վալանթին կը վարանէր.

—Ըսէ ինծի, շարունակեց աղջիկը, ժամանակաւ Մարսիլիա հօրդ և հօրս միջեւ անհամաձայնութիւն մը տեղի ունեցա՞ւ։

—Ոչ, չեմ գիտեր. բայց հայրդ Պուրպոններուն ջերմ կուսակից էր, իսկ հայրս Կայսեր անձնուէր մէկը, այդ կէտին մէջ իրարու անհամաձայն էին կարծեմ. բայց ինչո՞ւ այդ հարցումը կ'ընես, Վալանթին։

—Պատճառը ըսեմ քեզի, յարեց նորատի աղջիկը, քանի որ ամէն բան պէտք է գիտնալ։ Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատար անուանումդ լրագրի մէջ հրատարակուած օրն էր. երբ ամէնքս ալ Պ. Նուարթիէ մեծ հօրս սենեակն էինք, Պ. Տանկլարն ալ ներկայ էր. կը ճանչնաս այն սեղանաւորը, որուն ձիերը անցեալ օր քիչ մնաց պիտի սպաննէին մայրս և եղբայրս։ Այդ պարոնները օրիորդ Տանկլարի ամուսնութեան վրայ խօսած ատեննին բարձր ձայնով լրագիր կը կարդայի մեծ հօրս։ Երբ քու վրադ խօսող հատուածին հասայ, զոր արդէն առանձին կարդացած էի, քանի որ առջի իրիկունէ այդ բարի լուրը արդէն ինծի հաղորդած էիր. երբ այդ հատուածին հասայ կ'ըսեմ, խիստ ուրախ էի... բայց կը դողայի քու անունդ բարձրաձայն արտասանելու պարտաւորուած

ըլլալուս, և անտարակոյս քու անունդ պիտի չկարդայի, եթէ չի վախնայի որ լռութեանս գէշ մեկնութիւն մը պիտի տրուէր. ուստի բոլոր ուժս ժողվեցի և կարդացի զայն։

—Սիրելի՛ Վալանթին։

—Քու անունդ արտասանելուս պէս՝ հայրդ նորէն դարձուց գլուխը։ Այնպէս համոզուած էի որ ամէն մարդ չանթահար պիտի ըլլար քու անունդ լսելուն պէս (տե՛ս որքան խենթ եմ) և կարծեցի թէ հայրս Պ. Տանկլար իսկ սարսռացին. (այս վերջինին համար պատրանք մըն էր պարզապէս)։

«—Մորէ՛լ, ըսաւ հայրս, յօնքը պռստելով, կեցիր. արդեօք Մարսիլիոյ Մորէլ ընտանիքին պատկանող կատաղի Պոնաբարդականներէն մէ՞կն է ան, որ 1815ին այնչափ չարիք պատճառեց մեզի։»

«—Այո՛, պատասխանեց Տանկլար, կարծեմ թէ հին նաւատէրին որդին է ան։»

—Իրա՞ւ կ'ըսես. յարեց Մաքսիմիլիէն. ի՞նչ պատասխանեց հայրդ, ըսէ, Վալանթին։

—Ո՛հ, սոսկալի խօսք մը ըրաւ զոր չեմ համարձակիր կրկնելու։

—Ըսէ, հոգ չէ, յարեց Մաքսիմիլիէն, ժպտելով։

«—Իրենց Կայսրը, շարունակեց հայրս, յօնքը պռստելով, այդ մոլեռանդները մէյմէկ պաշտօնի կը կոչէր. թնդանօթի միս կ'անուանէր զանոնք, և իրաւ ալ այդ անուան արժանի էին։ Ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ նոր կառավարութիւնը այդ փրկարար սկզբունքը նորէն կը հաստատէ։ Եթէ Ալճերիան ձեռքէ չհանելը այդ պատճառաւ չըլլար, ես ալ խնդակից պիտի ըլլայի կառավարութեան, թէև մեզի քիչ մը սուղի կը նստի։»

—Արդարև, բիրտ քաղաքականութիւն մըն է ատ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն։ Մի՛ ամչնար բնաւ, սիրելիս, Պ. Վիլֆորի ըսածներուն համար. բարի հայրս այդ կէտին մէջ բնաւ հօրդ տեղի չէր տար և միշտ կը կրկնէր. «Ինչո՞ւ կայսրը, որ այնչափ մեծ գործեր կ'ընէ, դատաւորներէ և փաստաբաններէ բաղկացած գունդ մը չի կազմեր, և զանոնք միշտ առաջին կրակին չի ղրկեր։» Կը տեսնես սիրելիս, երկու կուսակցութիւնները արտայայտիչ խօս-

քերու և քաղցր մտածումներու մասին իրարու կը համաձայնին։ Բայց Պ. Տանկլար ի՞նչ պատասխանեց ընդհ. դատախազի այդ խօսքերուն։

—Ո՛հ, ան իրեն յատուկ խորամանկ և ինծի համար վայրագ ծիծաղովը սկսաւ խնդալ. յետոյ անմիջապէս ոտքի ելան և մեկնեցան։ Այն ատեն միայն տեսայ որ բարի մեծ հայրս խիստ այլայլած էր։ Պէտք է ըսել որ, Մաքսիմիլիէն, միայն ես կը գուշակեմ այդ անդամալոյծին այլայլումները. տեսայ որ իր առջև եղած խօսակցութիւնը (խեղճ մեծ հայրս, անոր առջև այդպիսի խօսքեր ընելէ չէին քաշուեր) մեծ ազդեցութիւն ըրած էր, քանի որ իր առջև Կայսեր համար գէշ խօսած էին. և ինչպէս կ'երևէր, ինքն ալ Կայսեր մոլեռանդ համակիրներէն մէկն էր։

—Իրօք. Պ. Նուարթիէի անունը Կայսրութեան ատեն ճանչցուած անուններէն մէկն էր. ծերակոյտի անդամ էր, և ինչպէս գիտես կամ ոչ, Վերահաստատութեան ատեն տեղի ունեցած Պոնաբարդական գրեթէ ամէն դաւադրութեան մէջ գտնուեցաւ։

—Այո՛, երբեմն այդ բաներուն վրայ կամաց ձայնով խօսելնին լսած եմ, ու զարմանալի գտած եմ մեծ հօրս Պոնաբարդեան և հօրս արքայական ըլլալը. վերջապէս անոր կողմը դարձաւ, ու ան իր նայուածքովը ցոյց տուաւ թերթը։

«—Ի՞նչ ունիս, բարի մեծ հայրս ըսի. գո՞հ ես լսածէդ։

«Գլխովը նշան ըրաւ թէ այո՛։

«—Հօ՞րս ըսածներէն, հարցուցի անոր։

«Նշան ըրաւ թէ ոչ։

«—Տանկլարի՞ ըսածներէն։

«Դարձեալ նշան ըրաւ թէ ոչ։

«—Ուրեմն Պ. Մորէլի Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատա՞ր ըլլալէն, չհամարձակեցայ Մաքսիմիլիէն ըսելու։

«Նշան ըրաւ թէ այո՛։

«Կը հաւատա՞ս, Մաքսիմիլիէն, Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատար անուանուելէդ գոհ էր, թէև չէր ճանչնար քեզ։ Գուցէ անոր կողմէն խենդութիւն մը ըլլայ ատ. կ'ըսեն թէ ծերերը մանկութեան կը վերադառնան. սակայն անոր այո՛ ըսելը հաճոյ թուեցաւ ինծի։

—Տարօրինակ բան ըսաւ Մաքսիմիլիէն մտածելով. ուրեմն հայրդ զիս կ'ատէ, իսկ ընդհակառակը մեծ հայրդ...։ Այդ կու-

սակցականներուն սէրն ու ատելութիւնը տարօրինակ բաներ են չէտակը:

—Լռէ՛, ըսաւ յանկարծ Վալանթին. պահուըտէ, փախիր մարդ կուգայ:

Մաքսիմիլիէն անմիջապէս բահը ձեռք առաւ, և առոյտներուն մէջ մխրճեց զայն և սկսաւ խառնշտկել անխնայ:

—Օրիո՛րդ, օրիո՛րդ, աղաղակեց ձայն մը ծառերուն ետևէն. տիկին Վիլֆոր ձեզ ամէն կողմ կը փնտռէ և կը կանչէ. այցելու մը եկած է սրահը:

—Այցելո՞ւ մը, ըսաւ Վալանթին շփոթած, ո՞վ է այն:

—Ազնուական մը, իշխան մը, ինչպէս կ՚ըսեն, Պ. կոմս Մոնթէ-Քրիսթօն:

—Կուգամ, ըսաւ Վալանթին բարձրաձայն:

Մոնթէ-Քրիսթոյի անունը վանդակապատին միւս կողմը գըտնուող անձին սարսուռ պատճառեց, և Վալանթինի կուգամ բառը ամէն տեսակցութենէ յետոյ իբրև ողջոյն կը գործածուէր:

—Զարմանալի բան խորհեցաւ Մաքսիմիլիէն, իր բահին վրայ մտախոհ կռթնելով, Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսը ո՞ւրկից կը ճանչնայ Պ. Վիլֆորը:

ԺԲ. ԳԼՈՒԽ

ԹՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Արդարև, Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսն էր, որ ընդհանուր դատախազին ըրած այցելութեան փոխարէնը հատուցանելու նպատակով տիկին Վիլֆորի բնակարանը եկած էր. այդ պահուն ամբողջ տունը իրարանցումի մէջ էր:

Տիկին Վիլֆոր, որ կոմսին գալը իմացուցած ատենին, սրահին մէջ կը գտնուէր առանձին, իսկոյն Էտուարը կանչեց որ իր

շնորհակալութիւնները յայտնէ կոմսին. և տղան, որ երկու օրէ ի վեր այդ անձնաւորութեան անունը անդադար լսած էր, վազեց եկաւ ոչ թէ իր մօրը հնազանդելու կամ կոմսէն շնորհակալ ըլլալու համար. այլ իր հետաքրքրութիւնը գոհացնելու և քանի մը դիտողութիւններ ընելու. որպէսզի իր խեղկատակութեանց մէջ գործածէ զանոնք. այդ առթիւ մայրը սովորաբար կ՚ըսէր տղուն.

«Ո՛հ, չար զաւակ, բայց մտացի ըլլալուն համար պէտք է որ ներեմ:»

Քաղաքավարական սովորական խօսքերէն յետոյ՝ կոմսը Պ. Վիլֆորը հարցուց:

—Ամուսինս հիմա մեկնեցաւ դիւանապետին տունը ճաշելու համար, պատասխանեց մանկամարդ կինը. ապահով եմ որ ձեզ տեսնելու երջանկութենէն զրկուած ըլլալուն համար շատ պիտի ցաւի:

Կոմսէն առաջ եկող երկու այցելուներ, որոնք աչքերով կը լափէին զայն, քաղաքավարութեան և հետաքրքրութեան պահանջածին չափ հոն մնալէն յետոյ՝ մեկնեցան:

—Վալանթին քոյրդ ի՞նչ կ՚ընէ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, խօսքը Էտուարին ուղղելով, թող իմաց տան որ գայ, որպէսզի պատիւ ունենամ Պ. կոմսին ներկայացնելու զայն:

—Աղջի՞կ մը ունիք, տիկին, հարցուց կոմսը. բայց տակաւին փոքր ըլլալու է:

—Պ. Վիլֆորի աղջիկն է, առաջին ամուսնութենէն բարձրահասակ և գեղեցիկ աղջիկ մըն է, պատասխանեց կինը:

—Բայց մելամաղձոտ, ընդմիջեց Էտուար, իր գլխարկը զարդարելու համար գեղեցիկ թութակի մը պոչին փետուրները քաշելով, որ իր ոսկեզօծ թառին վրայ կը ճչէր ցաւէն:

—Լռէ՛, Էտուար, ըսաւ Տիկին Վիլֆոր: Յետոյ կոմսին դառնալով.

—Այս փոքր չարաճճին գրեթէ իրաւունք ունի և շատ անգամ կը կրկնէ ցաւելով ըսած խօսքերս. ամէն ջանք կը տանինք օրիորդ Վիլֆորը զբօսցնելու, որպէսզի տխուր և լալկոտ բնութիւնը մէկդի դնէ, ինչ որ շատ անգամներ իր գեղեցկութեան կը վնասէ: Բայց նայէ, Էտուար, ինչո՞ւ չգար:

Տղան չրթունքները երկնցուց և արհամարհոտ կերպով դարձուց գլուխը։

— Որքա՜ն տգեղ է, ըսաւ։

Կոմսը ժպտեցաւ, կարծես թէ տղան իր ակնկալութիւններէն մէկը կատարած ըլլար։ Իսկ տիկին Վիլֆոր յանդիմանեց իր որդին այնպիսի չափաւորութեամբ մը, որ անտարակոյս Ժան—Ժագ—Ռուսոյի գործին չը պիտի գար, եթէ փոքրիկ Էտուարին անունը Էմիլ ըլլար։

— Կը տեսնե՞ս, ըսաւ կոմսը Ալիին արաբերէն լեզուով, այս տիկինը կը խնդրէ իր զաւակէն որ իրենց կեանքը ազատելնուդ համար շնորհակալ ըլլայ քեզի, և տղան կը պատասխանէ թէ խիստ տգեղ ես։

Ալի վայրկեան մը իր մտացի գլուխը դարձուց եւ առանց ակներեւ արտայայտութեան մը նայեցաւ տղուն, բայց իր քթին ծակերուն թեթեւ դողը իմացուց Մօնթէ—Քրիսթոյի որ Արաբը սրտէն վիրաւորուած էր։

— Պարոն, սովորաբար ա՞յս տունը կը բնակիք, հարցուց տիկին Վիլֆոր, մեկնելու համար ոտքի ելլելով։

— Ոչ, տիկին, պատասխանեց կոմսը, հանգստարանի պէս տուն մըն է աս, սովորաբար՝ Շանզ-Էլիզէի ծառուղին, թիւ 30 կը բնակիմ։ Բայց կը տեսնեմ որ բոլորովին հանդարտեցաք և կ'ուզէք մեկնիլ։ Պատուիրած եմ որ այն ձիերը իմ կառքիս լծեն, և Ալի, այն տգեղ երիտասարդը,' ըսաւ տղուն ժպտելով, պատիւը պիտի ունենայ ձեր տունը տանելու ձեզ, իսկ կառապանիդ հոս պիտի կենայ կառքը շտկելու համար։ Այդ անհրաժեշտ գործը վերջացնելուն պէս, ձիերէս երկուքը կառքին լծելով ուղղակի տիկին Տանկլարին տունը պիտի երթայ։

— Բայց, տիկին Վիլֆոր, այդ ձիերով չեմ համարձակիր վերադառնալ։

— Ո՛հ, անհոգ եղիք, տիկին, ըսաւ Մօնթէ—Քրիսթօ, Ալիին ձեռքը գառնուկի պէս հանդարտ պիտի ըլլան,

Ստուգիւ, Ալի այդ ձիերուն մօտեցած էր, զորս մեծ դժուարութեամբ կայնեցուցած էին։ Անուշահոտ քացախով թաթխուած փոքր սպունգ մը բռնած էր ձեռքը և անով կը շփէր քրտնաթոր և փրփրալի ձիերուն քիթերը և քունքերը, կենդանիներ սկսան անմիջապէս բարձրաձայն խռնչալ և քանի մը րոպէ ամբողջ մարմիննին դողդղաց։

Յետոյ, Ալի դրան առջեւ ժողվուած խուռն բազմութեան մէջէն ձիերը քաշելով կառքին լծեց, սանձերը ժողվեց, նստարանին վրայ ելաւ, և ի մեծ զարմացում հոն գտնուող այն մարդոց, որոնք այդ ձիերուն փոթորիկի մը պէս գալը տեսած էին, պարտաւորուեցաւ ուժգնօրէն մտրակել զանոնք ճամբայ հանելու համար, այդ համբաւաւոր գորշախայտ ձիերը, որոնք հիմա աշխուժութիւննին կորսնցուցած, ուժաթափ և մեռելատիպ դարձած էին, այնպիսի անապահով և դանդաչուն գնացքով մը կը յառաջանային, որ հազիւ թէ երկու ժամուան մէջ կարող եղան Ֆօպուր հասնիլ, ուր կը բնակէր տիկին Վիլֆոր։

Տիկին Հէլոյիզ իր ընտանիքին յուզումը հանդարտեցնելէն անմիջապէս յետոյ՝ հետեւեալ նամակը գրեց տիկին Տանկլարի։

«Սիրելի Հերմին,

«Տղուս հետ հրաշքով ազատեցայ այն միեւնոյն Մօնթէ—Քրիսթօ կոմսին կողմէ, որուն մասին երկարօրէն խօսեցանք երէկ իրիկուն, բնաւ չէի յուսար

—Պարոն կոմսը գուցէ Իտալիա տեսած է ձեզ, ըսաւ Վալանթին երկչոտութեամբ։

—Իրօք, կարելի է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Իտալիա ճամբորդութիւն ըրա՞ծ էք օրիորդ։

—Տիկինը և ես երկու տարի առաջ Իտալիա գացինք։ Բժիշկները, որոնք կուրծքիս համար վախ կը յայտնէին, ինծի պատուիրեցին որ Նափոլի օդափոխութեան երթամ՝ Պօլոնեէն, Բէրուզէն և Հռոմէն անցանք։

—Ճիշդ է, գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ, իբր թէ այդ պարզ ակնարկութիւնը բաւական եղած ըլլար իր բոլոր յիշատակները ճշդելու։ Բէրուզի մէջ, Հաղորդութեան տօնին օրը, Բօսթ պանդոկին պարտէզին մէջ դիպուածով իրար գտանք, դուք, օրիորդը, զաւակնիդ և ես. կը յիշեմ թէ ձեզ հոն տեսնելու պատիւը ունեցած եմ։

—Բէրուզը, Բօսթ պանդոկը և տօնախմբութիւնը հոն կատարելնիս շատ լաւ կը յիշեմ, պարոն, ըսաւ տիկին Վիլֆօր. սակայն որչափ կը մտածեմ, իմ տկար յիշողութեանս վրայ կ'ամըչնամ, և չեմ յիշեր որ ձեզ տեսնելու պատիւն ունեցած ըլլամ։

—Զարմանալի բան, ըսաւ Վալանթին իր գեղեցիկ աչքերը Մօնթէ-Քրիսթոյի ուղղելով, ես ալ չեմ յիշեր։

—Ես կը յիշեմ, ըսաւ Էտուար։

—Քիչ մը օգնեմ ձեզ, տիկին, յարեց կոմսը. այդ օրը խիստ տաք էր. ձիերու կը սպասէիք, որոնք տօնախմբութեան պատճառաւ կ'ուշանային։ Օրիորդը պարտէզին խորը հեռացաւ, զաւակնիդ ալ թռչունի մը ետեւէն վազելով աներեւոյթ եղաւ։

—Բռնեցի զայն, չե՞ս յիշեր մայր իմ, ըսաւ Էտուար, և անոր պոչէն ալ երեք փետուր փրցուցի։

—Իսկ դուք, տիկին, ձողաբարձ հովանոցակին տակը մնացիք. չէ՞ք յիշեր, երբ քարէ նստարանին վրայ կը գտնուէիք, և երբ ինչպէս ըսի, օրիորդ Վիլֆօր և ձեր զաւակը ձենէ բաժնուեցան, երկար ատեն մէկուն հետ խօսակցեցաք։

—Այո՛, այո՛, ըսաւ կինը կարմրելով, կը յիշեմ, երկայն ատեն բուրդ վերարկուով փաթթուած մարդու մը... կարծեմ բժշկի մը հետ։

—Այո՛, տիկին. այն մարդը ես էի. տասնըհինգ օրէ ի վեր յիշեալ պանդոկը կը բնակէի. իմ սենեկապանս տենդէ և պանդոկապետը դեղնախտէ բժշկեցի, այնպէս որ մեծ բժիշկ մը կը նկատէին զիս։ Երկարօրէն խօսեցանք Բէռուժէնի, Ռաֆայէլի, բարքերու, հագուստներու և այն համբաւաւոր աքուաթոֆանային վրայ, որուն գաղտնիքը մէկ քանի հոգի գիտէին Բէրուզի մէջ, ինչպէս ըսած էին ձեզի։

—Ստուգիւ կը յիշեմ, ըսաւ աշխուժով տիկին Վիլֆօր մտահոգութեամբ։

—Ձեր խօսքերը մանրամասնօրէն չեմ յիշեր, տիկին, յարեց կոմսը կատարեալ հանդարտութեամբ, բայց կը յիշեմ որ դուք ալ իմ մասիս ամենուն ունեցած սխալ կարծիքին մասնակից ըլլալով, օրիորդ Վիլֆօրի առողջութեանը վրայ խորհուրդ հարցուցիք։

—Սակայն, պարոն, իրօք դուք բժիշկ էիք, ըսաւ տիկին Վիլֆօր, քանի որ հիւանդներ բժշկեցիք։

—Մոլիէր կամ Պօմարշէ պիտի պատասխանէին ձեզի, տիկին, որ բժիշկ չըլլալուս համար՝ հիւանդները բժշկողը ես չէի, այլ հիւանդները ինքնին աղէկցան. կը բաւէ ըսել որ քիմիաբանութիւնը ու բնական գիտութիւնները բաւական ուսումնասիրած եմ, բայց իբր ամաթէօր միայն... կը հասկնա՞ք։

Այդ միջոցին ժամացոյցը վեց հնչեց։

—Ժամը վեցն է, ըսաւ տիկին Վիլֆօր յայտնապէս այլայլած. Վալանթին, չե՞ս երթար նայելու որ մեծ հայրդ ճաշելու պատրա՞ստ է։

Վալանթին ոտքի ելաւ, և կոմսը բարեւելով մեկնեցաւ, առանց խօսք մը արտասանելու։

—Ըսէք կ'աղաչեմ, տիկին, արդեօք ինծի՞ համար օրիորդը կը ճամբէք, ըսաւ կոմսը, Վալանթինի մեկնելէն յետոյ։

—Ո՛չ, յարեց մանկամարդ կինը աշխուժով, բայց Պ. Նուարթիէի ճաշին ժամը հասած է։ Գիտէք, պարոն, թէ ամուսնոյս հայրը ի՛նչ ցաւալի վիճակի մէջ կը գտնուի։

—Այո՛, տիկին, Պ. Վիլֆօր անոր վրայ խօսեցաւ ինծի, անդամալոյծ է կարծեմ։

—Այո՛, պարոն, խիղճ ծերունին անշարժութեան ենթարկուած է բոլորովին. այդ մարդկային մեքենային մէջ միայն հոգին կենդանի մնացած է, և նուաղկոտ ճրագի մը նման աժգոյն ու դողդոջուն է։ Բայց ներեցէք, պարոն, մեր ընտանեկան անբախտութեանը վրայ ձեզ խօսելուս. յաջողակ քիմիագէտ մըն էք ըսած ատեննիդ ձեզ ընդմիջեցի։

—Ատիկա ըսել չուզեցի, տիկին, պատասխանեց կոմսը ժպտելով, այլ ընդհակառակը թէ՝ քիմիաբանութիւնը սորված եմ, մասնաւորապէս Արեւելքի մէջ ապրիլ որոշած ըլլալուս, ուզեցի Միհրդատ թագաւորին օրինակին հետեւիլ։

—Միհրդատ, թագաւոր Պոնտոսի, ըսաւ չարաճճի տղան, գեղեցիկ ալպոմին մէջէն պատկերները պատռելով, ան որ ամէն առտու սերով խառն թոյնով գաւաթ մը կը խմէր նախաճաշէն հետ։

—Էդուար, չար զաւակ, գոչեց տիկինը զաւկին ձեռքէն պատռուած ալպոմը յափշտակելով, անտանելի ես, և մեզ անհանգիստ կ՚ընես։ Հանդարտ ձգէ մեզ, և գնա Վալանթինին քրոջդ հետ Նուարթիէ մեծ հօրդ մօտ։

—Ալպոմը... ըսաւ Էդուար։

—Ի՞նչ պիտի ընես։

—Ալպոմը կ՚ուզեմ։

—Ինչո՞ւ պատկերները պատռեցիր։

—Որովհետեւ կը զուարճանամ ատով։

—Գնա՛ կ՚ըսեմ, գնա՛։

—Մինչեւ որ ալպոմը չտաս՝ չեմ երթար, ըսաւ տղան մեծ թիկնաթոռի մը վրայ տեղաւորուելով, իր սովորութեան համաձայն, բնաւ տեղի չտալով։

—Ա՛ռ, բայց մեզ հանգիստ ձգէ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր և ալպոմը Էդուարին տուաւ, որ իր մօրը ընկերանալով դուրս ելաւ։

Կոմսը տիկին Վիլֆորի հետեւեցաւ աչքերով։

—Տեսնենք, մրմնջեց, դուռը պիտի գոցէ՞ անոր վրայ։

Տիկին Վիլֆոր տղուն ետեւէն մեծ զգուշութեամբ գոցեց դուռը. կոմսը չտեսնել ձեւացուց։

Իր շուրջը վերջին անգամ մըն ալ նայելէն յետոյ՝ մանկամարդ կինը իր թիկնաթոռին վրայ նստաւ նորէն։

—Ներեցէք ինծի. դիտողութիւն մը ընեմ, տիկին, ըսաւ կոմսը այն պարզմտութեամբ որ մեզի ծանօթ է, այդ չարաճճի տղուն հետ խստութեամբ կը վարուիք։

—Պէտք է այնպէս վարուիլ, պարոն, պատասխանեց տիկին Վիլֆոր ճշմարիտ մօր մը պէս։

—Կոռնելիոս Նեպոսի մէջ կարդացած պիտի ըլլայ Միհրդատ թագաւորին վրայ բանը, և իր պատմութիւնը բրած ատեն ընդմիջեցիք զայն, ինչ որ կը ցուցնէ թէ իր ուսուցիչը ժամանակը կորսնցուցած է, և ձեր որդին, իր տարիքին նայելով, բաւական յառաջացած է։

—Ստուգիւ, պարոն կոմս, պատասխանեց մայրը քաղցրօրէն շողոքորթուած, սորվելու մեծ դիւրութիւն ունի, և ի՛նչ որ ուզէ՝ կը սորվի։ Միայն մէկ պակասութիւն մը ունի, շատ կամապաշտ է. բայց դալով անոր ըսածին, կը հաւատա՞ք, պարոն կոմս, որ Միհրդատ այդ զգուշութիւնները ընէր, և անոնք ազդու ըլլային։

—Այնչափ կը հաւատամ, տիկին, որ ես իսկ գործածած եմ Նարոլիի, Բալէրմոյի և Իզմիրի մէջ, չթունաւորուելու համար, այսինքն այդ երեք քաղաքներուն մէջ, ուր առանց զգուշութեան կեանքս վրայ տուած էի։

—Յաջողեցա՞ւ այդ միջոցը։

—Կատարելապէս։

—Այո՛, ստոյգ է. կը յիշեմ որ Բերուզի մէջ նմանօրինակ բան մը պատմեցիք ինծի։

—Իրա՞ւ կ՚ըսէք, յարեց կոմսը հիանալիօրէն կեղծուած զարմանքով մը. բնաւ չեմ յիշեր։

—Ես կը հարցնէի թէ թոյնը թէ՛ հարաւային և թէ հիւսիսային երկիրներու մարդոց վրայ հաւասարապէս և նոյն զօրութեամբ կ՚ազդէ՞. դուք պատասխանեցիք թէ հիւսիսային ժողովուրդներու պաղարիւն և աւշային կազմուածքը հարաւայիններու ճոխ և կորովի բնաւորութեան չափ յարմարութիւն չունի։

—Ստոյգ է, ըսաւ Մօնթէ Քրիսթօ՝ Ռուսեր տեսայ, որոնք

առանց վհատելու այնպիսի բոյսեր կ'ուտէին, զոր Նաբոլիցի մը կամ Արաբ մը ուտելով պիտի մեռնէր։

—Ուրեմն դուք կը կարծէք որ մեր մէջ աւելի՞ ապահովապէս կը յաջողի քան թէ Արեւելքի մէջ, և մեր մշուշին և անձրեւներուն մէջ մարդ թոյնի աւելի՞ դիւրութեամբ կը վարժուի քան թէ աւելի տաք կլիմայի մէջ։

—Անշուշտ, պայմանաւ որ գործածած թոյնին դէմ զգուշութիւններ ձեռք առնէ կանխաւ։

—Այո, կը հասկնամ. բայց դուք ի՞նչպէս պիտի վարժուիք կամ ի՞նչպէս վարժուած էք։

—Շատ դիւրին կերպով. ենթադրեցէք որ ձեզի դէմ գործածուելիք թոյնին ի՛նչ ըլլալը գիտէք... օրինակի համար ենթադրեցէք որ բեւեկնի թոյն է ան։

—Բեւեկնիի թոյնը թունաւոր կեղեւէ մը կը հանուի, brucea ferriginea կը կոչուի, ըսաւ տիկին Վիլֆոր։

—Մեծ բան մը չի մնար ձեզի սորվեցնելիք, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ. շնորհաւորութիւններս. կիները հազուադէպ կերպով տեղեակ կ'ըլլան այդպիսի բաներու։

—Օ՛ն, կը խոստովանիմ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր. շատ կը սիրեմ թաքուն գիտութիւնները, որոնք երեւակայութեան կը խօսին բանաստեղծութեան մը պէս, ու թուանշաններով կը լուծուին գրահաշուական հաւասարութեան մը պէս. բայց կ'աղաչեմ, շարունակեցէք. ձեր ըսածը մեծապէս կը շահագրգռէ զիս։

—Ենթադրեցէք որ բեւեկնիի թոյն ըլլայ ան, ըսաւ կոմսը, և առաջին օրը մէկ միլիկրամ գործածեցէք, երկրորդ օրը՝ երկու միլիկրամ, տասը օրէն՝ մէկ սանթիկրամ, քսան օրէն՝ օրը միլիկրամ մըն ալ աւելցնելով, երեք սանթիկրամ գործածած պիտի ըլլաք, չափ մը զոր պիտի կրնաք գործածել, առանց ոեւէ անպատեհութեան. բայց ձեզի պէս զգուշութիւն չնող անձի մը համար խիստ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ. վերջապէս ամիս մը ետքը՝ ձեզի հետ միեւնոյն շիշէն միատեղ ջուր խմող անձը կը մեռնի, իսկ դուք ջուրին հետ թոյն խառնուած ըլլալուն համար՝ պարզ անհանգստութենէ զատ ուրիշ բան չէք զգար։

—Ուրիշ դեղթափ չէ՞ք գիտեր։

—Ոչ։

—Միհրդատի պատմութիւնը շատ անգամ կարդացած եմ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր մտախոհ, առասպել մը կարծելով զայն։

—Ոչ, տիկին, հակառակ պատմութեան սովորութեան, ճշմարտութիւն մըն է ան. բայց ինծի ըսածնիդ, տիկին, և ձեր հարցուցածը քմածին խնդրի մը արդիւնքը չէ, քանի որ արդէն երկու տարի է որ նոյն հարցումները ըրիք ինծի, և կ'ըսէք թէ երկար ատենէ ի վեր Միհրդատի պատմութիւնը ձեր միտքը կը զբաղեցնէր։

—Ստոյգ է, պարոն. երիտասարդութեանս մէջ երկու ուսումներ կը սիրէի. բուսաբանութիւնը և հանքաբանութիւնը. յետոյ երբ իմացայ որ բժշկական խոտերուն գործածութիւնը շատ անգամ ժողովուրդներու ամբողջ պատմութիւնը և Արեւելքի մարդոց ամբողջ կեանքը կը մեկնէ, ինչպէս ծաղիկներն ալ՝ անոնց սիրային մտածումը, ցաւեցայ թէ ինչո՞ւ ես էրիկ մարդ չէի, որ Ֆլամէլ մը, Ֆոնթանա մը կամ Գապանի մը ըլլայի։

—Արեւելքցիները Միհրդատի պէս չեն բաւականանար թոյները զրահի տեղ գործածելով, այլ դաշոյնի տեղ ալ կը գործածեն զայն. գիտութիւնը անոնց ձեռքը ոչ միայն պաշտպանողական, այլ և խիստ յաճախ յարձակողական զէնք մըն է. առաջինը իրենց ֆիզիքական զառանցանքներուն դէմ կը ծառայէ, իսկ երկրորդը՝ իրենց թշնամիներուն դէմ. ափիոնով, չիկարափով, թունակեղեւով և ծուղակներով կը քնացնեն և երջանիկ երազներ առաջ կը բերեն։ Մէկը չկայ եգիպտացի, թուրք կամ յոյն կիներուն մէջ, զորս դուք պարզամիտ կիներ կը կոչէք, որ քիմիագիտութեան մէջ բժիշկ մը չզարմացնէ և հոգեբանութեան մէջ խոստովանահայր մը չսարսափեցնէ։

—Իրա՞ւ կ'ըսէք, յարեց տիկին Վիլֆոր, որուն աչքերը տարօրինակ շողերով կը փայլէին։

—Այո՛, տիկին, շարունակեց Մօնթէ-Քրիսթօ, Արեւելքի բոլոր գաղտնի դրամները, սէր առաջ բերող բոյսէն մինչեւ մահ պատճառող տունկը, երկինքը առջեւ բացող օշարակէն մինչեւ մարդը գերեզման իջեցնող ըմպելիքը, այս կերպով կը յօդուին ու կը լուծուին։ Մարդուն ֆիզիքական և բարոյական բնութեան

մէջ ո՛րչափ քմահաճոյքներ և տարօրինակութիւններ կան, այնչափ ալ Թոյներու տեսակներ կը գտնուին, և կրնամ ըսել թէ այդ քիմիագէտները իրենց արուեստը շատ լաւ ի գործ կը դնեն սիրահարութեան կամ վրէժխնդրութեան գործերու մէջ։

—Բայց, պարոն, յարեց մանկամարդ կինը, ուրեմն արևելեան ընկերութիւնները, որոնց մէջ ձեր կեանքին մէկ մասը անցուցած էք, իրենց գեղեցիկ երկրէն մեզի հասած առասպելներուն պէս մտացածին են. ուրեմն անոնց՝ մէջ մարդ կրնայ անհետ ըլլալ անպատիժ. ուրեմն Պ. Կալանի Պաղտատը ու Պասրան իրականութիւն են։ Ուրեմն ընկերութիւնները կառավարող ու կազմակերպող սուլթանները և վէզիրները Հարուն-էլ-Րաշիտներ և Ճեաֆարներ են իսկապէս, որոնք ոչ միայն կը ներեն Թունաւորողի մը այլև վարձատրել կ'ընեն զայն, եթէ անոր յանցանքը հնարագիտութեամբ գործուած ըլլայ, և անոր պատմութիւնը ոսկի գրերով դրոշմել կուտան որպէսզի իրենց ձանձրոյթի ժամերուն մէջ զբօսնուն։

—Ոչ, տիկին, մտացածին մարդիկ չկան, և ոչ իսկ Արևելքի մէջ. հոն ալ ուրիշ անունով և ուրիշ հագուստով ծպտուած ոստիկանութեան պաշտօնեաներ, դատաւորներ, ընդհ. դատախազներ ու քննիչներ կան։ Ոճրագործները կը կախեն, կը գլխատեն և ցիցի վրայ կը գամեն հաճոյալի կերպով. սակայն ոճրագործները, ճարտարօրէն, կրցին ի գերև հանել արդարութեան գործը, և խելացի հնարքներով իրենց գործերուն յաջողութիւնը ապահովցնել։ Մեր մէջ ոխակալութեան կամ ընչաքաղցութեան զոհ եղող անմիտ մը, որ թշնամի մը կամ տարիքոտ ազգական մը սպաննել կ'ուզէ, նպարավաճառէ մը խանութը կը ներկայանայ այնպիսի կեղծ անունով մը որ իր բուն անունէն աւելի աղէկ կը ճանչցուի և հինգ կամ վեց կրամ մկնդեղ կը գնէ, պատրուակելով թէ մուկերը չեն թողուր զինքը որ քնանայ. եթէ խիստ խորամանկ է, հինգ կամ վեց խանութ կ'երթայ, որով հինգ կամ վեց անգամ աւելի աղէկ կը ճանչցուի. երբ ուզած դեղը ձեռք բերէ, թշնամիին կամ ազգականին այնչափով մկնդեղ կը մատակարարէ, որ կրնայ վիթխարի փիղ մը կամ ռնգեղջիւր մը սատկեցնել. Թունաւորուողը այնպիսի աղաղակներ կ'արձակէ որ բոլոր թաղը ի-

բար կ'անցնի։ Այն ատեն ոստիկանութեան պաշտօնեաներու և ոստիկան զինուորներու բազմութիւն մը կը հասնի, բժիշկ մը կը կանչեն. բժիշկը մեռելին փորը կը բանայ և անոր ստամոքսին ու աղիքներուն մէջ մկնդեղը կը գտնէ։ Հետևեալ առտու հարիւր օրաթերթեր զոհին և Թունաւորողին անունները տալով, գործը կը պատմեն։ Նոյն իրիկունը խանութպանը և խանութպանները կուգան ըսելու. «Ես ծախեցի մկնդեղը այդ պարոնին»։ Այն ատեն անմիտ ոճրագործը կը բռնուի, կը բանտարկուի, կը հարցաքննուի, իրարու դիմաց կը հանուի, կը շփոթի, կը դատապարտուի և կը գլխատուի. և կամ եթէ մեծանուն կին մըն է, ցկեանս բանտարկութեան կը դատապարտուի։ Ահա ձեր հիւսիսայինները քիմիագիտութիւնը ինչպէս կը հասկնան, տիկին։ Սակայն պէտք է խոստովանիլ որ Տէրիւ այդ մասին աւելի յաջող էր։

—Ի՞նչ ընեն, պարոն, ըսաւ մանկամարդ կինը ծիծաղելով, կրցածնին կ'ընեն. ամէն մարդ Մէտիչիներուն կամ Պօրճիաներուն գաղտնիքը չը գիտեր։

—Հիմա, ըսաւ կոմսը ուսերը ցնցելով, կ'ուզէ՞ք այդ անհեթեթութեանց պատճառը ըսեմ ձեզի։ Ձեր թատրոններուն մէջ, որչափ որ կրցի դատել, գոնէ խաղցուած կտորները կարդալով, ամէն մարդ միշտ կը տեսնէ որ դերասանները սրուակի մը մէջի պարունակութիւնը խմելով կամ մատնիի մը կապիճը խածնելով, իսկոյն կիյնան կը մեռնին. հինգ վայրկեան ետքը՝ վարագոյրը կ'իջնէ, ու հանդիսականները կը ցրուին։ Սպաննութեան հետևանքը անյայտ կը մնայ. ոչ ոստիկանութեան պաշտօնեայ մը կ'երևի իր թևակալով և ոչ ալ տասնապետ մը իր չորս զինակիցներով. այս բանը իրաւունք կուտայ խեղճ ուղեղներու մտածել որ այդ գործերը ուրիշ կերպ չեն կատարուիր։ Բայց քիչ մը դուրս ելէք Ֆրանսայէն, Հալէպ կամ Գահիրէ, և կամ Նաբոլի ու Հռոմ գացէք. և փողոցին մէջ առոյգ. վարդագոյն մարդիկներ պիտի տեսնէք, որոնց համար Կաղ սատանան կրնար ըսել ձեզ, եթէ իր վերարկուին ծայրը ձեզի դպչելու ըլլար. «Այս պարոնը երեք շաբաթէ ի վեր Թունաւորուած է և ամիսէ մը բոլորովին պիտի մեռնի»։

—Ուրեմն, ըսաւ տիկին Վիլֆօր, այդ համբաւաւոր Թոյնին

գաղտնիքը գտած են, որուն մասին Բէրուզի մէջ ինծի կ'ըսէին թէ կորսուած է։

—Մարդիկ բան մը կը կորսնցնե՞ն միթէ, տիկին։ Արուեստները կը տեղափոխուին և աշխարհիս շրջանը կ'ընեն, միայն թէ անուննին կը փոխեն, բայց ոչ ուրիշ բան, և ռամիկը կը խաբուի. բայց արդիւնքը նոյնն է միշտ. Թոյնը մասնաւորապէս այս կամ այն ինչ գործարանին վրայ կ'ազդէ. մէկը՝ ստամոքսին, միւսը ուղեղին, ուրիշ մըն ալ աղիքներուն։ Թոյնը հազ մը առաջ կը բերէ և այդ հազէն՝ կուրծքի բշուածք մը կամ գիտութեան գիրքին մէջ նշանակուած ուրիշ հիւանդութիւն մը, որ կատարելապէս մահացու կը դառնայ, և եթէ չըլլայ իսկ, ընդհանրապէս բարեմիտ բժիշկներուն տուած դեղերուն շնորհիւը կ'ըլլայ, որոնք տկար քիմիագէտներ կ'ըլլան. այդ դեղերը հիւանդութեան վրայ լաւ կամ գէշ ազդեցութիւն կ'ընեն, ինչպէս որ ուզէք. ահա մարդ մը որ արուեստի և կանոններու համաձայն կ'սպաննուի. ոստիկանութիւնը ըսելիք չունի բնաւ, ինչպէս կ'ըսէր Սիկիլիոյ մէջ բարեկամներէս սոսկալի քիմիագէտ մը, Ատէլմօնթէ տի Թաօրմինա, որ ազգային այդ երևոյթները լաւ ուսումնասիրած էր։

—Սոսկալի և միևնոյն ատեն զարմանալի է ատիկա, ըսաւ տիկինը, խիստ ուշադիր. իրաւ որ այդ պատմութիւնները միջին դարու հնարքներ կը կարծէի։

—Այո՛, անտարակոյս, սակայն անոնք, մեր օրերուն մէջ աւելի կատարելագործուած են։ Ուրեմն ինչ բանի պիտի ծառայէին ժամանակը, քաջալերութիւնները, շքանշանները, խաչերը, Մօնթիօնի մրցանակները, եթէ ոչ՝ ընկերութիւնը դէպի մեծ կատարելութեան մը առաջնորդել։ Մարդս այն ատեն կատարեալ պիտի ըլլայ, երբ Աստուծոյ պէս կարենայ ստեղծել և ջնջել, արդէն իսկ ջնջել գիտէ, սակայն ատիկա գործին կէս ճամբան է։

—Ուրեմն, յարեց տիկին Վիլֆօր իր նպատակին դառնալով անփոփոխ, Պօրճիաները, Մէտիզիները, Ռընէները, Ռուճիէրիները և աւոնցմէ ետքը հաւանաբար Թրէնք պարոնին թոյները, որոնք արդի դրամին և վիպասանութեան մէջ չարաչար կը գործածուին...։

—Արուեստով հնարուած էին, տիկին, և ոչ ուրիշ կերպով.

պատասխանեց կոմսը։ Օրինակի համար, ազնիւ Ատէլմօնթէ աբբան, որուն վրայ հիմա կը խօսէի ձեզի, ընտիր փորձեր ըրած է անոնց վրայ։

—Իրա՞ւ։

—Այո՛, իր ըրած փորձերէն մէկը միայն առաջ պիտի բերեմ. բանջարեղէններով, ծաղիկներով և պտուղներով լեցուն խիստ գեղեցիկ պարտէզ մը ունէր. բանջարեղէններուն մէջէն նուազ յարգին, օրինակի համար, կաղամբ մը կ'ընտրէր։ Երեք օր մկնդեղի լուծմամբ կ'ոռոգէր զայն. երրորդ օրը՝ կաղամբը կը դեղնէր, այն ատեն կը կտրէր զայն. ամէնուն համար հասած էր ան, և իր համեստ երևոյթը կը պահէր, բայց միայն Ատէլմօնթէ աբբային համար թունաւորուած էր։ Այն ատեն կաղամբը իր տունը կը տանէր, նապաստակ մը կ'առնէր (Ատէլմօնթէ աբբան նապաստակներու, կատուներու և Հնդկաստանի խոզերու հաւաքածոյ մը ունէր, որ իր բանջարեղէններէն ծաղիկներէն և պտուղներու հաւաքածոյէն վար չէր մնար) կաղամբին մէկ տերևը կը կերցնէր անոր, ու նապաստակը կը մեռնէր։ Ո՞ր հարցաքննիչ դատաւորը պիտի համարձակէր բան մը ըսել, և ո՛ր ընդհ. դատախազն է ան որ Պ. Մաճէնտիին կամ Պ. Ֆլուրէնսին դէմ դատ բանալ պիտի խորհէր անոնց սպաննած նապաստակներուն, Հնդկաստանի խոզերուն և կատուներուն համար. և ոչ մէկը։ Այսպէս ուրեմն, առանց ոստիկանութեան գիտութեան, նապաստակը կը մեռնի, Ատէլմօնթէ անոր աղիքները խոհարարին հանել կուտայ ու աղբին վրայ կը նետէ. հաւ մը աղբին մէջ աղիքները կը կտցէ, ան ալ կը հիւանդանայ և հետեւեալ օրը կը մեռնի։ Իր ճգնաժամին մէջ տապլտկած ատեն անգղ մը կ'անցնի անկէ (Ատէլմօնթէի երկրին մէջ շատ անգղ կայ) դիակը կը յափշտակէ, ժայռի մը վրայ կը տանի և կ'ուտէ։ Երեք օր ետքը խեղճ անգղը, որ հաւը ուտելէն ի վեր տկարացած էր, խիստ բարձր ամպերուն մօտ գտնուած միջոցին, գլխու պտոյտ մը կը զգայ, օդին մէջէն վար կը գլորի և ձեր ձուկի աւազանին մէջ կ'իյնայ. գայլաձուկը, օձաձուկը և փողոչը որկրամոլութեամբ կ'ուտեն զայն։ Ենթադրեցէք որ հետեւեալ օրը, չորս սերունդէ թունաւորուած այն օձաձուկը, գայլաձուկը կամ փողոչը ձեր սեղանը հանուի, ձեր հրաւիրեալը հիւ–

գերորդ թունաւորողը պիտի ըլլայ, և ութը կամ տասը օրէն՝ փորոտիքի, սրտի ցաւէ, կամ ստամոքսի պալարէ պիտի մեռնի։ Բժիշկները դիագննութիւն կատարելով պիտի ըսեն. «Այս մարդը լեարդի այտումէն կամ ժանտատենդէ մեռաւ»։

—Բայց, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, այդ ամէն պարագաները, զորս իրարու կը շղթայէք, կրնան որեւէ դիպուածով արգիլուիլ. անգղը կրնայ տանիքին անկէ չանցնիլ կամ ձկնանոցէն հարիւր քայլ անդին իյնալ։

—Ահա ճիշդ հոս է արուեստը. արեւելքի մէջ մեծ քիմիագէտ մը ըլլալու համար՝ պէտք է դիպուածը առաջնորդել և այն ատեն կարելի է նպատակին հասնիլ։

Տիկին Վիլֆոր, մտախոհ մտիկ կ'ընէր։

—Բայց մկնդեղը անջնջելի բնութիւն մը ունի. մարդուս մահ պատճառելու բաւականաչափ քանակութիւն մը ինչ կերպով ալ անոր ներսը մտնէ, անոր մարմնոյն մէջ վերստին կը գտնուի.

—Ճիշդ ես ալ այդ դիտողութիւնը ըրի աբբայ Ատէլմոնթէին։ Ան քիչ մը խորհեցաւ, յետոյ ժպտեցաւ և Սիկիլիական առածով մը պատասխանեց ինծի, որ կարծեմ ֆրանսական ալ առած մըն է, «Զաւակս, աշխարհս մէկ օրուան մէջ չստեղծուեցաւ, այլ եօթը. կիրակի եկո՛ւ»։ Կիրակի օրը նորէն գացի. կաղամբը փոխանակ մկնդեղով ոռոգելու ստրիքնինի լուծաջուրով ջրեց, զոր գիտունները կը գոչեն սթրիխնոս Կօլուպրինա։ Այս անգամ կաղամբը բնաւ հիւանդ երեւոյթ մը չունէր և նապաստակը անկասկած կերաւ և հինգ վայրկեան ետքը մեռաւ. հաւը կերաւ նապաստակը և հետեւեալ առտու ան ալ անշնչացաւ։ Այն ատեն մենք անգղի պէս հաւը առինք և անոր փորը բացինք։ Այս անգամ մասնաւոր ախտանշանները աներեւոյթ եղած էին, և միայն գլխաւոր ախտանշանները մնացած էին. ոչ մէկ գործարանին մէջ մասնաւոր նշան մը չկար, այլ իր ջղային դրութեան մէջ խանգարում մը, և ուղեղային արեան համախռնում և ոչ ուրիշ բան՝ հաւը թունաւորուած չէր, այլ կաթուածահար մեռած էր։ Հաւերուն մէջ քիչ անգամ տեսնուած է ատ, գիտեմ. բայց խիստ սովորական մարդոց համար։

Տիկին Վիլֆոր ալ աւելի մտախոհ կ'երեւար։

—Մեծ երջանկութիւն մըն է, ըսաւ, որ այդպիսի թոյները միայն քիմիագէտները կրնան շինել. եթէ ոչ իրօք աշխարհիս կէսը պիտի թունաւորէր միւս կէսը։

—Քիմիագէտները կամ քիմիաբանութեան հետեւող անձերը, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ անփութօրէն։

—Ասկէ զատ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, ջանալով մտածումները թօթափելու, թոյները որչափ ալ արուեստով շինուած ըլլան, ոճիրը միշտ ոճիր է, և եթէ մարդկային հետազօտութենէ զերծ մընայ, չկրնար Աստուծոյ աչքէն փախչիլ։ Արեւելքցիները խղճի պարագաներու մէջ մենէ աւելի զօրաւոր են, և դժոխքը ջնջած են խոհեմութեամբ. բայց այդչափ միայն։

—Ըսածնիդ, տիկին, խղճահարութիւն մըն է որ բնականաբար ձերինին պէս պարկեշտ հոգիի մը մէջ պէտք է ծնի, թէեւ պատճառաբանութեամբ կրնայ շուտով ջնջուիլ։ Մարդկային մտածումին գէշ կողմը միշտ պիտի ամփոփուի Ժան-Ժագ Ռուսոյի սա ճշմարտազանցութեան մէջ. «Մանտարէնը կը սպաննեն հինգ մղոն հեռուէն, մատին ծայրը վեր առնելով»։ Մարդկային կեանքը կը զգուշանայ այդպիսի գործերէ, բայց իր իմացականութիւնը անոնց վրայ մտածելէն կը մաշի։ Շատ քիչ մարդ պիտի գտնէք որ իր նմանը երկրագնդին վրայէն ջնջելու համար իր դաշոյնը անոր սիրտը մխել կամ այն մկնդեղը գործածել ուզէ, որուն վրայ հիմա խօսեցանք։ Սակայն, տարօրինակ գործ մը կամ անմտութիւն մըն է ատ։ Այդ բանը ընելու համար պէտք է որ արիւնը երեսունըվեց աստիճան տաքնայ, բազկերակը իննսուն անգամ բաբախէ և հոգին իր սովորական սահմանէն դուրս ելլէ։

—Խիղճը կը մնայ միայն, ըսաւ տիկին Վիլֆոր այլայլած ձայնով և խեղդուկ հառաչով մը։

—Այո՛, այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բարեբախտաբար մարդս խիղճ ունի, եթէ ոչ խիստ թշուառ պիտի ըլլար։ Քիչ մը դժուարին ամէն գործէ ետքը՝ խիղճն է որ մեզ կ'ազատէ, որովհետեւ հազար տեսակ լաւ չքմեղանքներ առաջ կը բերէ, որոնք մեր քունը չփախցնելու համար որչափ ալ ազդու ըլլան, խիստ տկար են արկածին առջեւ, մեր կեանքը փրկելու համար։ Այսպէս Րիչարտ Գ. Էտուարտ Դ.ի երկու որդիները սպաննելէն ետքը, իր

խիղճը կ'արդարացնէր, ըսելով. «Անգութ և հարստահարող թագաւորի մը երկու զաւակները, որոնք իրենց հօրը մոլորութիւնները ժառանգած էին և ես միայն անոնց անտիական մտածումը հասկցած էի, Անգղիացի ժողովուրդը երջանիկ պիտի չընէին, այլ անպատճառ թշուառութեան մէջ պիտի ընկղմէին զայն։» Այսպէս տիկին Մաքպէթ խիղճով վարուեցաւ, ուզելով թագաւորական գահը ոչ իր ամուսնոյն այլ իր զաւկին տալ։ Ո՛հ, մայրական սէրը այնպիսի մեծ առաքինութիւն մը և այնպիսի զօրաւոր շարժիչ մըն է, որ շատ բաներ կ'արդարացնէ, առանց իր խղճին ազդարարութիւնը կատարելու՝ տիկին Մագպէթ Տուգանի մահուընէն ետքը խիստ թշուառ պիտի ըլլար։

Տիկին Վիլֆօր անհագօրէն կուլ կուտար այն անհարկու առածները և քստմնելի ճշմարտազանցութիւնները յատուկ եղող միամիտ հեգնութեամբ մը կը պատմէր։

Վայրկեան մը լուռ մնալէն յետոյ, ըսաւ.

—Գիտէ՞ք, պարոն կոմս. որ դուք սոսկալի վիճաբանող էք, և աշխարհս կապոյտ լոյսին մէջէն կը տեսնէք։ Արդեօք թորանոցներու «քօրնիւ»ներու մէջէն դիտելով մարդկութեան վրայ այդ դատաստանը կ'ընէք։ Դուք մեծ քիմիագէտ մըն էք, և զաւկիս տուած ձեր էլիքսիրը անմիջապէս կենդանութիւն տուաւ անոր...։

—Օհ, պէտք չէ վստահիլ անոր; տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. այդ էլիքսիրին մէկ կաթիլը ձեր մահամերձ զաւկին կենդանութիւն տուաւ. բայց երեք կաթիլը անոր արիւնը թոքերուն մէջ պիտի մղէր, որով սիրտը պիտի սկսէր բաբախել. վեց կաթիլը կրնար անոր շունչը կտրել և եղածէն աւելի վտանգաւոր նուաղման մը մէջ պիտի իյնար. վերջապէս տասը կաթիլը շանթահար պիտի ընէր զայն։ Տեսաք, տիկին, թէ ի՛նչպէս շուտով զայն հեռացուցի այն սրուակներուն քովէն, որոնց անխոհեմօրէն դպչիլ կ'ուզէր։

—Ուրեմն սոսկալի թոյն մըն էր ան։

—Ոչ, տիկին, նախ ընդունեցէք որ թոյն բառը չկայ, քանի որ բժշկութեան մէջ ամենէն ազդու թոյները կը գործածեն, որոնք պատրաստութեան համեմատ, այլ ողջարար դարմաններ կ'ըլլան։

—Ի՞նչ էր ուրեմն։

—Աբբայ Ատէլմօնթէ ազնիւ բարեկամիս շինած դեղն է, որուն գործածութիւնը ինծի սորվեցուցած է։

Հակատնգական ընտիր դեղ մը ըլլալու է։

—Գերազանց դեղ մըն է, տիկին, ինչպէս որ տեսաք, և ես շատ անգամ կը գործածեմ զայն. անտարակոյս մեծ խոհեմութեամբ, աւելցուց ծիծաղելով։

—Անշուշտ, պատասխանեց նոյն ձայնով տիկին Վիլֆօր։ Ես որ այնքան ջղային եմ և այնչափ շուտով կը նուաղիմ, Ատէլմօնթէ քիմիագէտին պէս մէկուն պէտք ունիմ, որ ազատօրէն շունչ առնելու համար պէտք եղած միջոցները հնարէ և օր մը այս կերպով հեղձամահ ըլլալու համար զգացած վախս հանդարտեցնէ։ Սակայն ուզածս Ֆրանսա գտնելը դժուար է, և ձեր աբբան հաւանաբար ինծի համար չի կրնար Բարիզ ճամբորդել. ուստի Պ. Բլանշին անթիւ հակատնգական դեղերուն վրայ յոյս դրած եմ. և Հօֆմանի անանուխն ու շիթադեղերը լաւ կ'ազդեն վրաս։ Տեսէք, աս բասթիլները մասնաւորաբար ինծի համար կրկին չափով շինուած են։

Մօնթէ Քրիսթօ՝ մանկամարդ կնոջ իրեն ներկայացուցած խեցիէն տուփը բացաւ, և իբր լաւ ճանչցող, բասթիլները հոտոտեց։

—Խիստ ընտիր են, ըսաւ, սակայն պէտք է կլլել, գործողութիւն մը որ նուաղած անձին կողմէ չի կրնար կատարուիլ։ Իմ սեփական դեղս կը նախնտրեմ։

—Անոր բրած ազդեցութիւնը տեսնելէս յետոյ՝ նախամեծար կը համարիմ ձերը. անտարակոյս գաղտնիք մըն է, սակայն պիտի չքաշուիմ ձենէ խնդրելու։

—Բայց ես ալ, տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքի ելլելով, ձեզի նուիրելու չափ կնամեծար պիտի գտնուիմ։

—Ո՛հ, պարոն:

—Սակայն լաւ մը մտքերնիդ պահեցէք որ անիկա փոքր չափով դեղ, իսկ զօրաւոր չափով թոյն է։ Մէկ կաթիլը կենդանութիւն կուտայ, ինչպէս տեսաք, հինգ-վեց կաթիլը անպայման կը սպաննէ, և աւելի սոսկալի կը դառնայ, երբ գաւաթ մը գինիի հետ խառնուի, որուն համը չփոխեր բնաւ: Այսչափը բաւական է, տիկին, եթէ ոչ՝ ձեզ խրատ տուածի պէս պիտի ըլլամ։

Ժամացոյցը վեցուկէս հնչած էր, և այդ միջոցին տիկին Վիլֆորի մէկ բարեկամուհիին այցելութիւնը իմացուցեր էին, որ միասին ճաշելու եկած էր։

—Երկրորդ անգամն է որ զիրար կը տեսնենք, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Վիլֆոր. եթէ ձեզ երրորդ կամ չորրորդ անգամ տեսնելու և եթէ ձեր բարեկամուհին ըլլալու պատիւը ունեցած ըլլայի, փոխանակ ձեզ երախտապարտ ըլլալու երջանկութիւնը ունենալու, պարզապէս պիտի խնդրէի որ միասին ճաշենք, և անշուշտ առաջին մերժումի մը հանդէպ ինքզինքս պարտուած չէի պիտի զգայի։

—Բիւր շնորհակալութիւն, տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ. ես ալ իմ խոստումս չեմ կրնար թերանալ. բարեկամուհիներէս յոյն իշխանուհի մը թատրոն տանելու խոստացայ. դեռ Մեծ Օբէրան տեսած չէ ան, և կը սպասէ որ տանիմ զինքը։

—Գացէք, պարոն, բայց իմ գեղագիրս մի մոռնաք։

—Ի՛նչպէս կ'ըլլայ տիկին, միթէ կարելի՞ է մոռնալ ձեզի հետ ունեցած խօսակցութեանս ժամը։

Մօնթէ-Քրիսթօ բարեւելով դուրս ելաւ։

Տիկին Վիլֆոր երազուն մնաց։

—Ի՞նչ տարօրինակ մարդ է աս Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը, ըսաւ. ինծի այնպէս կը թուի որ իր մկրտութեան անունը Աստէլմօնթէ է։

Իսկ Մօնթէ-Քրիսթօյի համար այդ խօսակցութեան արդիւնքը իր սպասածէն աւելի եղած էր։

—Տեսնենք, ըսաւ մեկնելու միջոցին, մշակելու պատուական հող մըն է. համոզուած եմ որ հոն սերմանուած ցորենը լաւ պիտի արդիւնաւորի։

Հետեւեալ օրը, իր խոստման հաւատարիմ մնալով, ուղղուած գեղագիրը ղրկեց։

ԺԳ. ԳԼՈՒԽ

ՌՕՊԷՐ ՍԱՏԱՆԱՆ

Արքայական նուագածութեան ներկայութեամբը, նոյն իրիկուան Օբէրայի ներկայացումը հանդիսաւորապէս պիտի կատարուէր։ Լըվասէօր, երկար հիւանդութենէ յետոյ, Պէրթրանի դերը կը ներկայացնէր դարձեալ և ամէն անգամուան պէս, ծանօթ նուագապետին այդ գործը Բարիզի ամէնէն բարձ դասու ընկերութիւնը հոն համախմբած էր։

Մորսէրֆ հարուստ երիտասարդներու մեծ մասին պէս, իր նստարանը ունէր. տակէ զատ՝ իր ծանօթներուն տասնի չափ օթեակները կային, որոնց մէջ կրնար տեղ մը խնդրել, առանց հաշուի դնելու Առիւծներուն օթեակին մէջ իր ունեցած տեղը։

Շաթօ-Ռընօ անոր քովի նստարանը վարձած էր։

Պօշան, իբր օրագրող, սրահին թագաւորն էր և ամէն կողմ տեղ ունէր։

Նախարարին օթեակը այդ իրիկունը Լիւսիէն Տըպրէին տրամադրութեան տակ գտնուելով, Մորսէրֆ կոմսին նուիրած էր զայն, բայց Մէրսէտէսին մերժման վրայ՝ կոմսը Տանկլարին ղրկած էր ըսելով որ եթէ տիկին և օրիորդ Տանկլար այդ օթեակը ընդունէին, հաւանաբար ինքն ալ անոնց այցելութեան երթար։ Տիկինը և օրիորդը այդ առաջարկութիւնը չէին մերժած։ Միլիոնատէրի մը պէս անվճար օթեակ փնտռող մէկը չգտնուիր։

Գալով Տանկլարի, յայտնի էր որ իր քաղաքական սկզբունքները և ընդդիմադիր երեսփոխանի պաշտօնը չէին ներեր իրեն որ նախարարի օթեակը երթայ։

Հետեւաբար, տիկին Տանկլար նամակ մը գրած էր Լիւսիէնի որ գայ զինքը առնէ, քանի որ չէր կրնար Էօժէնիին հետ առանձին թատրոն երթալ։

Իրօք, խիստ անվայել պիտի համարէին, եթէ տիկինը ու օ-

բիւրգը առանձին երթային, մինչ եթէ օրիորդ Տանկլար իր մօրը և անոր սիրահարին հետ թատրոն երթար, ըսելիք չկար, պէտք է աշխարհիկ ընկերութիւնը նկատի առնել, ինչպէս որ է։

Վարագոյրը բացուեցաւ, ըստ սովորութեան, գրեթէ պարապ սրահի մը առջև։ Բարիզի սովորութիւններէն մէկն է ներկայացումը սկսելէն ետքը թատրոն երթալ. հետևաբար առաջին արարուածը կը լրանայ, և հոն գտնուող հանդիսականները փոխանակ ներկայացումը տեսնելու կամ լսելու, նոր եկողները կը դիտեն և դռներուն ու խօսակցութեանց ձայները կը լսեն։

—Ի՛նչ կը տեսնեմ հոն, ըսաւ յանկարծ Ալպէր, տեսնելով որ առաջին կարգին մէջ օթեակի մը դուռը կը բացուէր, Կ... կոմսուհի՛ն...։

—Ո՞վ է այդ Կ... կոմսուհին, հարցուց Շաթօ-Ռընօ։

—Օ՜հ, պարոն, այդ հարցումը աններելի է։ Կ... կոմսուհիին ո՛վ ըլլալը չէ՞ք գիտեր։

—Ա՛հ, այո՛, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, սիրուն Վենետկուհին չէ՞։

—Այո՛, նոյն ինքն։

Այդ միջոցին Կ... կոմսուհին տեսաւ Ալպէրը, և ժպտագին ողջոյն մը փոխանակեցին։

—Ի՛նչ, կը ճանչնա՞ս զայն, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ։

—Այո՛, Հռոմի մէջ Ֆրանց անոր ներկայացուց զիս։

—Ուրեմն Ֆրանցին մատուցած ծառայութիւնը Բարիզի մէջ ինծի պիտի ընե՞ս։

—Ամենայն սիրով։

—Լռութի՛ւն, պոռաց ժողովուրդը։

Երկու երիտասարդները իրենց խօսակցութիւնը շարունակեցին առանց կարևորութիւն ընծայելու այն փափաքին, զոր կը զգար վարի սրահին մէջ գտնուող բազմութիւնը, երաժշտութեան ունկնդրելու համար։

—Շան-տը-Մարսի ձիարշաւին ներկայ գտնուեցա՞ր, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ։

—Ա՞յսօր։

—Այո՛։

—Իրօք այսօր ձիարշաւ կար։ Որո՞ւն վրայ գրա՞ծ էիք։

—Ո՛հ, փոքր գումար մը, յիսուն ոսկի։

—Ո՞վ շահեցաւ։

—Նօթիլուս. անոր համար գրաւ դրած էի։

—Բայց երեք ձիարշաւ պիտի ըլլար։

—Այո՛, Ճօքէյ Քլըպի մրցանակը կար, որ ոսկի բաժակ մըն էր. տարօրինակ բան մը պատահեցաւ հոն։

—Ի՞նչ բան։

—Բայց լռեցէ՛ք, պոռաց ժողովուրդը։

—Ի՞նչ բան, կրկնեց Ալպէր։

—Բոլորովին անծանօթ ձի մը և ձիամորթիկ մը՝ ձիարշաւի մրցանակը շահեցան։

—Ի՞նչպէս։

—Բնաւ ուշադրութիւն ըրած չէինք Վամբա անունով արձանագրուած ձիու մը և Ժօպ անունով ձիամարդիկի մը, երբ յանկարծ ընտիր աշխէտ ձիու մը և կռուփի չափ ձիամարդիկի մը յառաջանալը տեսանք, այնպէս որ ստիպուեցան անոր գրպաններուն մէջ քանի հինգ լիպրա կապար դնել, բայց այդ բանը արգելք չեղաւ այն ձիուն որ իրեն հետ արշաւող Արիէլէն և Պարպարօէն առաջ նպատակակէտին հասնի։

—Ձին ու ձիամորթիկը ո՛րուն ըլլալը չհասկցուեցա՞ւ։

—Ոչ։

—Ձին ի՞նչ անունով արձանագրուած էր...։

—Վամբա։

—Ուրեմն ես ձենէ աւելի տեղեկութիւն ունիմ. ես ո՛րուն ըլլալը գիտեմ։

—Լռեցէ՛ք վերջապէս, պոռաց երրորդ անգամ ժողովուրդը։

Այս անգամ ձայները այնքան բարձրացան որ երկու երիտասարդները տեսան որ բազմութիւնը իրենց համար կը պոռար։ Պահ մը գլուխնին դարձուցին, որպէսզի տեսնեն թէ բազմութեան մէջէն ո՛վ էր իրենց ըրածը ամբարտաւանութիւն համարելու պատասխանատուութիւնը ստանձնող մարդը, բայց ոչ ոք այդ խօսքը չկրկնեց. ուստի իրենք ալ նայուածքնին դէպի բեմ դարձուցին։

Այդ միջոցին նախարարական օթեակը բացուեցաւ, և տիկին ու օրիորդ Տանկլար և Լիւսիէն Տըպրէ տեղերնին նստան:

—Աջ կողմերնիդ ինչո՞ւ կը նայիք, վիկոմս, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ. ահաւասիկ ձեր բարեկամները եկած, կը փնտռեն ձեզ:

Ալպէր այն կողմը դարձաւ, և իրօք իր նայուածքը տիկին Տանկլարի նայուածքին հանդիպեցաւ, որ հովահարովը փոքր բարև մը տուաւ: Իսկ օրիորդ Էօժէնին հազիւ թէ հաճեցաւ իր մեծ սև աչքերը նուագածուներուն կողմը խոնարհեցնել:

—Ստուգիւ, սիրելիս, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, ես ձեր գործը չեմ հասկնար, բացի փառախնամութենէն, ինչ որ չեմ կարծեր ձեր միտքը շատ զբաղեցնէ. չեմ ըմբռներ թէ օրիորդ Տանկլարի դէմ ի՞նչ ունիք. ճշմարիտը ըսելու համար շատ գեղանի է ան:

—Անշուշտ, շատ գեղեցիկ է, ըսաւ Ալպէր. սակայն կը խոստովանիմ որ աւելի քաղցր, աւելի փափուկ, վերջապէս աւելի կանացի գեղեցկութիւն մը կ'ուզեմ:

—Այսպէս, երիտասարդները բնաւ գոհ չեն ըլլար, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, որ իր երեսուն տարեկան հասակին մէջ հայրական շեշտով կը խօսէր անոր հետ: Ի՞նչ կ'ըսես, սիրելիս. որսորդ Արտեմիսի կերպարանքով նշանած մը կը գտնեն ձեզի, և տակաւին գոհ չէ՞ք:

—Ես ալ կը նախընտրէի Միլոյի կամ Գափուի Աստղիկան կերպարանքով մէկը ունենալ: Մինչ յաւերժահարսներէ շրջապատուած այդ որսորդ Արտեմիսը քիչ մը կը զարհուրեցնէ զիս. կը վախնամ որ Ակթէոնի պէս չվարուի հետս:

Իրօք, ծաղկատի աղջկան վրայ Մորսէրֆի ձգած մէկ նայուածքը բաւական էր գրեթէ իր խոստովանած զգացումը յայտնելու: Օրիորդ Տանկլար գեղեցիկ էր, բայց ինչպէս Ալպէր ըսաւ, քիչ մը սահմանափակ գեղեցկութիւն ունէր. իր մազերը գեղեցիկ սևութիւն մը ունէին, բայց իրենց բնական գանգուրներով կ'ըմբոստանային յարդարել ուզող ձեռքին տակ. մազերուն պէս սև աչքերը գեղեցիկ յօնքեր կը շրջանակէին, որոնք մէկ պակասութիւն մը միայն ունէին, այն է՝ յօնքերու պատումը աչքի կը զարնէր, աչքերուն մէջ երևցած հաստատամտութեան նկարագիրը, որ կնոջ մը նայուածքին մէջ գտնուելուն համար զարմանք կը պատ-

ճառէր. քիթը ճիշդ այն համեմատութիւններն ունէր, զորս արձանագործ մը Հերայի արձանի մը կրնար տալ. միայն բերանը քիչ մը մեծ, բայց գեղեցիկ ակռաներով զարդարուած էր. շըրթունքներուն կարմրութիւնը երեսի գոյնին գեղնութիւնը կը ծածկէր. վերջապէս բերանին անկիւնը գտնուող մէկ սև նշանը, որ սովորաբար բնութեան քմահաճոյքը եղող այդ տեսակ նշաններէն մեծ էր, անոր դիմագծութեան կ'ընծայէր կտրուկ նկարագիր մը, ինչ որ քիչ մը Մորսէրֆը կը վախցնէր:

Էօժէնիին անձին միացեալ մասը ներդաշնակ էր իր գլխին հետ, որուն նկարագրութիւնը ընել փորձեցինք քիչ մը առաջ: Շաթօ-Ռընոյի ըսածին պէս՝ օրիորդը որսորդ Արտեմիսի կը նմանէր, բայց իր գեղեցկութեան մէջ տոկուն ու մկանուտ բան մը կար:

Գալով իր դաստիարակութեան, մեղադրելիք մէկ բան կար. իր դիմագծութեան քանի մը կէտերուն պէս ուրիշ սեռի վերաբերելու երևոյթ մը ունէր ան: Արդարև, երկու երեք լեզու կը խօսէր, դիւրութեամբ կը նկարէր. ոտանաւորներ կը գրէր, երաժըշտական եղանակներ կը յօրինէր, մանաւանդ մեծ սէր ունէր երաժշտութեան, զոր իր դպրոցական բարեկամուհիներէն մէկուն հետ կը սորվէր. այդ բարեկամուհին թէև հարստութենէ զուրկ էր, բայց ինչպէս կ'ապահովցնէին, օր մը ընտիր երգչուհի մը ըլլալու տրամադրութիւնները ունէր: Կ'ըսէին թէ մեծ երգահան մը հայրական խնամքով հոգ կը տանէր անոր, և կ'աշխատցնէր զայն սա յոյսով որ այդ ձայնովը օր մը մեծ հարստութեան պիտի տիրանայ:

Օրիորդ Լուիզ տ'Արմիլի, այս էր անունը երիտասարդ երաժըշտագէտին, օր մը թատրոն մտնելու կարելիութիւնը օրիորդ Տանկլարին մտածել կուտար որ իր տունը ընդունի զայն, բայց ընկերութեան մէջ միասին չգտնուի: Մնայ որ, սեղանաւորին տան մէջ անկախ դիրք մը չունենալով հանդերձ, Լուիզ սովորական վարժուհիներէն աւելի բարձր դիրք մը կը գրաւէր:

Տիկին Տանկլարի հասնելէն քանի մը րոպէ ետքը՝ վարագոյրը իջեցուցած էին: Միջնարարներուն երկայնութեան միջոցին՝ կէս ժամ մը հանգստեան սրահին մէջ պտտելու կամ այցելութիւններ ընելու իրաւունք ունենալով, երաժշտախումբը ցրուած էր:

Մորսէրֆ և Շաթօ-Ռընօ ամէնէն առաջ դուրս ելած էին։ Վայրկեան մը տիկին Տանկլար այնպէս կարծած էր թէ Ալպէրի աճապարանքը իրենց օթեակը գալու և զիրենք ողջունելու նպատակով էր· ուստի իր աղջկան ականջէն վար այդ այցելութիւնը իմացուցած էր, և օրիորդը ժպտելով գլուխը շարժելով բաւականացած էր· սակայն նոյն միջոցին, կարծես հաստատելու համար թէ ո՛րչափ Էօժէնիին մերժումը իրաւացի էր, Մորսէրֆ առաջին կարգի օթեակի մը մէջ երեւցաւ։ Այդ օթեակը Կ... կոմսուհիին էր։

—Բարի՛ եկաք, պարոն ճամբորդ, ըսաւ կոմսուհին, հին ծանօթի սիրալիր մտերմութեամբ իր ձեռքը երկնցնելով, գոհ եմ որ զիս ճանչցաք և մանաւանդ նախապատիւ համարեցիք առաջին այցելութիւնիդ ինծի տալու։

—Հաւատացէք, տիկին, պատասխանեց Ալպէր, եթէ գիտնայի ձեր Բարիզ հասնիլը և ուր բնակիլը, այսչափ չպիտի ուշանայի։ Բայց ներեցէք որ ձեզի ներկայացնեմ պարոն Շաթօ-Ռընօ իմ բարեկամս և Ֆրանսայի մէջ մնացած հազուագիւտ ազնուականներէն մէկը, անկէ իմացայ Շան-տը-Մարսի ձիարշաւին ներկայ գտնուելնիդ։

Շաթօ-Ռընօ ողջունեց զայն։

—Ձիարշաւին ներկա՞յ էիք դուք ալ, պարոն, ըսաւ կոմսուհին աշխուժօրէն։

—Այո՛, տիկին։

—Ուրեմն, յարեց տիկին Կ... աշխուժով, կրնա՞ք ըսել ինծի թէ Ժօքէյ-Քլըպի մրցանակը շահող ձին որո՛ւն էր։

—Ոչ, տիկին, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, և հիմա ես ալ նոյն հարցումը կ'ընէի Ալպէրին։

—Խի՞ստ հետաքրքիր էք, տիկին կոմսուհի, հարցուց Ալպէր։

—Ի՞նչ բանի։

—Ձիուն տէրը ճանչնալու։

—Խիստ շատ։ Հաւատացէք որ...։ Բայց դուք ո՛վ ըլլալը գիտէ՞ք, գերկոմս։

—Տիկին, պատմութիւն մը պիտի ընէիք· հաւատացէք ըսիք և կիսատ ձգեցիք։

—Հաւատացէք որ այն սիրուն աշխէտ ձին և վարդագոյն տառատոկով գեղեցիկ փոքր Ժօքէյին երեւոյթը ջերմ համակրութիւն ներշնչեցին ինծի, այնպէս որ անոնց համար բարեմաղթութիւններ կ'ընէի· իբր թէ հարստութեանս կէսը անոնց համար դրաւ դրած ըլլայի· երբ տեսայ որ անոնք ձիու երեք երկայնութեամբ կանխած էին միւս արշաւողները, նպատակակէտին հասնելով, այնչափ ուրախացայ որ սկսայ խենթի պէս ծափահարել։ Մեծ եղաւ զարմանքս երբ տուն դառնալով, սանդուխին վրայ փոքր Ժօքէյին հանդիպեցայ· կարծեցի թէ ձիարշաւին մէջ յաղթական հանդիսացողը դիպուածաւ ինծի հետ միեւնոյն տունը կը բնակի· բայց երբ սրահիս դուռը բացի, սեղանին վրայ անծանօթ Ժօքէյին և ձիուն շահած ոսկի բաժակը տեսայ, որուն մէջ տոմսակ մը կար սա խօսքերով· «Լորտ Րութվէն առ Կ... կոմսուհին։»

—Ճի՛շդ ան է, ըսաւ Մորսէրֆ։

—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

—Ըսել կ'ուզեմ թէ նոյն ինքն լորտ Րութվէնն է։

—Ո՞ր լորտ Րութվէնը։

—Մե՛ր լորտ Րութվէնը, այն ուրուականը, Արճէնթինա թատրոնը։

—Ի՞նչ կ'ըսէք, իրաւ հո՞ս է ան։

—Այո՛։

—Կը տեսնէ՛ք զայն, ձեր տունը կ'ընդունի՞ք, անոր տունը կ'երթա՞ք։

—Մտերիմ բարեկամս է, և Պ. Շաթօ-Ռընօ ալ զայն ճանչնալու պատիւն ունեցաւ։

—Ի՞նչ բանէ կը հետեւցնէք որ ան է շահողը։

—Իր Վամբա անունով ձիէն։

—Յետո՞յ։

—Ձեզ բռնող համբաւաւոր աւազակապետին անունը չէ՞ք յիշեր։

—Այո՛։

—Որուն ձեռքէն կոմսը հրաշքով ազատեց զիս։

—Այո՛։

—Անոր անունը Վանդա էր. յայտնի է որ ան է։

—Բայց այդ բաժակը ինչո՞ւ ղրկած է ինծի։

—Տիկին, նախ ձեր վրայ անոր հետ երկարօրէն խօսած էի, երկրորդ՝ հայրենակից մը գտնելուն ու այդ հայրենակցին կողմէ իրեն նկատմամբ յայտնուած շահագրգռութիւնը տեսնելուն համար ուրախացած պիտի ըլլայ։

—Կը յուսամ թէ անոր մասին մեր ըրած խենթ ու խելառ խօսքերը չպատմեցիք։

—Շիտակը ըսե՞մ. երդում չեմ կրնար ընել ատոր համար, եւ այդ բաժակը լորտ Րութվէնի անունով ձեզ նուիրելը...։

—Բայց սոսկալի բան է այս. մահացու թշնամի մը պիտի դառնայ ինծի։

—Իր ըրածը թշնամիի՞ գործ էր։

—Ոչ, կը խոստովանիմ։

—Ուրեմն։

—Բարի՞զ կը գտնուի հիմա։

—Այո՛։

—Ի՞նչ տպաւորութիւն առաջ բերաւ Բարիզի մէջ։

—Ութը օր անոր խօսքը ըլլալէն յետոյ՝ Անգլիոյ թագուհիին գահակալութիւնը ու օրիորդ Մարսին ադամանդներուն գողութիւնը վրայ հասնելով, կոմսին խօսքը չըլլար հիմա։

—Բարեկամ. ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, յայտնի կ'երեւի որ կոմսը ձեր բարեկամն է, եւ դուք ըստ այնմ կը վարուիք անոր հետ։ Մի՛ հաւատաք Ալպէրի ըսածներուն, տիկին կոմսուհի. ընդհակառակը Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին վրայ միայն կը խօսուի Բարիզի մէջ։ Նախ սկսաւ տիկին Տանկլարին երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր նուիրել, յետոյ տիկին Վիլֆօրի կեանքը ազատեց, այնուհետեւ, ինչպէս կ'երեւի, Ժօքէյ-Քլըպի ձիարշաւի դրաւը շահեցաւ։ Ի՛նչ որ կ'ուզէ թո՛ղ ըսէ Մորսէրֆ, ես կը պնդեմ որ այս միջոցիս ամէն մարդու միտքը անով զբաղած է եւ մինչեւ մէկ ամիս միայն անով պիտի զբաղի, եթէ կոմսը չարունակէ տարօրինակ գործերը, որ իր սովորական ապրելակերպը ըլլալ կը թուի։

—Կարելի է, ըսաւ Մորսէրֆ. բայց ըսէք ինծի, Ռուսիոյ դեսպանին օթեակը ո՞վ վարձած է։

—Ո՞ր օթեակը, հարցուց կոմսուհին։

—Առաջին կարգին սիւնամէջ օթեակը, բոլորովին նորացած կ'երեւի ինծի։

—Իրօք, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, առաջին արարուածին մէկը կա՞ր հոն։

—Ո՞ւր։

—Այդ օթեակին մէջ։

—Ոչ, յարեց կոմսուհին, մէկը չտեսայ։ Ուրեմն, շարունակեց առջի խօսակցութեան դառնալով, կը կարծէք որ Մօնթէ-Քրիսթօ կո՞մսն է մրցանակը շահողը։

—Այո՛։

—Եւ այդ բաժակը ինծի՞ ղրկողը։

—Անտարակոյս։

—Բայց ես չեմ ճանչնար զինքը, ըսաւ կոմսուհին, եւ մեծապէս կը փափաքիմ անոր վերադարձնել բաժակը։

—Մի՛ ընէք այդ բանը, տիկին, ուրիշ մը կը ղրկէ ձեզի, շափիւղայի կամ սուտակի մը մէջ փորուած։ Այդպէս է իր վարուելակերպը, ի՞նչ պիտի ընէք, պէտք է որ ընդունիք։

Այդ միջոցին զանգակին ձայնը լսուեցաւ, որով երկրորդ արարուածը պիտի սկսէր։

Ալպէր ոտքի ելաւ, իր տեղը երթալու համար։

—Վերստին պիտի տեսնե՞մ ձեզ, հարցուց կոմսուհին։

—Միջնարարներուն, եթէ կը ներէք, ձեզի հարցնելու համար թէ ի՞նչ ծառայութիւն կրնամ ընել Բարիզի մէջ։

—Պարոններ, ըսաւ կոմսուհին, ամէն շաբաթ իրիկուններ, Րիվոլի փողոց, թիւ 22, բարեկամներ կ'ընդունիմ տունս։

Երիտասարդները բարեւելով զայն, դուրս ելան։

Սրահը մտնելնուն, տեսան որ բազմութիւնը ոտքի ելած եւ ամէնուն աչքը յառած էր սրահին մէկ կէտին վրայ։ Իրենք ալ ամենուն պէս իրենց նայուածքը այդ կողմը ուղղելով, ռուսական դեսպանին հին օթեակին վրայ յառեցին։

Երեսունըհինգէն քառասուն տարեկան սեւ զգեստով մարդ մը այդ օթեակը մտած էր արեւելեան հագուստով կնոջ մը հետ։

Այդ կինը այնպիսի գեղեցկութիւն մը ունէր եւ իր տարազը

այնքան ճոխ էր որ, ինչպէս ըսինք, ամէնուն նայուածքը անոր վրայ դարձած էր։

—Մօնթէ-Քրիսթօն և իր յոյն կինն է, ըսաւ Ալպէր։

Իրօք, կոմսը և Հայտէն էին։

Պահ մը ետքը՝ ծաղկաւէ կինը ոչ միայն գետնայարկին այլ ամբողջ թատերասրահին ուշադրութեանը առարկան դարձած էր. կիները իրենց օթեակէն դուրս կը ծռէին որ ջահերուն լոյսովը ադամանդներուն շողալը տեսնեն։

Երկրորդ արարուածը այդ խուլ շշնջիւնով վերջացաւ, որ խռնուած բազմութեան մէջ մեծ իրողութիւն մը ի յայտ կը բերէ։

Ոչ ոք լռութիւն չաղաղակեց։

Այդ ծաղկաւէ գեղանի և շլացուցիչ կինը խիստ հետաքրքրաշարժ տեսարան մը կ'ընծայէր անոնց։

Այս անգամ տիկին Տանկլարի մէկ նշանը յայտնապէս հասկըցուց Ալպէրին թէ յաջորդ միջնարարին իր այցելութիւնը ընդունիլ կը փափաքի։

Մորսէրֆ լաւ գիտէր որ պէտք էր պատասխանել այդ բացորոշ հրաւէրին։ Ուստի արարուածը լմնալուն պէս՝ տիկնոջ օթեակը վազեց։

Տիկինը ու օրիորդը բարևեց և Լիւսիէնի ձեռքը թօթուեց։

Պառոնուհին քաղցր ժպիտով մը ընդունեց զայն, իսկ Էօժէնի իր սովորական ցրտութեամբ։

—Բարեկամ, ըսաւ Տըպրէ, կը տեսնէք որ ալ ճարահատ եմ և ձեր օգնութեանը կը կարօտիմ. տիկինը կոմսին վրայ ըրած հարցումներովը գլխ կը հարցնէ և կ'ուզէ որ ըսեմ իրեն թէ կոմսը ուրկէ եկած է և ո՛ւր կ'երթայ. ես Գալիոսթրօն չեմ, և ինքզինքս ազատելու համար ըսի թէ Մորսէրֆին հարցուցէք, որ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը լաւ կը ճանչնայ. այն ատեն ձեզ կանչեցինք։

—Անհաւատալի բան չէ՞, ըսաւ տիկին Տանկլար, որ մարդ կէս միլիոն ֆրանքի գաղտնի վարկ ունենայ և տեղեկութենէ զուրկ գտնուի։

—Տիկին, ըսաւ Լիւսիէն, կ'աղաչեմ, եթէ կէս միլիոն ունենայի իմ տրամադրութեանս տակ, ուրիշ բանի պիտի գործածէի

զայն, քան թէ տեղեկութիւն ստանալու Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ, որ նապաստակ մը երկու անգամ աւելի հարուստ ըլլալէն ուրիշ արժանիք չունի ինծի համար. բայց ես խօսքս Մորսէրֆ բարեկամիս տուի. անոր հետ յարմարեցէք. այդ բանը ինծի հետ վերաբերութիւն չունի։

—Նապաստակ մը անտարակոյս երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր պիտի չղրկէր ինծի, ականջները չորս ադամանդներով զարդարուած, որոնց իւրաքանչիւրը հինգ հազար ֆրանք կ'արժէ։

—Ադամանդները, ըսաւ Մորսէրֆ ծիծաղելով, իր մենամոլութիւնը կը ձևացնեն. կարծեմ թէ Բօթանքէնի պէս միշտ գրպաններուն մէջ կը կրէ, և փոքր Բուսէին կապիճներ սերմանածին պէս կոմսն ալ իր ճամբուն վրայ ադամանդներ կը ցանէ։

—Հանք մը գտած ըլլալու է, ըսաւ տիկին Տանկլար. գիտէք որ անսահման վարկ մը ունի պարոնին վրայ։

—Ոչ, չէի գիտեր, պատասխանեց Ալպէր, բայց ատանկ ըլլալու է։

—Պ. Տանկլարին ըսեր է թէ տարի մը Բարիզ կենալու և վեց միլիոն ֆրանք ծախք ընելու միտք ունի։

—Պարսկաստանի Շահը ըլլալու է որ ծպտեալ կը ճամբորդէ։

—Իր հետը գտնուող կինը տեսա՞ք, Պ. Լիւսիէն, ըսաւ Էօժէնի, ո՜րքան գեղեցիկ է։

—Ստուգիւ, օրիորդ, ձեր սեռին մէջ միայն ձեզ տեսայ որ ճիշդ կը դատէք։

Լիւսիէն հեռադիտակը աչքին մօտեցուց։

—Գրաւիչ է ըսաւ։

—Այդ կնոջ ո՛վ ըլլալը Պ. Մորսէրֆ գիտէ՞։

—Օրիորդ, ըսաւ Ալպէր, գրեթէ այդ ուղղակի հարցման պատասխանելով, այդ խորհրդաւոր անձին վրայ ունեցած տեղեկութեանս չափ կը ճանչնամ այդ կինը, որ Յոյն է։

—Իր հագուստէն յայտնի կ'երևի, և մեզի պէս բոլոր թատերասրահին գիտցածը կը կրկնէք ինծի։

—Կը ցաւիմ, ըսաւ Մորսէրֆ, որ այսպէս տգէտ առաջնորդ մը եղայ ձեզի, բայց պէտք է խոստովանիլ որ ատկէ աւելի տեղեկութիւն չունիմ. գիտեմ նաև որ կը նուագէ. կոմսին տունը

ճաշած օրս նուագարանի մը ձայնը լսեցի, զոր անշուշտ ան կը նուագէր:

—Ուրեմն ձեր կոմսը հիւր կ՚ընդունի՞, հարցուց տիկին Տանկլար։

—Խիստ մեծ շքով, հաւատացէք։

—Ուրեմն Պ. Տանկլարի ըսեմ որ ճաշ մը կամ պարահանդէս մը տայ անոր, որպէսզի կոմսն ալ փոխարէնը հատուցանէ։

—Ի՜նչ, անոր տունը պիտի երթաք, ըսաւ Տըպրէ ծիծաղելով։

—Այո՛, ամուսնոյս հետ։

—Բայց ամուրի է այդ խորհրդաւոր կոմսը։

—Յայտնապէս կը տեսնէք որ չէ, ըսաւ տիկին Տանկլար ծիծաղելով և գեղանի յոյն կինը ցոյց տալով։

—Այդ կինը աղախին մըն է, ինչպէս ալ ըսաւ մեզի, կը յիշե՞ս, Մորսէրֆ, ձեր ճաշ տուած օրը։

—Բայց ընդունեցէք որ, սիրելի Լիւսիէն, ըսաւ տիկինը, այդ կինը աւելի իշխանուհիի մը կերպարանքը ունի։

—Այո՛, Հազար ու Մէկ Գիշերներուն իշխանուհիներէն մէկուն։

—Հազար ու Մէկ Գիշերներուն իշխանուհին է չեմ ըսեր. ի՛նչ բանը իշխանուհի կ՚ընէ, սիրելիս, չէ՞ մի որ ադամանդները. այդ կինն ալ անոնցմով ծածկուած է.

—Զափէն ալ աւելի ունի, ըսաւ Էօժէնի. առանց այդ ադամանդներուն, աւելի գեղեցիկ պիտի ըլլար, այն ատեն վիզը և դաստակները պիտի երեւէին, որոնք շատ սիրուն ձև մը ունին։

—Ո՛հ, տեսէք սա արուեստագէտը, ի՛նչ դիտողութիւններ կ՚ընէ, ըսաւ տիկինը, և տեսէք ի՛նչպէս կը յարի անոր։

—Կը սիրեմ ինչ որ գեղեցիկ է, ըսաւ Էօժէնի:

—Բայց կոմսին համար ի՞նչ պիտի ըսէք, ըսաւ Տըպրէ. կարծեմ ան ալ տգեղ չէ։

—Կո՞մսը, ըսաւ Էօժէնի որպէս թէ զայն դիտած չըլլար դեռ. կոմսը. խիստ գունատ էր։

—Ճի՛շդ այդ գունատութեան մէջ գաղտնիքը կը փնտռենք,

ըսաւ Մորսէրֆ. Կ... կոմսուհին կը պնդէ թէ ուրուական մըն է։

—Կ... կոմսուհին վերադարձա՞ծ է, հարցուց տիկինը։

—Քովընտի. գրեթէ մեր դիմաց գտնուող օթեակին մէջ իր խարտեաշ գեղեցիկ մազերով կինը ան է, մայր իմ, ըսաւ Էօժէնի։

—Այո՛, նոյն ինքն է, ըսաւ տիկին Տանկլար. բայց գիտէ՞ք ինչ ընելու էիք, Մորսէրֆ։

—Հրամայեցէք, տիկին։

—Ձեր Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսին այցելութիւն մը տալով հոս բերելու էք։

—Ի՞նչ ընելու համար, ըսաւ Էօժէնի։

—Խօսակցելու համար. հետաքրքիր չե՞ս զայն տեսնելու։

—Բնա՛ւ։

—Ի՜նչ զարմանալի աղջիկ ես, մրմնջեց տիկինը։

—Ո՛հ, գուցէ ինքնիրեն գայ, ըսաւ Մորսէրֆ. ահա՛, տեսէք, տիկին, ձեզ տեսաւ և կը բարեւէ:

Տիկին Տանկլար կոմսին բարեւին պատասխանեց ժպտագին։

—Շա՛տ լաւ, ըսաւ Մորսէրֆ, երթամ նայիմ միջոց մը կրնա՞մ գտնել անոր հետ խօսելու։

—Պարզապէս անոր օթեակը գացէք։

—Բայց ներկայացուած չեմ։

—Որո՞ւ։

—Գեղանի յոյն կնոջ։

—Աղախին մըն է ըսիք։

—Այո՛, բայց դուք ալ իշխանուհի մըն է կ՚ըսէք...։ Ոչ ես կը յուսամ թէ երբ օթեակէն դուրս ելլելս տեսնէ, ան ալ պիտի ելլէ։

—Կարելի է, գացէք ուրեմն։

—Շա՛տ լաւ։

Մորսէրֆ ողջունելով դուրս ելաւ։ Իրօք. երբ կոմսին օթեակին առջեւէն կ՚անցնէր, դուռը բացուեցաւ. կոմսը Արաբերէն քանի մը խօսք ըսաւ Ալիին, որ նրբանցքին մէջ կեցած էր ու Մորսէրֆի թեւը մտաւ։

Ալի դուռը վերստին գոցեց և տիկնոջ առջև ոտքի վրայ կե-

յաւ։ Նրբանցքին մէջ Նուպիացիին բոլորտիքը բազմութիւն մը խռնուած էր։

—Ստուգիւ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, ձեր Բարիզը ըզարմանա քաղաք մըն է և Բարիզցիները զարմանալի ժողովուրդ մը։ Կարծես թէ առաջին անգամն է որ Նուպիացի մը կը տեսնեն։ Տեսէք ի՛նչպէս խռնուեր են խեղճ Ալիին բոլորտիքը, որ չը գիտեր թէ ի՛նչ է պատճառը։ Սակայն ես կ'երաշխաւորեմ ձեզ որ եթէ Թունուզ, Կ. Պոլիս, Պաղտատ կամ Գահիրէ երթաք, ժողովուրդը ձեր շուրջը չպիտի խռնուի։

—Պատճառը սա է որ ձեր Արեւելքցիները բանիմաց մարդիկ են, և միայն տեսնուելու արժանի բաներուն կը նային, բայց հաւատացէք որ Ալիին ժողովրդականութեան պատճառը ձեր ծառան ըլլալուն համար է, քանի որ դուք այս միջոցիս ամէնուն ուշադրութիւնը գրաւած էք։

—Ի՞նչ կ'ըսէք․ ո՞վ այդ շնորհին արժանացուց զիս։

—Դուք ինքնին։ Հազար ոսկինոց ձիեր նուէր կու տաք, ընդհ․ դատախազի կիներուն կեանքը կ'ազատէք․ Պլաք հրամանատարի անուամբ ազնուասեր ձիերու և մշկակապիկի մեծութեամբ ձիամարզիկներու արշաւել կու տաք, վերջապէս ոսկի բաժակներ կը շահիք, և գեղեցիկ կիներու կը ղրկէք զանոնք։

—Ձեզի ո՞վ պատմեց այդ խենթութիւնները։

—Զարմանք, առաջինը տիկին Տանկլար, որ խիստ կը փափաքի ձեզ իր օթեակը տեսնելու և կամ թէ ամէն մարդ անոր օթեակին մէջ տեսնէ ձեզ․ երկրորդը՝ Պօշանին թերթը․ իսկ երրորդը՝ իմ խելքս։ Եթէ անծանօթ մնալ կ'ուզէք, ինչո՞ւ ձեր ձիուն անունը Վամբա կը դնէք։

—Ահ, ստոյգ է, ըսաւ կոմսը, անխոհեմութիւն էր ըրածս։ Բայց ըսէք ինծի, Մորսէրֆ կոմսը երբեք թատրոն չի գա՞ր․ ամէն կողմ նայեցայ, բայց չտեսայ զայն։

—Այս իրիկուն պիտի գայ։

—Ո՞ւր։

—Կարծեմ պարոնուհիին օթեակը։

—Կարծեմ, անոր հետ գտնուող հմայիչ էակը իր աղջիկն է։

—Այո։

—Ուրեմն կը շնորհաւորեմ ձեզ։

—Մորսէրֆ ժպտեցաւ։

—Այդ մասին ուրիշ անգամ մանրամասնաբար կը խօսինք, ըսաւ․ ի՞նչպէս գտաւ երաժշտութիւնը։

—Ո՞ր երաժշտութիւնը։

—Հիմա նուագուածը։

—Մարդկային երգահանէ մը յօրինուած ու երկոտանի և անփետուր թռչուններէ երգուած երաժշտութիւն մը ըլլալուն համար շատ ընտիր է, ինչպէս կ'ըսէր հանգուցեալ Դիոգինէս։

—Բայց ըսէք, կ'աղաչեմ, սիրելի կոմս, արդեօք արքայութեան եօթը խմբերգներու երգե՞րը կը լսէք դուք։

—Գրեթէ ատոր պէս բան մը։ Երբ քաղցրալուր երաժշտութիւն մը մտիկ ընել ուզեմ, գերկոմս այնպիսի երաժշտութիւն մը զոր մարդկային ականջ մը երբեք լսած չէ, կը քնանամ։

—Ուրեմն հոս ալ քնացէք, սիրելի կոմս, քնացէք, օբերան ուրիշ բանի համար շինուած չէ։

—Ոչ, ստուգիւ, ձեր նուագախումբը խիստ շատ աղմուկ կը հանէ։ Իմ ըսածիս պէս քնանալու համար՝ հանդարտութիւն և լռութիւն ու ասոնցմէ զատ պատրաստութիւն մը պէտք է...։

—Համբաւաւոր հաշի՞շը ըսել կ'ուզէք։

—Այո․ երբ երաժշտութիւն մտիկ ընել կ'ուզէք, իմ տունս եկէք ճաշելու։

—Բայց ձեր տունը ճաշի եկած օրս արդէն լսեցի զայն։

—Հռոմի՞ մէջ։

—Այո՛։

—Ո՛հ, Հայտէ նուագարանին ձայնն էր ան։ Խեղճ աքսորուածը իր երկրին եղանակները նուագելով կը զբօսնու երբեմն։

Մորսէրֆ խօսքը չերկարեց․ կոմսն ալ լռեց։

Այդ միջոցին զանգակը հնչեց։

—Կը ներէ՞ք ինծի, ըսաւ կոմսը իր օթեակին ճամբան բռնելով։

—Ի՞նչ, կը հեռանա՞ք։

—Հաճեցէք Կ... կոմսուհիին մատուցանել իր ուրուականին յարգանքը։

—Իսկ պարուհի՞ն։

—Անոր ալ ըսէք որ այս իրիկուն իմ յարգանքս մատուցանելու պատիւը պիտի ունենամ, եթէ կը ներէ։

Երրորդ արարուածը սկսաւ։ Մորսէրֆ կոմսը, երրորդ արարուածին, իր խոստումին համաձայն, տիկին Տանկլարի օթեակը գացած էր։

Կոմսը սրահի մը մէջ յեղաշրջում առաջ բերող մարդ մը չէր. ուստի իր գալուստը միայն օթեակին մէջ գտնուողները տեսան։

Սակայն Մօնթէ-Քրիսթօ տեսաւ զայն, և թեթև ժպիտ մը անցաւ իր շրթունքներուն վրայ։

Իսկ Հայտէ վարագոյրը բացուելէն ետքը ուրիշ բան չէր տեսներ. նախնական ամէն բնաւորութեանց պէս՝ իր աչքերուն և ականջներուն խօսող ամէն բան կը պաշտէր։

Երրորդ արարուածը միւսներուն պէս աւարտեցաւ. Նօպլէ, Ժիւլիա եւ Լըրու օրիորդները իրենց սովորական ոտընդպարը խաղացին։ Կըրնատի իշխան Ռոպէր-Մարիոյէն ասպարէզ կանչուեցաւ։ Վերջապէս մեծափառ թագաւորը իր աղջկան ձեռքէն բռնելով՝ բերին բեմին վրայ շրջան մը ըրաւ իր թաւիշէ վերարկուն ցուցնելու համար. յետոյ վարագոյրը իջաւ. և սրահին բազմութիւնը փութաց և նրբանցքները լցուեցան։

Կոմսը իր օթեակէն դուրս ելաւ և մէկ վայրկեանէն տիկին Տանկլարի օթեակին մէջ երևցաւ։

Պարոնուհին ուրախութեամբ խառն զարմանքի ձայն մը հանեց ակամայ։

—Հրամմեցէք, պարոն կոմս, ըսաւ անոր. ձեզի ուղղուած գրաւոր շնորհակալութիւններս կը փափաքէի բերանացի յայտնելու։

—Ո՛հ, տիկին, ըսաւ կոմսը, տակաւին կը յիշէ՞ք այն աննըշան գործը, զոր ես արդէն գործած էի։

—Այո՛, պարոն կոմս, ինչ որ չեմ կրնար մոռնալ սա է թէ հետեւեալ օրն ալ իմ սիրելի բարեկամուհիս տիկին Վիլֆորը նոյն ձիերուն վտանգէն ազատեցիք։

—Այս անգամ ալ, տիկին, ձեր շնորհակալութեանց արժանի չեմ, այլ իմ Նուպիացիս Ալին, որ այդ երևելի ծառայութիւնը տիկին Վիլֆորի մատուցանելու երջանկութիւնը ունեցաւ։

Բայց զաւակս աւազակներուն ձեռքէն ազատո՞ղն ալ Ալին է, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը։

—Ոչ, պարոն կոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, զօրավարին երկարած ձեռքը սեղմելով, ոչ, այս անգամ շնորհակալութիւնները կ'ընդունիմ. բայց արդէն յայտնեցիք ինծի, և ես ընդունեցի. ստուգիւ ամօթապարտ եմ ձեզ այսչափ երախտապարտ տեսնելով։ Պատիւ ըրէք ինծի, կ'աղաչեմ տիկին, ձեր օրիորդ աղջկան ներկայացնելու զիս։

—Արդէն ներկայացուած էք, պարոն, գոնէ անունով. որովհետև երկու երեք օրէ ի վեր միայն ձեր մասին կը խօսինք։ Էօժէնի, շարունակեց տիկինը իր աղջկան դառնալով, պարոն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը։

Կոմսը խոնարհութիւն մը ըրաւ։

Օրիորդ Տանկլար գլխով թեթև շարժում մը ըրաւ։

—Ձեր հետ գտնուող հիանալի անձը ձեր աղջիկն է, պարոն կոմս, ըսաւ Էօժէնի։

—Ոչ, օրիորդ։ ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, անոր մեծ անկեղծութեամբ և զարմանալի համարձակութեամբ ըսած խօսքին վրայ զարմանալով. խեղճ Յոյն աղջիկ մըն է, որուն խնամակալը եմ։

—Անո՞ւնը։

—Հայտէ է, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Յոյն աղջի՛կ մը, մրմնջեց Մորսէրֆ կոմսը։

—Այո՛, կոմս, ըսաւ տիկին Տանկլար. այդ գեղեցիկ հագուստին պէս հագուստ մը տեսա՞ծ էիք Դէպէլէնի Ալի Փաշայի արքունիքին մէջ, ուր դուք այնքան շնորհալիօրէն ծառայած էք։

Ա՛, Եանինա, ծառայութիւն ըրած էք, պարոն կոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Փաշային զունդերուն քննիչ զօրավար էի, պատասխանեց Մորսէրֆ, և ունեցած քիչ մը հարստութիւնս Ալպանացի այդ մեծանուն իշխանին առատաձեռնութիւններուն շնորհիւ ձեռք բերած եմ։

—Հոն նայեցէք, ըսաւ տիկին Տանկլար։

—Ո՞ւր, կակազեց Մորսէրֆ։

—Տեսէ՛ք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

Թեւը կոմսին մէջքին անցնելով, անոր հետ օթեակէն դուրս ծռեցաւ։

—Այդ միջոցին՝ Հայտէ, որ կոմսը կը փնտռէր աչքերով, Մօնթէ-Քրիսթոյի տժգոյն երեսը տեսաւ Մորսէրֆի քով, զոր գրկած էր։

Այդ տեսարանը նորատի աղջկան վրայ Մէտուզայի գլխին ազդեցութիւնը ըրաւ։

Դէպի առաջ շարժում մը ըրաւ, կարծես թէ իր աչքերովը երկուքն ալ պիտի լափէր. գրեթէ անմիջապէս ետքը դէպի ետ նետուեցաւ թեթեւ ճիչով մը, թէեւ սկար ձայնով, բայց մօտ եղողներէն լսելի եղաւ։ Ասոր վրայ Ալի անմիջապէս դուռը բացաւ։

—Հոն նայեցէք, ըսաւ Էօժէնի. ի՞նչ պատահեցաւ արդեօք ձեր սանուհիին, պարոն կոմս. կարծես թէ անհանգստութիւն մը ունի։

—Իրօք, ըսաւ կոմսը. բայց մի՛ վախնաք, օրիորդ. Հայտէ խիստ ջղուտ է, հետեւաբար հոտերէն շուտ կ'ազդուի. իրեն անհաճոյ թուած անուշահոտութիւն մը բաւական է զայն նուաղեցընելու. բայց, աւելցուց կոմսը գրպանէն սրուակ մը հանելով, դեղը քովս է։

Տիկինը ու աղջիկը մէկ ողջոյնով բարեւելէն, ու կոմսին և Տըպրէին ձեռքը թօթուելէն ետքը, տիկին Տանկլարի օթեակէն դուրս ելաւ։

Երբ Հայտէի քով հասաւ, մանկամարդ աղջիկը դեղնած էր տակաւին. կոմսը տեսնելուն պէս՝ անոր ձեռքը բռնեց։

Մօնթէ-Քրիսթօ զգաց որ աղջկան ձեռքերը խոնաւ և սառուցիկ էին։

—Որո՞ւն հետ կը խօսէիր հոն, տէր իմ, հարցուց ծաղկատի աղջիկը։

—Մորսէֆ կոմսին հետ, պատասխանեց կոմսը, որ մեծանուն հօրդ ծառայած ըլլալով, հարստութիւնը անոր պարտիլը կը խոստովանի։

—Ա՛հ, թշուառականը, գոչեց Հայտէ, ան է որ հայրս Թուրքերուն ծախեց. և ձեռք բերած հարստութիւնը իր մատնութեան գինն է. չէի՞ր գիտեր այդ բանը, սիրելի տէր իմ։

—Եպիրոսի այդ պատմութեան վրայ բաներ մը լսեր էի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բայց անոր մանրամասնութիւնը չեմ գիտեր։ Եկո՛ւ, աղջիկս, երթանք, և պատմէ ինծի. հետաքրքրական բան մը ըլլալու է։

—Ո՛հ, այո՛, եկու, եկու երկար ատեն այդ մարդուն հանդէպ կենալով՝ կարծեմ թէ պիտի մեռնիմ։

Հայտէ աշխուժիւ ոտքի ելլելով, մարգարիտներով և բուստերով բանուած քաշմիրէ սպիտակ կերպասէ վերարկուի մը մէջ փաթթուեցաւ և իսկոյն օթեակէն դուրս նետուեցաւ այն միջոցին որ վարագոյրը կը բացուէր։

—Տեսէք, ամէն մարդու կը հաւասարի՞ կոմսը, ըսաւ Կ...կոմսուհին Ալպէրին, որ անոր քով դարձած էր. Ռոպէրի երրորդ արարուածը ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ և չորրորդ արարուածը սկսածին պէս մեկնեցաւ։

ԺԴ. ԳԼՈՒԽ

ԱՐԺԵԹՂԹԵՐՈՒՆ ԱՆԿՈՒՄԸ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄԸ

Այս տեսակցութենէն քանի մը օր ետքը, Ալպէր տը Մորսէրֆ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին այցելութեան գնաց Շանզ-Էլիզէի տունը, որ արդէն պալատի երեւոյթ ստացած էր կոմսին անհուն հարստութեամբը, որ սովորական բնակարաններն իսկ պալատ կը դարձնէր։

Ալպէր գացած էր, տիկին Տանկլարի այն շնորհակալութիւնները կրկնելու զորս արդէն յայտնած էր տիկին Տանկլար ստորագրութեամբ նամակ մը, ծնեալ տիկին տը Սէրվիէօ։

Ալպէրի ընկերացած էր Լիւսիէն Տըպըէ, որ իր բարեկամին խօսքերուն վրայ քանի մը քաղաքավարական խօսքեր ալ աւելցուց, որոնք անտարակոյս պաշտօնական չէին, բայց կոմսն իր կորովամտութեամբը չէր կասկածեր անոնց աղբիւրին վրայ:

Իրեն այնպէս երեւցաւ որ Լիւսիէն, հետաքրքրութեան կրկին զգացումէ մղուած, զինքը տեսնելու եկած էր, և թէ այս զգացման կէսը Շոսէ-տ'Անթէն փողոցը առաջ բերած էր: Արդարեւ, առանց երկմտելու, կրնար ենթադրել որ տիկին Տանկլար իր աչքերովը չկրնալով ճանչնալ այնպիսի մարդու մը ներքին գործերը, որ երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր կը նուիրէր, և մէկ միլիոն ֆրանքնոց ադամանդներով զարդարուած յոյն սպասուհիի մը հետ թատրոն կ'երթար, Լիւսիէնի յանձնած էր անոր բնակարանը լաւ մը քննել և անոր վրայ տեղեկութիւններ տալ:

Բայց կոմսը կասկած չյայտնեց որ Լիւսիէնի այցելութեան և տիկին Տանկլարի հետաքրքրութեան միջև առնչութիւն կը գտնուէր:

—Շարունակական յարաբերութեանց մէ՞ջ կը գտնուիք պարոն Տանկլարի հետ, հարցուց կոմսը Ալպէր տը Մորսէրֆին:

—Այո՛, պարոն կոմս. գիտէք արդէն ձեզի ըսածս:

—Ուրեմն, գործը անփոփո՞խ մնացած է:

—Անշուշտ, ըսաւ Լիւսիէն: լմնցած գործ մըն է ան:

Լիւսիէն անտարակոյս խորհելով որ խօսակցութեան խառնուած այդ խօսքը կրնար իրաւունք տալ իրեն՝ բաժնուելու անոնցմէ, խեցիէ ակնոցը աչքին դրաւ, և իր նուրբ գաւազանին ոսկի գունդը խածնելով՝ սկսաւ սենեակին շուրջը պտըտիլ և զէնքերը ու պատկերները դիտել:

—Ձեր խօսքերը լսելով, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, չէի կարծեր որ շուտով որոշում մը պիտի տայիք:

—Ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ. գործերը ինքնին կը կատարուին. դուք անոնց վրայ չխորհած, անոնք ձեր վրայ կը խորհին, և երբ դուք անոնցմէ կը հեռանաք, անոնց ձեր առջև զարմանալի ճամբայ մը կը բանան: Հայրս և Պ. Տանկլար միասին Սպանիոյ մէջ ծառայեցին՝ հայրս բանակին և Պ. Տանկլար ուտելիքի մատակարարութեան ճիւղին մէջ: Հայրս յեղափոխութենէ կործանած և

Պ. Տանկլար ժառանգութենէ բոլորովին զուրկ, իրենց հիմերը հոն դրին՝ հայրս իր քաղաքական և զինուորական հարստութեան որ խիստ գոհացուցիչ է, և Պ. Տանկլար իր քաղաքական և գանձային հարստութեան, որ սքանչելի է:

—Այո՛, ստոյգ է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, կարծեմ թէ այցելութեանս միջոցին Պ. Տանկլար այդ մասին խօսեցաւ ինծի: Բայց օրիորդ Էօժէնին ալ սիրուն աղջիկ մըն է, շարունակեց կոմսը Լիւսիէնի կողմը ակնարկ մը ձգելով, որ ալպօմի մը երեսները կը դարձնէր, կարծեմ թէ Էօժէնի է անոր անունը:

—Խիստ սիրուն կամ աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել, խիստ գեղեցիկ է, պատասխանեց Ալպէր. բայց այնպիսի գեղեցկութիւն մը ունի, որուն յարգը ես չեմ գնահատեր:

—Այնպէս կը խօսիք որ կարծես թէ անոր ամուսինն էք:

—Ո՛հ, ըսաւ Ալպէր իր շուրջը նայելով, տեսնելու համար թէ Լիւսիէն ի՛նչ կ'ընէր:

—Այդ ամուսնութիւնը չէ՞ք ուզեր, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ ձայնը մեղմացնելով:

—Օրիորդ Տանկլարին ինէ խիստ հարուստ ըլլալը կը վախցընէ զիս:

—Բէ՛հ, ի՛նչ զօրաւոր պատճառ չիտակը, մի՞թէ դո՞ւք ալ հարուստ չէ՞ք:

—Հայրս յիսուն հազար ֆրանքի չափ եկամուտ ունի, ամուսնացած միջոցիս թերեւս տասը կամ տասներկու հազարը ինծի տայ:

—Ստուգիւ, գումարը չափաւոր է, բայց աշխարհիս մէջ ամէն բան հարստութենէ կախում չունի. բարի անուն և բարձր դիրք մը ունենալն ալ մեծ բան է: Ձեր անունը նշանաւոր է և դիրքը փառաւոր. ատոնցմէ զատ՝ Մորսէրֆ կոմսը զինուոր մըն է, և Պայարի այդ ամէն հանգամանքները Տիւկէսկլէնի աղքատութեան հետ միացած տեսնելը սիրելի է ամէնուն. անշահախնդրութիւնը՝ ազնուականի մը սուրը շողացնող արեւուն ամէնէն աղուոր ճառագայթն է: Սակայն, ընդհակառակը, այդ միութիւնը խիստ պատշաճ կը գտնեմ ես. օրիորդ Տանկլար կը հարցնէ ձեզ և դուք կ'ազնուացնէք զայն:

Ալպէր գլուխը շարժեց և խոհուն երեւոյթ մը առաւ:

—Ուրիշ պատճառ մըն ալ կայ, ըսաւ։

—Շիտակը, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, ծաղկատի, հարուստ և գեղեցիկ աղջկան մը դէմ ձեր ունեցած այդ դժկամակութեան պատճառը անհասկնալի է ինծի։

—Մի՛ զարմանաք, պարոն, այս դժկամակութիւնը, եթէ իրօք դժկամակութիւն մը կայ, իմ կողմէս չէ բոլորովին։

—Որո՞ւ կողմէն է ուրեմն. որովհետև ինծի ըսիք թէ ձեր հայրը այս ամուսնութեան կը բաղձայ։

—Մօրս կողմէն է, պարոն, և մայրս թափանցող աչքեր ունի. չեմ գիտեր ի՞նչ է պատճառը որ այդ ամուսնութեանը լաւ աչքով չի դիտեր. Տանկլար ընտանիքին վրայ կանխակալ կարծիք մը ունի։

—Ո՛հ, յայտնի կ'երեւի, ըսաւ կոմսը քիչ մը այլայլած ձայնով. տիկին Մորսէրֆ կոմսուհին վայելուչ, ազնուական և քնքուշ ըլլալով՝ քիչ մը կը վարանի ազնուապետական, հաստ և բիրտ ձեռքի մը դպչիլ. բնական է աս։

—Չեմ գիտեր թէ ստուգիւ ա՞տ է պատճառը. սակայն սաչափը գիտեմ որ եթէ այդ ամուսնութիւնը կատարուի, մայրս դժբախտ պիտի ըլլայ։ Արդէն վեց շաբաթ առաջ այս գործին վրայ խօսելու համար պիտի գումարուէինք. բայց ես այնպիսի գլխացաւ մը ունէի։

—Իրաւցնէ՞ գլխացաւ, հարցուց կոմսը ժպտելով։

—Ո՛հ, կատարելապէս իրաւ, անտարակոյս զգացած վախիս հետեւանքով, այնպէս որ այդ տեսակցութիւնը երկու ամիս յետաձգեցինք։ Ստիպողական գործ չունէինք. տակաւին քսանըմէկ տարեկան եմ, իսկ Էօժէնի՝ տասնըեօթը. բայց յառաջիկայ շաբաթ երկու ամիսը կը լրանայ։ Պէտք է համակերպիլ։ Չէք կրնար երեւակայել, սիրելի կոմս, թէ որքան շփոթած եմ...։ Ա՛հ, ո՛րչափ երջանիկ էք դուք, ազատ ըլլալնուդ համար։

—Դուք ալ ազատ եղէք. ո՞վ արգելք կ'ըլլայ ձեզի։

—Բայց եթէ օրիորդ Տանկլարի հետ չամուսնանամ, հայրս չարաչար խաբած պիտի ըլլայ զանոնք։

—Ուրեմն ամուսնացէք, ըսաւ կոմսը, ուսերը ցնցելով արտակարգօրէն։

Այո՛, բայց մօրս ալ մեծ վիշտ մը պատճառած պիտի ըլլամ։

—Ուրեմն մի՛ ամուսնանաք։

—Տեսնենք, ես կրցածս պիտի ընեմ, և դուք խորհուրդ պիտի տաք ինծի. այնպէս չէ՞, և եթէ կարելի է, այդ նեղութենէն ազատեցէք զիս։ Ո՛հ, կարծեմ ազնիւ մայրս չվշտացնելու համար կոմսին հետ պիտի աւրուիմ։

Մօնթէ-Քրիսթօ երեսը միւս կողմը դարձուց. յուզուած կը թուէր։

—Բարեկամ ըսաւ Տըպրէին, որ սրահին մէկ ծայրը թիկնաթոռի մը վրայ. նստած էր, աջ ձեռքը մատիտ մը և ձախը յուշատետր մը բռնած, ի՞նչ կ'ընէք հոդ, Բուսէնի նկա՞րը կ'օրինակէք։

—Ե՞ս, ըսաւ Տըպրէ հանդարտութեամբ, այո՛, նկար մը, որովհետև նկարել շատ կը սիրեմ։ Բայց այս անգամ նկարին բոլորովին հակառակն է ըրածս, հաշիւներ կ'ընեմ։

—Ի՞նչ հաշիւներ։

Այս հաշիւները անուղղակի կերպով ձեզի հետ առնչութիւն ունին, վիկոմս, կը հաշուեմ թէ Հայիթիի արժեթուղթերուն վերջին բարձրացումին վրայ՝ Տանկլարի վաճառատունը որչափ շահեցաւ. երեք օրուան մէջ անոնց գինը երկու հարիւր վեցէն չորս հարիւր ինննի բարձրացաւ, և խորամանկ սեղանաւոր շատ արժեթուղթեր գնած էր երկու հարիւր վեցի, որով երեք հարիւր հազար ֆրանքի շահ մը ըրած պիտի ըլլայ։

—Իր ամէնէն մեծ շահը չէ աս, ըսաւ Մորսէրֆ, Սպանիոյ արժեթուղթերէն միլիոն մը շահեցաւ այս տարի։

Մտիկ ըրէ, սիրելիս, ըսաւ Լիւսիէն, ահա Պ. Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը, որ իտալացիներուն հետ քեզի պիտի ըսէ թէ ամէնէն մեծ շահը գործը անվտանգ կատարելն է։ Միթէ փոքր գումար մըն է ատ, և երբ այդպիսի պատմութիւններ կը լսեմ, ուսերս կը ցցեմ:

—Հայիթիի խօսքը կ'ընէիք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Այո՛, Հայիթի ուրիշ բան է. ֆրանսական սկզբնաւորութեան էքարթ խաղն է ան։ Մարդ կրնայ պուլյօթը սիրել, ուիսթը պաշտել, պօսթօնին վրայ խենթենալ, բայց ամէնէն ալ կը ձանձրանայ ու էքարթին կը դառնայ, որ խաղերուն գլխաւորն է։

Պ. Տանկլար, երէկ. չորս հարիւր վեցի ծախեց և երեք հարիւր հազար ֆրանք գրպանը դրաւ. եթէ մինչև այսօր սպասէր, անոնց գինը երկու հարիւր հինգի պիտի իջնէր, և փոխանակ երեք հարիւր հազար ֆրանք շահելու քսան կամ քսանըհինգ հազար ֆրանք պիտի կորսնցնէր։

—Ինչո՞ւ արժեթուղթերուն գինը չորս հարիւր իննէն երկու հարիւր վեցի իջաւ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ. ներողութիւն, Պօրսայի հնարքներուն անտեղեակ եմ։

—Որովհետև պատասխանեց Ալպէր, լուրերը հետզհետէ կը հասնին և իրարու չեն նմանիր։

—Ի՞նչ կ'ըսէք. Պ. Տանկլար օրուան մը մէջ երեք հարիւր հազար ֆրանք շահելու կամ կորսնցնելու խաղերու մէ՞ջ կը մտնէ։ Ուրեմն խիստ հարուստ մէկն է ան։

—Ինքը չէ խաղացողը, այլ տիկինը, ըսաւ Լիւսիէն աշխուժով. ճշմարտապէս անվախ կին մըն է ան։

—Բայց դուն որ խոհական մարդ մըն ես, Լիւսիէն, և լուրերուն փոփոխականութիւնը կը ճանչնաս, քանի որ աղբիւրին մէջ կը գտնուիս, պէտք է արգիլէիր զայն, ըսաւ Մօրսէրֆ ժպիտով մը։

—Ես ի՞նչ կրնամ ընել, երբ իր ամուսինը չի յաջողիր, պատասխանեց Լիւսիէն։ Տիկնոջ բնաւորութիւնը կը ճանչնաս. ոչ մէկը ազդեցութիւն չունի իր վրայ և ան ուզածը կ'ընէ։

—Ո՛հ, եթէ ես քու տեղդ ըլլայի, ըսաւ Ալպէր։

—Ի՞նչ կ'ընէիր։

—Անոր պակասութիւնը կ'ուղղէի. իր ապագայ փեսայուն ծառայութիւն մը ըրած պիտի ըլլայիր։

—Ի՞նչ կերպով։

—Շատ դիւրին կերպով. դաս մը կուտայի անոր։

—Դա՛ս մը։

—Այո: Նախարարական քարտուղարի պաշտօնդ լուրերու մասին մեծ հեղինակութիւն մը կուտայ քեզի. հազիւ թէ բերանդ կը բանաս՝ սակարանական գործակալները քու խօսքերդ շուտով կը ազդրեն. հարիւր հազարի չափ ֆրանք կորսընցնել տուր վրայէ վրայ, որպէսզի խելքը գլուխը գայ։

—Չեմ հասկնար, ըսաւ Լիւսիէն կակազելով։

—Սակայն խօսքերը յստակ են, պատասխանեց երիտասարդը այնպիսի միամտութեամբ մը որ արուեստակեալ բան մը չունէր իր մէջ. առտու մը անլուր բան մը հաղորդէ, այնպիսի հեռագրական լուր մը որ քեզմէ շատ մէկը չգիտնայ. օրինակի համար կրնաս ըսել թէ Հէնրի Դ. երէկ Կապրիէլի հետ տեսնուեր է. այդ լուրը արժեթուղթերուն գիները կը բարձրացնէ։ և տիկին Տանկլար անոնցմէ շատ մը գնելով անշուշտ պիտի կորսնցնէ, երբ հետևեալ օրը Պօշան իր թերթին մէջ այս խօսքերը կը հրատարակէ։

«Հանրի Դ. թագաւորին Կապրիէլի հետ տեսակցութեան համար շրջած լուրը, իրազեկ մարդոց կողմէ, բոլորովին սխալ է. Հէնրի Դ. Բօն Նէօֆէն չէ հեռացած։»

Լիւսիէն իր շրթունքին ծայրովը սկսաւ ծիծաղիլ։

Մօնթէ-Քրիսթօ թէև անտարբեր կ'երևէր, բայց այդ խօսակցութեան մէկ բառը անգամ չկորսնցուց, և իր խորագնին աչքերովը հաւատարիմ քարտուղարին շփոթութեանը մէջ գաղտնիք մը տեսաւ։

Եւ այդ շփոթութիւնը, զոր Ալպէր չէր դիտած բնաւ, Լիւսիէնի այցելութիւնը կարճ կապելու պատճառ եղաւ։

Յայտնապէս անհանգստութիւն մը կը զգար: Կոմսը մինչև դուռը անոր ընկերանալով, ցած ձայնով քանի մը խօսք ըրաւ անոր, որոնց Լիւսիէն պատասխանեց.

—Յօժարակամ, պարոն կոմս, կ'ընդունիմ:

Յետոյ կոմսը Մօրսէրֆին քով վերադառնալով.

—Կարծեմ լաւ չըրիք Պ. Տըպրէին առջև ձեր զոքանչին վրայ այդպէս խօսելով։

—Կ'աղաչեմ, կոմս, հիմակուընէ այդ անունը մի՛ տաք։

—Ստուգիւ և առանց չափազանցութեան ըսէք, ձեր կոմսուհի մայրը այս աստիճան հակառա՞կ է այս ամուսնութեան։

—Այս աստիճան որ տիկին Տանկլար շատ քիչ անգամ մեր տունը կուգայ, և մայրս կարծեմ իր կեանքին մէջ երկու անգամ իր տունը գացած չէ։

—Ուրեմն համարձակօրէն և առանց քաշուելու խօսիմ. պարոն Տանկլար իմ սեղանաւորս է, և Պ. Վիլֆօր խիստ մեծ քա-

ղաքավարութեամբ վարուեցաւ հետս՝ բարեբախտ դիպուածով մը անոր մատուցած ծառայութեանս համար շնորհակալ ըլլալուն առթիւ։ Ասոնցմէ կը հետեւցնեմ որ հետզհետէ ճաշեր և խնճոյքներ տեղի պիտի ունենան։ Ուստի փափաքեր չերեւելու, և անոնց առաջքը առնելու համար՝ խորհեցայ որ Պ. և տիկին Տանկլար, Պ. և տիկին Վիլֆորը Օթէյլ գիւղի տունս հրաւիրեմ։ Եթէ ձեզ, ինչպէս նաև Պ. Մորսէրֆ կոմսը և տիկին կոմսուհին այդ ճաշին հրաւիրեմ, կերպով մը ամուսնական ժամադրութեան կերպարանք պիտի առնէ գործը, կամ գոնէ տիկին Մորսէրֆ կոմսուհին այդ դիտաւորութիւնը պիտի վերագրէ մանաւանդ եթէ Պ. Տանկլար պատիւ ընէ ինծի աղջիկը միասին բերելու։ Այն ատեն ատելի պիտի երեւիմ ձեր մօրը. և ես բնաւ չեմ ուզեր այս բանը. ընդհակառակը՝ կը փափաքիմ որչափ կարելի է որ անոր համակրութիւնը շահիլ և կը խնդրեմ որ ամէն անգամ առիթը ներկայացածին պէս ըսածս կրկնէք անոր։

—Շնորհակալ եմ, կոմս, որ անկեղծօրէն կը վարուիք ինծի հետ, և մեզ ճաշի չհրաւիրելնիդ իրաւացի է։ Կը փափաքիք մօրս համակրութիւնը շահիլ. կ'ապահովցնեմ ձեզ որ արդէն ձեռք բերած էք զայն։

—Կարծէ՞ք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ շահագրգռուած։

—Հաստատապէս գիտեմ, պարոն. անցեալ օր երբ մեզմէ բաժնուեցաք, ժամ մը շարունակ ձեր վրայ խօսեցանք. բայց մեր խօսքին դառնանք։ Եթէ մայրս իմանայ ձեր կողմէն եղած այդ զգուշութիւնը, զոր ես անոր ըսելու պիտի համարձակիմ, ապահով եմ որ մեծապէս երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզ. իրաւ է որ հայրս ալ ընդհակառակը շատ պիտի բարկանայ։

Կոմսը սկսաւ ծիծաղիլ։

—Լաւ կը գուշակէք, ըսաւ. բայց կը խորհիմ որ այս գործին համար միայն հայրդ պիտի չբարկանայ այլ պարոն և տիկին Տանկլար ալ, որոնք շատ գէշ մէկը պիտի համարին զիս։ Գիտեն որ ձեզի հետ շատ մտերմութիւն ունիմ, և դուք Բարիզի մէջ իմ ամէնէն հին ծանօթս էք. ձեզ տունս չտեսնելով, պիտի հարցնեն թէ ինչո՞ւ չհրաւիրեցի ձեզ։ Գոնէ առաջուընէ ուրիշ տեղի համար խօսք տուէք, որ հաւանական երեւի, և երկտողով իմացուցէք

ինձ. լաւ գիտէք որ սեղանաւորաց քով գրութիւնները արժէք ունին։

—Ատկէ լաւը կ'ընեմ, պարոն կոմս, ըսաւ Ալպէր։ Մայրս ծովու օդը շնչել կը փափաքի. ձեր ճաշը ո՞ր օր պիտի ըլլայ։

—Շաբաթ օր։

—Այսօր երեքշաբթի է՝ վաղը իրիկուն կը մեկնինք, և հետեւեալ առտու Թրէբօր կը հասնինք։ Արդարև, պարոն կոմս, ազնիւ բարեկամ մըն էք դուք որ գործերը այսպէս կը կարգադրէք։

—Ես, ստուգիւ, հարկ եղածէն աւելի յարգ կ'ընծայէք ինծի. կը փափաքիմ ձեզի միայն հաճելի ըլլալ և ոչ ուրիշ բան։

—Ո՞ր օրը ձեր հրաւէրները ղրկեցիք։

—Այսօր։

—Հոգ չէ, ես հիմա Պ. Տանկլարի տունը կ'երթամ, և կ'իմացնեմ որ վաղը ես ու մայրս Բարիզէն կը մեկնինք։ Ձեզ տեսած չեմ ըլլար, հետեւաբար ճաշին վրայ տեղեկութիւն չեմ ունենար։

—Ի՞նչ խենթ էք եղեր. հապա Պ. Տըպրէն, որ իմ տունս տեսաւ ձեզ։

—Ո՛հ, ստոյգ է։

—Ընդհակառակը՝ ձեզ տեսած և պարզապէս հրաւիրած կ'ըլլամ, և դուք անկեղծութեամբ կը պատասխանէք թէ չէք կրնար ինծի սեղանակից ըլլալ, քանի որ Թրէբօր պիտի մեկնիք։

—Շատ լաւ, գործը լմնցաւ. բայց դուք վաղուընէ առաջ պիտի գա՞ք մայրս տեսնելու։

—Վաղուընէ առաջ դժուար է, մանաւանդ որ ձեզ ալ ճամբորդութեան պատրաստութիւններուն մէջ պիտի գտնեմ։

—Դուք մեզի համար ազնիւ անձ մըն էիք, հիմա աւելի սիրելի պիտի ըլլաք։

—Ի՞նչ պէտք է ընել այդ պատւոյն հասնելու համար։

—Ի՞նչ պէտք էք ընել։

—Այո՛, կը հարցնեմ։

—Օդի պէս ազատ էք դուք, այսօր. եկէք մեր տունը ճաշենք, միայն երեք հոգի պիտի ըլլանք, դուք, մայրս և ես։ Մայրս հազիւ թէ տեսած էք. այս կերպով մօտէն աւելի աղէկ

պիտի ճանչնաք զայն։ Խիստ ազնիւ կին մըն է ան, և ես մէկ
բանի վրայ կը ցաւիմ, և ինչո՞ւ իր նմանը չի գտնուիր քսան տա-
րու աւելի փոքր, այն ատեն ճշմարիտ կ'ըսեմ որ իսկոյն Մորսէրֆ
կոմսուհի մը և գերկոմսուհի մը պիտի ըլլար։ Հայրս տունը չէ.
այս իրիկուն ժողովի մը մասնակից պիտի ըլլայ և դատական նա-
խարարին պիտի ճաշէ։ Եկէք, ճամբորդութեանց վրայ խօսինք,
դուք բոլոր աշխարհս տեսած էք, ձեր գլուխը եկածները կը պատ-
մէք. անցեալ իրիկուն ձեր հետը Թատրոն եկող յոյն գեղանի կը-
նոջ պատմութիւնը կ'ընէք, զոր ձեր սպասուհին կ'անուանէք և
իշխանուհիի պէս կը վարուիք անոր հետ։ Իտալերէն և Սպաներէն
կը խօսինք. ըսէք, կ'ընդունի՞ք առաջարկութիւնս, մայրս շնոր-
հակալ պիտի ըլլայ ձեզի։
— Մեծապէս շնորհակալ եմ, ըսաւ կոմսը, ձեր հրաւէրը քաղ-
ցըր է ինծի, բայց սրտով կը ցաւիմ որ չեմ կրնար ընդունիլ զայն։
Ձեր կարծածին պէս ազատ չեմ ես, քանի որ խիստ կարեւոր ժա-
մադրութիւն մը տուած եմ։
— Բայց զգուշացէք, կոմս. քիչ մը առաջ սորվեցուցիք ինծի
թէ անհաճոյ հրաւէրէ մը ազատելու համար ի՛նչ միջոց ի գործ
դնելու է։ Պէտք է փորձով հաստատէք այդ բանը, բարեբաղտա-
բար Տանկլարի պէս սեղանաւոր չեմ. բայց կանխաւ ձեզի կ'ըսեմ
որ անոր չափ թերահաւատ եմ։
— Շատ լաւ, հիմա փորձը կը տեսնէք, ըսաւ կոմսը և զան-
գակը հնչեցուց։
— Երկրորդ անգամն է որ մօրս հետ ճաշելու հրաւէրը կը մեր-
ժէք. կ'երևի թէ այդպիսի որոշում մը տուած էք։
Մոնթէ-Քրիսթօ սարսռաց։
— Այդպիսի կարծիք մը մի՛ ունենաք, ըսաւ. հիմա փորձը
կը տեսնէք։
Պաթիսթէն ներս մտաւ և դրան առջև կեցաւ։
— Ձեր այցելութենէն տեղեկութիւն մը չունէի, այնպէս չէ՞։
— Դուք այդպիսի տարօրինակ անձ մըն էք որ չեմ կրնար
այդ բանը հաստատել, պատասխանեց Ալպէր։
— Գոնէ չէի կրնար գուշակել որ գիս ճաշի պիտի հրաւիրէիք։
— Հաւանական է տակա։

— Ուրեմն մտիկ ըրէք. Պաթիսթէ՛ն, ի՞նչ ըսի քեզի այս առ-
տու, երբ աշխատութեան սենեակս կանչեցի։
— Ժամը հինգ զարնելուն պէս՝ տան դուռը գոցել տալ, պա-
տասխանեց ծառան։
— Ետքը՞։
— Բայց, պարոն կոմս... ըսաւ Ալպէր։
— Ոչ, ոչ. կ'ուզեմ բացարձակապէս վրայէս թօթափել գաղտ-
նիքներու այն համբաւը, զոր դուք ինծի կը վերագրէք, սիրելի
գերկոմս։ Միշտ Մանֆրէտի դերը ներկայացնելը խիստ դժուար
է. ապակիէ տան մը մէջ բնակիլ կ'ուզեմ։ Շարունակէ, Պաթիս-
թէն, ետքը՞...։
— Պ. Պարթոլոմէօ Գավալգանթի հազարապետէն և իր զաւ-
կէն զատ մէկը չընդունիլ։
— Կը լսէ՞ք. Պ. Պարթոլոմէօ Գավալգանթի հազարապետը կը
ճանչնաք, Իտալիոյ ամէնէն հին ազնուականներէն մէկն է, և իր
որդին ձեր տարիքը ունեցող սիրուն երիտասարդ մըն է, գեր-
կոմս. ձեր տիտղոսը ունի, և իր հօրը միլիոններովը Բարիզեան
ընկերութեանց մէջ կը մտնէ։ Հազարապետը այս իրիկուն իր
Անտրէ որդին հոս բերելով ինծի պիտի յանձնէ։ Ես ընկերու-
թեանց մէջ պիտի մտցընեմ զայն, եթէ արժանի ըլլայ. անշուշտ
դուք ալ պիտի օգնէք ինծի, այնպէս չէ՞։
— Անտարակոյս։ Ուրեմն այն Գավալգանթի հազարապետը ձեր
հին բարեկամներէն մէկն է։
— Ոչ, ամենեւին. շատ հին գերդաստաններէ սերած, խիստ
քաղաքավար, համեստ, գաղտնապահ ազնուական մըն է, ինչպէս
Իտալիոյ մէջ անոր նմանները շատ կը գտնուին։ Զինքը շատ ան-
գամ Ֆիորէնցա, Պոլոնիա և Լուքքա տեսած ըլլալուս՝ իր գա-
լուստը ինծի իմացուցած էր։ Ճամբորդութեան ծանօթները պա-
հանջող կ'ըլլան. կը պահանջեն որ դիպուածով անգամ մը անոր
յայտնած բարեկամութիւնիդ ամէն տեղ կատարէք, որպէս թէ
քաղաքակրթեալ մարդ մը, որ անծանօթ ո՛րևէ մէկուն հետ կը
տեսակցի, խորհելիք ուրիշ բան չունենայ։ Այդ բարի Գավալգան-
թի հազարապետը, որ Կայսրութեան ժամանակ Մոսկուա սառե-
լու համար երթալու ատեն Բարիզէն անցնելով միայն զայն տե-

սած էր, հիմա նորէն կուգայ մայրաքաղաքս տեսնելու. ես ալ
ընտիր ճաշ մը պիտի տամ անոր, իր որդին ինծի պիտի թողու,
որպէսզի անոր վրայ հսկեմ. պիտի թողում որ ամէն խենթու-
թիւններ ընէ. առով իմ բարեկամութիւնս կատարած պիտի ըլ-
լամ:
—Շատ լաւ կը տեսնեմ որ անգին առաջնորդ մըն էք: Մնաք
բարով ուրեմն, կիրակի կը վերադառնանք. աղէկ միտքս ինկաւ.
Ֆրանցէն լուրեր առի:
—Իրա՞ւ. կ'երեւի թէ Իտալիա շատ կը սիրէ:
—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ. սակայն կը ցաւի որ դուք ալ
—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ. սակայն կը ցաւի որ դուք ալ
հոն չէք գտնուիր: Կ'ըսէ թէ դուք Հռոմի արեգակն էիք, և թէ
առանց ձեզի այդ քաղաքը մութ կ'ընէ: Չեմ գիտեր որ հոն անձ-
րեւելն ալ պիտի ըսէ՞:
—Ուրեմն բարեկամինիդ փոխա՞ծ է իր կարծիքը իմ մասին:
—Ընդհակառակը կը պնդէ որ դուք բոլորովին մտացածին
էակ մըն էք. ահա այս է պատճառը որ ձեր բացակայութեանը
համար ցաւ կը զգայ:
—Սիրուն երիտասարդ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. մեծ հա-
մակրութիւն մը զգացի առջի իրիկունը որ գինքը տեսայ, երբ
ո՛ր և է ճաշ մը կը փնտռէր, և հաճեցաւ իմ ճաշի հրաւէրս ըն-
դունելու: Կարծեմ ա՛չքինէ զօրապետին որդին է:
—Այո՛:
—1815ին չարաչար սպաննուողին զաւա՞կը:
—Այո՛, Պօնաբարդականներէն:
—Շիտակը ըսե՞մ, սիրեցի զայն. կարծեմ ամուսնանալու միտք
ունի:
—Այո՛, օրիորդ Վիլֆօրի հետ պիտի ամուսնանայ:
—Ստո՞յգ է:
—Օրիորդ Տանկլարի հետ իմ ամուսնութեանս պէս, յարեց
Ալպէր:
—Կը ծիծաղի՞ք...:
—Այո՛:
—Ինչո՞ւ:
—Ինծի այնպէս կը թուի որ, այդ կողմն ալ ամուսնութեան

համար եղած համակրութիւնը իմ և օրիորդ Տանկլարի միջև ե-
ղածին չափ է: Բայց ստուգիւ, սիրելի կոմս, ինչպէս կիները
այրերուն վրայ կը խօսին, մենք ալ այնպէս կը խօսինք կինե-
րուն վրայ. աններելի բան է ատ:
Ալպէր ոտքի ելաւ:
—Կը մեկնի՞ք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:
—Զարմանալի հարցում մը կ'ընէք. երկու ժամէ ի վեր զը-
լուխնիդ կը ցաւցընեմ, և դարձեալ քաղաքավարօրէն կը հարցը-
նէք թէ կը մեկնի՞մ. ստուգիւ, կոմս, աշխարհիս ամէնէն քաղա-
քավար անձն էք, և ձեր ծառաները լաւ կրթուած են, մանա-
ւանդ Պաթիսթէն. անոր պէս մէկը չկրցայ գտնել: Իմ ծառաներս
կարծես թէ Թէաթր Ֆրանսէի ծառաներէն օրինակ առած են, ո-
րոնք միայն խօսք մը ունին ըսելիք, և ան ալ սանդուխին վրայ:
Ուստի եթէ Պ. Պաթիսթէնի ճամբայ տաք, կը խնդրեմ որ ինծի
ղրկէք զայն:
—Շատ լաւ, դերկոմս:
—Կեցի՛ք, մոռցայ ըսելու. իմ բարեւներս հաղորդեցէք ձեր
գաղտնապահ Լուքքացի պարոն Գավալգանթիի, և եթէ մտադիր
է իր որդին ամուսնացնելու, մօրը կողմէն խիստ հարուստ և
խիստ ազնուական, և կամ հօրը կողմէն պառոնուհիի աղջիկ մը
գտէք, ու ես կ'օգնեմ ձեզի:
—Օ՜ հո՛, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, այդ գաղափարին
կը ծառայէ՞ք դեռ:
—Այո՛:
—Պէտք չէ բանի մը վրայ երդում ընել:
—Ո՛հ, կոմս, ըսաւ Ալպէր, չէք գիտեր թէ ի՛նչ մեծ ծառա-
յութիւն մը պիտի մատուցանէք և ի՛նչպէս հարիւր անգամ ա-
ւելի պիտի սիրեմ ձեզ, եթէ ձեր շնորհիւ ամուրի մնամ, եթէ տա-
սը տարի ալ սպասել պէտք ըլլայ:
—Ամէն բան կարելի է, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ ծան-
րախոհութեամբ:
Ու Ալպէրէն բաժնուելով իր սենեակը մտաւ և երեք անգամ
զանգակը հնչեցուց:
Պէրթուչիօ երեւցաւ:
—Պ. Պէրթուչիօ, ըսաւ, պէտք է գիտնաս որ շաբաթ օրը

հիւրեր ունիմ Օթէօյլի տանս մէջ.

Պէրթուչիօ թեթեւ սարսուռ մը զգաց։

—Շատ լաւ, պարոն, ըսաւ։

—Պէտք է որ ամէն բան պատշաճօրէն պատրաստել տաս. գիւղի տունս խիստ գեղեցիկ է, կամ գէթ կրնայ գեղեցկանալ։

—Ձեր ըսածը կատարելու համար, ամէն բան փոխելու է, պարոն կոմս, տան բոլոր կարասիները հին են։

—Ամէնն ալ փոխէ, բացի ննջասենեակին կարասիներէն. ընդհակառակը՝ այդ սենեակը ճիշդ եղածին պէս պիտի թողուս։

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն մը ըրաւ։

—Պարտէզին ալ պիտի չդպչիս. բայց բակին մէջ ուզածդ ըրէ, աւելի գոհ պիտի ըլլամ եթէ չկարենամ ճանչնալ զայն։

—Պարոն կոմսը գոհ ընելու համար ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ, եւ աւելի ապահով պիտի ըլլայի, եթէ Պ. կոմսը բարեհաճէր յայտնել ինծի ճաշին համար ունեցած դիտաւորութիւնը։

—Ստուգիւ, սիրելի Պ. Պէրթուչիօ, Բարիզ գալուդ ի վեր բոլորովին փոխուած ես. վախի մէջ կը տեսնեմ քեզ. միթէ չե՞ս ճանչնար զիս։

—Բայց Ձեր Վսեմութիւնը պիտի կրնա՞յ ըսել ինծի թէ ո՞վ պիտի հրաւիրէ։

—Տակաւին բան մը չեմ գիտեր, եւ դուն ալ գիտնալու պէտք չունիս։ Լուկուլլոս Լուկուլլոսի տունը պիտի ճաշէ, ահա՛ ըլլալիքը։

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն ընելով, դուրս ելաւ։

ԺԵ. ԳԼՈՒԽ

ԳԱՎԱԼԳԱՆԹԻ ՀԱԶԱՐԱՊԵՏԸ

Մորսէրֆ առաջարկած ճաշը մերժելու պատրուակ եղող Լուքքացի հազարապետին այցելութիւնը գեր կոմսին իմացնելով՝ ոչ կոմսը եւ ոչ ալ Պաթիսթէն սուտ խօսած էին։

Ժամը եօթը հնչած էր. եւ Պ. Պէրթուչիօ իր առացած հրամանին համեմատ, երկու ժամէ ի վեր Օթէօյլի գիւղը գացած էր, երբ վարձու կառք մը կոմսին դրան առջեւ կեցաւ. վանդակապատին մօտ գրեթէ յիսուներկու տարեկան մարդ մը դուրս ելաւ կառքէն, որ կարծես ամչնալով աներեւոյթ եղաւ հոնկէ. այդ մարդը կանաչ բրտէնկօթ մը հագած էր սեւ միտաքսէ կօճակներով, որոնց տեսակը ինչպէս կ'երեւի, անկորուստ մնացած է Եւրոպայի մէջ։ Կապոյտ ասուիէ լայն տաբատ մը, բաւական մաքուր բայց փայլը կորսնցուցած ներկով եւ քիչ մը հաստ ներբանով կօշիկ մը, այծեամի մորթէ ձեռնոցներ, ստրիկան-զինուորի գըլխարկի պէս գլխարկ մը սպիտակ երիզով ասեղնագործուած սեւ փողկապ մը, որ երկաթեայ անուր մը պիտի կարծուէր, եթէ անոր տէրը իր ազատ կամքովը կապած չըլլար. աս էր վանդակապատին դուռը զարնող անձին նկարագեղ հագուստը։ Այդ անձը կը հարցնէր թէ Շանզ-Էլիզէյի պողոտային թիւ 30 տունը Մօնթէ-Քրիսթօ չէ՞ր բնակեր. դռնապանին հաստատական պատասխանին վրայ, ներս մտաւ, դուռը գոցեց, եւ դէպի սանդուխը ուղղուեցաւ։

Այդ մարդուն փոքր եւ անկիւնաւոր գլուխէն, ճերմկած մազերէն, խիտ եւ մոխրագոյն պեխէն Պաթիսթէն ճանչցաւ զայն, որովհետեւ այցելուին նկատմամբ մանրանշուած դիմագիծը ունէր եւ անդաստակին վարի կողմը անոր կը սպասէր։

Ուստի անոր անունը լսելուն պէս՝ իսկոյն Մօնթէ-Քրիսթոյի իմացուց գալուստը։

Օտարականը ամէնէն պարզ սրահը մտցուցին, ուր կոմսը կը սպասէր. Մոնթէ-Քրիսթօ ծիծաղկոտ դէմքով անոր առջև ելաւ։

—Բարի եկաք. սիրելի պարոն, ըսաւ. ես ալ ձեզի կը ըսպասէի։

—Իրա՞ւ, Ձեր Վսեմութիւնը կը սպասէր ինծի, ըսաւ Լուքքացին։

—Այո՛, այսօր ժամը եօթնին ձեր գալուստը իմացած էի։

—Ի՛նչպէս, իմ ժամանումս իմացա՞ծ էիք։

—Այո՛։

—Աւելի լա՛ւ, կը վախնայի որ այս փոքր զգուշութիւնը մոռցուած է։

—Ո՞ր զգուշութիւնը։

—Ձեզ իմացընելու։

—Ոչ, մոռցուած չէ։

—Բայց ապահով է՞ք չսխալելնուդ վրայ։

—Այո՛, ապահով եմ։

—Ուրեմն Ձեր Վսեմութիւնը այսօր ժամը եօթնին ինծի կը սպասէր։

—Այո, բուն իսկ ձեզի. եթէ չէք հաւատար, ստուգենք։

—Եթէ ինծի կը սպասէիք, չարժեր։

—Ոչ երբեք։

Լուքքացին քիչ մը մտահոգ կ'երեւէր։

—Ըսէք ուրեմն, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ, դուք պարոն Պարթոլոմէօ Գավալգանթի Մարքիզը չէ՞ք։

—Այո՛, ճիշդ Պարթոլոմէօ Գավալգանթին ես եմ։

—Աւստրիոյ ծառայութեան մէջ նախկին հազարապե՞տ էիք։

—Բայց հազարապե՞տ էի ես, հարցուց հին զինուորականը երկչոտութեամբ։

—Այո՛, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ, հազարապետ էիք. Իտալիոյ մէջ ձեր աստիճանին Ֆրանսայի մէջ հազարապետ անունը կուտան։

—Լա՛ւ, ըսաւ Լուքքացին, իմ ուզածս ալ ատ է։

—Ձեր հաճութեա՞մբ է որ հոս եկաք, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Անշուշտ։

—Մէկո՞ւն կողմէ կուգաք։

—Այո՛։

—Ազնիւ աբբայ Պիւզո՞նիին կողմէ։

—Այո՛, նոյն ինքն, գոչեց հազարապետը ուրախ դէմքով։

—Եւ նամակ մը ունի՞ք։

—Ահա։

—Կը տեսնէք որ ամէն բան կը համապատասխանէ։ Տուէք նայիմ։

Մոնթէ-Քրիսթօ նամակը առաւ, բացաւ զայն և կարդաց։

Հազարապետը իր հիացիկ մեծ աչքերը մերթ կոմսին վրայ կը դարձնէր և մերթ հետաքրքրութեամբ սենեակին զանազան առարկաներուն կ'ուղղէր։

—Այո՛, սիրելի Պիւզոնիին նամակն է աս.

«Գավալգանթի հազարապետը, որ Լուքքացի արժանաւոր բժիշկ մըն է և Ֆիօրէնցայի Գավալգանթիներէն սերած է, չարունակեց Մոնթէ-Քրիսթօ կարդալով, կէս միլիոն եկամուտ ունի։»

Մոնթէ-Քրիսթօ աչքերը թղթին վրայէն վերցուց և շնորհաւորեց զայն։

—Կէ՛ս միլիոն եկամուտ, սիրելի Գավալգանթի։

—Կէս միլիոն եկամո՞ւտ կայ։

—Այո՛, ստոյգ պէտք է ըլլայ. աբբայ Պիւզոնին Եւրոպայի մէջ մեծ հարստութիւն ունեցողները ամէնէն լաւ կը ճանչնայ։

—Իրաւ կ'ըսեմ, չէի կարծեր որ գումարը այդչափ ըլլէ։

—Քանի որ գող վերակացու մը ունիք. ի՛նչ կրնաք ընել, սիրելի պարոն Գավալգանթի, համբերել պէտք է։

—Դուք միտքս կը բանաք. ըսաւ Լուքքացին ծանրախոհութեամբ. պէտք է որ ճամբեմ այդ անշանը։

Մոնթէ-Քրիսթօ շարունակեց.

«Երջանիկ ըլլալու համար միայն մէկ բանի պակաս կը զգայ ան։»

—Ա՛հ, այո՛, ճիշդ է, միայն մէկ բաղձանք ունիմ, ըսաւ Լուքքացին հառաչանքով մը։

«Իր կորսուած սիրելի որդին գտնել։»

—Սիրելի՛ որդի մը։

«Որ իր մանկութեան մէջ գողցուած է կամ իր ազնուական ընտանիքին թշնամի եղողէ մը և կամ Պոհեմիացիներէ։»

Այո՛, պարոն, իր հինգ տարեկան հասակին մէջ, ըսաւ հազարապետը խորին հառանչանքով մը և աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով։

—Խե՛ղճ հայր, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և շարունակեց.

«Բայց ես յուսադրեցի և կենդանացուցի զայն, պարոն կոմս, իմացնելով որ տասնըհինգ տարիէ ի վեր զուր փնտռուած զաւակը դուք կարող էք գտնել։»

Լուքքացին անձկութեան անպատում նշաններով Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը կը նայէր:

—Այո՛, ես կարող եմ գտնել զայն, պատասխանեց կոմսը։

—Ո՛հ, ուրեմն նամակը ծայրէ ծայր ճշմարիտ է, ըսաւ հազարապետը ոտքի ելլելով:

—Ի՛նչ, կը տարակուսէի՞ք, սիրելի Պ. Պարթոլոմէօ։

—Ո՛չ երբեք՝ միթէ աբբայ Պիւզոնիին պէս ծանրաբարոյ մարդ մը և կրօնաւոր մը կրնա՞յ այդպիսի կատակ մը ընել. բայց ամէնը չէք կարդացած, տէր իմ։

—Ո՛հ, այո՛, Յետին գրութիւն մըն ալ կայ՝

—Այո՛, կրկնեց Լուքքացին, Յետին-գրութիւն մը կայ։

«Եւ որպէսզի Գավալգանթի հազարապետը չստիպուի իր սեղանաւորին քով ունեցած դրամագլխին դպչիլ, իր ճամբորդութեան ծախքերուն համար երկու հազար ֆրանքի փոխանակագիր մը կը ղրկեմ անոր, և ինծի ունեցած քառասունութը հազար ֆրանք պարտքերուն փոխարէն՝ նոյնչափ գումարի մը համար վարկ մը կը բանամ ձեր վրայ։»

Հազարապետը յայտնի անձկութեամբ աչքերը յառեց Յետին-գրութեան վրայ։

—Լաւ, ըսելով, բաւականացաւ կոմսը։

—Լաւ կ'ըսէ, մրմնջեց գնդապետը։ Ուրեմն, պարոն, ըսաւ բարձր ձայնով:

—Ուրե՛մն... հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

—Ուրեմն, Յետին գրութիւնը...։

—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

—Յետին-գրութիւնն ալ նամակին միւս մասերուն պէս կ'ընդունի՞ք։

—Անշուշտ։ Աբբայ Պիւզոնիին հետ մենք հաշիւ ունինք. չեմ գիտեր թէ անոր ունեցած պարտքս ճիշդ քառասունըութ հազար ֆրա՞նք է. բայց մենք քանի մը պանքատոմսերու համար իրարու խօսք չենք կտրեր։ Ուրեմն դուք այդ Յետին գրութեան մեծ կարեւորութիւն մը կ'ընծայէք, սիրելի Պ. Գավալգանթի։

—Կը խոստովանիմ, կոմս, որ աբբայ Պիւզոնիին ստորագրութեան վրայ կատարեալ վստահութիւն ունենալուս՝ ուրիշ դրամ առած չեմ հետս. եթէ այդ օգնութիւնը չունենայի, Բարիզի մէջ շատ պիտի նեղուէի։

—Միթէ ձեզի պէս մարդ մը նեղութիւն կը կրէ՞ ո՛ր և է քաղաքի մէջ. ի՞նչ կը վախնաք։

—Մարդ չճանչնալուս համար։

—Ձեզ կը ճանչնան։

—Ուրեմն...։

—Լրացուցէք խօսքերնիդ, սիրելի պարոն Գավալգանթի։

—Ուրեմն այդ քառասունըութ հազար ֆրանքը պիտի յանձնէ՞ք ինծի։

—Երբ որ ուզէք։

Լուքքացին իր ապշահար նայուածքը չորս դին կը դարձնէր։

—Բայց նստէք, կ'աղաչեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ստուգիւ ես ալ ըրածս չեմ գիտեր...։ Ժամէ մը ի վեր ոտքի վրայ էք...։

—Հոգ չէ։

Հազարապետը թիկնաթոռ մը առաւ և նստաւ։

—Ըմպելի մը չէ՞ք առներ. Քսէրէսի՞ գինի կ'ուզէք, Բորթոյի՞ թէ Ալիքանթէի գինի։

—Ալիքանթէի, եթէ կը հաճիք. ամէնէն աւելի սիրած գինիս ան է։

—Խիստ ընտիր տեսակը ունիմ. պիսքիւի կ'ուզէք, այնպէս չէ՞։

—Այո՛, քանի որ կ'առաջարկէք։

Մօնթէ-Քրիսթօ զանգակը հնչեցուց, Պաթիսթէն ներս մտաւ։

Կոմսը դէպի ծառան յառաջացաւ։

—Ի՞նչ ըրիր, հարցուց ցած ձայնով։

—Երիտասարդը հոս է, պատասխանեց սենեկապանը նոյն ձայնով։

—Լաւ. ո՞ւր կը գտնուի։

—Կապոյտ սրահը, ինչպէս որ Ձեր Վսեմութիւնը հրամայեց։

—Շատ լաւ. Ալիքանթէի գինի և պիսքիթի բեր։

Պաթիսթէն դուրս ելաւ։

—Ստուգիւ, պարոն կոմս, ըսաւ Լուքքացին, ձեզի պատճառած նեղութեանս համար շփոթահար եմ։

—Խօսքը ընելն անգամ չարժեր, պատասխանեց կոմսը։

—Պաթիսթէն գաւաթներով, գինիով և պիսքիթով վերադարձաւ։

Կոմսը գաւաթ մը լեցուց և երկրորդ գաւաթին մէջ միայն քանի մը կաթիլ դրաւ այն՝ հեղուկ սրուակէն, որուն շիշը ծածկուած էր սարդի ոստայններով և մարդուս խորշանքէն աւելի գինիին հնութիւնը յայտնի ցուցընող ամէն նշաններով։

Հազարապետը ընտրութեան մէջ չսխալեցաւ. լեցուն գաւաթը ու պիսքիթին առաւ։

Կոմսը հրամայեց Պաթիսթէնի որ ափսէն իր հիւրին մօտ դնէ, որ շրթունքին ծայրովը գինիին համը նայեցաւ, գոհունակութեան նշան մը ցուցուց, և պիսքիթին գաւաթին մէջ թաթխեց փափկօրէն։

—Ուրեմն, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Լուքքա կը բնակէիք, և հարուստ ու ազնուական էիք, ամէնուն յարգանքը կը վայելէիք, ու մարդս երջանիկ ընող պէտք եղած բոլոր բաները ունէիք։

—Այո՛. տէր իմ, ըսաւ հազարապետը իր պիսքիթին ուտելով. ամէն բան։

—Ձեր երջանկութենէն մէ՞կ բան կը պակսէր միայն։

—Միայն մէկ բան, պարոն։

—Եւ ան ալ ձեր որդին գտնե՞լն էր։

—Ա՜հ, յարեց հազարապետը երկրորդ պիսքիթ մը առնելով, և այդ բանը կը պակսէր ինծի։

Ազնիւ Լուքքացին աչքերը դէպի երկինք վերցուց և ճիգ մը ըրաւ հառաչելու։

—Հիմա ըսէք ինծի, սիրելի պարոն Գավալգանթի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ո՞ւրկից ունեցած էք այդ զաւակը, որուն վրայ այդչափ կը ցաւիք. լսած եմ որ դուք ամուրի մնացած էք։

—Ամէն մարդ այնպէս կը կարծէր, պարոն, և ես իսկ...։

—Այո, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ, և դուք իսկ այդ տարաձայնութիւնը հաստատեցիք։ Երիտասարդութեան յանցանք մը ամէնէն գաղտնի պահել ուզեցիք։

Լուքքացին, կամ իր ըրածը սրբագրելու և կամ իր երեւակայութեան օգնելու համար՝ պարկեշտութեամբ գլուխը խոնարհեցուցած էր և աչքին ծայրովը կոմսը կը դիտէր, որուն շրթունքներուն վրայ դրոշմուած ժպիտը միշտ նոյն բարեացակամ հետաքրքրութիւնը կը յայտնէր. գլուխը բարձրացուց և հանդարտօրէն ըսաւ.

—Այո՛, պարոն, ուզեցի իմ յանցանքս գաղտնի պահել ամէնքէն։

—Ոչ թէ ձեզի համար ըրիք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. որովհետեւ մարդ մը այս բաներուն կարեւորութիւն չնծայեր։

—Ո՛հ, անշուշտ, ոչ թէ ինծի համար ըրի, ըսաւ հազարապետը ժպիտով մը և գլուխը շարժելով։

—Այլ տղուն մօրը համար գործը գաղտնի պահել ուզեցիք, ըսաւ կոմսը։

—Այո՛, անոր մօրը համար, գոչեց Լուքքացին երրորդ Պիսքիթ մը առնելով՝ անոր խեղճ մօրը համար։

—Խմեցէ՛ք, սիրելի Պ. Գավալգանթի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Ալիքանթէի գինիէն երկրորդ գաւաթ մը լեցնելով. որովհետեւ յուզումէն կը խեղդուիք։

—Անոր խեղճ մօրը համար, մրմնջեց Լուքքացին ջանալով, կամքի զօրութեամբ, կեղծ արտասուք թափել։

—Իր Իտալիոյ առաջնակարգ ընտանիքներէն մէկուն կը վերաբերէր, կարծեմ։

—Այո՛, Ֆիէզօլի ազնուական գերդաստանէն էր, պարոն կոմս, Ֆիէզօլիի ազնուական գերդաստանէն։

—Ի՞նչ էր անունը։

—Անո՞ւնը կ'ուզէիք գիտնալ։

—Աւելորդ է ըսել, յարեց կոմսը, ես գիտեմ։

—Պարոն կոմսը ամէն բան գիտէ, ըսաւ Լուքքացին խոնարհութիւն մը ընելով։

—Օլիվա Գորսինարի չէ՞ր։

—Այո՛, Օլիվա Գորսինարի։

—Մարքիզուհի՞ էր։

—Այո՛, պարոն։

—Ընտանիքին ընդդիմութեանը հակառակ, վերջապէս ամուսնացաք անոր հետ։

—Է՛հ, այո՛, վերջապէս ամուսնացայ անոր հետ։

—Ձեր օրինաւոր վկայագիրը բերի՞ք։

—Ի՞նչ վկայագիր։

—Օլիվա Գորսինարիին հետ ձեր ամուսնութեան և ձեր զաւկին ծննդեան վկայագրերը։

—Զաւկիս ծննդեան վկայագի՞րը։

—Անդրէա Գավալգանթիին, ձեր զաւկին ծննդեան վկայագրերը․ անոր անունը Անդրէ չէ՞։

—Այնպէս կը կարծեմ։

—Կը կարծէ՞ք մի՛։

—Մի՛ զարմանաք, կոմս, չեմ համարձակիր հաւատալ․ երկար ժամանակէ ի վեր կորսուած է ան։

—Ստոյգ է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ․ բայց վերջապէս այդ վկայագիրները ունիք հարկաւ։

—Ցաւով կ'իմացնեմ, պարոն կոմս, որ չգիտնալով թէ այդ թուղթերուն պէտք պիտի ըլլայ, զանոնք հետս առնելու մասին անփոյթ գտնուեցայ։

—Ո՛հ, ի՞նչ կ'ըսէք։

—Ուրեմն խիստ կարեւո՞ր էին այդ թուղթերը։

—Անհրաժեշտ էին։

—Լուքքացին իր ճակատը քերելով ըսաւ․

—Անհրաժեշտ կ'ըսէք։

—Անտարակոյս․ ի՞նչ պիտի ընէք եթէ ձեր ամուսնութեան

վաւերականութեան և ձեր զաւկին հարազատութեան վրայ կասկած ունենան։

—Ստոյգ է, ըսաւ Լուքքացին, կրնան կասկածիլ։

—Երիտասարդին համար դժբախտութիւն մը կրնայ ըլլալ։

—Կրնայ աղէտալի ըլլալ։

—Փառաւոր ամուսնութենէ մը կրնայ զրկել զայն։

—Ո՛հ, ի՜նչ դժբախտութիւն։

—Ֆրանսայի մէջ խիստ են, Իտալիոյ մէջ եղածին պէս չի բաւեր երթալ քահանայ մը գտնել և ըսել․ «Մենք զիրար կը սիրենք, ամուսնացուր մեզ։» Ֆրանսայի մէջ քաղաքային ամուսնութիւն կայ, բայց քաղաքային օրէնքի համեմատ ամուսնանալու համար՝ ինքնութիւնը հաստատող վկայագիրներ պէտք են։

—Ի՜նչ դժբախտութիւն որ թուղթերը հետս առած չեմ։

—Բարեբախտաբար այդ թուղթերը իմ քովս են, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Ձե՞ր քովը։

—Այո։

—Ի՜նչ բարեբախտութիւն ուրեմն, ըսաւ Լուքքացին, որ վկայագրերը հետը չունենալուն իր ճամբորդութեան նպատակը ի դերեւ ելած տեսնելով, վախցած էր որ քառասունըութ հազար ֆրանքի խնդրին մէջ դժուարութիւններ պիտի կրէր։ Այո՛, բարեբախտութիւն մըն է աս, որովհետեւ իմ մտքէս անցած չէր ան։

—Կը հաւատամ, բարեկամ, ամէն բան մարդուս մտքէն չանցնիր․ բայց բարեբախտաբար աբբայ Պիւզոնին ձեզի համար խորհեր է։

—Կը տեսնէ՛ք սա սիրելի աբբան։

—Ամէն բանի հոգ տանող մարդ մըն է։

—Աքանչելի մարդ մը, ըսաւ Լուքքացին․ վկայագիրները ձեզի ղրկա՞ծ է։

—Ահա հոս են։

Ի նշան զարմացման, Լուքքացին իր ձեռքերը միացուց։

—Մոնթէ-Գաթինիի Ս․ Պօղոս եկեղեցիի մէջ Օլիվա Գորսինարիի հետ ամուսնացեր էք․ ահա ձեր վկայագիրը։

—Այո՛ ճիշդ այդպէս է, ըսաւ հազարապետը զարմացմամբ վկայագիրը դիտելով։

—Եւ ահա Սարավէզզայի ժողովրդապետէն տրուած Անտրէա
Գավալգանթիի մկրտութեան վկայագիրը։
—Ամէն բան կանոնաւոր է, ըսաւ հազարապետը։
—Ուրեմն առէք այս թուղթերը, որոնք ինծի չեն ծառայեր.
ձեր զաւկին տուէք որ զգուշութեամբ պահէ զանոնք։
—Անշուշտ...։ Բայց եթէ կորսնցնէ...։
—Ի՞նչ պիտի ընէք, եթէ զանոնք կորսնցնէ, հարցուց Մօն-
Թէ-Քրիսթօ։
—Այն ատեն հարկ պիտի ըլլայ հոն գրել. ուրիշ վկայագիր
բերել տալն ալ երկար ժամանակի կարօտ է։
—Ստուգիւ դժուար ալ է։
—Գրեթէ անկարելի է։
Շատ ուրախ եմ որ այս թուղթերուն արժէքը կը ճանչնաք։
—Այսինքն թէ վճարելով զանոնք ձեռք բերելը անկարելի
նկատելով։
—Բայց երիտասարդին մօրը համար ի՞նչ պիտի ըսէք։
—Երիտասարդին մօ՞րը համար.. յարեց հազարապետը մտա-
հոգութեամբ։
—Գորսինարի մարքիզուհիին համար ըսել կ'ուզեմ։
—Ո՛վ Աստուած, ըսաւ Լուքքացին, որուն քայլերուն առջեւ
կարծես դժուարութիւններ կը ծագէին, բայց անոր պէտք պիտի
ըլլա՞յ արդեօք։
—Ոչ, պարոն, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ. միայն որ ան...։
—Այո՛, այո՛, ըսաւ Լուքքացին, մարքիզուհին....
—Իր հարկը բնութեան վճարեց։
—Ափսոս, այո՛, ըսաւ Լուքքացին աշխուժօրէն։
—Տասը տարի առաջ մեռնիլը իմացած էի։
—Տակաւին անոր մահուանը վրայ կ'ողբամ, պարոն ըսաւ
—Տակաւին անոր մահուանը վրայ կ'ողբամ, պարոն ըսաւ
հազարապետը, գրպանէն քառակուսի գիծերով Թաշկինակ մը
հանելով փոփոխակի նախ ձախ աչքը և ետքը աջը սրբելով։
—Ի՞նչ կրնանք ընել, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ամէնքս ալ
մահկանացու ենք։ Հիմա պէտք է գիտնաք որ, սիրելի պարոն
Գավալգանթի, Ֆրանսայի մէջ անօգուտ է յայտնել թէ տասնը-
հինգ տարիէ ի վեր ձեր որդիէն բաժնուած էք։ Փոքր տղաք յա-

փըշտակող Գոհեմիացիներուն կամ գնչուներուն պատմութիւնները
մեր մէջ ընդունելութիւն չեն գտներ։ Կրնաք ըսել թէ դաստիա-
րակուելու համար գաւառի դպրոց մը ղրկած էք զայն, և կ'ուզէք
որ իր դաստիարակութիւնը Բարիզեան ընկերութեանց մէջ լրա-
ցընէ։ Այդ պատճառաւ Վիա-Րէճիօյէն մեկնած էք, ուր կը բնա-
կիք ձեր կնոջ մեռնելէն ի վեր։ Այսչափը կը բաւէ։
—Կը կարծէ՞ք։
—Անշուշտ։
—Շատ լաւ ուրեմն։
—Բայց եթէ այդ բաժանման վրայ բան մը իմացուի...։
—Ո՛հ, այո՛, ի՞նչ պիտի ըսեմ այն ատեն։
—Թէ նենգաւոր դաստիարակ մը ձեր ընտանիքին թշնամի-
ներէն թելադրուելով...։
—Գորսինարիներէ՞ն։
—Անշուշտ... ձեր անունը բնաջինջ ընելու համար զաւակնիդ
փրեւանգած է զայն։
—Իրաւացի է, քանի որ միակ զաւակս է։
—Ուրեմն հիմա որ ամէն բան որոշուեցաւ, և ձեր յիշատակ-
ները նորոգուած, ձեզ չպիտի մատնեն, անտարակոյս գուշակած
էք որ անակնկալ մը պատրաստած եմ ձեզի։
—Հաճելի՞ անակնկալ մը, հարցուց Լուքքացին։
—Ո՛հ, կը տեսնեմ որ հօր մը սրտին պէս աչքն ալ խաբելը
անկարելի է։
—Անտարակոյս։
—Արդեօք անխոհեմ յայտնութիւն մը ըրի՞ն ձեզ, կամ գու-
շակեցի՞ք անոր հոս ըլլալը։
—Որո՞ւ։
—Ձեր զաւկին, Անտրէային։
—Ո՛հ, այո՛, գուշակեցի, պատասխանեց Լուքքացին ամե-
նայն հանդարտութեամբ. բայց հո՞ս է։
—Այս տունն է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. սենեկապանը հիմա
ներս մտած ատեն անոր գալուստը իմացուց ինծի։
—Շատ լաւ, շատ լաւ, ուրեմն, ըսաւ հազարապետը իր վե-
րարկուին կոճակները գնելով։

—Սիրելի պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ, կը հասկնամ ձեր յուզումը. պէտք է քիչ մը ատեն սպասէք՝ հանդարտելու համար. կ'ուզեմ երիտասարդն ալ այդ բաղձացուած տեսակցութեան պատրաստել. կարծեմ թէ ան ալ ձեզմէ նուազ անհամբերութիւն ցոյց չի տար։

—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ, ըսաւ Գավալգանթի։

—Ուրեմն քառորդէ մը հոս պիտի գտնուինք։

—Դո՞ւք պիտի բերէք զայն, և ձեր ձեռքո՞վ ներկայացնելու ազնուութիւնը պիտի ունենաք։

—Ոչ, հօր մը և իր զաւկին մէջ մտնել չեմ ուզեր, դուք առանձին պիտի ըլլաք, պարոն հազարապետ. բայց անհոգ եղէք, երբ արեան ձայնը լռէ անգամ, չէք կրնար խաբուիլ, այս դռնէն ներս պիտի մտնէ ան: Խարտեաշ գեղեցիկ երիտասարդ մըն է, թերևս շատ խարտեաշ, բայց խիստ վայելչաձև, ինչպէս պիտի տեսնէք։

Լաւ միտքս եկաւ. գիտէք որ աբբայ Պիւզոնիին ինծի ղրկած երկու հազար ֆրանքը միայն հետս առնելով ճամբորդած եմ, և...։

—Դրամի պէտք ունիք... շատ ճիշդ է, սիրելի Պ. Գավալգանթի։ Ահա առէք իբր առհաշիւ հազարական ֆրանքնոց սա ութը պանքնօթները։

Հազարապետին աչքերը կարկեհանի պէս փայլեցան։

—Քառասուն հազար ֆրանք մնաց պարտքս, ըսաւ Մօնթէ-Բրիսթօ։

—Ձեր վսեմութիւնը ընկալագիր մը կ'ուզէ՞, ըսաւ հազարապետը, վերարկուին ներքին գրպանին մէջ պանքնօթները տեղաւորելով։

—Ի՞նչ ընելու համար։

—Ձեր պարտքին փոխարէն աբբայ Պիւզոնիին վճարելու համար։

—Շատ լաւ, երբ քառասուն հազար ֆրանքն ալ ստանաք, ընդհանուր անդորրագիր մը կուտաք. պարկեշտ մարդոց մէջ այդ զգուշութեանց պէտք չկայ։

—Ո՛հ, ստոյգ է, պարկեշտ մարդոց համար չէ ատ։

—Հիմա վերջին խօսք մը ունիմ, մարքիզ։

—Ըսէք։

—Կը ներէք ինծի որ փոքր յանձնարարութիւն մը ընեմ, այնպէս չէ՞։

—Ինչո՞ւ չէ. կը խնդրեմ որ ընէք։

—Լաւ կ'ընէք եթէ այդ բօլօնէզ վերարկուն փոխէք։

—Իրա՞ւ կ'ըսէք, յարեց հազարապետը, զգեստին նայելով հաճութեամբ։

—Այո՛, Վիա-Րէճիոյի մէջ այդ զգեստը տակաւին կը հագնին, բայց Բարիզի մէջ ատոր նորաձևութիւնը անցած է, որչափ ալ վայելուչ զգեստ ըլլայ։

—Մեղք, ըսաւ Լուքքացին։

—Ո՛հ, եթէ այդչափ կը սիրէք այդ զգեստը, կրնաք Բարիզէն մեկնած ատեննիդ նորէն հագնիլ.

—Բայց հիմա ի՞նչ պիտի հագնիմ:

—Ձեր մորթարկղերուն մէջ գտնուած որ և է զգեստ մը:

—Ո՞ր մորթարկղերուս մէջ. վերարկուի պարկէ մը զատ, բան մը առած չեմ։

—Անշուշտ ատկէ զատ ուրիշ բան չէք առած, որովհետև նեղութիւն է, մանաւանդ որ հին զինուոր մը թեթև զգեստները կը սիրէ։

—Ահա ճիշդ այդ պատճառաւ...։

—Բայց դուք նախազգուշացող մարդ ըլլալով, ձեր մորթարկղերը առաջուց ղրկած էք, որոնք երէկ Բարիզ հասած են Բիշլիէօ փողոցը, օթէլ տը Բրէնսը, ուր բնակարան մը վարձեցիք։

—Ուրեմն այն մորթարկղերուն մէջ...։

—Կարծեմ թէ սենեկապաննիդ բոլոր պէտք եղածները, այսինքն ձեր քաղաքային և զինուորական զգեստները դրած է հոն։ Մեծ պարագաներու մէջ լաւ կ'ընէք, եթէ զինուորական համազգեստնիդ հագնիք, մի մոռնաք նաև ձեր պատուանշան խաչը. Ֆրանսայի մէջ կը ծաղրեն զայն, բայց միշտ կը կրեն։

—Շատ լաւ, շատ լաւ, ըսաւ հազարապետը, որ շլացումներու մատնուած էր։

—Հիմա որ ձեր սիրտը ամրացած է բուռն յուզումներու դէմ, պատրաստուեցէ՛ք, սիրելի պարոն Գավալգանթի, ձեր Անտրէա որդին տեսնելու։

Մօնթէ-Բրիսթօ, հիացիկ Լուքքացին շնորհալիօրէն ողջունելով, դրան վարագոյրին ետին աներևոյթ եղաւ։

ԺԶ. ԳԼՈՒԽ

ԱՆՏՐԷԱ ԳԱՎԱԼԳԱՆԹԻ

Մօնթէ-Քրիսթօ մտաւ Պաթիսթէնի կապոյտ կոչած մօտակայ սրահը, ուր կը սպասէր բաւական վայելուչ հագուած և համարձակ երեւոյթով երիտասարդ մը, որ կէս ժամ առաջ կառքով նոյն տունը եկած էր։ Պաթիսթէն դժուարութիւն չէր քաշած զայն ճանչնալու։ Խարտեաշ մազերով, շէկ մօրուքով, սև աչքերով, ճիշդ այն բարձրահասակ երիտասարդն էր, որուն թուխագոյն դէմքը և մորթին հիանալի ճերմկութիւնը կը համապատասխանէին կոմսին կողմէ իր սենեկապանին յայտնուած նշաններուն։

Կոմսին ներս մտած ատեն երիտասարդը անհոգութեամբ բազմոցի մը վրայ երկարած էր, և զբօսնելու համար, ոսկի գլխով եղէգէ փոքրիկ գաւազանով մը իր կօշիկները կը ծեծէր։

Մօնթէ-Քրիսթօն տեսնելուն պէս՝ ոտքի ելաւ իսկոյն։

—Պարոն Մօնթէ-Քրիսթօ կո՞մսն է, ըսաւ։

—Այո՛, պարոն, պատասխանեց կոմսը, և ես կարծեմ պատիւ ունիմ պարոն դերկոմս Անտրէա Գավալգանթիին հետ խօսելու։

—Դերկոմս Անտրէա Գավալգանթին եմ, պարոն, կրկնեց երիտասարդը շնորհալի շարժումով մը։

—Յանձնարարական նամակ մը պիտի ունենաք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Ստորագրութիւնը ինծի տարօրինակ թուելուն, անոր խօսքը չըրի։

—Սէնպա Նաւաստի է, այնպէս չէ՞։

—Ճիշդ այդպէս է. և որովհետև Հազար ու Մէկ Գիշերներուն Սէնպա Նաւաստիէն զատ այս անունով ուրիշ մարդ մը ճանչցած չէի...։

—Անոր սերունդէն է, պարոն. խիստ ինքնատիպ Անգլիացի

մըն է, գրեթէ յիմար և իր չափ հարուստ բարեկամս, որուն ճշմարիտ անունը լորտ Վիլմոր է։

—Հիմա լաւ կը հասկնամ, ըսաւ Անտրէա. ճիշդ է։ Ո՛հ, նոյն Անգլիացին ճանչցած եմ... այո՛, այո՛...։ Պարոն կոմս, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու։

—Եթէ ձեր ըսածը ստոյգ է, ըսաւ կոմսը ժպտելով, կը յուսամ որ կը բարեհաճիք ձեր ընտանիքին և ձեր վրայ տեղեկութիւններ տալ ինծի։

—Սիրայօժար, պարոն կոմս, պատասխանեց երիտասարդը այնպիսի լեզուանիութեամբ մը. որով սուր յիշողութիւն մը ունենալը կը յայտնէր։ Ինչպէս ըսիք, ես Անտրէա Գավալգանթի դերկոմսն եմ, Ֆիորէնցայի ոսկեգրքին մէջ արձանագրուած Գավալգանթիներուն ընտանիքէն սերած Պարթոլոմէօ Գավալգանթի հազարապետին որդին։ Մեր ընտանիքը թէև շատ հարուստ, քանի հայրս կէս միլիոն ֆրանք եկամուտ ունի տակաւին, սակայն շատ դժբախտութիւններ կրած է. ես իսկ, պարոն, հինգ-վեց տարեկան հասակիս մէջ անհաւատարիմ խնամուածէ մը առեւանգուած եմ, այնպէս որ տասնըհինգ տարիէ ի վեր հայրս տեսած չեմ։ Խելահասութեան տարիքէս ի վեր, ազատ ու ինքզինքիս տէրս ըլլալէս ի վեր, ի զուր կը փնտռեմ զայն։ Վերջապէս ձեր Սէնպա Նաւաստի բարեկամին նամակը կ'իմացնէ ինծի որ հայրս Բարիզ է, և անոր վրայ լուրեր առնելու համար ձեզի դիմելու կ'արտօնէ զիս։

—Ստուգիւ, պարոն, բոլոր ձեր պատմածները հետաքրքրական են, ըսաւ կոմսը, որ տխուր գոհունակութեամբ կը դիտէր համարձակ դէմքով այդ մարդը, որ չար սատանայի նման գեղեցկութիւն մը ունէր։ Շատ լաւ ըրած էք իմ Սէնպա Նաւաստի բարեկամիս խրատներուն հնազանդելով, քանի որ ստուգիւ ձեր հայրը հոս է և ձեզ կը փնտռէ։

Կոմսը, սրահ մտնելէն ի վեր, աչքերը երիտասարդին վրայէն չէր հեռացուցած։ Անոր նայուածքին և ձայնին համարձակութեանը վրայ զարմացած էր. բայց կոմսին՝ «ստուգիւ ձեր հայրը հոս է և ձեզ կը փնտռէ» բնական խօսքերուն վրայ երիտասարդ Անտրէա վեր ցատկեց գոչելով.

—Հայրս հո՛ս է, հայրս հո՛ս է կ'ըսէք։

—Այո՛, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ, ձեր հայրը, Գավալգանթի հազարապետը հոս է։

Երիտասարդին դէմքին վրայ տարածուած սոսկումի տպաւորութիւնը գրեթէ իսկոյն աներեւոյթ եղաւ։

—Ո՛հ, այո, ստոյգ է, ըսաւ, Պարթոլոմէօ Գավալգանթի հազարապետը։ Այդ սիրելի հայրը հո՞ս կը գտնուի կ'ըսէք, պարոն կոմս։

—Այո՛, պարոն, կրնամ ըսել իսկ որ հիմա անոր քովէն եկայ, և առենօք կորսնցուցած իր սիրելի զաւկին վրայ ըրած պատմութիւնը սիրտս շարժեց. արդարեւ այդ մասին ստացած վիշտերը, վախերը և յոյսերը կրնան սրտայոյզ քերթուած մը թելադրել։ Վերջապէս օրին մէկը նամակ մը ստացաւ, որ կ'իմացնէր իրեն թէ զաւկին յափշտակիչները բաւական մեծ գումար մը պահանջելով կ'առաջարկէին յանձնել զայն կամ անոր գտնուած տեղը ցոյց տալ։ Ձեր բարի հայրը բան մը չխնայեց. պահանջուած գումարը, Իտալիոյ համար շինուած անցագրով մը, Բիէմոնթի սահմանագլուխը ղրկուեցաւ։ Կարծեմ դուք Ֆրանսայի հարաւային կողմը կը գտնուէիք այն ատեն։

—Այո՛, պարոն, պատասխանեց Անտրէ բաւական այլայլած այո՛, Ֆրանսայի հարաւային կողմը կը գտնուէի։

—Նիսի մէջ կա՞ռք մը պիտի սպասէր ձեզի։

—Ճիշդ այդպէս եղաւ, պարոն. կառքը զիս Նիսէն Ճենովա տարաւ, Ճենովայէն՝ Թուրինօ, Թուրինոյէն Շամպէրի, Շամպէրիէն Բօն-տը-Պօվուազէն և Բօն-տը-Պօվուազէնէն Բարիզ։

—Շատ լաւ, ձեր հայրը կը յուսար այդ ճամբուն վրայ ձեզի պատահիլ, որովհետեւ ան ալ նոյն ճամբան բռնած էր. ատ է պատճառը որ ձեզ նոյն ճամբով կը բերէին։

—Բայց եթէ հայրս հանդիպէր ինծի, չեմ կարծեր որ ճանչնար զիս. քանի որ զիս տեսնելէն ի վեր անշուշտ քիչ մը փոխուած պիտի ըլլամ։

—Ո՛հ, արեան ձայն, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Այո՛, ստոյգ է, արեան ձայնին վրայ չէի խորհեր։

—Հիմա, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, Գավալգանթի մարքիզին

մտահոգութիւն պատճառողը սա է միայն թէ իրմէ բաժնուած ատենէնիդ ի՞նչ ըրիք. ձեզ յափշտակողները ի՞նչ կերպով վարուեցան ձեր հետը, ձեր ծննդեան արժանի եղած յարգանքը պահեցի՞ն. վերջապէս ձեր կրած բարոյական նեղութիւնները, որոնք ֆիզիքական նեղութիւններէն աւելի գէշ են, ձեր կարողութիւնները տկարացուցա՞ծ են. և եթէ ձեզի սեպհական պատուոյ դիրքը գրաւելու ընկերութեանց մէջ արժանաւորապէս զայն պաշտպանելու կարո՞ղ էք։

—Պարոն, կակազեց երիտասարդը ապշահար, կը յուսամ որ բնաւ սխալ տեղեկութիւն մը...

—Ձեր մասին առաջին անգամ Վիլմոր մարդասէր բարեկամս խօսեցաւ ինծի։ Կ'ըսէր թէ խիստ ցաւալի վիճակի մը մէջ գտած էր ձեզ. բայց ինչ բանի համար խօսիլը չեմ գիտեր, և ես ալ բնաւ չհարցուցի անոր, որովհետեւ հետաքրքիր չեմ։ Ձեր թշուառութիւններովը անոր համակրութիւնը գրաւած էք. ուստի ձեր կորսնցուցած վիճակը վերստին ձեռք բերելով, ձեր հայրը պիտի փնտռէր, ինչպէս որ փնտռեց և գտաւ. ձեր հայրը հոս է հիմա. վերջապէս լորտ Վիլմոր երէկ ձեր Բարիզ հասնիլը իմացուց ինծի, և ձեր հարստութեան վերաբերեալ քանի մը ուրիշ տեղեկութիւններ ալ տուաւ։ Գիտեմ որ Վիլմոր բարեկամս տարօրինակ մէկն է, բայց որովհետեւ միանգամայն ոսկիի հանքի մը չափ հարուստ և ապահով մարդ մըն է, և կարող է իր այլանդակ կամքերը գոհացնել, առանց ծիծաղելու, խօստացայ անոր որ տուած տեղեկութեանցը համեմատ կատարեմ գործը։ Ուստի կը խնդրեմ որ չվիրաւորուիք իմ հարցումէս, և որովհետեւ պիտի պարտաւորիմ քիչ շատ ջատագովել ձեզ, կ'ուզէի գիտնալ թէ ձեր գլուխը եկած դժբախտութիւնները, որոնք ձեր կամքէն կախում չունէին և ձեր վրայ ունեցած յարգանքս բնաւ չի նուազիր, արդեօք քիչ շատ ձեզ կ'օտարացընեն այս աշխարհէս, ուր ձեր հարստութեամբը տեղ մը գրաւելու կոչուած էք։

—Պարոն, պատասխանեց երիտասարդը կամսին խօսած միջոցին համարձակութիւն առնելով, ապահով եղէք այդ մասին. զիս յափշտակողները, որոնք ետքը զիս վերստին հօրս ծախելու դիտաւորութիւն ունէին, հաշւի ըրած են որ ինէ օգուտ քաղելու

համար՝ պէտք էր արժանիքիս համեմատ վարուիլ ինծի հետ, և եթէ կարելի է՝ աւելի արժանիք ընծայել ինծի. ուստի անոնց խնամքովը բաւական լաւ դաստիարակութիւն մը առի, և տղոց գողերը ինծի հետ այնպէս վարուեցան, ինչպէս կը վարուէին Փոքր Ասիոյ մէջ գերիներուն հետ, որոնց տէրերը կը ջանային զանոնք քերականագէտ, բժիշկ և փիլիսոփայ ընել, որպէսզի Հըռոմի շուկային մէջ աւելի սուղ ծախեն:

Մոնթէ-Քրիսթօ գոհունակութեամբ ժպտեցաւ. Պ. Անտրէա Գավալգանթիէն այդչափն ալ չէր յուսար:

—Մանաւանդ որ յարեց երիտասարդը, եթէ իմ վրաս դաստիարակութեան և կամ ընկերային սովորութեան թերի տեսնուի, կարծեմ թէ ներողամիտ պիտի ըլլան, նկատի առնելով ծնունդս և երիտասարդութիւնս շրջապատող դժբախտութիւնները:

—Ուզածնիդ ըրէք, դեր կոմս, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ անհոգութեամբ. դուք ձեր անձին տէրն էք, և ձեզի վերաբերեալ բան մըն է. բայց ճշմարիտ կ'ըսեմ, այդ արկածախնդրութեանց վրայ ըսելիք չունիմ, պատմութիւննիդ վէպ մըն՚է, և դեղին կողքով վիպասանութիւն կարդացողները չեն սիրեր ընտիր մագաղաթով կազմուածները կարդալ՝ եթէ ոսկեզօծ իսկ ըլլան. ինչպէս է ձերը. Հոս անպատեհութիւն մը կայ զոր ձեր առջև դնել պիտի համարձակիմ. ձեր սրտաշարժ պատմութիւնը մէկուն պատմելնուդ պէս՝ բոլորովին փոխուած ձևով պիտի տարածայնուի ան. այդ պարագային՝ ոչ թէ գտնուած այլ կորսուած երիտասարդ մը պիտի ըլլաք, այն ատեն Անթոնիին պէս ընել պիտի ուզէք, բայց Անթոնիներուն ժամանակը քիչ մը անցած է: Կարելի է յաջողիք հետաքրքրութիւն պատճառել, բայց ամէն մարդ չուզեր դիտողութեանց կեդրոնը և մեկնութեանց առարկան ըլլալ: Այս բանը գուցէ ձանձրացնէ ձեզ:

—Կ'արծեմ թէ իրաւունք ունիք, պարոն կոմս, ըսաւ երիտասարդը, Մոնթէ-Քրիսթոյի անողոք նայուածքէն ակամայ գունատելով: մեծ անպատեհութիւն մըն է ատ:

—Պէտք չէ նաև չափազանցել, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. մարդ երբեմն սխալէ մը խուսափելով. յիմարութեան մէջ կրնայ իյնալ: Պէտք է ամէնուն հետ վարուելու եղանակ մը որոշել, և ձեզի պէս

խելացի մարդու մը համար այդ եղանակը որոշելը այնչափ դիւրին է որչափ որ պատշաճ է ձեր օգտին. պէտք էր ձեր անցեալին մութ մասերը վկայութիւններով և պատուաւոր բարեկամութիւններով երևան հանել:

Անտրէա յայտնապէս վստահութիւն զգաց:

—Ինքզինքս պատասխանատու և երաշխաւոր կ'ընծայեմ ձեզ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. սակայն բարոյական սովորութիւն մը ունիմ, որով ամէնէն լաւագոյն բարեկամներուս վրայ կը կասկածիմ և կ'ուզեմ որ ուրիշներն ալ իմ վրաս կասկածին. այս կերպով՝ ինչպէս կ'ըսեն ողբերգուները՝ իմ բնաւորութենէս դուրս դեր մը պիտի ներկայացնեմ. հետևաբար սուլուելու վտանգին մէջը պիտի իյնամ ինչ որ անօգուտ է:

—Սակայն, պարոն կոմս, ըսաւ Անտրէա համարձակօրէն, լորտ Վիլմուրի շնորհիւ, որ զիս յանձնարարեց ձեզի...:

—Այո՛, անտարակոյս. յարեց կոմսը. սակայն լորտ Վիլմորը փոթորկալից երիտասարդութիւն մը ունենալնիդ ինէ գաղտնի պահած չէ, սիրելի Պ. Անտրէա: Բայց ես չեմ խնդրեր որ զանոնք խոստովանիք ինծի, շարունակեց կոմսը, Անտրէային ըրած շարժումը տեսնելով. Պ. Գավալգանթի մարքիզը, ձեր հայրը, հիմա պիտի տեսնէք. թէև քիչ մը խիստ և պճնասէր է, բայց երբ իմացուի որ տասնըութ տարիէ ի վեր Աւստրիացիներուն ծառայութեան մէջ կը գտնուի, ամէն բան կը ներուի անոր. ընդհանրապէս Աւստրիացիներուն այդ պակասութիւնները ներելի են: Վերջապէս կ'ապահովցնեմ ձեզ որ բաւական լաւ հայր մը ունիք:

Ա՛յնչափ երկար ատենէ ի վեր անկէ բաժնուած եմ որ բնաւ չեմ յիշեր զայն:

—Ասկէ զատ գիտէք որ մեծ հարստութեան մը համար մարդ շատ բաներու աչք կը գոցէ:

—Ուրեմն հայրս իրաւ հարո՞ւստ է:

—Միլիոնատէր մըն է... հինգ հարիւր հազար ֆրանք եկամուտ ունի:

—Ուրեմն քիչ ժամանակէն հաճելի վիճակի մէջ պիտի գըտնուիմ:

—Խիստ հաճելի, սիրելի պարոն. Բարիզ կենալու համար տարին յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ պէտք է ձեզի։

—Ուրեմն միշտ Բարի՞զ պիտի կենամ։

—Է՛հ, ո՞վ կրնայ պարագաները երաշխաւորել. մարդս կը յառաջադրէ և Աստուած կը տնօրինէ։

—Անտրէա հառաչանք մը արձակեց։

—Բայց վերջապէս, ըսաւ, ո՛րչափ ատեն որ Բարիզ մնամ, և ... եթէ պարագայ մը չպարտաւորէ զիս որ աւելի հեռանամ, ձեր ըրած գումարը ինծի համար ապահովուա՞ծ է։

—Կատարելապէս։

—Հօրմէ՞ս, հարցուց Անտրէա մտահոգութեամբ մը։

—Այո՛, բայց լորտ Վիլմորէն երաշխաւորուած, որ ձեր հօրը խնդրանքովը ամիսը հինգ հազար ֆրանքի վարկ մը բացած է ձեզի Բարիզի ամէնէ՛ն ապահով սեղանաւորներէն մէկուն՝ Պ. Տանկլարի վրայ։

—Հայրս երկար ժամանակ Բարիզ մնալու միտք ունի՞։

—Քանի մը օր միայն. իր պաշտօնը չներեր իրեն որ երկու կամ երեք շաբաթէն աւելի մնայ։

—Ո՛հ, սիրելի հայրս, ըսաւ Անտրէա՝ իր հօրը շուտով մեկնելուն վրայ ուրախացած։

—Ուստի ձեր միութիւնը վայրկեան մը յետաձգել չեմ ուզեր, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, այս խօսքերէն խաբուած ցուցնելով։ Այդ արժանաւոր Պ. Գաւալգանթիին ողջագուրելու պատրաստուա՞ծ էք։

—Կը յուսամ որ չէք տարակուսիր։

—Ուրեմն սրահը մտէք, երիտասարդ բարեկամ, և ձեր հայրը պիտի գտնէք որ ձեզ կը սպասէ հոն։

Անտրէա խորին խոնարհութիւն մը ըրաւ կոմսին և սրահ մտաւ։

Կոմսը անոր ետեւէն նայեցաւ. և աներեւոյթ ըլլալը տեսնելով, պատկերի մը հաղորդակցող զսպանակ մը հրեց. ճարտարութեամբ շինուած ծակէ մը սրահին մէջը կը տեսնէր։

Անտրէ դուռը իր ետեւէն գոցեց, և դէպի հազարապետը յառաջացաւ, որ մօտեցող քայլերուն ձայնը առնելով ոտքի ելաւ։

—Ո՛հ, պարոն և սիրելի հայր, ըսաւ Անտրէա, գոց դռնէն դուրս կոմսին լսելի ըլլալու չափ բարձր ձայնով։

—Բարե՛ւ եկար, սիրելի զաւակս, ըսաւ հազարապետը ծանրախոհութեամբ։

—Երկար տարիներ իրարմէ բաժնուելնէս ետքը, ըսաւ Անտրէա միշտ դրան կողմը նայելով, ո՛րչափ երջանիկ ենք վերստին զիրար տեսնելնուս համար։

—Իրօք երկար ատենէ ի վեր իրարմէ բաժնուած ենք։

—Չողջագուրուի՞ն, պարոն յարեց Անտրէ։

—Ինչպէս որ կ՚ուզես,, զաւակս։

—Այդ երկու մարդիկ Թէաթր-Ֆրանսէի մէջ ողջագուրուողներուն պէս զիրար գրկեցին, այսինքն գլուխնին ուսին վրայ դնելով։

—Վերջապէս զիրար գտանք։

—Վերջապէս զիրար գտանք, կրկնեց հազարապետը։

—Մէյ մըն ալ չբաժնուելո՞ւ համար, հայր իմ։

—Այո՛. սիրելի զաւակս. կարծեմ թէ հիմա Ֆրանսան իբր երկրորդ հայրենիքդ պիտի նկատես։

—Ստոյգ է որ յուսահատութեան պիտի մատնուիմ, եթէ Բարիզէն մեկնիմ։

—Եւ ես Լուքքայէն չեմ կրնար բացակայիլ. ուստի կարելի եղածին չափ շուտով Իտալիա պիտի վերադառնամ։

—Բայց մեկնելէդ առաջ, ամենասիրելի հայր, անտարակոյս իմ ծննդեանս վկայագիրը պիտի յանձնես ինծի։

—Անտարակոյս. ես յատկապէս անոր համար եկայ. և քեզ գտնելու համար այնչափ նեղութիւն կրեցի, որպէսզի զանոնք քեզի յանձնեմ. վերստին զիրար փնտռելու սկիզբը գժուար կ'երեւի ինծի. կեանքիս վերջին մասը պիտի զբաղեցնէ։

—Ո՞ւր են վկայագիրը։

—Ահաւասիկ։

Անտրէա իր հօրը ձեռքէն անյագօրէն յափշտակեց անոր ամուսնութեան և մկրտութեան վկայագրերը, և բարի զաւկի մը բնական եղած անհոգութեամբ զանոնք բանալով, երկու գրութիւնները այնպիսի արագութեամբ և այնպիսի վարժութեամբ մը աչքէ անցուց որ ի վեր կը հանէր անոր վարժ աչքը և մեծ շահագրգռութիւնը։

Երբ ընթերցումը լմնցուց, ուրախութեան անսահման զգացում մը իր ճակտին վրայ փայլեցաւ, և զարմանալի ժպիտով մը հազարապետին նայելով.

—Ուրեմն Իտալիոյ մէջ թիապարտութեան պատիժ չկա՞յ, հայր իմ... ըսաւ ընտիր Թոսքաներով։

Հազարապետը սարսռաց։

—Ինչո՞ւ կը հարցնես, ըսաւ։

—Կը զարմանամ թէ ի՛նչպէս անպատիժ կերպով այսպիսի վկայագիրներ կը շինուին։ Եթէ Ֆրանսայի մէջ ասոր կէսը անգամ ընէ մարդ, հինգ տարի Թուլոնի օդը շնչելու կը ղրկեն զայն։

—Ի՞նչ ըսել, ըսաւ Լուքքացին, ջանալով ծանր երեւոյթ մը առնել։

—Սիրելի Պ. Գավալգանթի, ըսաւ Անտրէա, հազարապետին թեւը սեղմելով՝ ի՛նչ տուին քեզ որ հայրս ըլլաս։

Հազարապետը ուզեց խօսիլ։

—Լռէ՛, ըսաւ Անտրէա ձայնը ցածցընելով, հիմա վստահացընեմ քեզ, քու զաւակդ ըլլալու համար տարին յիսուն հազար ֆրանք կուտան ինծի։ Հետեւաբար կրնաս ըմբռնել որ հայրս ըլլալդ ուրանալու տրամադիր չեմ ընաւ։

Հազարապետը անհանգստութեամբ նայեցաւ իր չուրջը։

—Մի՛ վախնար, մինակ ենք, ըսաւ Անտրէա, մանաւանդ որ իտալերէն կը խօսինք։

—Ինծի ալ մէկ անգամուան համար յիսուն հազար ֆրանք կուտան։

—Պարոն Գավալգանթի, ըսաւ Անտրէ, վհուկներու պատմութեան կը հաւատայի՞ր։

—Առանօք չէի հաւատար, բայց հիմա պէտք է որ հաւատամ։

—Ապացոյցներ ձեռք բերի՞ր։

Հազարապետը լեփբուռն ոսկի հանեց գրպանէն։

—Ահա՛, շօշափելի ապացոյցներ։

—Ուրեմն կը կարծե՞ս որ ինծի եղած խոստումներուն հաւատալու եմ։

—Այնպէս կը կարծեմ։

—Այդ ազնիւ կոմսը իր խոստումը պիտի յարգէ՞։

—Անտարակոյս. բայց այդ նպատակին հասնելու համար պէտք է որ մեր դերը խաղանք, կը հասկնա՞ս։

—Ի՞նչ կերպով։

—Ես խանդակաթ հայրդ պիտի ըլլամ։

—Եւ ես յարգալից զաւակդ։

—Քանի որ իրենք սերած ըլլալդ կ'ուզեն։

—Անոնք ըսածդ ո՞վ են։

—Է՛հ, ի՛նչ գիտնամ... քեզի գրողները. նամակ մը չառա՞ր։

—Այո՛։

—Որմէ՞։

—Աբբայ Պիւզոնի անուն մարդէ մը։

Զի՞ս ճանչնար զայն։

Երբեք տեսած չունիմ։

—Ի՞նչ գրած էր այդ նամակին մէջ։

—Զիս չպիտի մատնես, այնպէս չէ՞։

—Ի՞նչ կ'ըսես. երկուքիս ալ շահը միեւնոյնն է։

—Ուրեմն կարդա՛։

Հազարապետը երիտասարդին տուաւ նամակը։

Անտրէա ցած ձայնով կարդաց։

«Աղքատ մարդ մըն ես դուն, որ դժբախտ ծերութիւն մը քու բաժինդ է։ Եթէ ոչ հարուստ՝ գոնէ անկախ ըլլալ կ'ուզե՞ս։

«Հիմա ելիր Բարիզ գնա, Շանզ-Էլիզէ, թիւ 30 տունը, ու Պ. Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսէն խնդրէ Գորսինարի մարքիզուհիէն ունեցած զաւակդ, զոր հինգ տարուան հասակին մէջ գողցած քենէ։

«Այն զաւակիդ անունն է Անտրէ Գավալգանթի։

«Եւ որպէսզի նամակագրին քեզի հաճելի ըլլալու դիտաւորութեան վրայ չկասկածիս, ներփակեալ պիտի գտնես։

«1. Երկու հազար չորս հարիւր Թոսքանայի ֆրանքի թուղթ մը՝ վճարելի Ֆիորէնցայի մէջ Կոծծիին կողմէ։

«2. Յանձնարարական նամակ մը, Պ. Մօնթէ-Քրիսթոյի ուղղուած, որու վրայ քառասունըութ հազար ֆրանքի վարկ մը կը բանամ քեզի։

«Կոմսին տունը գտնուէ՛ մայիսի 26ին իրիկուան ժամը եօթին։

Ստոր. «ԱԲԲԱՅ ՊՈՒԶՈՆԻ»

գիրկ նետուեցան. կոմսը գրկընդխառնուած գտաւ զանոնք։

—Կ'երեւի թէ, պարոն մարքիզ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, գտած զաւակնիդ ձեր փափաքածին համեմատ է։

—Ա՛հ, պարոն կոմս, ուրախութենէս շնչահեղձ կ'ըլլամ:

—Իսկ դո՞ւք երիտասարդ։

—Ո՛հ, պարոն կոմս, երջանկութիւնս կատարեալ է։

—Երջանի՛կ հայր, երջանի՛կ զաւակ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Միայն մէկ բանի վրայ կը ցաւիմ, ըսաւ հազարապետը. Բարիզէն շուտ մեկնելու պատուորուած եմ։

—Սիրելի պարոն Գաւալգանթի, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, գէթ կը յուսամ որ ձեզ քանի մը բարեկամներու ներկայացնելէս առաջ չէք մեկնիր։

—Պարոն կոմսին հրամանները կատարելու պատրաստ եմ, ըսաւ հազարապետը։

—Հիմա երիտասարդ ամէն բան խոստովանեցէք։

Որո՞ւ։

—Ձեր հօրը. ձեր տարեկան վիճակին վրայ քանի մը խօսք ըրէք։

—Ո՛, պարոն կոմս, զգայուն լարին կը դպիք, ըսաւ Անտրէա։

—Կը լսէ՞ք, հազարապետ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

—Անշուշտ։

—Բայց կը հասկնա՞ք:

—Շատ լաւ կը հասկնամ:

—Այս սիրելի զաւակը կ'ըսէ թէ դրամի պէտք ունի:

—Ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ։

—Զարմանալի բան. տուէք անոր։

—Ե՞ս։

—Այո՛, դուք։

—Մոնթէ-Քրիսթօ երկու մարդոց միջեւ մտաւ։

—Ահա, ըսաւ Անտրէային՝ ծրար մը պանքտոմս տալով անոր։

—Ի՞նչ են ասոնք։

—Իմ հօրս։

—Ձեր հօրը պատասխանը։

—Այո. միթէ հիմա չէ՞ք ըսեր թէ դրամի պէտք ունիք։

—Այո՛։

—Ձեր հայրը ինծի յանձնած է որ ձեզի տամ։

—Իմ եկամուտիս իբր առհաշի՞ւ։

—Բարիզի մէջ հաստատուելու ծախքերուդ համար։

—Ո՛հ, սիրելի հայր իմ։

—Լռեցէք, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. կը տեսնէք որ իր կողմէն տուած ըլլալս չուզեր որ ըսեմ։

—Այդ փափկանկատութիւնը կը գնահատեմ, ըսաւ Անտրէա, պանքտոմսերը գրպանին մէջ դնելով։

—Շատ լաւ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. հիմա կրնաք երթալ։

—Ե՞րբ պատիւ պիտի ունենանք պարոն կոմսը վերստին տեսնելու, հարցուց Գաւալգանթի։

—Այո՛, հարցուց Անտրէա, ե՞րբ պիտի ունենանք այդ պատիւը։

—Շաբաթ օրը, եթէ կը հաճիք... այո՛, ճիշդ շաբաթ օրը...։ Օթէյլ, Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28 տանս մէջ քանի մը հոգի ճաշի հրաւիրած եմ. Պ. Տանկլար ձեր սեղանաւորն ալ կայ անոնց մէջ. հոն ձեզ կը ներկայացնեմ անոր. անշուշտ պէտք է որ ձեզ երկուքդ ալ ճանչնայ, որպէսզի դրամ տայ։

—Փառաւո՞ր հագուստով գալու է, հարցուց հազարապետը մեղմաձայն։

—Այո՛. համազգեստով, խաչ նշաններով եւ կարճ տաբատներով հագէք։

—Հապա ես, հարցուց Անտրէա։

—Դուք խիստ պարզ հագուելու էք, այսինքն սեւ տաբատ, փայլուն կօշիկներ, սպիտակ բաճկոն, սեւ կամ կապոյտ թիկնոց եւ երկար փողկապ, հագուելու համար՝ Պլէնը կամ Վէրոնիքը կանչեցէք։ Եթէ անոնց գտնուած տեղը չէք գիտեր, Պաթիսթէնի հարցուցէք, ան գիտէ։ Եւ որովհետեւ հարուստ էք՝ ձեր հագուստին ձեւը ո՛րչափ պարզ ըլլայ, այնչափ աւելի ազդեցութիւն կը գործէ։ Եթէ ձիեր գնէք՝ Տրվոէօէն գնեցէք. իսկ եթէ կառքեր՝ Պաթիսթի քով լաւ կառքեր կը գտնուին։

—Ժամը քանի՞ին պիտի կարենանք ներկայանալ, հարցուց երիտասարդը։

—Ժամը վեցուկէսին։

—Շատ լաւ, ժամը վեցուկէսին հոն ենք, ըսաւ հազարապետը ձեռքը գլխարկին տանելով։

Երկու Գավալգանթիները կոմսը բարեւեցին ու մեկնեցան։

Կոմսը պատուհանին մօտեցաւ, և տեսաւ որ իրարու թեւ մըտած, բակէն դուրս կ'ելլէին անոնք։

—Ստուգիւ, ըսաւ, երկու մեծ թշուառականներ են ասոնք․ ի՜նչ դժբախտութիւն որ հայր և որդի չեն իսկապէս։

Ու պահ մը տխուր խորհրդածութենէ յետոյ, ըսաւ․

—Մորէլի տունը երթամ․ զարշանքը ատելութենէ աւելի կը նեղէ զիս։

ԺԷ. ԳԼՈՒԽ

ԱՌՈՒՈՅՏԻ ՊԱՐՏԷԶԸ

Պէտք է մեր ընթերցողները ներողամիտ գտնուին որ զիրենք վերստին Պ. Վիլֆորի տանը պատկից պարտէզը տանինք, և այն շագանակենիներով ծածկուած վանդակապատին ետին՝ մեզի ծանօթ երկու երիտասարդներ գտնենք։

Այս անգամ նախ Մաքսիմիլիէն հասած էր։ Վանդակապատին ճեղքուածքէն ներս նայելով Պ. Վիլֆորի կը յուսար պարտէզին ծառերուն միջեւ ստուեր մը տեսնել և ծառուղիներուն աւազին վրայ մետաքսէ կիսակօշիկներու ձայնը առնել։

Վերջապէս այնքան անհամբերութեամբ սպասուած ձայնը լսուեցաւ, և մէկ ստուերի տեղ՝ երկու ստուեր կը մօտենային։ Վալանթինի յապաղման պատճառն էր տիկին Տանկլարի և Էօժէժէնիին այցելութիւնը, որ շատ երկարելուն, սպասուած ժամը անցած էր։ Ուստի իր ժամադրութենէն ուշ չմնալու համար՝ ծաղկատի աղջիկը առաջարկած էր օրիորդ Տանկլարին որ պարտէզին

մէջ շրջագայութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ բնաւ յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս ան կը տառապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղող արագ խելամտութեամբը ամէն բան հասկցաւ, և իր սիրտը հանդարտեցաւ։

Ասկէ զատ, Վալանթին, առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, այնպիսի ճամբաներէ կ'անցնէր կը դառնար որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր․ ամէն անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը կ'ուղղէր անոր․ այդ նայուածքը վանդակապատին միւս կողմը կը թափանցէր և երիտասարդին կ'ըսէր․ «Համբերէ, բարեկամ․ կը տեսնես որ յանցանքը իմը չէ»։

Իրօք, Մաքսիմիլիէն կը համբերէր և կը զարմանար այն երկու նորատի աղջիկներու հակապատկերը տեսնելով․ մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ, տկար կեցուածքով խարտեաշ անձ մըն էր, միւսը կաղամախիի պէս ուղիղ կեցուածքով և գոռոզ նայուածքով թուխ անձ մը։

Աւելորդ է ըսել որ այդ երկու հակապատկեր անձերու բաղդատութեանը մէջ գերազանցութիւնը գոնէ երիտասարդին մէջ Վալանթինի կը վերաբերէր։

Կէս ժամ շրջագայութենէ ետքը՝ երկու աղջիկները հեռացան։ Մաքսիմիլիէն հասկցաւ որ տիկին Տանկլարի այցելութիւնը վերջացած էր։

Իրօք, վայրկեան մը ետքը, Վալանթին առանձինն երեւցաւ։ Իր վերադարձը դիտող չարամիտ նայուածքէ մը վախնալով՝ օրիորդը կամաց կը քալէր և փոխանակ ուղղակի վանդակապատին մօտենալու՝ գնաց նստարանի մը վրայ նստաւ, առանց յայտնի ընելու՝ ծառերու թաւ ստերը քննելէն և իր նայուածքը բոլոր ծառուղիներուն խորը մխրճելէն յետոյ։

Այդ նախազգուշութիւնները ի գործ դնելով, վանդակապատին մօտ վազեց։

—Բարի լոյս, Վալանթին, ըսաւ ձայն մը։

—Բարի լոյս, Մաքսիմիլիէն. սպասեցուցի քեզի. բայց պատճառը տեսար։

—Այո՛, օրիորդ Տանկլար հետդ էր. չէի կարծեր որ անոր հետ այնչափ սիրով կապուած ըլլաս.

—Ո՞վ ըսաւ որ սիրով կապուած եմ անոր հետ, Մաքսիմիլիէն։

—Ոչ մէկը. բայց անոր թեւը մտնելէդ եւ անոր հետ խօսելու կերպէդ ինծի այնպէս երեւցաւ, կարծես թէ դասընկերներ էիք ու գաղտնիքներդ իրարու կը յայտնէիք։

—Ստուգիւ, մեր գաղտնիքը իրարու կը յայտնէինք. օրիորդը Պ. Մորսէրֆի հետ ամուսնանալու մասին դժկամակութիւն կը յայտնէր, եւ ես կ'ըսէի անոր թէ Պ. տ'Էփինէի հետ ամուսնանալը թշուառութիւն մը կը համարիմ։

—Սիրելի՛ Վալանթին։

—Ահա ի՛նչ է պատճառը, սիրելիս, որ իմ ու Էօժէնիին միջեւ մտերմութեան երեւոյթ մը տեսար. որովհետեւ չսիրած անձիս վրայ խօսելու միջոցիս սիրած անձիս վրայ կը մտածէի։

—Ամէն բանի մէջ ազնիւ ես, Վալանթին, եւ դուն այնպիսի ձիրքի մը տէր ես որ օրիորդ Տանկլար բնաւ պիտի չունենայ, այսինքն այն անսահման հրապոյրը որ կնոջ յատուկ է, ինչպէս բոյրը՝ ծաղիկին եւ համը՝ պտուղին։ Բաւական չէ ծաղկի մը որ աղուոր ըլլայ եւ պտուղի մը որ գեղեցիկ տեսք ունենայ։

—Քու սէրդ է որ այսպէս կ'երեւցնէ, Մաքսիմիլիէն։

—Ոչ, Վալանթին, կ'երդնում։ Հիմա երկուքնիդ ալ կը դիտէի, եւ ճշմարիտ կ'ըսեմ որ օրիորդ Տանկլարի գեղեցկութիւնը գնահատելով հանդերձ, չէի ըմբռներ որ մարդ կարենայ անոր սիրահարուիլ։

—Պատճառը սա է որ ըսածիդ պէս ես հոն էի, Մաքսիմիլիէն, եւ իմ ներկայութիւնս էր որ քեզ անիրաւ կ'ընէր։

—Ոչ, Վալանթին... բայց ըսէ, կ'աղաչեմ... պարզ հետաքրքրութեան հարցում մըն է ըրածս, որ օրիորդ Տանկլարի վրայ ունեցած կարծիքներէս առաջ եկած է։

—Առանց գիտնալու թէ ի՛նչ են կարծիքներդ, քեզի կ'ըսեմ որ անիրաւ ես։ Երբ մարդիկ մեր վրայ դատողութիւն կ'ընեն,

մենք խեղճ կիներս պէտք չէ ներողամտութիւն սպասենք անոնցմէ։

—Այս խնդրին մէջ իրարու իրաւունք կուտանք։

—Որովհետեւ մեր դատողութեանց մէջ միշտ կիրք կայ դրեթէ։ Բայց դառնանք քու խօսքիդ։

—Օրիորդ Տանկլար ուրիշ մը սիրելուն համա՞ր է որ Պ. Մորսէրֆը կ'ատէ։

—Մաքսիմիլիէն, քեզի ըսի որ Էօժէնիին բարեկամը չեմ։

—Է՛հ, միթէ առանց բարեկամ ըլլալու՝ ծաղկատի աղջիկները իրարու գաղտնիք չե՞ն յայտներ. անշուշտ այդպիսի հարցում մը ըրիր։ Կը տեսնեմ որ կը ժպտիս. ըսէ ուրեմն ի՞նչ ըսաւ։

—Ըսաւ թէ մէկը չսիրեր բնաւ, թէ ամուսնանալ չուզեր, եւ իր ամէնէն մեծ ուրախութիւնը պիտի ըլլայ ազատ եւ անկախ կեանք մը վարելը. կը փափաքէր որ իր հայրը հարստութիւնը կորսնցնէ, որպէս զի օրիորդ Լուիզ տ'Արմիլլի իր բարեկամուհիին պէս արուեստագէտ մը ըլլար։

—Կը տեսնե՞ս։

—Բայց ի՞նչ կը ցուցնեն այդ խօսքերը։

—Ոչինչ, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն ժպտագին։

—Ուրեմն դուն ինչո՞ւ ժպտեցար հիմա։

—Ոչինչ։

—Կ'ուզե՞ս որ հեռանամ։

—Ո՛հ, ոչ, ոչ. թողունք այս խօսքերը եւ դառնանք մեր խնդրին։

—Այո՛, իրաւացի է. հազիւ տասը վայրկեան ունինք միասին անցընելու։

—Ի՞նչ դժբախտ են եղեր, ըսաւ Մաքսիմիլիէն սրտաբեկ։

—Այո՛, Մաքսիմիլիէն, իրաւունք ունիս, ըսաւ Վալանթին տխրութեամբ, հէգ բարեկամուհի մը ունիս։ Խեղճ Մաքսիմիլիէն, ի՛նչ կեանք է որ ինծի համար կ'անցընես, դուն որ երջանիկ ըլլալու արժանի ես։ Հաւատա ինծի, այդ բանին համար չարաչար կը մեղադրեմ զիս։

—Ինչո՞ւ իրար կ'անցնիս, սիրելի Վալանթին, երբ այս կեր-

պով երջանիկ կ'ըլլամ, երբ այնչափ երկար ժամանակ սպասելէ յետոյ գոհ կ'ըլլամ քու հինգ վայրկեանի տեսակցութենէդ, քու երկու խօսքերէդ, և այն խորին ու մշտնջենական համոզումէն թէ Աստուած մերինին պէս ներդաշնակ երկու սրտեր ստեղծած չէ, մանաւանդ գրեթէ հրաշքով զանոնք միացուցած չէ որ իրարմէ բաժնէ ։

—Շնորհակալ եմ, Մաքսիմիլիէն. երկուքնուս համար ալ յուսա՛. այս կերպով կէս մը ես ալ երջանիկ կ'ըլլամ։

—Ի՞նչ ունիս դարձեալ, Վալանթին, որ այսպէս շուտով բաժնուիլ կ'ուզես ինէ ։

—Չեմ գիտեր. տիկին Վիլֆոր խնդրեր է որ իր սենեակը երթամ, ըսելով թէ խօսք մը ունի ինծի հաղորդելու, ուրկէ կախում ունի եղեր հարստութեանս մէկ մասը։ Ո՛հ, տէր Աստուած, թող առնեն հարստութիւնս, հոգս չէ, ես շատ հարուստ եմ, բայց առնելէ ետքը զիս հանգիստ և ազատ թողուն. աղքատութեանս մէջ ալ պիտի սիրես զիս, այնպէս չէ՞, Մորէլ։

—Ո՛հ, ես միշտ պիտի սիրեմ քեզ. ի՛նչ փոյթ հարստութիւնը կամ աղքատութիւնը, երբ Վալանթինս քովս գտնուի և ես ապահով ըլլամ որ ձեռքէս մէկը պիտի չառնէ զայն։ Բայց այդ զեկոյցը, Վալանթին, չե՞ս վախնար որ ամուսնութեանդ վերաբերեալ լուր մը ըլլայ։

—Չեմ կարծեր։

—Սակայն մտիկ ըրէ, Վալանթին, և մի՛ վախնար, որովհետև ո՛րչափ ատեն որ ապրիմ, ուրիշը պիտի չսիրեմ։

—Կը կարծես որ այդ խօսքով կ'ապահովցնես զիս, Մաքսիմիլիէն։

—Ներէ՛, իրաւունք ունիս, քիչ մը բիրտ եմ։ Ըսել կ'ուզէի թէ անցեալ օր պարոն Մորսէրֆը տեսայ։

—Յետո՞յ։

—Ինչպէս գիտես, Պ. Ֆրանց իր բարեկամն է։

—Այո՛, շարունակէ։

—Ֆրանցէն նամակ մը ընդուներ է, որ իր մօտալուտ դարձը կ'իմացնէ։

Վալանթին գունատեցաւ և ձեռքը վանդակներուն կրթնեցուց։

—Ո՛հ. տէր Աստուած, ըսաւ, արդեօք ա՞ս է ինծի ըսելիքնիդ. բայց ոչ, տիկին Վիլֆոր երբեք այդպիսի լուր մը չպիտի հաղորդէ։

—Ինչո՞ւ։

—Ինչո՛ւ... չեմ գիտեր... բայց ինծի այնպէս կ'երեւի որ տիկին Վիլֆոր թէև բացարձակապէս այդ ամուսնութեան չընդդիմանար, բայց համակիր ալ չէ։

—Բայց գիտես, Վալանթին, ինծի այնպէս կը թուի որ պիտի պաշտեմ տիկին Վիլֆորը։

—Ո՛հ, այդչափ մի՛ աճապարեր, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ Վալանթին տխուր ժպիտով մը։

—Վերջապէս եթէ այդ ամուսնութեան հակակիր է, և կ'ուզէ ձախողութեան մատնել զայն, գուցէ ամուսնական ուրիշ առաջարկի մը պատճառաւ։

—Այդպէս մի կարծեր, Մաքսիմիլիէն. տիկին Վիլֆորի մերժածը ամուսինները չեն, այլ ամուսնութիւնը։

—Ինչպէս, քանի որ այդ աստիճան ամուսնութիւնը կ'ատէ, ինքը ինչո՞ւ ամուսնացեր է։

—Չես հասկնար, Մաքսիմիլիէն. երբ անկէ տարի մը առաջ վանք մը քաշուելու խօսքը ըրի, թէև քանի մը դիտողութիւններ ըրաւ, բայց ուրախութեամբ ընդունեց առաջարկս. ապահով եմ որ հայրս անգամ անոր թելադրութեամբը համոզուեցաւ. միայն մեծ հայրս թոյլ չտուաւ։ Չես կրնար երեւակայել, Մաքսիմիլիէն թէ ի՛նչպէս աչքերովը իր զգացումները կը յայտնէր այդ խեղճ ծերունին, որ աշխարհիս մէջ միայն զիս կը սիրէ և (թող ներէ ինծի Աստուած՝ եթէ ըրածս հայհոյութիւն մըն է) ինէ զատ մէկը չսիրեր զայն։ Տեսնէիր, Մաքսիմիլիէն, երբ իմ դիտաւորութիւնս իմացաւ, ի՛նչպէս երեսս նայեցաւ, ի՛նչ յանդիմանութիւն կար այդ նայուածքին մէջ, և ի՛նչ յուսահատութիւն իր անշարժ այտերուն վրայէն անհառաչ և անտրտունջ վար գլորած արցունքներուն մէջ։ Ա՛հ, Մաքսիմիլիէն, սրտիս մէջ խղճի խայթ մը զգացի, ու անոր ոտքերը ինկայ պոռալով, «Ներէ՛, ներէ՛, հայր. ինչ որ կ'ուզեն թող ընեն ինծի, երբեք չեմ բաժնուիր քենէ»։ Այն ատեն իր աչքերը դէպի երկինք վերցուց։ Մաքսիմիլիէն, ես

կրնամ շատ նեղութիւններ կրել. մեծ հօրս նայուածքը կրելիք նեղութեանս փոխարէնը կանխաւ հատոյց ինծի։

—Սիրելի Վալանթին, հրեշտակ մըն ես դուն, ստուգիւ չեմ գիտեր թէ ի՛նչպէս այն Պէտէվինները աջ ու ձախ զարնելէս ետեւ արժանի եղայ քեզ ճանչնալու։ Բայց վերջապէս ըսէ ինծի, Վալանթին, չամուսնանալովդ տիկին Վիլֆորի օգուտը ի՞նչ պիտի ըլլայ։

—Չլսեցի՞ր հիմա, Մաքսիմիլիէն, որ քեզի հարուստ եմ ըսի, այո՛, խիստ հարուստ։ Մօրմէս ինծի մնացած ժառանգութենէն յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ ունիմ. նոյնչափ մըն ալ պիտի թողուն Սէն-Մէրանի մարքիզ մեծ հայրս և մարքիզուհի մեծ մայրս, Պ. Նուարթիէ յայտնապէս միտք ունի իր միակ ժառանգորդը ընել զիս։ Հետեւաբար Էտուար եղբայրս, որ տիկին Վիլֆորի կողմէ հարստութիւն մը չունի. ինծի հետ բաղդատմամբ, աղքատ է։ Եւ որովհետեւ տիկին Վիլֆոր իր զաւակը չափազանց կը սիրէ, եթէ ես վանք մտած ըլլայի, իմ բոլոր հարստութիւնս Էտուարին պիտի մնար։ հայրս մարքիզին, մարքիզուհիին և իմ հարստութիւններս անոր պիտի ձգէր։

—Ո՛հ, երիտասարդ և գեղեցիկ կնոջ մը վրայ որքան տարօրինակ կ'երեւի ընչաքաղցրութիւնը։

—Մաքսիմիլիէն, ուշ դիր որ այդ ընչաքաղցութիւնը իրեն համար չէ, այլ իր զաւկին համար, և թերութիւն մը նկատած բանդ մայրական սիրոյ տեսակէտով գրեթէ առաքինութիւն մըն է։

—Ի՛նչ կ'ընես, Վալանթին, որդեօք այդ հարստութեան մէկ մասը Էտուարին ձգելո՞ւ ես։

—Բայց ի՞նչպէս այդպիսի առաջարկութիւն մը ընելու է, մանաւանդ այնպիսի կնոջ մը, որուն բերանէն անշահախնդրութեան խօսքը կը լսուի միայն։

—Վալանթին, իմ սէրս միշտ նուիրական է ինծի համար, և ամէն ուրիշ նուիրական բաներու պէս յարգանքի քօղովը սրտիս մէջ պահած եմ. աշխարհիս մէջ մէկը և ոչ իսկ քոյրս իմ սիրոյս վրայ կասկածած չէ, և ես ոչ մէկուն յայտնած չեմ բնաւ Վալանթին, հրաման կուտա՞ս ինծի որ մեր սիրոյն վրայ բարեկամի մը խօսիմ։

Վալանթին սարսռաց։

—Բարեկամի՞ մը կ'ըսես, Մաքսիմիլիէն միայն այդ խօսքը լսելով կը սարսռամ. ո՞վ է այդ բարեկամը։

—Մտիկ ըրէ, Վալանթին. երբեք զգացա՞ծ ես մէկու մը համար այնպիսի անդիմադրելի համակրութիւն մը որ մարդ մը առաջին անգամ տեսնելով կարծես թէ երկար ատենէ ի վեր ճանչցած ես զայն, և ինքնիրենդ հարցնես թէ ո՞ւր տեղ և ի՞նչ ժամանակ զայն տեսած ես, սակայն ոչ տեղը և ոչ ժամանակը յիշելով. այնպէս կը թուի թէ մերինէն առաջ գոյութիւն ունեցող աշխարհի մը մէջ ճանչցած ես զայն, և եթէ այդ համակրութիւնը յիշատակ մըն է որ կը զարթնու։

—Այո՛։

—Ես ալ նոյն համակրութիւնը զգացի, այդ տարօրինակ մարդը առաջին անգամ տեսնելով։

—Տարօրինակ մա՞րդ կ'ըսես։

—Այո՛։

—Ուրեմն երկա՞ր ատենէ ի վեր կը ճանչնաս զայն:

—Հազիւ ութը կամ տասը օրէ ի վեր։

—Ութը օրէ ի վեր ճանչցած մարդդ բարեկա՞մդ կ'անուանես։ Ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, բարեկամի գեղեցիկ անունը մէկուն տալու համար քեզ աւելի ժլատ կը կարծէի։

—Ճիշդը խորհելով, իրաւունք ունիս, Վալանթին. բայց ուզածդ ըսէ, բնաւ բան մը չկայ որ այս բնազդումս արգիլէ։ Ինծի այնպէս կ'երեւի թէ այդ մարդը ապագայ երջանկութեանս պիտի նպաստէ, զոր իր խորին նայուածքովը կանխաւ ճանչցաւ և իր զօրաւոր ձեռքովը տնօրինած է։

—Ուրեմն գուշակող մըն է այդ մարդը, ըսաւ Վալանթին ժպտելով:

—Իրա՛ւ. Վալանթին, կը համարձակիմ հաւատալ որ կը գուշակէ... գլխաւորաբար լաւ բաները։

—Ուրեմն ինծի ճանչցուր այդ մարդը, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ Վալանթին լրջութեամբ, որպէսզի հասկնամ թէ կրած նեղութեանցս փոխարէնը ընդունելու չափ բաւական սիրելի պիտի ըլլա՞մ։

—Խե՛ղճ սիրուհիս, բայց դուն կը ճանչնաս զայն։

—Ե՞ս։

—Այո. մօրուիդ և անոր որդիին կեանքը ազատողն է։

—Մօնթէ-Քրի՞սթօ կոմսը։

—Նոյնին ինքն է։

—Մօրուիս սերտ բարեկամը ըլլալուն՝ չկրնար երբեք իմս ըլլալ։

—Կարելի՞ բան է որ կոմսը մօրուիդ բարեկամը ըլլայ, Վալանթին. բնազդումս չկրնար այդ աստիճան խաբուիլ. ապահով եմ որ կը սխալիս:

—Ո՛հ, չես գիտեր, Մաքսիմիլիէն. տան մէջ տիրողը Էտուարը չէ ալ, այլ կոմսը. տիկին Վիլֆոր կը յարգէ զայն, ու մարդկային գիտութեանց բովանդակութիւնը անոր վրայ կը տեսնէ. հայրս կ'զմայլի անոր վրայ. կը լսե՞ս, հայրս կ'ըսէ թէ երբեք լսած չէ որ ամէնէն վսեմ գաղափարները այնչափ պերճախօսութեամբ բացատրէ. Էտուար կը սիրէ զայն, և կոմսին սև մեծ աչքերէն ունեցած վախը արհամարհելով, զայն տեսնելուն պէս անոր քովը կը վազէ, ձեռքը կը բանայ, և միշտ գեղեցիկ խաղալիկ մը կ'ընդունի. Մօնթէ-Քրիսթօ այդ տունը եկած ատեն Պ. Վիլֆոր կամ տիկին Վիլֆորի տանը մէջ չգտնուիր, այլ իր տունը:

—Ուրեմն եթէ այդպէս է, սիրելի Վալանթին, անոր ներկայութեան ազդեցութիւնը արդէն իսկ զգացած պիտի ըլլաս, կամ շատ չանցած, պիտի զգաս։ Իտալիոյ մէջ Ալպէր տը Մորսէրֆին կը հանդիպի, և աւազակներու ձեռքէն կ'ազատէ զայն. տիկին Տանկլարը կը տեսնէ, և արքայական նուէր մը կ'ընէ անոր. մօրուդ և եղբայրդ անոր դրան առջևէն կ'անցնին, և իր Նուպիացին անոնց կեանքը կ'ազատէ։ Այդ մարդը ամէն բանի վրայ իր ազդեցութիւնը զգացնելու համար յայտնի զօրութիւն մը ունի։ Իր ձևերը պարզ և վսեմ են։ Իր ժպիտը՝ երբ ինծի կ'ուղղէ, այնպէս քաղցր կ'երևի որ ուրիշներուն դառն համարելը կը մոռնամ։ Ո՛հ, ըսէ, Վալանթին. քեզի ալ այսպէս ժպտեցա՞ւ։ Կ'ապահովեմ քեզ որ այն ատեն երջանիկ պիտի ըլլաս։

—Ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, կոմսը երբեք անգամ չի նայիր, և եթէ դիպուածով անոր առջևէն անցնիմ, իր նայուածքը միւս կողմը

կը դարձնէ։ Ո՛հ, կամ ազնիւ սիրտ չունի, և կամ սրտիս խորերը թափանցող այն խորին զննութենէն զուրկ է, զոր դուն կը կը հաստատես և սխալմամբ ենթադրութիւններ կ'ընես։ Եթէ ազնիւ սիրտ ունենար, տանս մէջ մինակ և տխուր տեսնելով զիս, իր ունեցած ազդեցութեամբը անշուշտ պիտի պաշտպանէր. և որովհետև ինչպէս կը հաստատես՝ արևուն դերը կը կատարէ, իր մէկ ճառագայթովը իմ սիրտս պիտի տաքցնէր։ Քեզ կը սիրէ կ'ըսես, Մաքսիմիլիէն, բայց ո՞ւր, գիտես. մարդիկ քեզի պէս երկար մօրուքով, մեծ սուրով և հինգ ոտք ութ բթաչափ բարձրահասակ պաշտօնատարի մը կը ժպտին, բայց լացող խեղճ աղջիկ մը ստնակոխ ընելու չեն խղճար աներկիւղ կերպով։

—Ո՛հ, Վալանթին, իրաւ որ կը սխալիս։

—Եթէ ըսածիս պէս չըլլար, Մաքսիմիլիէն, և եթէ ինծի հետ դիւանագիտօրէն վարուէր, այսինքն այնպիսի մարդու մը պէս, որ ո՛րևէ կերպով տան մէջ տիրաբար վարուիլ կ'ուզէ, անշուշտ գոնէ միայն մէկ անգամ այնչափ գովուած ժպիտովը զիս պիտի պատուէր, բայց ոչ, երբ տեսաւ որ ես թշուառ մըն եմ, հասկըցաւ որ իրեն օգուտ մը չունիմ, այն ատեն ինծի ուշադրութիւն անգամ չըրաւ։ Ո՛վ գիտէ, հօրս, տիկին Վիլֆորի կամ եղբօրս հաճելի երևելու համար իր կրցածին չափ ինծի թշնամութիւն մը պիտի չընէ։ Անշուշտ այսպէս առանց պատճառի արհամարհելիք աղջիկ մը չեմ, դուն ալ այնպէս չըսի՞ր, Մաքսիմիլիէն, ներէ ինծի, սիրելիս չարունակեց ծաղկատի աղջիկը, տեսնելով իր խօսքերուն ձգած ազդեցութիւնը երիտասարդին վրայ. երբեմն անհաճոյ խօսքեր կ'ընեմ, և այդ մարդուն վրայ հիմա այնպիսի խօսքեր ըրի որ երբեք մտքէս անգամ անցած չէին։ Չեմ ուրանար անոր այդպիսի ազդեցութիւն մը ունենալը և իմ վրաս ազդեցութիւն գործելը. բայց եթէ այդ ազդեցութիւնը ի գործ դնէ՝ լաւ համոզուած եմ որ ինծի վնասելու և զիս կործանելու համար պիտի ընէ։

—Շատ լաւ, Վալանթին, ըսաւ Մորէլ ժպիտով մը, խօսքը չընենք ա՛լ, ու ես բան մը չպիտի ըսեմ անոր։

—Ափսո՛ս, սիրելիս. ըսաւ Վալանթին, կը տեսնեմ որ կը վշտացնեմ քեզ, ինչո՞ւ չկարենայի ձեռքդ սեղմել, քենէ ներում

խնդրելու համար: Բայց վերջապէս ես ալ կ'ուզեմ որ համոզես զիս. ըսէ, քեզի ի՞նչ ըրաւ այդ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը։

—Վալանթին, կը խոստովանիմ որ կոմսին ինծի ըրածը հարցնելով տագնապի կը մատնես զիս. լաւ գիտեմ որ ցուցամոլութեան համար չըրաւ ինծի. անոր մասին ունեցած համակրութիւնս ալ բնազդական է և ապացոյցներով չի հաստատուիր բնաւ։ Միթէ արեգակը բան մը ըրա՞ծ է ինծի. ո՛չ միայն թէ զիս կը տաքցնէ և իր լոյսովը քեզ կը տեսնեմ։ Միթէ այս կամ այն բուրումները բան մը ըրա՞ծ են ինծի. ոչ, իր հոտը իմ զգայարանքներէս մէկը հաճոյապէս կը հեշտացնէ. երբ բուրումը գովելու պատճառը հարցնեն ինծի, ուրիշ բան չունիմ պատասխանելու։ Անոր վրայ ունեցած սէրս տարօրինակ է, ինչպէս նաև անոր իմ վրաս ունեցած սէրը։ Գաղտնի ձայն մը կ'իմացնէ ինծի թէ այդ անակնունելի և փոխադարձ սիրոյն մէջ դիպուածէ աւելի ուրիշ բան մը կայ։ Իր ամէնէն պարզ գործերուն և ամէնէն գաղտնի մտածումներուն ու իմ գործերուս ու մտածութեանցս մէջ առընչութիւն մը կը նշմարեմ։ Դարձեալ պիտի խնդաս վրաս, Վալանթին, բայց այդ մարդը ճանչնալէս ի վեր սա անհեթեթ գաղափարը ունիմ թէ ունեցած բոլոր յաջողութիւններս անկէ կը բխին։ Այսու հանդերձ, առանց այդ պաշտպանին պէտք ունենալու՝ երեսուն տարի ապրած եմ, այնպէս չէ՞։ Բայց ի՛նչ փոյթ, հիմա օրինակ մը տամ. շաբաթ օրուան համար ճաշի հրաւիրեց զիս. բարեկամներուս միջև սովորաբար այսպիսի հրաւէրներ կ'ըլլան, այնպէս չէ՞։ Բայց իմացայ որ հայրդ այդ ճաշին հրաւիրուած է, մայրդ ալ պիտի գայ։ Հոն անոնց պիտի հանդիպիմ, և ո՞վ գիտէ թէ ապագային մէջ այդ տեսակցութենէն ի՛նչ պիտի հետևի։ Երևութապէս պարզ պարագաներ են ասոնք. սակայն ես անոնց մէջ այնպիսի բան մը կը նշմարեմ, որ զիս կը զարմացնէ. այդ տեսակցութենէն զարմանալի մտերմութիւն մը կը գուշակեմ. ինքնիրենս կ'ըսեմ թէ կոմսը, այդ եզական մարդը, որ ամէն բան կը գուշակէ, ուզած է որ ես պարոն և տիկին Վիլֆօրի հետ գտնուիմ, և ճշմարիտ կ'ըսեմ՝ երբեմն անոր աչքերուն մէջ կը նայիմ, հասկնալու համար թէ արդեօք իմ սէրս գուշակա՞ծ է։

—Սիրելի բարեկամ, ըսաւ Վալանթին, եթէ միշտ նմանօրինակ դատողութիւններդ լսած ըլլայի, պիտի ըսէի թէ կը զառանցես. ստուգիւ ուղղամտութենէդ պիտի վախնայի։ Մտածէ քիչ մը. այդ հանդիպման մէջ դիպուածէ աւելի ուրի՞շ բան մը կը նշմարես։ Հայրս որ բնաւ դուրս չելլեր, տասը անգամ այս հրաւէրը մերժեց տիկին Վիլֆօրի, որ ընդհակառակը մեծ փափաք ունի այդ տարօրինակ Նապապը անոր տանը մէջ տեսնելու, և մեծ դժուարութեամբ հօրմէս խոստում առաւ որ իրեն ընկերանայ։ Ոչ, ոչ, հաւատայ ինծի, Մաքսիմիլիէն, այս աշխարհիս մէջ քեզմէ զատ ուրիշ յոյս չունիմ բայց եթէ մեծ հօրս օգնութիւնը, որ դիակ մըն է և խեղճ մօրս պաշտպանութիւնը, որ ստուեր մըն է։

—Կը զգամ որ իրաւունք ունիս, Վալանթին, և ուղիղ կերպով կը դատես, ըսաւ Մաքսիմիլիէն. բայց քու քաղցր ձայնդ, որ իմ վրաս այնչափ կ'ազդէ, այսօր չկրնար համոզել զիս։

—Եւ ոչ ալ քուկդ՝ զիս. կը խոստովանիմ որ եթէ առաջ բերելու ուրիշ օրինակ չունիս...։

—Օրինակ մը ունիմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն վարանելով, բայց ստուգիւ, Վալանթին, ինքզինքս խոստովանելու պարտաւորուած եմ որ առաջինէն աւելի արտառոց է։

—Աւելի գէշ, ըսաւ Վալանթին ժպտելով։

—Սակայն ատ ալ առաջինին չափ համոզիչ կ'երևի ինծի, որ զգացումի և ներշնչումի տէր մարդ մըն եմ, տասը տարիէ ի զինուորական ծառայութիւն մատուցանելով, կեանքս պարտաւոր եմ այն ներքին դրդումին, որ զիս կը զգուշացնէ դէպի առաջ կամ ետ շարժում մը ընելէ, որպէսզի այն գնդակը որ զիս պիտի մեռցնէր, քովէս անցնի։

—Սիրելի Մաքսիմիլիէն, ինչո՞ւ այդ գնդակներէն ազատելու համար ըրած աղօթքներուս չես հաւատար։ Երբ Աֆրիկէ կ'երթաս, այնուհետև ոչ ինծի և ոչ մօրս համար կ'աղօթեմ, այլ միայն քեզի համար։

—Քեզ ճանչնալէս ի վեր իրաւունք ունիս, ըսաւ Մօրէլ ծիծաղելով. բայց քեզ ճանչնալէս առաջ, Վալանթին։

—Քանի որ չես ուզեր բան մը պարտական ըլլալ ինծի, ան,

դուք, ուրեմն այն օրինակը պատմէ, որուն անհեթեթ ըլլալը ինքնին խոստովանեցար։

—Ուրեմն ծառին կապուած ձիս նայէ տախտակներուն մէջէն։

—Ո՜հ, ինչ սքանչելի կենդանի է, ըսաւ Վալանթին, ինչո՞ւ վանդակներուն մօտ չբերիր որ հետը խօսէի։

—Ինչպէս կը տեսնես՝ խիստ թանկագին ձի մըն է, ըսաւ Մաքսիմիլիէն։ Գիտես, Վալանթին, որ իմ հարստութիւնս սահմանափակ է, և ես վիճակս ճանչցող մարդ եմ. ձիավաճառի մը քով տեսայ այս սքանչելի ձին և անունը Médéah դրի. անոր գինը հարցուցի, չորս հազար հինգ հարիւր ֆրանք պատասխանեցին. ինչպէս կը հասկնաս՝ գինին բարձրութեանը պատճառաւ ետ կենալու պարտաւորուեցայ, սակայն սրտի ցաւով բաժնուեցայ անկէ. ձին խանդաղատանքով ինծի նայեցաւ, իր գլուխը գլխս գգուեց, և խիստ հանկուցիչ պչրանքով մը չուրջս դարձաւ։ Նոյն իրիկունը՝ տունը քանի մը բարեկամներ եկած էին. Պ. Շաթօ-Ռընօ, Պ. Տըպրէ և քանի մը ստահակներ, որոնց անունը չգիտնալուդ բախտաւոր ես. Առաջարկեցին որ պուլիօթ թղթախաղը խաղանք. ես չեմ խաղար բնաւ. որովհետև այնչափ հարուստ չեմ որ կ՚արենամ կորսնցնել, և ոչ այնչափ աղքատ որ շահիլ ուզեմ։ Ի՞նչ կրնայի ընել, իմ տանս մէջ էի. թուղթ բերել տուի։ Բայց խաղալ սկսելու ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը հասաւ. ան ալ իր տեղը նստաւ, միատեղ խաղացինք, և ես շահեցայ. հազիւ կը համարձակիմ քեզի խոստովանիլ այս բանը, Վալանթին. հինգ հազար ֆրանք շահեցայ։ Կէս գիշերին իրարմէ բաժնուեցանք. բայց ես չկրցայ համբերել, կառք մը բռնեցի, և ձիավաճառին մօտ գացի, սրտի տենդոտ տրոփումով հնչեցուցի զանգակը. դուռը բանալու եկողը անշուշտ զիս խենթ կարծած է։ Հազիւ բացուած դռնէն ներս խոյացայ. Ախոռը մտայ. ի՜նչ ուրախութիւն, Médéah մսուրին առջև իր խոտը կ՚ուտէր։ Իսկոյն ձեռքովս թամբ մը դրի անոր վրայ սանձը գլուխը անցուցի, Médéah խիստ շնորհալի կերպով կը հնազանդէր ըրածիս։ Ետքը՝ ապշահար ձիավաճառին ձեռքը չորս հազար հինգ հարիւր ֆրանքը համրեցի, Շանզ-Էլիզէ վերադարձայ, և կամ աւելի ճիշդը, բոլոր գիշերը այդ կողմերը պտտեցայ։ Ի՜նչ կ՚ըսես, սիրելիս, կոմսին պատուհանը լուսաւորուած տեսայ, ինծի այնպէս երևցաւ թէ վարագոյրներուն ետևէն անոր ստուերը նշմարեցի։ Վալանթին

կ՚երդնում որ կոմսը հասկնալով թէ կը փափաքիմ այդ ձին ձեռք անցընել, դիտմամբ կորսնցուցած է որ ես շահիմ։

—Սիրելի Մաքսիմիլիէն, արդարև դուն մտացածին բաներու հաւատացող մարդ մըն ես եղեր...։ Երկար ատեն պիտի չսիրես զիս...։ Այդպիսի գաղափարներու տէր մարդ մը մերինին պէս միօրինակ կեանքի մը մէջ չկրնար ապրիլ միշտ...։ Բայց ո՜վ Աստուած, մտիկ ըրէ. զիս կը կանչեն... կը լսե՞ս։

—Ո՛հ, Վալանթին, վանդակներու ճեղքուածքէն ամէնէն փոքրիկ մատդ երկնցուր որ համբուրեմ։

—Մաքսիմիլիէն, արդէն ըսինք թէ երկու ձայն և երկու ստուեր պիտի ըլլանք իրարու համար։

—Ինչպէս որ կը հաճիս, Վալանթին։

—Երջանի՞կ պիտի ըլլաս ատանկով։

—Ո՛հ, այո՛։

Վալանթին նստարանին վրայ ելաւ, և ոչ թէ իր փոքր մատը ճեղքուածքին մէջէն, այլ իր ամբողջ ձեռքը վանդակին վրայէն երկնցուց։

Մաքսիմիլիէն ձայն մը հանեց, և վանդակներուն առջև գտնուող քարին վրայ ելլելով, այդ պաշտելի ձեռքը բռնեց և իր հրատապ շրթունքները փակցուց անոր. բայց այդ փոքրիկ ձեռքը իսկոյն սահելով, Վալանթին փախաւ, գուցէ իր ունեցած զգայութենէն սոսկացած։

ԺԳ. ԳԼՈՒԽ

Պ. ՆՈՒԱՐԹԻԷ ՏԸ ՎԻԼՖՕՐ

Ահա թէ ի՛նչ պատահած էր ընդհ. դատախազին տունը տիկին Տանկլարի և իր աղջկան մեկնելէն ետքը, և երկու սիրահարներուն խօսակցութեան միջոցին։

Պ. տը Վիլֆօր կնոջը հետ իր հօրը սենեակը գացած էր. իսկ Վալանթինի ո՛ւր ըլլալը գիտենք արդէն։

Երկու ամուսինները ծերունին բարեւելէն և Պարուա հին ծառային ճամբայ տալէն ետքը, որ քսանըհինգ տարիէ ի վեր Պ. Նուարթիէի ծառայութեան մէջ կը գտնուէր, ծերունիին երկու կողմը նստան։

Պ. Նուարթիէ, իր անուաւոր մեծ թիկնաթոռին վրայ, ուր առտուն կը նստեցնէին և իրիկունը կը հանէին, ու հայելիի մը առջեւը նստած, որուն մէջ բոլոր սենեակը կ'երեւէր, անարգել և առանց շարժում մը ընելու՝ թէև անկարող՝ կը տեսնէր թէ ո՛վ իր սենեակը կը մտնէ, ո՛վ կ'ելլէ, և իր չուրջը ի՛նչ կ'ընեն. Պ. Նուարթիէ դիակի մը պէս անշարժ՝ հանճարեղ և աշխոյժ աչքերով իր զաւակները կը դիտէր, որոնց յարգալից խոնարհութիւնը պաշտօնական և անակնունելի բան մը ունէր իր մէջ:

Կեանքին երեք քառորդով դէպի գերեզման հակած այս մարդկային մարմինը կենդանացնողն էին երկու կայծերու նմանող երկու զգայարանքները, այսինքն՝ լսողութիւնը և տեսողութիւնը. այդ երկու զգայարանքներէն միայն մէկը կ'արտայայտէր արձանը կենդանացնող ներքին կեանքը, և անոնք ալ իր աչքերն էին. անոնք հեռաւոր լոյսերուն կը նմանէին, որոնք գիշեր ժամանակ անապատի մը մէջ կորսուած ճամբորդի մը կ'իմացնեն թէ տիրող լռութեան և մթութեան մէջ կենդանի էակ մը կը գտնուի տակաւին։

Ինչպէս կը պատահի միւս գործարաններէն զրկուած գործարանի մը, նոյնպէս ալ անոնք Պ. Նուարթիէի մարմնոյն և մտքին ունեցած գործունէութիւնը, ճարտարութիւնը, ոյժը և հանճարը հիմա միայն իր աչքերուն մէջ կեդրոնացած էին. ծերունիին աչքերը ինչպէս նաև յօնքերը սև էին, իսկ ուսերուն վրայ երկնցած ու կախուած գլխի մազերը ճերմկած էին:

Արդարև իր թեւերուն շարժումը, ձայնին հնչումը և մարմնոյն կեցուածքը կորնցուցած էր, բայց իր զօրաւոր աչքերը անոնց պակասը կը լեցնէր. որովհետև իր աչքերովը կը հրամայէր, և անոնցմէ շնորհակալ կ'ըլլար։

Կենդանի աչքերով դիակ մըն էր ան, և իր մարմարիոնի նման դէմքը սոսկալի երեւոյթ մը ունէր. դէմքին վերի կողմը բարկութիւն մը կը բորբոքէր կամ ուրախութիւն մը կը ցոլար։

Միայն երեք հոգի այդ խեղճ կաթուածահարին լեզուն կը հասկնային. անոնք էին Վիլֆօր, Վալանթին և այն հին ծառան, որուն վրայ արդէն խօսեցանք։

Վիլֆօր շատ քիչ անգամ իր հայրը կը տեսնէր, կամ թէ ըսենք պարտաւորուած, անոր քովը կ'երթար, և գացած ատենն ալ չէր ջանար անոր միտքը հասկնալով հաճելի երեւելու, ուստի ծերունիին բոլոր երջանկութիւնը իր թոռնուհիին վրայ կեդրոնացած էր. Վալանթին իր անձնուիրութեամբը, սիրովը ու համբերութեամբը կարող էր Նուարթիէի նայուածքէն հասկնալ անոր բոլոր դիտաւորութիւնները։

Այդ համր և ուրիշներէ անիմանալի լեզուին Վալանթին կը պատասխանէր ձայնով, շարժումներով և յօժարութեամբ, այնպէս որ կատարեալ խօսակցութիւններ տեղի կ'ունենային ծաղկատի աղջկան և կ'աւեղէն կեղծ արձանին մէջ, որ գրեթէ փոշիացած էր, սակայն տակաւին մարդ մըն էր այն անսահման գիտութեամբ, անլուր կորովամտութեամբ և այնպիսի զօրաւոր կամքով մը, որչափ որ կրնայ ունենալ իրեն հնազանդեցնելու անկարող մարմին մը։

Այսպէս Վալանթին ծերունիին միտքը հասկնալու եղանակը սորված ըլլալով, քիչ անգամ կը պատահէր որ սովորական խօսակցութեանց մէջ չգուշակէր այդ կէս անզգայ դիակին բաղձանքները և պէտքերը։

Իսկ Պարուա, որ քսանըհինգ տարիէ ի վեր իր տիրոջը կը

ծառայէր, անոր սովորութիւնները այնչափ լաւ գիտէր որ գրեթէ չէր պատահած որ Նուարթիէ իրմէ բան մը խնդրելու պէտք ունենար։

Հետեւաբար Վիլֆոր ոչ մէկին և ոչ միւսին կարօտութիւն ունէր, իր հօրը հետ զարմանալի խօսակցութեան սկսելու համար։

Ինչպէս ըսինք, Վիլֆոր ալ ծերունիին հետ խօսակցելու կերպը շատ լաւ գիտէր, և եթէ շատ անգամ ի գործ չէր դներ զայն ձանձրոյթի և անտարբերութեան պատճառաւ էր։

Ուստի թողուց որ Վալանթին պարտէզը իջնէ, Պարուան անոր քովէն հեռացուց, և ինք հօրը աջ կողմը նստաւ, մինչ տիկին Վիլֆոր ձախ կողմը նստած էր, Վիլֆոր ըսաւ.

—Պարոն, Վալանթին մեզի հետ չգալուն և Պարուան ասկէ հեռացնելուս համար մի՛ զարմանար, որովհետև մեր միջև տեղի ունենալիք տեսակցութիւնը ծաղկատի աղջկան կամ ծառայի մը առջև ըլլալիք խօսքեր չեն. տիկին Վիլֆոր և ես լուր մը ունինք քեզի հաղորդելու։

Նուարթիէի դէմքը այս յառաջաբանին վրայ բան մը չը յայտնեց, իսկ ընդհակառակը՝ Վիլֆորի աչքերը կարծես ծերունիին սրտին խորը թափանցել կ՚ուզէր։

—Այդ լուրը, շարունակեց ընդհ. դատախազը իր ցուրտ ձայնովը, որ կը կարծէր թէ բնաւ ընդդիմութեան չպիտի հանդիպի, տիկին Վիլֆոր և ես ապահով ենք որ հաճելի պիտի թուի քեզի։

Ծերունիին աչքերը միշտ անշարժ մնացած էին. Նուարթիէ մտիկ կ՚ընէր և ուրիշ բան չէր յայտներ։

—Պարոն, յարեց Վիլֆոր, Վալանթինը պիտի ամուսնացնենք։

Մոմէ դէմք մը անչափ սառած երեւոյթ մը չպիտի առնէր որչափ ծերունիին դէմքը՝ այդ լուրին վրայ։

—Երեք ամիս չանցած, ամուսնութիւնը տեղի պիտի ունենայ, յարեց Վիլֆոր։

Ծերունիին աչքերը անշարժ մնացին։

Տիկին Վիլֆոր ալ խօսքը շարունակելով ըսաւ.

—Մտածեցինք որ այդ լուրը քեզի համար կարեւոր կրնայ ըլլալ. քանի որ Վալանթին միշտ քու համակրութիւնդ ստացած կ՚երեւի, կը մնայ միայն անոր ամուսինը ըլլալիք երիտասարդին անունը քեզի յայտնելու։ Վալանթինի համար խիստ մեծ բախտաւորութիւն մըն է աս, և մեր սահմանած ամուսինը մեծ հարստութիւն, բարի համբաւ և բարօրութեան կատարեալ երաշխիք կ՚ընծայէ. անոր անունը քեզի անծանօթ չէ. Պ. Ֆրանց տը Քէսնէլ, Պ. տ՚Էփինէն է։

Վիլֆոր իր կնոջ արտասանած այս փոքրիկ ճառին ատեն առաջուընէ աւելի ուշադիր նայուածք մը յառած էր ծերունիին վրայ։

Երբ տիկին Վիլֆոր լսեց Ֆրանցին անունը, Նուարթիէի աչքերը, որուն ամէն շարժումները իր որդին լաւ կը ճանչնար, սարսռաց, և արտեւանունքները, կարծես շող մը արձակելու համար, ընդարձակուեցան, ինչպէս կ՚ըլլան շրթունքները, խօսք մը արտաբերելու ատեն։

Ընդհ. դատախազը, որ իր և Ֆրանցին հօրը միջև տեղի ունեցած քաղաքական թշնամութեանց հին պատմութիւնները գիտէր, իր հօրը աչքերուն շողին և յուզման պատճառը հասկցաւ, սակայն չտեսնել ձեւացուց, և իր կնոջը կիսատ ձգած խօսքը շարունակելով, ըսաւ.

—Պարոն, քանի որ Վալանթին իր տասնըիններորդ տարին պիտի մտնէ, պէտք է որ ամուսնանայ։ Սակայն բնաւ մոռցած չենք քեզ որ մեր խորհուրդին մասնակից ըլլաս. ապահով ենք որ Վալանթինի ամուսինը եթէ չուզէ մեր քովը կենալ, գուցէ նեղութիւն չպատճառելու համար երիտասարդ ամոլին, գոնէ պիտի ուզէ որ դուն անոնց քովը կենաս. Վալանթին մասնաւորապէս կը սիրէ քեզ և դուն անոր սիրոյն պատասխանելու երեւոյթն ունիս. այսպէս սովորութիւններդ բնաւ չես կորսնցներ, և քու վրադ հսկող՝ մէկի տեղ երկու զաւակ պիտի ունենաս։

Նուարթիէի նայուածքը ահարկու թուեցաւ։

Անտարակոյս ծերունիին սրտին մէջ ահռելի բան մը անցած էր. անտարակոյս իր ցաւերուն և բարկութեան ձայնը մինչև կոկորդը կը բարձրանար, բայց դուրս ելնել չկրնալով, կը խեղդէր զայն. որովհետև դէմքը ծիրանեգոյն ներկուեցաւ և շրթունքները կապուտցան։

Վիլֆոր սրտի հանդարտութեամբ պատուհան մը բացաւ, ըսելով.

—Օդը շատ տաք է հոս, և այս տաքութիւնը կը վնասէ Պ. Նուարթիէի։

Ցետոյ վերադարձաւ, սակայն իր տեղը չնստաւ։

—Պ. տ'Էփինէ և իր ընտանիքը, աւելցուց տիկին Վիլֆոր, սիրով կը բաղձան այս ամուսնութեան, թէև իր ընտանիքը մօրեղբայրէ մը և մօրաքոյրէ մը կը բաղկանայ միայն. իր մայրը զինքը ծնած ատեն մեռեր է, և հայրը 1815ին, այսինքն տղուն հազիւ երկու տարեկան եղած ատենը սպաննուեր է. ուստի այս ամուսնութիւնը միայն իր կամքէն կախում ունի։

—Գաղտնի սպաննութիւն մը, որուն հեղինակները անծանօթ մնացին, թէև շատ մարդոց վրայ կասկած ծանրացաւ, յարեց Վիլֆոր։

Նուարթիէ այնպիսի ճիգ մը ըրաւ որ իր շրթունքները ժպտելու ձև մը առին։

—Արդ, ճշմարիտ յանցաւորները, շարունակեց Վիլֆոր, անոնք որ գիտեն թէ յանցանքը իրենք գործեցին, և որոնց վրայ կրնայ իրենց կեանքին մէջ մարդկային դատաստանը և իրենց մեռնելէն ետքը Աստուծոյ դատաստանը իջնել, երջանիկ պիտի ըլլային եթէ մեր տեղը ըլլային, և եթէ աղջիկ մը ունենային՝ Պ. Ֆրանց տ'Էփինէին տալու, ամէն կասկած փարատելու համար:

Նուարթիէ այնպիսի ուժով մը ինքզինքը զսպեց և հանդարտ երևոյթ մը առաւ որ իր տկար վիճակէն չէր սպասուեր:

—Այո՛, կը հասկնամ, պատասխանեց ծերունին, իր նայուածքը Վիլֆորին ուղղելով։

Ու այդ նայուածքը իր խորին արհամարհանքը և իրաւացի բարկութիւնը կը յայտնէր։

Իսկ Վիլֆոր թեթևօրէն ուսերը ցնցած էր ի պատասխանի այն նայուածքին, որուն նշանակութիւնը շատ լաւ ըմբռնած էր։

Ցետոյ նշան ըրաւ իր կնոջը որ ոտքի ելլէ։

—Ուրեմն, պարոն, ընդունէ իմ ակնածալից յարգանքս։ Կը հաճի՞ս որ Էտուարս ալ գայ իր յարգանքը մատուցանելու։

Ծերունին աչքերը գոցելով իր հաճութիւնը, զանոնք յաճախ քթթելով՝ իր մերժումը, և դէպի երկինք ուղղելով իր բաղձանքը կը յայտնէր:

Եթէ Վալանթին ուզէր, իր աջ աչքը միայն կը գոցէր։

Իսկ եթէ Պարուան ուզէր, ձախ աչքը կը գոցէր։

Տիկին Վիլֆորի այս առաջարկութեան վրայ, ծերունին աչքերը քթթեց աշխուժօրէն։

Տիկին Վիլֆոր յայտնի մերժում մը տեսնելով, իր շրթունքները խածաւ։

—Ուրեմն Վալանթինը ղրկե՞մ, ըսաւ։

—Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ, աչքերը ուժգնօրէն գոցելով։

Պ. և տիկին Վիլֆոր զայն բարևելով դուրս ելան. յետոյ հրամայեցին որ Վալանթինը կանչեն. այս վերջինը արդէն իմացած էր թէ Պ. Նուարթիէի քովը նոյն օրը գործ մը պիտի ունենար։

Անոնց դուրս ելլելէն յետոյ, Վալանթին իր սրտի յուզումէն բոլորովին կարմրած, ծերունիին սենեակը մտաւ։

Մէկ նայուածքով մանկամարդ աղջիկը հասկցաւ մեծ հօր սրտնեղութիւնը և ըսելիք խօսքեր ունենալը։

—Ո՛հ, ինչ պատահեցաւ, բարի՛ հայր, ըսաւ Վալանթին, միթէ նեղացուցի՞ն քեզ. բարկացած կ'երևիս։

—Այո՛, պատասխանեց ծերունին, աչքերը գոցելով:

—Որո՞ւ բարկացար, հօրս. ոչ, տիկին Վիլֆորի՞. ոչ. ինծի՞։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո՛։

—Ինծի՞ բարկացար, կրկնեց Վալանթին զարմանքով։

—Ծերունին իր նշանը կրկնեց։

—Ի՞նչ ըրի քեզի, սիրելի մեծ հայրս, ըսաւ Վալանթին. բայց պատասխան չստանալով շարունակեց. այսօր չտեսայ քեզ. արդեօք իմ մասիս բա՞ն մը ըսին քեզի։

—Այո՛, ըսաւ ծերունիին նայուածքը, ուժգնօրէն։

—Ո՛հ, տէր Աստուած, ի՞նչ կայ արդեօք. կ'երդնում, բարի հայր, որ...։ Ո՛հ, հասկցայ... Պ. և տիկին Վիլֆոր հիմա ասկէ մեկնեցան, այնպէս չէ՞։

—Այո՛։

—Միթէ քեզ բարկացնող խօսքեր ըրի՞ն։ Արդեօք ի՞նչ ըսին. կ'ուզե՞ս որ երթամ հարցնեմ անոնց, որպէսզի իմ անմեղութիւնս յայտնեմ քեզի։

—Ոչ, ոչ, պատասխանեց Նայուածքը։

—Բայց դուն կը վախցնես զիս. ո՛հ, ի՜նչ ըսին արդեօք։ Է՛հ, հասկցայ, ըսաւ աղջիկը աչքերը խոնարհեցնելով և անոր մօտենալով, արդեօք ամուսնութեա՞նս վրայ խօսեցան։

—Այո՛, պատասխանեց Նայուածքը, բարկութեամբ։

—Կը հասկնամ քեզի չըսելուս համար կը նեղանաս. բայց ի՞նչ կրնայի ընել. ինծի պատուիրած էին որ քեզի բան մը չըսեմ, և այդ պատճառաւ ինծի իսկ բան մը չըսին. ես հետաքրքրուած, կերպով մը այդ գաղտնիքը իմացայ և ասոր համար քեզմէ ալ գաղտնի պահեցի. ներէ ինծի, սիրելի հայր Նուարթիէ։

Ծերունին հաստատ և անշարժ նայուածք մը յառելով, այդ պատասխանը տալ կը թուէր։

—Միայն լռութիւնդ չէ որ զիս կը նեղացնէ.

—Ի՞նչ բան է ուրեմն, հարցուց նորատի աղջիկը. գուցէ կը կարծես որ երեսի վրայ պիտի ձգեմ քեզ, բարի հայր, և ամուսնանալով պիտի մոռնա՞մ քեզ։

—Ոչ, ըսաւ ծերունին։

—Ուրեմն ըսին թէ Պ. տ'Էբինէ կը հաւանի՞ որ միատեղ բնակինք։

—Այո՛։

—Ուրեմն ինչո՞ւ բարկացար։

Ծերունիին աչքերը անհուն քաղցրութիւն մը կ'արտայայտէին գոգցես։

—Այո՛, կը հասկնամ, ըսաւ Վալանթին, որովհետև դուն կը սիրես զիս։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո։

—Ու կը վախնամ որ դժբախտ չըլլամ.

—Այո՛։

—Ֆրանցը չե՞ս սիրեր։

Նուարթիէ աչքերը երեք չորս անգամ կրկնեցին.

—Ոչ, ոչ, ոչ։

—Ուրեմն շա՞տ վշտացած ես անոր դէմ։

—Այո՛։

—Մտիկ ըրէ ուրեմն, ըսաւ Վալանթին. Նուարթիէի առջև ծունկի գալով, և իր բազուկները անոր պարանոցին փաթթելով, ես ալ վշտացած եմ ու չեմ սիրեր Պ. Ֆրանց տ'Էբինէյը։

Ուրախութեան նշոյլ մը շողաց Նուարթիէի աչքերուն մէջ։

—Երբ վանք մը քաշուիլ ուզեցի, կը յիշե՞ս, շատ բարկացար ինծի դէմ։

Արտասուքի կաթիլ մը ծերունիին չոր արտեւանունքը թրջեց.

Այդ ամուսնութենէն ազատելու համար էր որ այնպէս ընել ուզեցի, և այդ պատճառաւ յուսահատութեան մատնուած էի.

Նուարթիէ դժուարաւ շունչ կ'առնէր։

—Այդ ամուսնութիւնը ուրեմն կը վշտացնէ՞ քեզ, սիրելի հայր իմ։ Ո՛հ, երանի՜ թէ կարենայիր օգնել ինծի, երանի՜ թէ կարենայինք միատեղ արգիլել անոնց գաղափարը։ Թէև ողջամիտ ոգի մը և հաստատ կամք մը ունիս, բայց անոնց դէմ դնելու ոյժ չունիս։ Անոնց հետ մրցելու համար ինծի պէս և ինէ ալ աւելի տկար ես։ Ափսո՜ս, քու զօրութեանդ և առողջութեանդ օրերուն մէջ պիտի կարենայիր հզօր պաշտպան մը ըլլալ ինծի, բայց այսօր իմ խօսքերս հասկնալէն և ինծի հետ ուրախանալէն կամ ցաւելէն զատ, ուրիշ բան չես կրնար ընել։ Աս ալ իմ վերջին երջանկութիւնս է, զոր Աստուած ձգած է ինծի, միւսներէն զրկելէն ետքը։

Այս խօսքերուն վրայ, Նուարթիէի աչքերուն մէջ այնպիսի բարկութիւն մը արտայայտուեցաւ որ ծաղկատի աղջիկը այս խօսքերը կարծեց կարդալ անոնց մէջ։

—Կը սխալիս, ես քեզի համար տակաւին խիստ զօրաւոր եմ։

—Կարո՞ղ ես զիս պաշտպանել. սիրելի մեծ հայրս, ըսաւ Վալանթին.

—Այո՛։

Նուարթիէ աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց, որ բան մը խնդրելու նշանն էր։

—Ի՞նչ կ'ուզես, սիրելի հայր, ըսէ։

Վալանթին պահ մը մտածեց թէ ի՛նչ է ուզած, և հետզհետէ միտքը եկածը բարձրաձայն կը հարցնէր անոր, և տեսնելով որ իր բոլոր խօսքերուն ծերունին ոչ կը պատասխանէ.

—Ուրեմն միւս միջոցը ձեռք առնենք, ըսաւ, քանի որ չեմ հասկնար ըսածդ։

Այն ատեն այբուբէնին բոլոր գիրերը մէկիկ մէկիկ արտասանեց Ա էն մինչեւ Ն. միեւնոյն ատեն կաթուածահարին աչքերը ուշադրութեամբ կը քննէր. Ն. գրին Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

—Ուրեմն ուզած բառդ Ն գիրով կը սկսի. տեսնենք հիմա Ն գիրով ի՛նչ պիտի կապենք։ Նա-նե-նէ-նը-նի-նո-նօ։

—Այո՛, այո՛, այո՛, ըսաւ ծերունին։

—Նօ՞ է։

—Այո՛։

Վալանթին գնաց բառգիրք մը բերաւ ու Նուարթիէի առջեւ գրքակալի մը վրայ դրաւ։

Մանկամարդ աղջիկը բացաւ զայն, եւ երբ ծերունիին աչքերը գրքին երեսներուն վրայ յառած տեսաւ, եւ մատը աշխուժօրէն էջերուն վրայ գնելով, վերէն վար կը պտըտցնէր։

Վեց տարիէ ի վեր Նուարթիէ այդ ցաւալի վիճակին մատնուած էր. յաճախ կրթութեան շնորհիւ փորձերը այնչափ դիւրացած էր ծերունին իր ձեռքով բառգրքին մէջ փնտռուածէն աւելի շուտով Վալանթին կը գուշակէր անոր միտքը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ որ Նոտար բառին վրայ կենայ:

—Նոտար, կարդաց Վալանթին. ուզածդ նոտա՞ր մըն է, բարի հայր։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ նոտար մը կը խնդրէր։

—Ուրեմն մարդ ղրկենք, նոտա՞ր մը կանչենք, հարցուց Վալանթին։

—Այո՛, պատասխանեց կաթուածահարը։

—Հայրս պէ՞տք է իմանայ։

Այո՛։

—Հի՞մա կ՚ուզես որ կանչուի։

—Այո՛։

—Ուրեմն հիմա կանչել տամ, սիրելի հայր։ Ուզածդ ա՞սէ միայն։

—Այո՛։

Վալանթին զանգակը հնչեցուց եւ ծառայ մը կանչեց որ երթայ Պ. կամ տիկին Վիլֆորը իր մեծ հօր սենեակը կանչէ։

—Գո՞հ ես, ըսաւ Վալանթին. այո... այնպէս չէ՞. դիւրին չէր այդ բանը գուշակելը։

Ու նորատի աղջիկը իր մեծ հօր ժպտեցաւ տղու մը երեսին ժպտելու պէս։

Պ. Վիլֆոր ներս մտաւ Պարուային հետ։

—Ի՞նչ կ՚ուզես, պարոն, հարցուց կաթուածահարին։

—Պարոն, ըսաւ Վալանթին, մեծ հայրս նոտար մը կը խնդրէ։

Այս տարօրինակ եւ անակնկալ խնդիրքին վրայ Պ. Վիլֆոր կաթուածահարին երեսը նայեցաւ։

—Այո՛, ըսաւ այս վերջինը այնպիսի հաստատամտութեամբ մը, որ կը յայտնէր թէ Վալանթինի եւ իր ծառային օգնութեամբը, որոնք իր փափաքը հասկցած էին, ինքը պատրաստ էր իր կամքը կատարել տալ։

—Նոտա՞ր մը կը խնդրես, կրկնեց Վիլֆոր։

—Այո՛։

—Ի՞նչ պիտի ընես։

Նուարթիէ չպատասխանեց։

—Բայց ի՞նչ պէտք ունիս նոտարի, հարցուց Վիլֆոր։

Կաթուածահարին նայուածքը անշարժ մնաց, որով ըսել կ՚ուզէր. Անշուշտ կ՚ուզեմ որ կամքս կատարուի։

—Մեզ խաղ մը խաղալու համար։ այնպէս չէ՞, ըսաւ Վիլֆոր։

—Բայց վերջապէս երբ պարոնը նոտար մը կը խնդրէ, ըսաւ Պարուա, հին ծառաներու սովորական հաստատամտութեամբը իր տիրոջը հրամանին վրայ պնդելով, յայտնի կ՚երեւի որ պէտք ունի անոր։ Երթամ նոտար մը կանչեմ։

Պարուա, Նուարթիէէն զատ, ուրիշ տէր չէր ճանչնար, եւ չէր համբերեր որ պարապ տեղը անոր կամքին հակառակին։

—Այո՛, նոտար մը կ՚ուզեմ, ըսաւ ծերունին վստահօրէն աչքը գոցելով, եւ որպէս թէ ըսած ըլլար.— Տեսնենք, ո՞վ պիտի կարենայ ուզածս մերժել։

—Հիմա նոտարը կուգայ քանի որ նոտար մը կ'ուզես, պարոն, բայց ստուգիւ ծաղրելի տեսարան մը պիտի պարզուի. ես ինքզինքս պիտի ջատագովեմ ու քեզ ջատագովողն ալ ես պիտի ըլլամ։

—Հոգ չէ, ըսաւ Պարուա, ես կ'երթամ նոտարը կանչելու։

Ու ծառան դուրս ելաւ յաղթականօրէն։

ԺԹ. ԳԼՈՒԽ

ԿՏԱԿԸ

Պարուայի դուրս ելլելէն յետոյ, Նուարթիէ Վալանթինի երեսը կը նայէր այն ազդու նայուածքով որ շատ բան կը հասկցնէր։

Նորատի աղջիկը անոր միտքը հասկցաւ. Վիլֆոր ալ հասկցաւ. քանի որ իր ճակտին վրայ տխրութիւն մը պատեց, և յօնքերը պռստեցաւ։

Աթոռ մը առաւ, կաթուածահարին սենեակին մէջ տեղաւորուեցաւ ու սպասեց։

Նուարթիէ կատարեալ հանդարտութեամբ կը դիտէր անոր ըրածը, բայց իր աչքին պոչովը Վալանթինի նշան ըրաւ որ հոգ չընէ և հոն սպասէ։

Երեք քառորդ ետքը, ծառան նոտարին հետ ներս մտաւ։

—Պարոն, ըսաւ Վիլֆոր ողջունելէն յետոյ նոտարը, քեզ հոս կանչողը Պ. Նուարթիէ տը Վիլֆորն է. ընդհանուր կաթուած մը իր անդամներուն և ձայնին գործածութիւնը կորսնցնել տուաւ և միայն մենք հազիւ կը հասկնանք իր միտքը։

Նուարթիէ աչքերով այնպիսի ծանրութեամբ և հրամայական կերպով Վալանթինը կանչեց որ օրիորդը իսկոյն պատասխանեց։

—Պարոն, ես մեծ հօրս բոլոր ըսել ուզած խօսքերը կը հասկընամ։

—Ստոյգ է, աւելցուց Պարուա, ստոյգ է, ամէն բան կը հասկընայ, ինչպէս որ ճամբան ձեզի ըսի։

—Ներէ, պարոն, դուն ալ, օրիորդ, ըսաւ նոտարը Վիլֆորի և Վալանթինի դառնալով. այնպիսի պարագայ մըն է աս, ուր տէրութեան պաշտօնատար մը, առանց վտանգաւոր պատասխանատուութեան տակ իյնալու, չկրնար այսպիսի գործ մը տեսնել անխոհեմօրէն։ Արձանագրութիւնը վաւերական ըլլալու էական պայմանը աս է որ նոտարը լաւ համոզուած պէտք է ըլլայ թէ արձանագրել տուողին կամքը հաւատարմութեամբ ի գործ կը դնէ՞։ Որովհետև չեմ կրնար համր անձի մը հաճութիւնը կամ տըհաճութիւնը ստուգել, և համրութեանը պատճառաւ իր բաղձանքին կամ դժկամակութեան առարկան յայտնապէս հաստատուած չըլլալուն՝ ընելիք գործս բոլորովին անօգուտ է և օրինաւորապէս կատարուած պիտի չըլլայ։

Նոտարը քայլ մը առաւ որ մեկնի։

Ընդհ. դատախազին շրթունքներուն վրայ յաղթութեան հազիւ նշմարելի ժպիտ մը նկարուեցաւ։

Իսկ Նուարթիէ այնպիսի արտմութեամբ մը Վալանթինի նայեցաւ որ նորատի աղջիկը նոտարին ճամբան կտրեց։

—Պարոն, ըսաւ անոր, մեծ հօրս հետ խօսած լեզուս այնպիսի եղանակ մըն է, որ դիւրաւ կը սորվուի, և կրնամ քանի մը վայրկեանէն ձեզի սորվեցնել, որպէսզի դուն ալ հասկնաս։ Ըսէք, պարոն, խիղճերնիդ կատարեալ հանդարտ ըլլալու համար ի՞նչ կը խնդրէք։

—Մեր արձանագրութիւնը վաւերական ըլլալու համար պէտք եղածը կը խնդրեմ, օրիորդ, պատասխանեց նոտարը, այսինքն իր հաճութեան կամ տհաճութեան ապահովութիւնը։ Կտակ ընելու ատեն հոգ չէ թէ մարդուն մարմինը հիւանդ է, բայց խելքը վըրան ըլլալու է։

—Ուրեմն, պարոն, երկու նշաններով այդ ապահովութիւնը

պիտի ստանաք և պիտի տեսնէք որ մեծ հայրս մինչև այս պահուս իր իմացականութիւնը անվթար կը վայելէ։ Պ. Նուարթիէ իր ձայնէն և մարմնոյ շարժումներէն զրկուած ըլլալով՝ այո ըսել ուզած ատենին աչքերը կը գոցէ, և ոչ ըսելու համար՝ զանոնք քանի մը անգամ կը քթթէ։ Այսչափը գիտնալը բաւական է՝ Պ. Նուարթիէի հետ խօսելու համար. հիմա կրնաք փորձել։

Ծերունիին ուղղած նայուածքը Վալանթինի, խանդակաթ սիրոյ և երախտագիտութեան զգացումով լեցուն էր, նոտարը անգամ հասկցեր էր ատիկա։

—Թոռնուհիիդ ըսածները լսեցիր և հասկցա՞ր, պարոն, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ մեղմօրէն աչքերը գոցեց և վայրկեան մը ետքը բացաւ զանոնք։

—Անոր ըսածը կը հաստատե՞ս, այսինքն ճիշդ անոր ըսած նշաններով միտքդ կը հասկցնե՞ս։

—Այո՛, պատասխանեց ծերունին:

—Կանչեցի՞ր զիս։

—Այո՛։

—Կտակագի՞րդ շինելու համար։

—Այո՛։

—Չե՞ս ուզեր որ կտակագիրդ չըրած մեկնիմ։

Կաթուածահարը, աշխուժօրէն, քանիցս աչքերը քթթեց:

—Հասկցա՞ր հիմա, պարոն, ըսաւ աղջիկը. խիղճդ հանդա՞րտ է։

Բայց նոտարը, անոր պատասխան տալէն առաջ, Վիլֆոր մէկդի քաշեց զայն։

—Պարոն, ըսաւ, կը կարծե՞ս որ մէկը Պ. Նուարթիէ տը Վիլֆորի պէս ֆիզիքական սոսկալի հարուածի մը ենթարկուի և իր մտաւորական վիճակը չխանգարուի։

—Զիս անհանգիստ ընողը ատ չէ, պարոն, պատասխանեց նոտարը, այլ կը մտածեմ թէ հարցումները ընելէ առաջ ի՞նչպէս պիտի կարենանք անոր միտքը գուշակելու։

—Կը տեսնես որ անկարելի է, ըսաւ Վիլֆոր։

Վալանթին և ծերունին կը լսէին անոնց խօսակցութիւնը։

Նուարթիէ իր նայուածքը անշարժ և հաստատ կերպով Վալանթինի վրայ յառեց, որով կը հրաւիրէր զայն որ պատասխան տայ։

—Պարոն, ըսաւ աղջիկը, հոգ մի՛ ըներ այդ մասին. մեծ հօրս միտքը հասկնալը ո՛րչափ ալ դժուար ըլլայ կամ ո՛րչափ ալ դըժուար երեւի, ես պիտի յայտնեմ զանոնք. որպէսզի այդ մասին ունեցած տարակոյսդ փարատեմ: Վեց տարի է որ Պ. Նուարթիէի քովն եմ. թող ըսէ թէ վեց տարիէ ի վեր իր բաղձանքին միայն մէկը ինծի հասկցնել չկրնալուն համար նեղացա՞ծ է։

—Ոչ, պատասխանեց ծերունին։

—Փորձենք ուրեմն, ըսաւ նոտարը. պարոն, օրիորդը իբր թարգման կ'ընդունի՞ս։

Կաթուածահարը նշան ըրաւ թէ կ'ընդունէր։

—Լաւ. ըսէ ուրեմն, պարոն, ի՞նչ կը խնդրես ինէ և ի՞նչ արձանագրութիւն կ'ուզես որ ընեմ:

Վալանթին այբուբէնին գիրերը մէկիկ մէկիկ մինչև Կ արտասանեց։

Նուարթիէի պերճախօս աչքերը այդ գիրին առջև կեցուց զայն։

—Պարոնին խնդրածը Կ գիրն է, ըսաւ նոտարը. ակներև է։

—Կեցիր, ըսաւ Վալանթին։

Յետոյ գնաց բառգիրքը առաւ, և ուշադիր նոտարին առջև անոր թուղթերը դարձուց։

Վալանթինի մատը բառերուն վրայ պտտած ատեն Նուարթիէի աչքերը կտակ բառին առջև կեցուց զայն։

—Կտա՛կ, ըսաւ նոտարը, յայտնի կ'երեւի որ պարոնը իր կըտակը ընել կ'ուզէ։

—Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ, քանի մը անգամ կրկնելով։

—Ստուգիւ զարմանալի բան է աս, պարոն, ըսաւ նոտարը ապշահար, Վիլֆորին դառնալով, այնպէս չէ՞։

—Այո՛, զարմանալի է, պատասխանեց Վիլֆոր, իսկ կտակագիրը աւելի զարմանալի պիտի ըլլայ. վերջապէս չեմ կարծեր թէ առանց աղջկանս հանճարեղ ազդեցութեանը, յօդուածները բառ առ բառ թուղթին վրայ ինքնին գան շարուելու. Վալանթին այս

կտակին մէջ գուցէ չահ մը ունենալուն՝ Պ. Նուարթիէ որ Վիլֆորի անյայտ կամքին արժանաւոր թարգմանը չկրնար ըլլալ։

—Ոչ, ոչ, ոչ, ըսաւ կաթուածահարը։

—Ի՛նչպէս, ըսաւ Վիլֆոր, Վալանթինին կտակին մէջ չահ մը չունի՞։

— Ոչ, ըսաւ Նուարթիէ։

—Պարոն, ըսաւ նոտարը, որ իր տեսած փորձէն գոհ, կը յուսար այդ զարմանալի դէպքը ընկերութեանց մէջ մանրամասնօրէն պատմել. պարոն, ասկէ առաջ անկարելի կարծածս հիմա խիստ դիւրին կը թուի ինծի. այս կտակը պարզապէս խորհրդաւոր կտակ մը պիտի ըլլայ, որովհետեւ օրէնքը պիտի քննէ եւ պիտի վաւերացնէ զայն, միայն թէ եօթը վկաներու առջեւ պէտք է կարդացուի, անոնց առջեւ կտակարարէն հաստատուի, եւ նոտարի մը միջոցաւ կատարուի, միշտ անոնց առջեւ։ Սովորական կտակէն հազիւ քիչ մը աւելի ատեն պէտք կայ, զայն կատարելու համար. կտակներու օրինակը միշտ միեւնոյնը կ'ըլլայ, բայց մանրամասնութիւնները կտակարարին գործերու վիճակէն եւ քենէ պիտի ընդունինք, որովհետեւ դուն անոր գործերուն խնամածու ըլլալով՝ տեղեկութիւն ունիս։ Այս կտակագիրը բոլորովին հաստատ ըլլալու համար, պէտք է որ կատարեալ վաւերականութիւն մը տանք անոր. պաշտօնակիցներէս մէկը կրնայ օգնել ինծի, եւ սովորութեանց հակառակ կտակը գրուած ժամանակը ներկայ գտնուիլ։ Պարոն, գո՞հ ես, շարունակեց նոտարը, ծերունիին դառնալով։

—Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ, իր միտքը հասկցուելուն վրայ ուրախացած։

—Ի՞նչ պիտի ընէ արդեօք, ըսաւ ինքնիրեն Վիլֆոր, որուն բարձր պաշտօնը կը ստիպէր զինքը որ զգոյշ կենայ, բայց չէր կրնար գուշակել թէ իր հայրը ինչ նպատակ ունի։

Ուստի առաջին նոտարին նշանակած երկրորդ նոտարը կանչելու համար մարդ ղրկեց. բայց Պարուա ամէն բան լսելով եւ իր տիրոջ բաղձանքը գուշակելով, արդէն մեկնած էր։

Այն ատեն ընդհ. դատախազը իր կնոջը իմաց տուաւ որ վեր ելլէ։

Քառորդ մը ետքը ամէն մարդ կաթուածահարին սենեակը հաւաքուած էր. երկրորդ նոտարն ալ եկած էր։

Քանի մը խօսքերով իրարու հետ համաձայնեցան տէրութեան պաշտօնատարները։

Անխնամ եւ անորոշ գրուած կտակի մը օրինակը Նուարթիէի կարդացին. յետոյ անոր խելքը վրան ըլլալը ստուգելու համար՝ առաջին նոտարը անոր կողմը դառնալով ըսաւ.

—Երբ մէկը իր կտակը կ'ընէ, պարոն, ի նպաստ մէկուն եւ ի վնաս մէկ ուրիշին կ'ընէ։

—Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ։

Հարստութեանդ որչափ ըլլալը գիտե՞ս։

—Այո՛։

—Ուրեմն քանի մը գումարներ պիտի ըսեմ, զորս հետզհետէ պիտի աւելցնեմ. քու հարստութիւնդ նշանակող գումարին հասած միջոցիս կեցուր զիս։

—Այո՛։

Այս հարցափորձը գրեթէ հանդիսաւոր կերպով կը կատարուէր. մարմնոյ դէմ իմացականութեան ըրած մրցումը երբեք այդչափ ակներեւ եղած չէր գուցէ. եթէ այդ տեսարանը վսեմ ալ չէր, գոնէ հետաքրքրական էր։

Նուարթիէի չուրջը խմբուած էին։

Երկրորդ նոտարը սեղանի մը առջեւ նստած, գրելու պատրաստ կը գտնուէր. առաջին նոտարը անոր առջեւ ոտքի վրայ կանգնած, հարցափորձ կ'ընէր։

—Հարստութիւնդ երեք հարիւր հազար ֆրանքէն աւելի է, այնպէս չէ՞, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

—Չորս հարիւր հազար ֆրանք ունի՞ս, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ անշարժ մնաց։

—Հի՞նգ հարիւր հազար։

Ծերունին նոյնպէս անշարժ մնաց։

—Վե՞ց հարիւր հազար, եօ՞թը հարիւր հազար, ո՞ւթը հարիւր հազար, ի՞նը հարիւր հազար։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

—Ի՞նը հարիւր հազար ֆրանք ունիս։

—Այո՛։

—Անշա՞րժ կալուածներ են, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ ոչ։

—Մուրհա՞կներ են, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

—Այդ մուրհակները քո՞ւ ձեռքդ են։

Նուարթիէ նայուածք մը ուղղեց Պարուային, և ծառան սենեակէն դուրս ելաւ, ու վայրկեան մը ետքը, արկղիկով մը վերադարձաւ։

—Կ'ուզե՞ս որ այս արկղիկը բանանք, հարցուց նոտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

Արկղիկը բացին և ինը հարիւր հազար ֆրանքի մուրհակներ գտան։

Առաջին նոտարը բոլոր մուրհակները մէկիկ մէկիկ իր պաշտօնակցին տուաւ. Նուարթիէի յայտնածին համեմատ, հաշիւը ճիշդ էր։

—Շատ լաւ, ըսաւ. յայտնի կը տեսնուի որ իմացականութիւնը իր բովանդակ զօրութեանը և ընդարձակութեանը մէջ է։

Յետոյ կաթուածահարին դառնալով.

—Ուրեմն, ըսաւ, ինը հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխ ունիս, որոնք շահու դրուած ըլլալով՝ գրեթէ քառասուն հազար ֆրանքի եկամուտ բերելու են։

—Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ.

—Այդ հարստութիւնը որո՞ւ կ'ուզես ձգել։

—Ո՛հ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, տարակոյս չկայ այս մասին. Պ. Նուարթիէ իր միակ աղջիկ թոռը՝ օրիորդ Վալանթին Վիլֆորը կը սիրէ. վեց տարիէ ի վեր օրիորդը կը խնամէ զայն և իր ամենօրեայ խնամքովը մեծ հօր սէրը և կրնամ ըսել գրեթէ երախտագիտութիւնը գրաւելու արժանի եղած է. ուստի իրաւացի է որ իր անձնուիրութեան փոխարէնը ընդունի։

Նուարթիէ աչքերը կարծես շող մը արձակեցին, ցուցնելու համար որ տիկին Վիլֆորի այդ կեղծ զգացումներէն խաբուած չէր։

—Ուրեմն օրիորդ Վալանթին տը Վիլֆորի՞ն պիտի թողուս

այդ ինը հարիւր հազար ֆրանքը, հարցուց նոտարը, որ այդ բանը արձանագրել տալու պատրաստ էր, սակայն կը սպասէր որ Նուարթիէի հաւանութիւնը առնէ, և կ'ուզէր այդ հաւանութիւնը հաստատել տալ այդ զարմանալի տեսարանին բոլոր վկաներուն։

Վալանթին քայլ մը ետ քաշուած, կուլար գլխահակ։

Ծերունին խորին խանդաղատանքի նշանով անոր նայեցաւ պահ մը. յետոյ նոտարին դառնալով, յայտնապէս քթթեց աչքերը։

—Չէ՞ կ'ըսես՝ ըսաւ նոտարը, միթէ օրիորդ Վալանթին տը Վիլֆոր քու ընդհանուր ժառանգորդդ չէ՞։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ ոչ։

—Չե՞ս սխալիր, ըսաւ նոտարը զարմանքով, ո՛չ կ'ըսես։

—Ոչ, կրկնեց Նուարթիէ, ոչ։

Վալանթին գլուխը վեր առաւ. խեղճը ապշահար եղած էր. ո՛չ թէ ժառանգութենէ զրկուելուն, այլ այդպիսի կտակագիրի մը առաջ բերած զգացումին համար։

Բայց Նուարթիէ այնչափ խանդաղատագին նայուածք մը ուղղեց Վալանթինի, որ այս վերջինը փութաց պատասխանել.

—Ո՛հ, բարի հայր, յայտնի կը տեսնեմ որ միայն ժառանգութենէդ կը զրկես զիս, բայց սիրտդ ինծի կը թողուս։

—Ո՛հ, այո՛, անշուշտ, ըսին կաթուածահարին աչքերը, այնպէս մը գոցուելով որ Վալանթին չէր կրնար սխալիլ անոնց արտայայտած նշանակութեան վրայ։

—Շնորհակալ եմ, մրմնջեց ծաղկատի աղջիկը։

Սակայն այդ մերժումը տիկին Վիլֆորի սրտին մէջ անակընկալ յոյս մը առաջ բերած էր։

Ուստի ծերունիին մօտեցաւ։

—Էտուարտ տը Վիլֆոր թոռա՞նդ կը թողուս հարստութիւնդ սիրելի Պ. Նուարթիէ, հարցուց մայրը։

Աչքերուն բացխփումը սոսկալի եղաւ, գրեթէ ատելութիւն մը կ'արտայայտէր։

—Ո՞չ, հարցուց նոտարը. ուրեմն Պ. Վիլֆոր զաւկիդ պիտի թողուս, որ հոս ներկայ է։

—Ոչ, պատասխանեց ծերունին։

Երկու նօտարները, ապշահար, իրարու երես նայեցան։

Վիլֆոր և իր կինը զգացին իրենց կարմրութիւնը, մէկը՝ ամչնալէն, միւսը՝ բարկութենէն։

—Բայց ի՞նչ ընենք քեզի, հայր, ըսաւ Վալանթին. ուրեմն ա՛լ չե՞ս սիրեր մեզ։

Ծերունին իր նայուածքը արագօրէն իր զաւկին և հարսին վրայ դարձուց ու խորունկ խանդաղատանքով Վալանթինի վրայ յարեց։

—Եթէ կը սիրես զիս, սիրելի հայր, ըսաւ ծաղկոտի աղջիկը. քու սէրդ գործին միացուր։ Իմ սիրտս կը ճանչնաս, գիտես որ երբեք հարստութեանդ վրայ չմտածեցի, մանաւանդ կ'ըսեն թէ հօրս կողմէ հարուստ եմ և չափէն աւելի. բացատրէ ուրեմն միտքդ։

Նուարթիէ իր սիրալիր նայուածքը Վալանթինի ձեռքին վրայ ուղղեց։

—Ձե՞ռքս, ըսաւ։

—Այո՛, ըսաւ։

—Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ։

—Վալանթինի ձեռքը, յարեցին բոլոր ներկաները։

—Ա՛հ, պարոններ, կը տեսնէք որ ամէն բան անօգուտ է, և հայրս խենթ մըն է, ըսաւ Վիլֆոր։

—Ո՛հ, հասկցայ. ըսաւ յանկարծ Վալանթին. ամուսնութեանս համար ես, այնպէս չէ՞, բարի հայր։

—Այո՛, այո՛, այո՛, կրկնեց երեք անգամ կաթուածահարը, և ամէն անգամուն, արտեւանունքները բանալուն, կարծես շող մը կարձակէին աչքերը։

—Ամուսնութեա՛նս համար բարկացած ես, այնպէս չէ՞։

—Այո՛։

—Բայց անտանելի է ատ, ըսաւ Վիլֆոր։

—Ներէ, պարոն, ըսաւ նօտարը, ընդհակառակը ամէն բան օրինաւոր է, և ինծի այնպէս կ'երեւի թէ գործերը կատարելապէս իրարու կը շղթայուին։

—Չե՞ս ուզեր որ Ֆրանց տ'Էբինէին հետ ամուսնանամ։

—Ոչ, չեմ ուզեր, յայտնեցին ծերունիին աչքերը։

—Ու կամքիդ հակառակ ամուսնանալո՞ւն համար ժառանգութենէ կը զրկես թոռդ, ըսաւ նօտարը։

—Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ։

—Ուրեմն առանց այդ ամուսնութեան քու ժառանգորդդ պիտի ըլլա՞յ։

Այո՛։

—Այն ատեն ծերունիին շուրջը խորունկ լռութիւն մը տիրեց։

Երկու նօտարները իրարու խորհուրդ կը հարցնէին։

Վալանթին ձեռքերը միացուցած, իր մեծ հօր կը նայէր երախտագէտ ժպիտով։

Վիլֆոր իր նուրբ շրթունքները կը խածնէր։

Տիկին Վիլֆոր չէր կրնար զսպել իր դէմքին վրայ ակամայ տարածուած ուրախութեան զգացումը։

—Բայց, ըսաւ վերջապէս Վիլֆոր, առաջին լռութիւնը խզելով, ինծի այնպէս կ'երեւի որ այդ ամուսնութեան պատշաճութիւնը քննելու գործը միայն ինծի կ'իյնայ։ Աղջկանս տէրը միայն ես եմ. կ'ուզեմ որ Պ. Ֆրանց տ'Էբինէին հետ ամուսնանայ, ու պիտի ամուսնանայ։

Վալանթին լալով թիկնաթոռի մը վրայ ինկաւ։

—Պարոն, ըսաւ նօտարը, ծերունիին դառնալով, եթէ օրիորդ Վալանթին տը Վիլֆոր ամուսնանայ Պ. Ֆրանցին հետ, հարստութիւնդ որո՞ւ ձգելու մտադիր ես։

Նուարթիէ անշարժ մնաց։

—Անշուշտ մէկուն պիտի ձգես։

—Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ։

—Ընտանիքէ՞դ մէկուն։

—Ոչ։

—Ուրեմն աղքատներուն։

—Այո՛։

—Բայց, ըսաւ նօտարը, գիտե՞ս, օրէնքը չներեր որ զաւակդ բոլորովին զրկես ժառանգութենէ։

—Այո՛։

—Ուրեմն օրէնքին հրամայածին չափով ուզած մասդ պիտի թողո՞ւս։

Նուարթիէ դարձեալ անշարժ մնաց։

—Ուզածի՞դ պէս տնօրինել կ'ուզես ամէն բան:

—Այո՛։

—Բայց մահուընէդ ետքը կտակդ կը ջնջեն։

—Ոչ։

—Հայրս կը ճանչնայ զիս, պարոն, ըսաւ Պ. տը Վիլֆոր, գիտէ որ իր կամքը ինծի համար նուիրական պիտի ըլլայ. ան կը հասկնայ որ իմ կացութեանս մէջ չեմ կրնար աղքատներուն դէմ դատ բանալ։

Նուարթիէ աչքերը յաղթականօրէն փայլեցան։

—Վերջապէս ի՞նչ պիտի ընես, պարոն, հարցուց նօտարը Վիլֆորին։

—Ոչինչ, պարոն, հայրս որոշում մը տուած է, և ես գիտեմ որ իմ որոշումս չփոխեր։ Ուստի իր որոշմանը պիտի հնազանդիմ։ Այդ ինը հարիւր հազար ֆրանքը աղքատները պիտի հարստացընեն. բայց ես ծերունիի մը քմահաճոյքին չեմ թողուր, ու իմ խղճիս համեմատ ի գործ պիտի դնեմ։

Ու Վիլֆոր կնոջը հետ դուրս ելաւ, ազատ թողլով որ հայրը ուզածին պէս կտակը ընէ։

Նոյն օրը կտակը չինուեցաւ։

Վկաները կանչուեցան, անոնց առջև ծերունին իր կամքը յայտնեց, և վերջապէս կտակը պատրաստուելով, իրենց ընտանեկան նօտարին Պ. Տէշանին յանձնուեցաւ։

Ի. ԳԼՈՒԽ

ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Պարոն և տիկին Վիլֆոր, Նուարթիէի սենեակէն դուրս ելած ատեննին, իմացան որ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը իրենց այցելութեան գալով սրահը առաջնորդուած էր, ուր իրենց կը սպասէր. տիկին Վիլֆորի սիրտը խիստ յուզուած ըլլալուն իսկոյն սրահը մտնել չուզեց, այլ ննջասենեակը մտաւ, մինչ ընդհ. դատախազը ուղղակի դէպի սրահ յառաջացաւ վստահօրէն։

Պ. Վիլֆոր որչափ ալ կարող էր սրտին յուզումը զսպելու և դէմքին այլայլութիւնը ծածկելու, սակայն և այնպէս չէր կրցած իր ճակտին վրայէն բոլորովին ցրուել տխրութեան և մտահոգութեան այն ամպը, որ կոմսին աչքէն չէր վրիպած։

—Ի՞նչ ունիք, Պ. Վիլֆոր, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, գիրար ողջունելէ յետոյ. արդեօք ծանր ամբաստանութիւն մը հաստատած ատեննիդ նե՞րս մտայ։

Վիլֆոր ջանաց ժպտիլ։

—Ոչ, պարոն կոմս, ըսաւ, միայն ես զոհ եղած եմ. որովհետև ես դատս կորսնցուցի. բախտը, յամառութիւնը և յիմարութիւնը կնքեցին դատավճիռը։

—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, բոլորովին կեղծ ցաւակցութեամբ մը, արդեօք մեծ դժբախտութի՞ւն մը եկաւ ձեր գլխուն։

—Ո՛հ, պարոն կոմս, ըսաւ Վիլֆոր դառնացած սրտի մը հանդարտութեամբ, խօսքը անգամ ընելը չարժեր, գրեթէ ոչինչ բան մըն է. դրամի պարզ կորուստ մը։

—Ստուգիւ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, դրամի կորուստը նշանակութենէ զուրկ է ձեր հարստութիւնը և ձեր իմաստասիրական հանճարը ունեցողի մը համար։

—Զիս մտահոգ ընողը դրամի կորուստը չէ, թէև ինը հարիւր հազար ֆրանքի կորուստը կրնայ վիշտ կամ գոնէ զայրոյթ պատ-

ճառել։ Սիրտս նեղացնողը՝ բախտին, գլխուածին, ճակատագրին անօրինութիւնն է. չեմ գիտեր թէ ի՞նչ անուն տամ այն զօրութեան, որ զիս կը հարուածէ, հարստութեան յոյսերս կը ջնջէ և գուցէ աղջկանս ապագան կը կործանէ՝ մանկութեան վերադարձող ծերունիի քմահաճոյքովը։

—Է՛հ, պարոն, ի՞նչ կ'ըսէք. ինը հարիւր հազար ֆրանքի կորուստը ստուգիւ կրնայ վիշտ պատճառել իմաստասէրի մը անգամ։ Ո՞վ է ձեզ հարուածողը։

—Հայրս, որուն վրայ արդէն խօսեցայ ձեզի։

—Իրա՞ւ կ'ըսէք, Պ. Նուարթիէ՞ն. կարծեմ ըսիք թէ բոլորովին կաթուածահար եղած է և իր բոլոր կարողութիւնները կորսնցուցած է։

—Իր ֆիզիքական կարողութիւնները միայն. ո՛չ կրնայ շարժիլ և ոչ ալ խօսիլ. բայց հակառակ իր այդ վիճակին, ինչպէս կը տեսնէք՝ կը խորհի, կ'ուզէ և կը գործէ։ Հազիւ հինգ վայրկեան կայ որ անոր քովէն բաժնուեցայ. այդ միջոցին զբաղած էր իր կտակը գրել տալու երկու նոտարներու։

--Ուրեմն խօսեցաւ։

—Խօսելէն աւելի լաւ գործ տեսաւ. իր միտքը հասկցուց։

—Ի՞նչ կերպ։

—Նայուածքով. իր աչքերը կենդանի մնացած են, և ինչպէս կը տեսնէք՝ մահ կը պատճառեն։

—Սիրելիս, ըսաւ տիկին Վիլֆոր ներս մտնելով, կացութիւնը կը չափազանցես թերեւս։

—Տիկին... ըսաւ կոմսը խոնարհութիւն մը ընելով։

Տիկին Վիլֆոր իր ամէնէն շնորհալի ժպիտովը ողջունեց զայն։

—Ի՞նչ կը լսեմ Պ. Վիլֆորէն, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ, և ի՞նչ անհասկնալի դիպուած մըն է աս...

—Իրօք անհասկնալի է, յարեց ընդհ. դատախազը, իր ուսերը ցնցելով, ծերունիի քմահաճոյք մըն է։

—Այդ որոշման դէմ դնելու միջոց մը չկա՞յ։

—Այո՛, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, իմ ամուսինէս կախում ունի այդ կտակին՝ փոխանակ ի վնաս Վալանթինի ի նպաստ անոր ըլլալու։

Կոմսը տեսնելով որ այր և կին սկսած էին այլաբանօրէն խօսիլ, զուարթ կերպարանք մը ցոյց տուաւ. խոր ուշադրութեամբ մը ակներեւ հաճոյքով մը Էտուարը կը դիտէր, որ թռչուններու ըմպարանին մէջ մելան կը լեցնէր։

—Սիրելիս, ըսաւ Վիլֆոր, իր կնոջը պատասխանելով, գիտես որ տանս մէջ իշխանութիւն բանեցնելէ չեմ ախորժիր, և երբեք կարծած չեմ թէ տիեզերաց բախտը գլխիս մէկ նշանէն կախում ունի։ Սակայն պէտք է որ իմ որոշումներս ընտանիքիս մէջ յարգուին, և ծերունիի մը յիմարութիւնը ու տղու մը քմահաճոյքը երկար տարիներէ ի վեր իմ տուած որոշումս չխափանեն։ Պարոն տ'Էփինէյ իմ բարեկամս էր, հետեւաբար պատշաճ էր որ իր զաւկին հետ խնամութիւն հաստատէի։

—Կը կարծե՞ս որ Վալանթին ալ համամիտ ըլլայ. ըսաւ տիկին Վիլֆոր...։ Բայց իրօք ան ալ այդ ամուսնութեան ընդդիմացաւ, պիտի չզարմանայի եթէ բոլոր տեսածնիս և լսածնիս գործադրութիւնը ըլլար անոնց միջեւ գոյացած համաձայնութեան մը։

—Տիկին, ըսաւ Վիլֆոր, հաւատա որ ինը հարիւր հազար ֆրանքի հարստութենէ մը մարդ դիւրաւ չհրաժարիր այսպէս։

—Տարի մը կայ որ Վալանթին աշխարհէս հրաժարիլ և վանք մտնել կ'ուզէր։

— Հոգ չէ, յարեց Վիլֆոր, բայց ես քեզի կ'ըսեմ թէ այդ ամուսնութիւնը պէտք է որ կատարուի, տիկին։

—Հօ՞րդ կամքին հակառակ, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, ուրիշ պատճառ մը մէջ բերելով, ծանր խնդիր մըն է ատ։

Մոնթէ Քրիսթօ մտիկ չընել կը ձեւացնէր, սակայն անոնց խօսքերէն բառ մը անգամ չէր կորսնցուցած։

—Տիկին, յարեց Վիլֆոր, կրնամ ըսել թէ հայրս միշտ յարգած եմ, որովհետեւ սրտիս մէջ զաւկի մը բնական զգացման հետ իր բարոյական մեծութիւնն ալ միացած էր. վերջապէս հայր մը երկու պատճառներու համար նուիրական է, առաջին՝ իբր մեր ծնողը, երկրորդ՝ իբր մեր տէրը. բայց այսօր կը ստիպուիմ չյարգել ծերունիին այդ խելքը, որ հօր մը դէմ ունեցած ատելութեան համար դէչ աչքով կը նայի զաւկին։ Ստուգիւ ծաղրելի պիտի ըլլամ եթէ անոր քմահաճոյքին համակերպիմ։ Պ. Նուար-

թէ միշտ կը յարգեմ. ինծի սահմանած դրամական պատիժը առանց տրտունջի պիտի կրեմ. բայց իմ կամքիս մէջ անդրդուելի պիտի մնամ, ամէն մարդ պիտի տեսնէ թէ իրաւունքը որունն է։ Հետեւաբար աղջիկս պարոն Ֆրանց տ'Էբինէին հետ պիտի ամուսնացնեմ, որովհետեւ այդ ամուսնութիւնը իմ կարծիքովս, լաւ և պատուաւոր է. Մնաց որ՝ կ'ուզեմ աղջիկս ուզած անձիս հետ ամուսնացնել։

—Ի՞նչ կ'ըսէք յարեց կոմսը, որմէ ընդհ. դատախազը իր յաճախակի ակնարկներովը իր ըսածին հաստատութիւնը կը խնդրէր. օրիորդ Վալանթին պարոն Ֆրանց տ'Էբինէյին հետ ամուսնանալու համար, զայն ժառանգութենէ պիտի զրկէ, կ'ըսէք։

—Է՛հ, այո՛, պարոն, ատ է պատճառը, ըսաւ Վիլֆոր, ուսերը ցնցելով։

—Գոնէ երեւցած պատճառը այս է, աւելցուց տիկին Վիլֆոր։

—Բուն պատճառը աս է, տիկին, հաւատա ինծի. ես լաւ կը ճանչնամ հայրս։

—Ի՞նչէն կը հասկնաս այդպէս ըլլալը, կը հարցնեմ քեզի, պատասխանեց տիկինը. ի՞նչ բանի մէջ Պ. տ'Էբինէյ ուրիշէ մը աւելի անհաճոյ պիտի ըլլայ Պ. Նուարթիէին։

—Իրօք. ըսաւ կոմսը, ես Պ. Ֆրանց տ'Էբինէյը կը ճանչնամ. Քէսնէլ զօրապետին որդին չէ՞, որ Շարլ Ժ. թագաւորէն պարոն տ'Էբինէյ կոչուեցաւ։

—Նոյն ինքն, յարեց Վիլֆոր։

—Կարծեմ, ազնիւ երիտասարդ մըն է ան։

—Գուցէ անոր ազնուութիւնն է պատճառը. ըսաւ տիկին Վիլֆոր. ծերունիները իրենց սիրոյն մէջ բռնաւոր են. Պ. Նուարթիէ չուզեր որ իր աղջիկ թոռը ամուսնանայ։

—Բայց, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, այդ ատելութիւնը պատճառ մը ունի՞ արդեօք։

—Է՛հ, ո՞վ կրնայ գիտնալ։

—Քաղաքական հակակրութի՞ւն մը կայ միթէ։

—Իրօք, հայրս և Պ. տ'Էբինէյին հայրը աղմկալի ժամանակներ անցուցին, որոնց վերջին օրերուն միայն հասայ, ըսաւ Վիլֆոր։

—Ձեր հայրը Պոնաբարդեան չէ՞ր, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։ Կարծեմ թէ ատոր պէս բան մը ըսիք։

—Հայրս ամէն բանէ առաջ ժագօպէն էր, պարոն, ըսաւ Վիլֆոր, իր սրտի յուզման պատճառաւ խոհեմութեան սահմանէն դուրս ելնելով, և Ծերակոյտի անդամներու զգեստը, որ Նափոլէոն անոր ուսերուն վրայ ձգած էր, առանց հին մարդը փոխելու, զայն ծպտելէն ուրիշ բանի չէր ծառայեր։ Երբ հայրս կը դաւակցէր, Կայսեր համար չէր, այլ Պուրպոններուն դէմ. հայրս այն ատեն մտացածին և անիրական բաներու դէմ չէր կռուեր, այլ հնարաւոր բաներու վրայ, այդ կարելի բաներուն յաջողութեանը մասին լա Մօնթանեի սոսկալի վարդապետութիւնը կ'ընդունէր, այն է որ արգելքի մը առջև չընկրկիլ։

—Կը տեսնէ՞ք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Պ. Նուարթիէ և Պ. տ'Էբինէյ քաղաքականութեան դաշտին մէջ իրարու հանդիպած ըլլալու են։ Տ'Էբինէյ զօրավարը թէև Նափոլէոնի ժամանակ պաշտօն կը վարէր, բայց իր սրտին խորը թագաւորական կողմնակցութեան զգացումներ պահած չէ՞ր արդեօք. այդ անձը չէ՞ որ իրիկուն մը Նափոլէոնեան հաւաքատեղիէ մը դուրս ելած ատեն սպաննուեցաւ, ուր հրաւիրած էին զինքը եղբայր մը գտնելու յոյսով։

—Վիլֆոր գրեթէ սարսափով կը նայէր կոմսին։

—Արդեօք կը սխալի՞մ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Ոչ, պարոն, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, ընդհակառակը ըսածնիդ շատ ստոյգ է. ճիշդ այդ պատճառաւ է որ հին ատելութիւնները մոռցնելու համար Պ. Վիլֆոր ուզեց սիրով միացնել երկու զաւակները որոնց հայրերը զիրար ատած էին։

—Վսեմ գաղափար մըն է ատ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ընկերասիրութեան այնպիսի գաղափար մը, որուն վրայ ամէն մարդ գովեստով պիտի խօսի. իրօք բաղձալի է որ օրիորդ Նուարթիէ տը Վիլֆոր տիկին Ֆրանց տ'Էբինէյ կոչուի։

Վիլֆոր սարսռաց, և Մօնթէ-Քրիսթօ անոր երեսը նայեցաւ, որպէսզի հասկնայ թէ այդ խօսքերը ի՛նչ դիտաւորութեամբ ըսուած էին։

Բայց կոմսին շրթունքներուն վրայ գրոշմուած շնորհալի ժպ-

պիտը անփոփոխ մնաց, և այս անգամ ընդհ. դատախազը իր խօրազնին նայուածքովը չէր կրցած անոր սրտին մէջ թափանցել։

—Թէև մեծ դժբախտութիւն մըն է Վալանթինի համար, յարեց Վիլֆոր, որ իր մեծ հօր հարստութիւնը կորսնցնէ. սակայն չեմ կարծեր որ Պ. տ'Էփինէյ դրամական այդ կորուստին համար ամուսնութիւնը մերժէ. պիտի տեսնէ որ գուցէ այդ գումարէն ալ աւելի կ'արժեմ, որովհետև աղջիկս կը զոհեմ խոստմնապահութեան. ասկէ զատ հաշիւ պիտի ընէ որ Վալանթին մօրը կողմէ հարուստ է։ Որովհետև Պ. և տիկին Սէն-Մէրան, իր մօրը ծնողքը խանդաղատանքով կը սիրեն զինքը և իրենց հարստութիւնը անոր պիտի թողուն։

—Անոնք արժանի են սիրուելու և այնպէս խնամուելու, ինչպէս Վալանթին կը խնամէ Պ. Նուարթիէն, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, ամէնէն ուշ ամիսէ մը Բարիզ պիտի գան, և Վալանթին իր մեծ հօրմէն այսպիսի նախատինք մը ընդունելէն ետքը պիտի մերժէ Պ. Նուարթիէի քովը մնալ, ինչպէս որ մինչև հիմա ըրաւ։

Կոմսը հաճոյքով մտիկ կ'ընէր այդ վիրաւորեալ ինքնասիրութեան և հարուածեալ շահասիրութեան անմիաբան ձայնին։

—Բայց ինծի այնպէս կ'երևի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ վայրկեան մը լուռ մնալէ յետոյ, կանխաւ ներում կը խնդրեմ ըսածիս ինծի այնպէս կ'երևի որ Պ. Նուարթիէ օրիորդ Վիլֆորը ժառանգութենէ կը զրկէ այդպիսի երիտասարդի մը հետ ամուսնանալ ուզելուն համար յանցաւոր գտնուելով, քանի որ այդ մարդուն հայրը ինքը ատած է, այդ սիրելի փոքրիկ Էտուարին յանցանքը ի՞նչ է։

—Այնպէս չէ՞, պարոն ըսաւ տիկին Վիլֆոր աննկարագրելի ձայնով մը. անիրաւութիւն մը չէ՞ ատ, և զզուելի անիրաւութիւն։ Փոքրիկ Էտուարը, Վալանթինի պէս, Պ. Նուարթիէի թոռն է. սակայն եթէ Վալանթին չամուսնանայ Պ. Ֆրանցին հետ, Պ. Նուարթիէ իր բոլոր հարստութիւնը անոր պիտի թողուր. միթէ Էտուար ալ ընտանիքին անունը չի՞ կրեր, և ենթադրելով իսկ որ Վալանթին իրօք իր մեծ հօր ժառանգութենէն պիտի զրկուի, միթէ իրաւացի՞ է, որ Էտուարէն երեք անգամ աւելի հարուստ ըլլայ։

Կոմսը այդպէս գրգռելէն ետքը մտիկ ըրաւ և ուրիշ խօսք չըրաւ։

—Կ'աղաչեմ, պարոն կոմս, ըսաւ Վիլֆոր, ա՛լ չխօսինք ընտանեկան դժբախտութեանց վրայ։ Այո՛, ստոյգ է որ իմ հարստութիւնս պիտի ստուարացնէ աղքատներու եկամուտը, որոնք այսօր ճշմարիտ հարուստներն են. այո՛, հայրս օրինաւոր յոյսէ մը պիտի զրկէ զիս, և ան ալ առանց իրաւունքի. բայց ես ալ իբր խելացի մարդ, իբր զգացումի տէր մարդ, գործս պիտի տեսնեմ։ Պ. տ'Էփինէյ, որուն այդ գումարին եկամուտը խոստացած էի, պիտի ընդունի զայն՝ եթէ զրկել իսկ պէտք ըլլայ։

—Սակայն, յարեց տիկին Վիլֆոր, իր սրտին մէջ յուզուող միակ խնդրին դառնալով միշտ, գուցէ լաւագոյն է որ այս տարօրինակ եղելութիւնը Պ. տ'Էփինէյին պատմենք և գուցէ ան ինքնին իր խօսքը ետ առնէ։

—Ո՛հ, այն ժամանակ մեծ դժբախտութիւն մը պիտի ըլլայ. ըսաւ Վիլֆոր։

—Մեծ դժբախտութի՞ւն մը, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

—Անտարակոյս, յարեց Վիլֆոր ձայնը մեղմացնելով, ամուսնութիւն մը ետ ընելը, եթէ դրամի պատճառաւ իսկ ըլլայ, ծաղկատի աղջկան մը համար անպատուութիւն է. ասկէ զատ հին տարաձայնութիւնները, զորս խափանել կ'ուզէի, աւելի հաստատութիւն պիտի գտնեն։ Բայց ոչ, բան մը փոխել չեմ ուզեր. Պ. տ'Էփինէյ, եթէ պատուաւոր մարդ է, Վալանթինի ժառանգութենէ զրկուիլը տեսնելով աւելի պիտի կապուի անոր հետ, եթէ ոչ՝ պարզապէս ագահութեան նպատակ մը ունենալը պիտի յայտնէ. ոչ, անկարելի է։

—Ես ալ Պ. Վիլֆորի հետ համամիտ եմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ իր նայուածքը տիկին Վիլֆորի վրայ յառելով, և եթէ Պ. տ'Էփինէյին խրատ տալու չափ բարեկամը ըլլայի, պիտի յորդորէի զայն (ինչպէս կը հաւաստեն՝ Պ. տ'Էփինէյ մօտերս պիտի վերադառնայ) որ այդ գործը անքակտելի դարձնէ, վերջապէս այնպիսի գործ մը պիտի կատարէի, որուն վախճանը Պ. Վիլֆորի մեծ պատիւ բերէ։

Ընդհ. դատախազը, յայտնի ուրախութեամբ մը լցուած, ոտքի ելաւ, մինչ կինը թեթևօրէն կը տժգունէր։

—Իմ ուզածս ալատ է․ ձեզի պէս խրատատուի մը կարծիքը կ՚ուզէի առնել, ըսաւ Վիլֆոր, իր ձեռքը Մոնթէ-Քրիսթոյի երկարելով։ Ամէն մարդ այսօրուան պատահածը թող չեղեալ համարի․ իմ խորհուրդներս փոխած չեմ բնաւ։

—Պարոն, ըսաւ կոմսը, մարդիկ ո՛րչափ ալ անիրաւ ըլլան, կ՚ապահովցնեմ ձեզ որ ձեր որոշումը պիտի յարգեն։ Ձեր բարեկամները պիտի պարծին, և Պ. տ՚Էբինէյ, եթէ օրիորդ տը Վիլֆորը առանց օժիտի իսկ առնելու ըլլայ, ինչ որ անկարելի է, երջանիկ պիտի ըլլայ այնպիսի ընտանիքի մը մէջ մտնելուն համար, որ բռած խոստումը յարգելու և իր պարտքը կատարելու համար այդպիսի զոհողութիւններ ընելու կը համի։

Կոմսը այս խօսքերէն ետքը ոտքի ելած էր և կը պատրաստուէր մեկնիլ։

—Կը մեկնի՞ք, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Վիլֆոր։

—Ստիպուած եմ, տիկին․ շաբաթ օրուան համար ձեր բռած խոստումը միայն յիշեցնելու եկայ։

—Կը վախնա՞ք որ պիտի մոռնա՞նք։

—Խիստ ազնիւ էք, տիկին․ բայց Պ. տը Վիլֆոր այնչափ ծանր և երբեմն այնչափ կարեւոր զբաղումներ ունի որ...։

—Ամուսինս խօսք տուած է, պարոն, հիմա տեսաք որ խոստումը կը յարգէ, եթէ կորուստ մը իսկ ունենայ, ալ աւելի երբ կորուստ մը պիտի չնէ բնաւ։

—Այդ ակումբը Շանզ-Էլիզէի ձեր տանը մէ՞ջ տեղի պիտի ունենայ. հարցուց Վիլֆոր։

—Ոչ՝ ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, այլ գիւղը, որով ձեր բռած զոհողութիւնը աւելի մեծ յարգ պիտի ունենայ։

—Գի՞ւղը։

—Այո՛։

—Ո՞ր գիւղը, Բարիզի մօտ, այնպէս չէ՞։

—Բարիզի դռներուն մօտ, պարիսպէն կէս մղոն հեռու, Օթէօյ։

—Օթէ՛օյ, գոչեց Վիլֆոր․ ո՛հ, այո՛, ստոյգ է․ տիկին Վիլֆոր ինծի ըսաւ թէ Օթէօյ կը բնակիք․ ձեր տունը եկեր է ձիերուն խրտչած օրը։ Օթէօյի ո՞ր կողմը։

—Ֆոնթէն փողոցը։

—Ֆոնթէն փողոցը, կրկնեց Վիլֆոր հեղձամղձուկ ձայնով մը, ո՞ր թիւը։

—Թիւ 28։

—Ուրեմն Պ. Սէն-Մէրանի տունը ձեզի՞ ծախուեցաւ, ըսաւ Վիլֆոր։

—Պ. Սէն-Մէրանի՞, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։ Այդ տունը Պ. Սէն-Մէրանին է։

—Այո՛, յարեց տիկին Վիլֆոր, կը հաւատա՞ք, պարոն կոմս։

—Ի՞նչ բանի։

—Այդ տան շատ հաւնած էք, այնպէս չէ՞։

—Սքանչելի է։

—Կը հաւատա՞ք որ ամուսինս երբեք ուզած չէ այդ տունը բնակիլ։

—Ստուգիւ, պարոն, յարեց Մոնթէ-Քրիսթօ, նախապաշարում մըն է ատ, որուն պատճառը ես ալ չեմ հասկնար։

—Օթէյլ գիւղը չեմ սիրեր, պարոն, պատասխանեց ընդհ. դատախազը, ինքզինքը զսպելով։

—Բայց կը յուսամ թէ այնչափ անբախտ պիտի չըլլամ որ այդ հակակրութիւնը ձեզ հոն ընդունելու երջանկութենէն զրկէ զիս, ըսաւ կոմսը մտահոգ երեւոյթով։

—Ո՛չ, պարոն կոմս... կը յուսամ... հաւատացէք որ կրցածս պիտի ընեմ գալու համար, կակազեց Վիլֆոր։

—Ո՛հ, պատճառ չեմ ընդունիր, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ։ Շաբաթ օրը, ժամը վեցին կը սպասեմ ձեզ, և եթէ չգաք, ի՛նչ գիտնամ, պիտի կարծեմ թէ քսան տարիէ ի վեր անբնակ մնացած տան վրայ աղէտալի աւանդութիւն մը կամ արիւնալից պատմութիւն մը կայ։

—Պիտի գամ, պարոն կոմս, պիտի գամ․ ըսաւ Վիլֆոր աշխուժօրէն։

—Շնորհակալ եմ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։ Հիմա հրաման տուէք ինծի որ մեկնիմ։

—Իրօք, քիչ մը առաջ յայտնեցիք թէ ստիպուած էք մեկնելու, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Վիլֆոր, և կարծեմ պատճառն ալ պիտի պարզէիք, երբ ուրիշ խօսք բացուելով ընդմիջեցիք։

—Ստուգիւ, տիկին, չեմ գիտեր թէ ո՛ւր երթալս պիտի համարձակի՞մ ձեզի ըսելու։

—Ինչո՞ւ կը քաշուիք ըսելու։

—Իբր ճշմարտապէս ապուշ մարդ մը, ինչպէս որ եմ, պիտի երթամ բան մը աչքէ անցնելու, որուն վրայ շատ անգամ ամբողջ ժամեր խորհած եմ։

—Ի՞նչ բան։

—Հեռագիրը։

—Հեռագի՛րը, կրկնեց տիկին Վիլֆոր։

—Այո՛, շատ անգամ պայծառ օրեր ճամբու մը ծայրը, բըլուրի մը վրայ, պատենաձեւ խոշոր միջատի մը թաթերուն նման գիւրաթեք ու սեւ թեւերու բարձրանալը տեսած եմ. և իրա՛ւ որ ամէն անգամուն ալ զարմացած եմ, որովհետեւ երբ կը մտածէի թէ այդ այլանդակ նշանները օդը պատռելով և սեղանի մը առջեւ նստող մարդու մը անծանօթ կամքը գծին ծայրը ուրիշ սեղանի մը առջեւ նստող մարդու մը փոխանցելով, կամքի ուժով, մոխրագոյն ամպին կամ երկինքի կապոյտ գոյնին վրայ կը նկարուէին, այն ատեն ոգիներու, պարիկներու և վերջապէս գաղտնի զօրութեանց կը հաւատայի, և կը ծիծաղէի։ Երբեք բաղձանք մը չէի ունեցած այն սպիտակ փորով, նիհար և սեւ թաթերով խոշոր միջատները մօտէն տեսնելու, քանի որ կը վախնայի թէ անոնց քարէ թեւերուն տակ լաւ կրթեալ, քաջ վարժուած, գիտութեամբ գաղտնի աւանդութեամբ և կախարդութեամբ զարգացած մարդկային փոքրիկ ոգի մը չտեսնեմ։ Բայց երբ առտու մը իմացայ որ իւրաքանչիւր հեռագրին շարժիչը տարին հազար երկու հարիւր ֆրանք վարձք առնող խեղճ մարդ մըն է, որուն պաշտօնն է դիտել ոչ թէ աստղագէտի մը պէս երկինքը, ձկնորսի մը պէս ջուրը կամ պակասամիտի մը պէս մարդագետինը, այլ իրմէ չորս կամ հինգ հարիւր մղոն հեռու գտնուող այն սպիտակ փորով և սեւ թաթերով միջատը, որ իր հաղորդակիցն է, այն ատեն հետաքըրքրական փափաք մը ունեցայ այդ պատենաւոր միջատը մօտէն տեսնելու և այն խաղին մօտ գտնուելու, որ իր պատեանին մէջէն իրարու ետեւ չուանին ծայրերը քաշելով միւս միջատին կը ներկայացնէ։

—Հիմա հո՞ն կ'երթաք։

—Այո՛։

—Ո՞ր հեռագրին. արտաքին գործոց նախարարի՞ն թէ Դիտարանին։

—Ո՛հ, ոչ, հոն այնպիսի մարդեր պիտի գտնեմ, որոնք պիտի ստիպեն զիս իմ գիտնալ չուզած բաներս հասկնալու, և իրենց չգիտցած գաղտնիքը իմ կամքիս հակառակ պիտի բացատրեն ինծի։ Ոչ, այդ միջոցներուն վրայ կ'ուզեմ միշտ խաբուած մնալ. բաւական է որչափ որ մարդոց գաղտնիքը ճանչցայ։ Ուստի ոչ արտաքին գործոց նախարարին և ոչ Դիտարանի հեռագրին պիտի երթամ, այլ դաշտի մէջ գտնուող հեռագրի մը, որպէսզի իր աշտարակին մէջ քարացած պարզամիտ մարդ մը գտնեմ։

—Դուք եզական և մեծ մարդ մըն էք, պարոն ըսաւ Վիլֆոր։

—Ո՛ր գիծը քննելու խորհուրդ կու տաք։

—Այսօրուան ամէնէն շատ զբաղած գիծը։

—Սպանիոյ գիծը ըսել կ'ուզէք։

—Այո՛, նախարարէն նամակ մը կ'ուզէ՞ք, որպէսզի բացատրութիւններ տան ձեզի։

—Ո՛չ, ըսաւ Մօնթէ Քրիսթօ. ինչպէս ըսի, ընդհակառակը՝ բան մը չեմ ուզեր հասկնալ։ Եթէ ես անոնց գաղտնիքը իմանամ, այնուհետեւ հեռագրի պէտք չպիտի մնայ։

—Գացէք ուրեմն. երկու ժամէն պիտի մթնէ և այն ատեն բան մը պիտի չտեսնէք։

—Ի՞նչ կ'ըսէք, կը վախցնէք զիս. ո՞րն է ամենէն մօտը։

—Պայոնի՞ ճամբան։

—Այո՛, թող ան ըլլայ։

—Շաթիյեօնինը ամենէն մօտն է։

—Շաթիյեօնէն ետքը՞։

—Մօնլէրիի աշտարակինը, կարծեմ։

—Շնորհակալ եմ, նորէն տեսնուինք. շաբաթ օրը ձեզի կը պատմեմ թէ ձեռագիրը ի՛նչ ազդեցութիւն գործած է իմ վրաս։

Դրան առջեւ կոմսը երկու նոտարները տեսաւ, որոնք Վալանթինը ժառանգութենէ զրկած էին, և իրենց պատիւ բերող այդպիսի կտակագիր մը ընելնուն վրայ ուրախացած կը մեկնէին։

ՎԵՐՋ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻ

1000

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0374593

5716